

**ABDUREHİM ÖTKÜR'ÜN
KAŞGAR GECEİ DESTANI'NIN
BAĞLAM SÖZLÜĞÜ (9, 10, 11. VE HATİME BÖLÜMÜ)**

Mine AYAZ
Yüksek Lisans Tezi
Danışman: Doç. Dr. Ahmet KARAMAN
Aralık, 2021
Afyonkarahisar

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

ABDUREHİM ÖTKÜR'ÜN KAŞGAR GECESİ DESTANI'NIN
BAĞLAM SÖZLÜĞÜ (9, 10, 11. VE HATİME BÖLÜMÜ)

Hazırlayan
Mine AYAZ

Danışman
Doç. Dr. Ahmet KARAMAN

AFYONKARAHİSAR 2021

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum, “**Abdurehim Ötkür’ün Kaşgar Gecesi Destanı’nın Bağlam Sözlüğü (9, 10, 11. ve Hatime Bölümü)**” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

02 /12/2021

İmza

Mine AYAZ

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ENSTİTÜ ONAYI

Öğrencinin	Adı- Soyadı	Mine AYAZ
	Numarası	190678107
	Anabilim Dalı	Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları
	Programı	Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları
	Program Düzeyi	☒ Yüksek Lisans ☐ Doktora ☐ Sanatta Yeterlik
Tezin Başlığı		Abdurehim Ötkür'ün Kaşgar Gecesi Destanı'nın Bağlam Sözlüğü (9, 10, 11. ve Hatime Bölümü)
Tez Savunma Sınav Tarihi		02.12.2021
Tez Savunma Sınav Saati		14:30

Yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez, Afyon Kocatepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca jüri üyeleri tarafından değerlendirilerek ☒oy birliği – ☐oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Elbeyi PELİT
MÜDÜR

ÖZET

ABDUREHİM ÖTKÜR'ÜN KAŞGAR GECESESİ DESTANI'NIN BAĞLAM SÖZLÜĞÜ (9, 10, 11. VE HATİME BÖLÜMÜ)

Mine AYAZ

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI

Aralık, 2021

Danışman: Doç. Dr. Ahmet KARAMAN

Sözcükler, cümle ya da bir metin içerisinde değişik anlamlara gelmekte ve cümle ya da metindeki anlamlarıyla bir bağlam oluşturmaktadır. Bu bağlamları saptamak için sözcükleri incelemek amacıyla bağlam sözlüğü çalışmaları yapılmaktadır. Türk Edebiyatı Bağlamlı Dizinleri ve İşlevsel Sözlüğü (TEBDİZ) projesi bu konuda araştırmacılara ve okuyuculara fayda sağlamaktadır. Bu hususta bir sözcüğün ait olduğu kültür, dilin tarihsel süreçte geçirmiş olduğu değişiklikler, anlamları, bağlamları ve kullanım sıklıkları incelenmektedir. Bu çalışmada, Abdurehim Ötkür'ün “Kaşgar Gecesi” adlı destanının (9, 10, 11. ve Hatime Bölümü) bağlamsal sözlüğü oluşturulmuştur. “Kaşgar Gecesi” destanının (9, 10, 11. ve Hatime Bölümü) Arap harfli özgün metni öncelikle Latin alfabesine transkribe edilmiş ve daha sonra Türk Edebiyatı Bağlamlı Dizinleri ve İşlevsel Sözlüğü (TEBDİZ) sistemine yüklenmiştir. Yüklenen sözcükler sisteme uygun incelenerek bağlam sözlüğü oluşturulmuştur. Sözlüksel anlamı olmayan unsurlar bağlam sözlüğüne dâhil edilmemiştir. Uygur edebiyatının en önemli şahsiyetlerden biri olan Abdurehim Ötkür'ün zengin söz varlığını ortaya koymak amaçlanmıştır. Bağlam sözlüğünün amacına tam ulaşabilmesi için Abdurehim Ötkür'ün hayatı, edebî kişiliği, eserlerine de değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Abdurehim Ötkür, bağlam sözlüğü, Kaşgar Gecesi, Yeni Uygur Edebiyatı, Yeni Uygur Türkçesi.

ABSTRACT

THE CONTEXTUAL DICTIONARY OF ABDUREHIM OTKUR’S THE LEGEND OF QASHQAR NIGHT (CHAPTERS 9, 10, 11, HATIME)

Mine AYAZ

**AFYON KOCATEPE UNIVERSITY
SOCIAL SCIENCES INSTITUTION
DEPARTMENT OF CONTEMPORARY TURKISH DIALECTS AND
LITERATURES**

December, 2021

Supervisor: Doç. Dr. Ahmet KARAMAN

Lexical items have more than one meaning depending on the sentence or the text they are used and form a context with their meaning in the sentence or the text. For the purpose of analysing the lexical items to identify these contexts, concordance dictionary searches are carried out. The project of Turkish Literature Concordances and Functional Dictionary (TEBDİZ) offers advantage to readers and people in quest of this subject. In this respect the historical evolution of the language, meanings, contexts, usage frequency and belonging of a word to a culture are studied. In this study, the concordance dictionary of “Qashgar Gecesi” (9, 10, 11. and epilogue parts), the epic of Abdurehim Otkur, was prepared with the help of TEBDİZ. This study has shown the richness of vocabulary of Abdurehim Otkur, who penned works on almost all genres of Uyghur literature and one of the prominent figures, leaving his mark, with this study it is intended to carry out a concordance dictionary work that is never studied before in Uyghur language. In terms of Uyghur lexicography, studying concordance dictionary renders this thesis authentic and significant. Along with these, you can find information on Abdurehim Otkur’s life, literary personality and his works. Modern Uyghur Language and Modern Uyghur literature are also put down as a part of this study.

Key Words: Abdurehim Otkur, context dictionary, Qashgar Gecesi, Modern Uyghur Literature, Modern Uyghur Language.

ÖN SÖZ

Bu çalışmada, Abdurehim Ötkür'ün “Kaşgar Gecesi” adlı destanının (9, 10, 11. ve Hatime Bölümü) bağlamsal sözlüğü oluşturulmuştur. “Kaşgar Gecesi” destanının (9, 10, 11. ve Hatime Bölümü) Arap harfli özgün metni öncelikle Latin alfabesine transkribe edilmiş ve daha sonra Türk Edebiyatı Bağlamlı Dizinleri ve İşlevsel Sözlüğü (TEBDİZ) sistemine yüklenmiştir. Yüklenen sözcükler sisteme uygun incelenerek bağlamsal sözlük oluşturulmuştur.

Bu tez çalışmasında konu seçiminden çalışmanın tamamlanmasına kadar her satırında yardımlarını benden esirgemeyen, beni yönlendiren, anlayışla karşılayan, karşılaştığım problemleri en iyi şekilde aşmamı sağlayan, maddi ve manevi desteğini hiçbir zaman esirgemeyen ve beni bu alanda eğiten Doç. Dr. Ahmet KARAMAN'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Hayatımın her döneminde arkamda duran, bu süreçte de arkamda durmaya devam eden, maddi ve manevi desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen kıymetli aileme de sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Mine AYAZ
2021, Afyonkarahisar

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
YEMİN METNİ.....	iii
ENSTİTÜ ONAYI.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
ÖN SÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
TABLolar LİSTESİ.....	x
KISALTMALAR DİZİNİ.....	xi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

YENİ UYGUR TÜRKÇESİ, YENİ UYGUR EDEBİYATI VE ABDUREHİM ÖTKÜR

1. YENİ UYGUR TÜRKÇESİ	6
2. YENİ UYGUR EDEBİYATI.....	8
3.1. HAYATI.....	11
3.2. EDEBİ KİŞİLİĞİ	13
3.3. ESERLERİ	14

İKİNCİ BÖLÜM

KAŞGAR GECESİ DESTANI

1. KAŞGAR GECESİ DESTANI (9, 10, 11. VE HATİME BÖLÜMÜ)	16
1.1. ESERİN ÖZETİ	16
1.2. ESERİN DİLİ.....	19

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KAŞGAR GECESİ DESTANI'NIN SÖZ VARLIĞI VE BAĞLAM SÖZLÜĞÜ

1. KAŞGAR GECESİ DESTANI'NIN SÖZ VARLIĞI (9, 10, 11. VE HATİME BÖLÜMÜ).....	22
1.1 ADLAR	22
1.1.1. Sözcük Yapısındaki Adlar	22
1.1.2. Söz Öbeği Yapısındaki Adlar	27
1.2. EYLEMLER.....	28
1.2.1. Sözcük Yapısındaki Eylemler	28
1.2.2. Söz Öbeği Yapısındaki Eylemler (Birleşik Eylemler)	30
1.3. KALIP SÖZLER	32
1.3.1. Deyimler	32
1.3.2. İlişki Sözleri	33
1.3.3. İkilemeler	34
1.3.4. Atasözleri.....	34
1.3.5. Dualar ve Beddualar	35

2. KAŞGAR GECESİ DESTANI'NIN BAĞLAM SÖZLÜĞÜ (9, 10, 11. VE HATİME BÖLÜMÜ).....	36
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	313
KAYNAKÇA	317
EKLER.....	319

TABLÖLAR LİSTESİ

Sayfa

Tablo 1. Tek Anlamlı Sözcük Yapısındaki Adlar.....	26
Tablo 2. Çok Anlamlı Sözcük Yapısındaki Adlar.....	27
Tablo 3. Söz Öbeği Yapısındaki Adlar.....	28
Tablo 4. Tek Anlamlı Sözcük Yapısındaki Eylemler.....	29
Tablo 5. Çok Anlamlı Sözcük Yapısındaki Eylemler.....	30
Tablo 6. Tek Anlamlı Söz Öbeği Yapısındaki Eylemler.....	31
Tablo 7. Yardımcı / Yarı Yardımcı Eylemler.....	31
Tablo 8. Tek Anlamlı Deyimler.....	33
Tablo 9. İki Anlamlı Deyimler.....	33
Tablo 10. İlişki Sözleri.....	34
Tablo 11. İkilemeler.....	34
Tablo 12. Atasözleri.....	34
Tablo 13. Dualar.....	35
Tablo 14. İncelenen Ögeler.....	315

KISALTMALAR DİZİNİ

bk.: Bakınız

C: Cilt

ed.: Editör

MÖ: Milattan Önce

S: Sayı

s.: Sayfa

T.C.: Türkiye Cumhuriyeti

TDK: Türk Dil Kurumu

TEBDİZ: Türk Edebiyatı Bağlamlı Dizinleri ve İşlevsel Sözlüğü

vb.: Ve benzeri

GİRİŞ

Dil, insanlarla iletişim kurmayı sağlayan ve insanları diğer canlılardan ayıran en önemli unsurdur. Dil sayesinde duygu, düşünce ve istekler ifade edilebilmekte ve hatta diğer insanlarla bir araya gelerek bir toplum oluşturulabilmektedir. İnsanların gelişim ve değişim sağladığı gibi dil de gelişmekte ve değişmekte olan bir varlıktır. Dilde gerçekleşen bu gelişim ve değişimler sözcükleri de etkilemektedir. Bu durumda sözcükler, cümle ya da bir metin içerisinde değişik anlamlara gelmekte ve böylelikle sözcükler arasında bir bağlam oluşmaktadır. Bu bağlamları anlayabilmek için sözcükleri incelemek gerekmektedir. Sözcüklerle ilgili araştırmaların yapıldığı bilim dalına ise sözcükbilim (leksikoloji) denmektedir. Sözcükbilim, Güncel Türkçe Sözlük'te "Bir dilin söz varlığını oluşturan birimleri ve bu birimlerin yapılarını ve anlamlarını, birbirleriyle ilişkilerini, zaman içinde yaşadığı değişim ve gelişmeleri araştıran dil bilimi dalı, leksikoloji" şeklinde ifade edilmiştir.

"Bir dilin düşünce ve kültür zenginliğini ortaya koyan, dilin söz varlığını gelecek nesillere aktaran önemli kaynaklardan biri sözlüklerdir" (Ölker, 2011: 46). Sözlükler bir dildeki sözcüklerin anlamlarını öğrenmemizi sağlayan en önemli araçtır. Ayrıca dil öğrenimi ve iletişim kurmada da büyük bir etkisi olduğundan günümüzde sözlük üzerine yapılan çalışmalar oldukça artmıştır. Sözlükler, bir söz varlığı çalışmasıdır. Aksan'a göre (2004: 7) "Sözvarlığı, sadece bir dilde bir takım seslerin bir araya gelmesiyle kurulmuş simgeler, kodlar - ya da dilbilimdeki terimiyle göstergeler - olarak değil, aynı zamanda o dili konuşan toplumun kavramlar dünyası, maddi ve manevi kültürünün yansıtıcısı, dünya görüşünün bir kesiti olarak düşünülmelidir".

"Sözlükler, belirli bir amaç doğrultusunda ve bu amaca uygun kurallarla, bir veya birkaç dilin kelimelerini, kelime gruplarını ve daha büyük birimleri dizgisel olarak ortaya koyar" (Ölker, 2011: 46). Tarih boyunca çeşitli sözlük çalışmaları yapılmıştır ve sözlüklerin ortaya çıkışı konusunda çeşitli görüşler bulunmaktadır. Bingöl (2006: 4), ilk sözlüğü "Günümüzdeki sözlüklere bir benzer sözlük olarak nitelendirilebilecek ilk sözlük, kaynaklarda, İskenderiye Müzesi yöneticisi Bizanslı ARİSTOPHANES'in yaklaşık olarak İ.Ö. 2. yüzyıl'da hazırladığı yapıt olarak gösterilmektedir. Bu sözlük, Yunanca'da seyrek kullanılan ve açıklaması güç bir takım sözcükleri bir araya getiren bir yapıttır. Bu sözlükte aynı zamanda tanımlara da yer verilmiştir" şeklinde ele almıştır. Kolukısa (2013: 31) ise, "Higashi (1995)'te sözlüğün tarihçesinin, batı Asya'da günümüzden 4 bin yıl kadar önceye dayandığından bahsedilmektedir (s.22). Yine aynı konuyla ilgili daha detaylı bilgi Sterkenbug

(2003)'te görülmektedir. Sterkenbug (2003)'te ilk sözlüğün iki dilli olarak batı Asya'da MÖ 2600'lü yıllara tarihlendiğinden ve Akadlar ya da Babiller tarafından Sümer diline tematik olarak erişebilmek ve neticede bu dili anlayabilmek için kil tabletlere “kavramlar dizisi (thesaurus)1” şeklinde yazılarak oluşturulduğundan bahsedilmektedir (s.8)” şeklinde bir açıklama yapmıştır. Türk dili ve kültüründe ise sözlük türündeki ilk eser Divanü Lugati't Türk'tür. Kaşgarlı Mahmut'un 1072-1074 yılları arasında tamamladığı bu sözlük, Türkçe-Arapça olarak hazırlanmıştır. Bu eser Türk edebiyatı için oldukça önemli bir dil yapıtıdır.

Sözcüklerin cümle ya da bir metin içerisinde değişik anlamlara geldiğini daha önce ifade etmiştik. Cümle ya da metindeki anlamlarıyla bir bağlam oluşmaktadır. Bu bağlamı saptamak için ise bağlam sözlüğü çalışmaları yapılmaktadır. Aksan (2006: 75) bağlamı, “İşte biz, bir göstergenin, birlikte bulunduğu öteki göstergelerle oluşturduğu ve anlamını aydınlatan bu bütüne bağlam (context) adını veriyoruz. Göstergenin bağlama göre değer kazanması, dilin bir dizge olduğunu da kanıtlar” şeklinde ele almıştır.

2007 yılında temelleri atılan ve 2014 yılında Prof. Dr. İsmail Hakkı Aksoyak öncülüğünde, metinlerin bilgisayar programları yoluyla daha kolay ve hızlı bir şekilde bağlamlı dizin ve işlevsel sözlüklerinin hazırlanması amacıyla “Türk Edebiyatın Bağlamlı Dizinleri ve İşlevsel Sözlüğü (TEBDİZ)” projesi çalışmalarına başlanmıştır. Edebî eserleri kapsamlı bir şekilde inceleyen bu proje, eserdeki sözcükleri, anlam ve bağlamlarıyla incelemektedir. Bu sayede sanatçının üslubu ve dilin tarihsel süreçte geçirdiği değişiklikler takip edilebilmektedir (Özer, 2018: 229).

Bu tez çalışması Abdurehim Ötkür'ün “Kaşgar Gecesi” adlı destanının (9, 10, 11. ve Hatime Bölümü) söz varlığı incelenmesine yöneliktir. Abdurehim Ötkür'ün “Kaşgar Gecesi” adlı destanının (9, 10, 11. ve Hatime Bölümü) bağlam sözlüğü oluşturulurken, sözcüklerin hangi anlam ve bağlamda kullanıldığı ve ne sıklıkta geçtiğini de ortaya konulmaktadır.

Çalışmamız, giriş bölümü ile birlikte üç ana bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın giriş bölümünde, araştırmanın amacı, önemi, sınırlıklar ve tanımlar yer almıştır.

Birinci bölümünde; Yeni Uygur Türkçesi, Yeni Uygur edebiyatı, Abdurehim Ötkür'ün hayatı, eserleri ve edebî kişiliği hakkında bilgiler verilmiştir.

İkinci bölümde; Abdurehim Ötkür'ün “Kaşgar Gecesi” adlı destanının (9, 10, 11. ve Hatime Bölümü) özeti, kurgusal özellikleri, eserin dili ele alınmış ve gerekli açıklamalar yapılmıştır.

Üçüncü bölümde Abdurehim Ötkür'ün “Kaşgar Gecesi” adlı destanının (9, 10, 11. ve Hatime Bölümü) söz varlığı incelenmiş, sayısal verilerle ortaya konmuş ve bağlam sözlüğü oluşturulmuştur. Bağlamsal sözlük alfabe sırasına göre verilmiştir.

Çalışma sonuç ve değerlendirmenin ardından kaynakça ile son bulmuştur.

Araştırmanın Amacı

“Kaşgar Gecesi” destanının (9, 10, 11. ve Hatime Bölümü) bağlam sözlüğü hazırlanarak Abdurehim Ötkür'ün söz varlığının zenginliği ortaya koyup Çağdaş Uygur Türkçesi söz varlığına katkıda bulunmaktır.

Araştırmanın Önemi

Bir sözcüğün hem gerçek anlamını belirleyen hem de diğer bir yandan sözcüğe yüklenen farklı anlamları ortaya çıkarmayı sağlayan bağlamsal sözlük, Uygur sözlükçülüğü açısından önemli bir yer tutacaktır. Yeni Uygur Türkçesinde daha önce bağlam sözlüğü çalışılmamıştır. Bu nedenle Uygur sözlükçülüğü açısından bağlam sözlüğü çalışmak tezi özgün kılmaştır.

Kapsam ve Sınırlıklar

Çağdaş Uygur edebiyatının önemli yazar, şair ve araştırmacılarından biri olan Abdurehim Ötkür'ün “Kaşgar Gecesi” destanından (9, 10, 11. ve Hatime Bölümü) yola çıkarak sözlüksel anlama sahip olan adlar, eylemler, deyimler, atasözleri, kalıplaşmış sözler incelenmiş ve alfabetik olarak sıralanmıştır. Sıralamanın ardından verilerin kullanıldığı cümleden yola çıkılarak bağlamsal anlamları tespit edilmiştir. Bu sıralamaya sözlüksel anlama sahip olmayan zamirler, edatlar vb. dâhil edilmemiştir. Ayrıca bağlam sözlüklerinin amacı sözcüklerin dil öğelerinin kökenini, türünü vb. ortaya koymak olmadığı için kelime kökeni, türü vb. bilgileri gösteren kısaltmalar kullanılmamıştır. Sözcüklerin metinde geçtiği biçimi tanık gösterilerek anlamıyla birlikte verilmiştir.

Tanımlar

Bağlamsal Sözlük: Bağlamsal sözlük, anlam-bağlam ilişkisine dayanan ve bir eserin söz varlığını en ince anlam farklılıklarına kadar ortaya çıkaran sözlüktür. (Boz, 2011: 91)

Söz Varlığı: Bir dilin sözvarlığı, yalnızca o dilin sözcüklerinin değil, deyimlerin, kalıp sözlerin, kalıplaşmış sözlerin, atasözlerinin, terimlerin ve çeşitli anlatım kalıplarının oluşturduğu bir bütündür. (Aksan, 2004: 7)

Yöntem

Bu çalışmada, “Kaşgar Gecesi” destanının (9, 10, 11. ve Hatime Bölümü) Arap harfli özgün metni öncelikle Latin alfabesine transkribe edilmiştir. Daha sonra bağlam sözlüğü oluştururken TEBDİZ projesinden faydalanarak söz varlığını oluşturan unsurlar anlamlandırılmıştır. Söz varlığını oluşturan veriler sıralanırken önce alfabetik sıralama esas alınmıştır. Bu sözlükte kelime kökeni, türü vb. bilgileri gösteren kısaltmalar kullanılmamıştır. Sözlüksel anlamı olmayan unsurlar bağlam sözlüğüne dâhil edilmemiştir. Kelimelerin metindeki anlamı veren kısım madde başı olarak alınmıştır. Madde başından hareketle türeyen yeni sözcükler alt madde başı olarak değerlendirilmiştir. Örneğin;

hal: 1. Hâl, durum, vaziyet.

Kérım soridi Anamniñ *hali* qandağ / Anañ yaxşı dédi hemme turuşti (154/1)

2. Pembe, pembe renk.

Şuña derhal éçildi çoñ dérize / Şamalda yelpüner *hal* şayi perde (175/18)

Oluşturulan bağlam sözlüğünde yer alan unsurların açıklamaları yapılırken büyük harf ile başlanmıştır. Örneğin;

asman: Gök.

Néçük *asmanda* ay birdur quyaş bir / Ténimde bolsa can canan qayaş bir (161/11)

Bütün fiillerin sonuna, mastar anlamı vermesi için kısa çizgi (-) konulmuştur.

titre-: Titremek.

Qolum *titrep* qelem mañmas ravane / Goya cismim irademge bigane (156/7)

Bağlam sözlüğünde, eserdeki sözcüklerin anlamlarıyla beraber cümleler ve sayfa ile satır sayıları verilmiştir. Ayrıca kanıt cümleler madde başının altında, sayfa ile satır sayıları ise kanıt cümlelerinin yanında parantez içinde aralarına eğik çizgi (/) konularak verilmiştir. Parantez içinde bulunun eğik çizginin sol tarafı sayfa numarasını, sağ tarafı satır sayısını göstermektedir. Örneğin;

hemdem: Dost, ahabap.

Qéşiñda olturup kaşki birer dem / Séniñ yalguzluquñğa bolsam *hemdem* (156/16)

Bu örnekte parantez içindeki sayılardan “156” sayfa sayısını, “16” ise sayfadaki satır sayısını ifade etmektedir.

Madde başı olan sözcükler, başka sözcüklerle kullanıldığında söz öbeği ya da kalıp söz oluşturuyorsa alt madde başı olarak verilmiştir:

heddi: Sınır, hudut.

Köreñlep ketti u *heddin* ziyade / Kérimni tutqiniçe şu qatarda (136/3)

heddin aş-: Aşırılık, sınırı geçmek.

Bilelmey xudini *heddin aştı* / Öyide xanliri bir biridin artuq (174/5)

Eserde aynı anlam ve işlevde kullanılan bazı kelimelerde konuşma dili ve ağız özelliklerinin etkisiyle harf değişiklikleri ve eksiklikleri bulunmaktadır. Bu sözcüklerin arasına alternasyon işareti (~) getirilmiştir. Örneğin;

nişan ~ nişane: Nişan, alamet.

Démek işniñ tégide bir pılan bar / Pilanda közligen mexpiy *nişan* bar (168/6)

Ve lékin xelq céver bolğaç hamane / Bitim mezmunidin tapti *nişane* (137/4)

Söz varlığı incelemesinde ele alınan sözcükler, tek anlamlılar ve çok anlamlılar olmak üzere iki başlık altında incelenmiş ve sayısal veriler ortaya konulmuştur. Veriler çok olandan az olana doğru sıralanmış, kaç farklı anlamda kullanıldıkları ve sıklık sayıları belirtilmiştir. Sayısal veriler tablo ve şekillerle gösterilerek desteklenmiştir.

Eserde geçen sözcüklerin ve kalıp sözlerin anlamlandırılması yapılırken çok sayıda sözlükten yararlanılmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır:

- Uyğurçe-İngilizçe Luğet
- Uygurca - Türkçe Sözlük
- Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü
- Çağatay Tiliniñ İzahlıq Luğiti

BİRİNCİ BÖLÜM

YENİ UYGUR TÜRKÇESİ, YENİ UYGUR EDEBİYATI VE ABDUREHİM ÖTKÜR

1. YENİ UYGUR TÜRKÇESİ

Türk dili tarihi içerisinde önemli bir yeri olan ve oldukça zengin bir kültüre sahip olan Yeni Uygur Türkçesi günümüzde yazı dili ve konuşma dili olarak Çin Halk Cumhuriyeti'ne bağlı Uygur Özerk Bölgesi içerisinde konuşulmaktadır. Ayrıca sadece Uygur Özerk Bölgesi (Çin'deki Sinkiang-Uygur Muhtar Bölgesi) değil Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan, Sudi Arabistan, Türkiye ve Pakistan gibi birçok ülkede yaşamakta olan Uygur Türkleri tarafından da konuşulmaktadır. (Gulcalı, 2017: 114; Pekdemir, 2015: 31-32).

Uygur adı ilk olarak 716 yılında, Bilge Kağan yazıtında, Uygur İlteber'inin adı aracılığıyla geçmiştir. Ayrıca Uygur adı, Karabalasagun, Şine Usu, Tez II, Suci ve Şivet-Ulan yazıtlarında da geçmektedir. Çin kaynaklarında ise, Hui-hu, Huiho, Hoei-ho, Wei-ho, Wei-wu gibi şekillerde geçtiği görülmektedir. Uygur adı ise farklı anlamlarda yorumlanmıştır. Bunlardan bazıları şöyledir: Şahin gibi hızlı hücum eden, orman halkı, çukur, uymak, yapışmak, kendi kendine yeter, müttefik gibi anlamlardır (Doğan, 2016: 23).

Dil canlıdır ve durmadan gelişir. Yeni Uygur Türkçesi de Türk dilinin Hakaniye şivesine ait olup, daha sonraları Çağatay Türkçesine göre şekillenmiş ve gelişmiştir. Bu şekilleniş ve gelişmenin sonucunda ise günümüz Yeni Uygur Türkçesi oluşmuştur (Kaşgarlı, 1998: 36)

“Uygur Türkçesi, Güneydoğu Türkçesinin doğu sahası içinde yer alan ağızlar topluluğunun içinde gelişen yazı dilinin bir koludur. Uygur Türkçesi, Türkçe'nin bir mühim kolu olarak Türk kültür tarihinde önemli bir yer tutmaktadır” (Kaşgarlı, 2004: 29).

Türk lehçelerinden olan Yeni Uygur Türkçesi, Uygur, Karahanlı ve Çağatay Türkçesinin devamıdır. Uygur Türkleri, 1930'lu yıllara kadar Çağatay Türkçesini yazı dili olarak kullanmışlar ve bu tarihten sonra ağızlar meydana gelmiştir. Yeni Uygur Türkçesinin üç ağızı vardır: Bu meydana gelen ağızlar Merkezi Ağız, Lopnur Ağızı ve Hoten Ağızı şeklindedir. Merkezi Ağız: Urumçi, Gulca, Turfan, Kaşgar, Aksu, Kuçar, Yenişehir, Konaşehir, Korlabey, Kumul, Piçan'da konuşulmakta ve Uygur Türklerinin % 80'ini barındırmaktadır. Uygur Türkleri, Merkezi Ağız grubunu, edebî dillerinin üzerine oturtmuşlardır ve Yeni Uygur Türkçesinin edebî dili de bu ağızı esas alarak gelişmiş ve şekillenmiştir. Lopnur Ağızı: Lopnur halkının çoğunluğunu kapsayan ve Kara Koşunlular diye adlandırılan Uygurların ağızıdır. Tarım nehrinin aşağı kesiminden orta kesime kadar olan

yerlerde yaşayan halk. Bu ağız Yeni Uygur Türkçesinin edebî dilinden biraz farklılık göstermektedir. Bu farklılıklar ise, asimilasyonun çok güçlü olması, kelimenin birinci ve ikinci hecelerindeki ‘a-e’ seslerinin daralmaması ve ‘o- u’ seslerinin de sonraki hecelerdeki vokalleri dudaklaştırma etkisidir. Hoten Ağızı: Uygur Özerk Bölgesinin güney batısındaki Hoten, Niye, Çiriye, Kiriye, Lop ve Guma vilayetlerinin ağızıdır. Hakaniye dilinin bazı özelliklerini koruyan bu ağız, ünlü ve ünsüz değişimi çok olması ve isim fiillerin cümlede yüklem görevinde olması bakımından da diğer ağızlardan ayrılmaktadır (Alkaya ve Buran, 2010: 193-194; Ercilasun, 2012: 362).

Uygur Türkleri, İslamiyet’ten önce kendilerine özgü Uygur alfabesini, 932 yılında Karahanlı hükümdarı Sultan Satuk Buğra Han’nın İslamiyet’i kabul etmesinden sonra ise Arap alfabesini kullanmışlardır. Arap alfabesi uzun yıllar boyunca Uygur dilinin esas yazısı vazifesini görmüştür (Doğan, 2016: 24; Kaşgarlı, 2004: 46).

20. yüzyılın başlarına kadar Arap alfabesine dayalı bir alfabe kullanan Uygur Türklerinin bu tarihten sonra alfabelerinde değişiklikler görülmeye başlar. Alfabe zaman zaman çeşitli eklemeler ve çıkarmalar yapma gereksinimi duymuşlardır. 1925-1930 yılları arasında değiştirilmiş ve yenileştirilmiş Arap alfabesini kullanan eski Sovyetler Birliği’nde yaşayan Uygurlar, 1930-1947 yılları arasında Latin alfabesini kullanmış ve 1947 yılından sonra ise Kiril alfabesini kullanmışlar. Doğu Türkistan’da yaşayan Uygur Türkleri ise, 1974 yılına kadar Arap alfabesini kullanmışlar. 1974-1983 yılları arasında Latin alfabesini kullansalar da 1980 yılından sonra Çin’deki siyasi gelişmeler sonucu tekrar Arap alfabesini kullanmışlardır (Alkaya ve Buran, 2010; Öztürk, 2020: 194).

Bugün Doğu Türkistan’da yaşayan Uygurlar Arap alfabesini kullanırken, Kazakistan’da yaşayan Uygurlar ise Kiril alfabesini kullanmaktadır. Arap alfabesinde 32 harf, Kiril alfabesinde ise 41 harf bulunmaktadır. Uygur Türkçesi diğer Türk lehçeleri içerisinde en eski ve devamlı bir yazı dili olmakla beraber, tam olarak yerleşmiş bir yazım kuralı bütünlüğüne de sahip değildir. Yeni Uygur Türkçesinde kelimelerdeki bütün harfler gösterilir ve yabancı dillerden giren kelimelerdeki bütün harfler de gösterilmektedir. Ayrıca yabancı dillerden giren kelimeler telaffuza uygun olarak yazılmaktadır (Doğan, 2016: 25; Öztürk, 2020: 16).

Yeni Uygur Türkçesinde sekiz ünlü (a, e, é, i, o, ö, u, ü) ve yirmi dört ünsüz (b, c, ç, d, f, g, ğ, h, x, j, k, q, l, m, n, ñ, p, r, s, ş, t, v, y, z) bulunmaktadır ve toplamda 32 harften oluşmaktadır.

Yeni Uygur Türkçesinde sekiz ünlü bulunmaktadır. Bunlar “a, e, é, i, o, ö, u, ü” ünlüleridir. Bu ünlülerden “e” sesi Türkiye Türkçesi’ne göre daha açık ve geniş söylenirken “é” sesi daha kapalı ve dardır. Yeni Uygur Türkçesinde “ı” sesi, yazı dilinde kullanılmaz. Ancak telaffuzda kalın ünsüzlerden sonra varlığı hissedilmektedir. Yeni Uygur Türkçesinde yirmi dört ünsüz bulunmaktadır. Bunlar “b, c, ç, d, f, g, ğ, h, x, j, k, q, l, m, n, ñ, p, r, s, ş, t, v, y, z” ünsüzleridir. Türkiye Türkçesi yazı diline farklılık gösteren ünsüzleri, “ğ, x, q ve ñ” ünsüzleridir. “ğ, x, q” ünsüzleri genelde gırtlaktan hırıltılı olarak kullanılırken, “ñ” ünsüzü genizden çıkartılmaktadır. “f” ünsüzü ise yabancı dillerden giren kelimelerde görülmektedir. (Doğan, 2016: 38; Öztürk, 2020: 19-20).

2. YENİ UYGUR EDEBİYATI

En eski Türk boylarından biri olan Uygur Türkleri, günümüzde Çin Halk Cumhuriyeti idaresine bağlı ve Doğu Türkistan’da yaşamaktadırlar. Uygur Türkleri, kültür, edebiyat ve sanat dalları bakımından geçmişten günümüze kadar Türk tarihinde çok önemli yer tutmuşlardır. Ayrıca zengin kültür ve edebiyatlarıyla Türk kültürü ve edebiyatının gelişmesine oldukça önemli katkılarda bulunmuşlardır (Emet, 2007: 507).

Eski Uygur ve Hakaniye Türkçesi ile işlenmiş zengin bir yazılı edebiyatı olan Uygur Türkleri, binlerce yıllık bir geçmişe sahip olmalarıyla, akıllarıyla, duygularıyla ve vermiş oldukları emeklerle sanat değeri bakımından oldukça yüksek eserler ortaya koymuşlardır (Kaşgarlı, 1998: 36).

“XIX. yüzyıl, Doğu Türkistan tarihinde, Uygur topraklarının tümüyle, Mançu-Çin’e dahil edilmeye çalışıldığı, Uygur Türklerinin bağımsızlık mücadelesi verdiği çalkantılı bir dönemdir” (Emet, 2007: 507).

Çin yönetimi tarafından sürekli baskı gören Uygur halkı, XIX. yüzyılın sonları ile XX. yüzyılın başlarında meydana gelen değişiklikler ve yeniliklerden etkilenmişler. Emperyalizme, cehalete ve zulme karşı çıkıp, hürriyet, demokrasi ve yenilik için mücadele etmişler. Ceditcilik (Yenileşme), birçok ülkede olduğu gibi Türkistan’da da etkisini göstermiştir. Ceditcilik (Yenileşme), yeniden uyanma ve kalkınma hareketleri edebiyatı da etkilemiş ve Doğu Türkistan Uygur edebiyatında zulüm, cehalet, adaletsizlik, demokrasi, yenilik ve hürriyet gibi konular işlenmiştir (Kaşgarlı, 1998: 44).

XIX. yüzyılda yapılan baskılar, yaşanan siyasi ve sosyal olaylar nedeniyle Uygur Türkleri Doğu Türkistan’dan Orta Asya topraklarına göç etmeye başlamış ve bununla birlikte

yeni Uygur edebiyatı sadece Doğu Türkistan'da değil Kazakistan, Kırgızistan gibi ülkelerde de oluşmaya ve gelişmeye başlamıştır (Harbalioğlu, 2017: XIII-XVII).

İnsanı ilgilendiren ne varsa edebiyatın konusudur. Çin idaresi altında Doğu Türkistan'da gelişen Uygur edebiyatında halkın arzu, istek ve yaşadıkları zorluklar ele alınmıştır. Halk destanları, halk türküleri ve halk şiirleri, halkın ekonomik, siyasi ve ahlaki durumunu yansıtan bir sanat aynası niteliğini taşımıştır. Özellikle destan, koşuk ve türküler özenle ve sanatla ele alınmıştır. Çünkü burada ele alınan konularda Uygur halkı, zulme, feodal düzene karşı çıkmışlar ve bağımsızlığı arzulamışlardır.

XIX. yüzyıl öncesinde Uygur edebiyatı daha çok klasik edebiyat üzerinde işlenmişti. Burada işlenen konular ise daha çok aşk ve önceki şairlerin şiirlerine yapılan nazirelerdir. XX. yüzyılın başlarında ise genç aydınlar yeni edebiyat akımlarından etkilenmiş ve Doğu Türkistan'da zulme, feodal düzene karşı çıktıkları gibi eğitimsizliğe, cahilliğe de karşı çıkmışlardır. Ayrıca içinde bulundukları durumdan kurtulmanın yolunu da hurafelere inanmayıp eğitimle olacağını savunmuşlardır. Bu nedenle önce eğitimi ele almışlar, ders kitapları ve işleniş şeklini değiştirmişler ve eski usulden vazgeçmişler. Yeni ders kitapları hazırlanmış, modern eğitim anlayışıyla dersler işlenmiş ve birçok bölgede okullar açılmıştır. Uygur halkının bu yenilikçi hareketlerinden hoşlanmayan Çin yönetimi bu duruma son vermeye çalışmış ve açılan okulları kapatmıştır. Ayrıca yeni edebiyat akımlarından etkilenen Uygur Türkleri, yayın ve neşriyatçılık faaliyetlerini de ele almışlar. 1899 yılında Matbaa-yı Hurşid, 1910 yılında Matbaa-yı Nur gibi matbaalar tesis ederek birçok kitap yayımlamış ve gazete çıkartmışlardır (Emet, 2007: 517).

1920-30'lu yıllarda Doğu Türkistan'da meydana gelen millî ayaklanmalar, uyanış hareketleri ve halkın talepleri yeni Uygur edebiyatında yansıtılmıştır. Çağatay edebiyatında pek görülmeyen tiyatro, hikâye gibi edebî türler ele alınmış. Eski Uygur edebiyatında bazı örnekleri olan serbest vezinli şiir şekilleri, Çağatay edebiyatında kaybolmuş olsa da yeni Uygur edebiyatında tekrar görülmeye başlanmıştır (Kaşgarlı, 1998: 50-56).

1934-1937 yıllarında Çin idaresi Japon istilasıyla zor duruma düşmüş ve Rusya'ya ile işbirliği yaparak Uygur halkının isteklerine yönelik politik uygulamıştır. Bu da Uygur halkının kendini daha da geliştirmesine sebep olmuştur. Eğitim, tarım, sanayi, ticaret gibi alanlarda ilerleme sağlamışlardır. Vatan sevgisini anlatan şiirler kaleme alınmış, tiyatro sahneleme etkinlikleri gerçekleştirilmiş, kütüphaneler açılmıştır. 1938 yıllarında Doğu Türkistan'da hikâye türünde örnekler verilmeye başlansa da, 1937'den itibaren Çin idaresi gerçek yüzünü göstermiş ve aydınları yok etme politikası uygulamaya başlamıştır. 1937-1942

yılları Uygur halkı için çok zorlu bir süreç olmuştur. Çin idaresi ‘kasıtlı eylem’ gibi ortaya sürmüş olduğu bahanelerle aydınları hapse atmış ve çoğunu vahşice katletmiştir. Bu nedenle bu yıllara kadar ilerleme kaydedilen tiyatro gibi edebî türler durma noktasına gelmiştir. Çin idaresinin baskılarına karşılık 9 Nisan 1944 tarihinde Ğulca Azatlık Teşkilatı kurulmuş ve 7 Kasım 1944 tarihinde Ğulca Ayaklanması sonucunda 12 Kasım 1944 tarihinde kuzey bölgesinde üç vilayeti esas alan Doğu Türkistan Cumhuriyeti kurulmuştur. Güney bölgesindeki yedi vilayet yine Milliyetçi Çin idaresine kalmıştır. Dolayısıyla yeni Uygur edebiyatı iki bölgede farklı şekilde ilerleme kaydetmiştir. Doğu Türkistan Cumhuriyeti’nin kurulduğu bölgede yenilenme ve gelişme tekrar hız kazanmış. Durma noktasındaki edebî türler tekrar kaleme alınmış, gazete ve dergiler yayımlanmış, sağlık ve eğitim hizmetleri, basın ve yayın işleri hızla gelişmiş, şiir kitapları yayımlanmıştır. Milliyetçi Çin yönetimi 1947’lerden sonra yönetimi tekrar ele alarak baskı kurmaya başlamış. Millî duyguları uyandıran gazetelere el koyularak Milliyetçi Çin yönetimini öven makaleler yayımlanmıştır (Harbalioğlu, 2017: 10-15).

1950-1970 yılları arasında Kùltür Devrimi’ni yaşayan yeni Uygur edebiyatı dar sınırlar içinde hapsolmuştur. Komünist ideolojisi ilkelerine uygun kısıtlamalar nedeniyle özgün ve hacimli eserler verilememiştir. Yeni Uygur edebiyatı şiir ve küçük hikâyelerle devam etmiş, halkın gerçek fikirleri, duyguları içeren özgün eserler matbuatta basılmamış, edebiyat siyasi propaganda aracı olarak kullanılmıştır. Yazar ve şairler tarihi, vatani ele alan yazılar kaleme aldıklarında ‘milliyetçi, ayrılıkçı, Türkçü’ olmakla suçlanmış, cezalandırılmış, hapse atılmış ve sürgün edilmişlerdir. Bu nedenle yeni Uygur edebiyatı gelişme sağlayamamış ve bu zorlu süreçte gerileme yaşamıştır (Baran, 2007: 204-206).

Mao’nun ölümünden (1976) sonra Kùltür Devrimi sona ermiş ve 1980’li yıllarda yeni Uygur edebiyatında tekrar canlanma görölmüştür. Yeni yayınevleri açılmış, edebî eserler yayımlanmış, dergiler tesis edilmiştir. Uygur halkı, dünya edebiyatındaki eserlerle tanışmıştır. Bu yenilikler yazarları, şairleri etkilemiş ve coşkuyla eserler vermeye başlamışlardır. Hikâye ve şiirlerde konu olarak Kùltür Devrimi sıkça işlenmiş ve eleştirilmiştir. Kùltür Devrimi’nde yasak olan tarihî olaylar ve vatan sevgisi gibi konular tekrar ele alınmıştır. Devrim döneminden sonra vermiş oldukları eserlerde edebî seviye daha da yükselmiştir. Hikâyelerde toplumdaki olumsuzluklar ele alınmış, roman ön plana çıkmıştır, yasaklanan tiyatro eserleri tekrar sahnelenmiş ve yüzyılın altın çağını yaşamıştır. Ancak 1990’lı yıllarda televizyon ve televizyon filmlerinin artmasıyla tiyatro tekrar duraklamıştır. Tiyatro eserleri yerine artık televizyon filmi senaryoları yazılmaya başlamıştır. Uygur halkı, yurt dışına çıkma ve yurt

dışında eğitim alma gibi fırsatlardan yararlanmış ve gezi yazıları kaleme almışlar. Ayrıca bu yabancı ülkelerdeki demokrasi ve insan hakları gibi konulardan etkilenmişler ve halkı bilinçlendirmeye çalışmışlardır. Uygur halkı için Meşrep kültürü çok önemlidir ve Meşrep kültürü fıkraların oluşmasına zemin hazırlamıştır. Devrim'den sonra şiirlerde konu olarak hikâyelerde olduğu gibi Kültür Devrimi konusu çokça ele alınmıştır. Mensur şiir tekrar ele alınmıştır. Ayrıca postmodern şiirler oluşmaya başlamıştır. Şiirlerde genel olarak gerçek hayat ve duygular sanatsal ve estetik şekilde anlatılmaya çalışılmıştır. 1990'lardan sonra ise romanlar, şiirlerin yerini almış ve yeni Uygur edebiyatı, roman ve hikâye merkezli bir edebiyat olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyalist realizm, tenkidi realizm ve postmodernizm gibi akımlar görülmeye başlamıştır. 1990'larda romanların ön plana çıktığı yeni Uygur edebiyatında, 2000'li yıllarda artık çocuk edebiyatı alanında da yazılar kaleme alınmıştır. 2000'li yıllardan önce pek görülmeyen araştırma, tartışma seminerleri, televizyonda canlı sohbetler de 2000'li yıllardan sonra görülmeye başlamıştır. 2000'li yıllarda internetle tanışan Uygur halkı, yeni Uygur edebiyatında yeni bir olay olarak 'ağ edebiyatı' terimi ve internet edebiyatı ortaya çıkmıştır (Harbalioğlu, 2017: 22-34).

Son yıllarda Doğu Türkistan'da Çin yönetimi tarafından tekrar müdahale edilmesi nedeniyle ekonomik, sosyal ve kültürel bakımdan Uygur halkı zorluk yaşamaktadır. Çin yönetiminin yapmış olduğu ağırlaştırılmış kısıtlamalarla birlikte eğitim de sınırlandırılmış ve okullarda Uygurca'yı eğitim dili olarak yasaklayan bir resmi politika uygulanmıştır. İşte bu politikalar yeni Uygur edebiyatının gelişmesine engel olmaktadır. Ancak Uygur Türkleri, kendilerine yapılan asimilasyon ve baskılara rağmen kültür, gelenek ve benliklerini yılmadan mücadele ederek korumakta ve durmadan kendilerini geliştirmektedirler (Emet, 2007: 526-528).

3. ABDUREHİM ÖTKÜR

3.1. HAYATI

Yeni Uygur edebiyatının en büyük temsilcilerinden biri olan Abdurehim Ötkür, Haziran 1923 yılında Doğu Türkistan'ın Kumul şehrinde ticaretle uğraşan orta hâlli bir ailede dünyaya gelmiştir. Daha küçük yaşta anne ve babasını kaybeder ve dedesinin yakın bir dostu olan Osman Hacı'ya evlatlık olarak verilmiştir (İnayet, 2017: 1).

Ötkür'ü kendi çocuğu gibi seven Osman Hacı ticaretle uğraşmaktadır. İşi gereği yabancı ülkelere sıkça çıkan Osman Hacı, okumuş görmüş birisidir. Bunun için Ötkür'ün eğitim hayatına oldukça önem vermiştir. İlk önce dinî eğitim alan Ötkür, bu yıllarda masal ve hikâye dinlemiş, çokça şiir okumuş. Özellikle Sufî Allahyar'ın şiirlerden çok etkilenmiştir.

Fakat Kumul halkı artık kendisine yapılan baskılara başkaldırmış ve bunun sonucunda ise Kumul'daki bütün okullar kapatılmış, halk Kumul'dan ayrılmaya başlamıştır. Osman Hacı da ailesiyle birlikte Gensu'ya gelmiştir. Ötkür, okulların kapalı olduğu bu yıllarda eğitimine evde devam etmiştir. Evde, Marihan'ın anlattığı hikâyeler, masallar, atasözleri ve bilmeceleler onun edebî yaratıcılığının gelişmesine katkı sağlamıştır (Öger, 2018: 2).

Kumul ayaklanması bittikten sonra 1934 yılında Osman Hacı, ailesiyle birlikte Uçturpan'a gelir. Ötkür, bu yıllarda Uçturpan ve Aksu'daki ilmi mekteplerde fen bilimleri eğitimi alır ve 1936'da lise eğitimi için Urumçi'ye gönderilir. Liseyi Urumçi'de okuduktan sonra, 1939'da Şincan Üniversitesi'ne girer. Rus edebiyatı ve diğer Türk edebiyatlarını öğrenmeye başlar. Sovyetler Birliği'nden gelen ilk Türk aydınlarıyla tanışır (İnayet, 2017: 1). Üniversite Ötkür'ün hayatında yeni bir dönüm noktası olmuş ve okul gazetesine ilk şiirlerini yazmaya başlamıştır. Üniversite yılları sırasında devam etmekte olan Çin Japon savaşından etkilenen Ötkür vatan sevgisiyle ilk şiiri olan “Yéñi Cuñgo Gülistaniğa” adlı lirik destanı kaleme almıştır. Yazmış olduğu bu şiir, 1942 yılında Şincan Gazetesi adlı bir dergide yayımlanmıştır (Harbalioglu, 2017: 78-79).

“Şair Ötkür'ün edebî faaliyeti 1940 yıllarında başladı. Şairin “Kaşgar Gecesi” destanı kitap halinde 1980 yılında Urumçi Halk Neşriyatı tarafından neşredildi” (Kaşgarlı, 1998: 244).

Üniversiteyi güzel bir dereceyle bitiren Ötkür, daha sonra öğretmenlik, müdürlük, gazete ve dergilerde yazarlık ve tercümanlık yapmıştır. Şincan Gazetesi ve Altay dergisinde başyazar muaviniği yapmıştır. 1942 yılında yazmış olduğu “Tamçe Kandin Milyon Çeçekler” (Bir Damla Kandan Milyon Çiçek) adlı bir perdelik dramı tiyatro eseri alanında birincilik ödülünü kazanmıştır. Lutpulla Mutellip ile yazmış olduğu Çin Moden adlı drama eserinde yönetim tarafından Uygur halkına yapılan baskılar anlatılmıştır. Yönetim tekrar baskı kurup halk ayaklanınca öncü edenler cezalandırılmıştır. Ötkür de bu sebeple 1944 yılında tutuklanmış ve bir yıl hapis yatmıştır. 1948 ve 1949 edebiyat ve sanatla ilgilenen Ötkür, “Navayi İzini Boylap” adlı makaleyi yazmıştır. Ötkür'ün bu makalesi Erk gazetesinde yayımlanmıştır (Harbalioglu, 2017: 79).

1949 yılından sonra Çin yönetimi Doğu Türkistan'a tekrar baskılar yapmaya başlar. Yazar ve şairler istediklerini yazamazlar ve buna karşı gelmeye çalışanlar ise ağır şekilde cezalandırılmıştır. Ötkür de cezalandırılarak 20 yıl hapis yatmıştır. Ancak 1980 yılından sonra özgürce yazılar kaleme almıştır (Kasapoğlu, 1998: 90). 1985 yılında Ömür Menzilleri adlı külliyatı ve İz romanını yayımlar. 1988 yılında ise İz romanının devamı niteliğinde olan tarih

içerikli Oyğangan Zemin adlı romanının ilk cildi yayımlanır. 1994 yılınıla ise ikinci cildi yayımlanmıştır (Kaşgarlı, 1998: 244-246).

1978 yılından sonra, Şıncañ İctimai Fenler Akademisi Milletler Edebiyatı Enstitüsü'nde çalışmaya başlamış ve ömrünün sonuna kadar burada araştırma yapmıştır. Ömrünün son yıllarında ise Kutadgu Bilig, Dîvanu Lûgati't-Türk ve Kıyasü'l-Enbiya gibi tarihi eserleri Uygur Türkçesine aktaran komisyonda yer almıştır. Ayrıca Uygur edebiyat tarihi, Uygur klasik edebiyatını araştırmış, edebî tür ve şekiller üzerine de önemli eserler vermiştir. Uygur halkının yaşadığı zorlukları anlatmayı bir görev olarak üstlenen Ötkür, bu yolda zorluklarla karşılaşsa da yılmadan devam etmiş, şiir, roman ve hikâyeleriyle Uygur halkının bağımsızlık mücadelesine ayna tutmuştur. 5 Ekim 1995 yılında ise Urumçi'de 72 yaşında kansere yenik düşmüş, 6 Ekim 1995'te toprağa verilmiştir (Öger, 2018: 2-3).

3.2. EDEBÎ KİŞİLİĞİ

1923'de Kumul şehrinde dünyaya gelen Ötkür'ün, daha küçük yaşta ailesini kaybederek hayat mücadelesi başlamıştır. Çocukluk ve gençlik yıllarını ise çeşitli siyasî çalkantıların ve baskıların içinde geçirmiştir. Çocukluk yıllarında dinlediği masallar, hikâyeler, atasözleri ve bilmeceler onun edebî kişiliğinin oluşmasına katkı sağlamıştır. Üniversiteye geçtiğinde ise bir dönüm noktası yaşayan Ötkür, burada Rus edebiyatı ve Türk edebiyatlarını öğrenir. Ayrıca Türk aydınlarıyla tanışır. Burada hem diğer yazarlardan okuduğu kitaplardan hem de Türk aydınlarından almış olduğu ilhamlarla ilk eserlerini vermeye başlar. Çin yönetiminin baskılarına daha gençlik yıllarında karşı çıkan Ötkür, mücadelecî ruhuyla yazılar kaleme almış ve halka sesini duyurmaya çalışmıştır (Harbalioğlu, 2017: 78).

1933 ve 1943 yıllarında Doğu Türkistan'da siyasî baskılar, halka yapılan eziyetler giderek artmış ve halk çare aramaya ve isyan etmeye başlar. Bu olaya öncülük edenler eserleriyle milliyetçiliği destekleyenler Çin yönetimi tarafından cezalandırılmış, hapse atılmış ve öldürülmüştür. Ötkür de milliyetçiliği destekleyen eserler verdiğinden dolayı hapse atılarak cezalandırılmıştır Ötkür, korkmadan eserlerinde feodal güçlerin Uygur halkına çektiği eziyeti dile getirmiştir. Hatta 1945 yılında serbest kaldıktan sonra Çin'in yapmış olduğu vahşeti ortaya koyan eserler yazmıştır (Kasapoğlu, 1988: 88).

Ötkür, halkı uyandırmak, Çin'in oynadığı oyunu ortaya çıkarmak için elinden geleni yapmıştır. Halkına sunulan hürriyet ve özgürlüğün yerini politik baskıların aldığını görünce eserlerini, Çin'in zalimliğini ortaya koyma, aydınlık günlere duyulan arzu ve cehaleti eleştirme amacıyla kaleme almıştır. Yazdığı eserler halka ulaşp, milli duyguları harekete

geçirince Ötkür'ün eserleri yasaklı eserler arasına girer. Böylece Ötkür, tekrar cezalandırılır ve 1949 ve 1968 yıllarında hapse atılır. Ötkür, halkına sınıksız bağlıdır, halkına ulaşmak için sembolizmin arkasına gizlense bile sonuç olarak her zaman halkına ulaşmayı başarmıştır. Örneğin; “tan” ve “bahar” kurtuluşu, “tün” ve kış” ise esareti temsil eder. Ötkür'ün milliyetçiliği sadece kendi halkıyla sınırlı değildir. O, Türk milliyetçisidir. Çünkü, Türk milletinin ebedî zafere birlik ve beraberlik ile ulaşılacağına bilincindedir. Ötkür, her zaman hürriyeti ister ve hürriyeti haykırır. Lirik aşk duygularını dile getirdiği şiirlerinde bile ilk beyitlerini aşkla işlese de son beyitlerini hürriyet aşkıyla bitirir (Öger, 2018: 5-6; Kasapoğlu, 1988: 90-91).

Son olarak şunları dile getirebiliriz. Ötkür'ü tehditler ve baskılar yıldırarmamış bilakis onda vatan aşkını daha da alevlendirmiştir. Ötkür'ün eserlerinde hürriyet ve istiklal için mücadele en önemli konulardandır. Kendisinin ve Uygur halkının mücadele etmesi gerektiğini biliyordu çünkü mücadele etmeden Uygur halkı özgürlüğüne kavuşamazdı. Ötkür, Uygur halkının Çin zulmünden kurtulması için yanıp tutuşmuş ve Uygur halkının özgürlüğüne olan inancını hiçbir zaman kaybetmemiştir (Kasapoğlu, 1988: 96-97).

3.3 ESERLERİ

Şair, yazar ve araştırmacı kimliğiyle yeni Uygur edebiyatının en önemli temsilcilerinden biri olan Ötkür, edebiyat yoluyla fikir yürütüp sonraki nesillere önemli eserler bırakmıştır. Ötkür'ün eserleri, şiir kitapları, roman, tiyatro eserleri, makale ve çevirilerden oluşmakta ve şiirlerinde “Miskin” takma adını kullanmaktadır (Harbalioglu, 2017: 80).

Edebî faaliyetleri 1940 yıllarında başlayan Ötkür'ün, belgesel nitelikli 419 sayfalık tarihî romanı “İz” Şinjang (Doğu Türkistan) Halk Neşriyatı tarafından 1946 yılında neşredilmiştir. Bu eserde Uygur halkının isyanlarından ilham alarak, Uygur halkının zulme ve baskılara verdiği mücadeleler anlatılmıştır. “Kaşgar Gecesi” destanı ise, 1940'lı yıllardaki Kaşgar halkı ile zalim güçleri konu almaktadır. Bu destan kitap halinde Urumçi Halk Neşriyatı tarafından 1980 yılında neşredilmiştir (Öger, 2018: 11; Kaşgarlı, 1998: 244). Kaşgar Gecesi, aşkı dile getiren bir destan olmasının yanında Kerim ve Leyla'nın gördüğü zulümleri, feodal güçlerin uyguladığı baskıları ve adaletsizlikleri de ele alan bir destandır (Karaman, 2017: 187).

1988 yılında “Oyğangan Zemin” adlı romanı neşr edilmiştir. Bu romanda, 1931 ve 1939 yılları arasında gerçekleşen Kumul ayaklanması ve Uygur halkının acıları, sıkıntıları ve mücadeleleri anlatılmıştır. Ötkür, şiir yaratıcılığı bakımından da önde gelen isimlerdendir.

1946 yılında yayımlanan “Tarım Boyları” ilk şiir kitabıdır (Kaşgarlı, 1998: 244). 25 manzum, 3 mensur eser olmak üzere 28 şiiri içine alan eser, 1945-1948 yılları arasında yazılmıştır (Seyis, 2019: 30). Çin'in zalimliğini ortaya koyan, aydınlık günlere duyulan arzuyu dile getiren ve cehaleti eleştiren eser, halkı uyandırma ve milli ruhu harekete geçirme sebepleriyle yasaklanmıştır (Kasapoğlu, 1998: 89-90). 1985 yılında 206 sayfalık “Ömür Menzilleri” adlı şiir kitabı Urumçi Halk Neşriyatı tarafından neşr edilmiştir. Bu kitapta 68 şiir, 1 destan, 3 mensur şiir yer almaktadır (Kaşgarlı, 1998: 246). Ötkür, Tarım Boyları, Ömür Menzilleri, Yürek Muñliri gibi şiirlerinde Uygur halkının yaşadığı zorlukları, sosyal ve siyasi konuları bazen açık bazen de üstü kapalı biçimde almıştır (Öger, 2018: 11). Şiirlerinin dışında “Tamçe Qandin Milyon Çeçekler” ve L. Mutellip ile birlikte kaleme aldığı “Çiñ Moden” dramaları da bulunmaktadır. “Tamçe Qandin Milyon Çeçekler” 1942 yılında yazılan tek perdelik bir tiyatro eseridir ve ödüle layık görülmüştür. Çin Moden, L. Mutellip ile birlikte 1942 yılında kaleme alınmıştır. Bu eserde Uygur halkının çektiği sıkıntılar anlatılmaktadır (Harbalioğlu, 2017: 81-82). Uygur edebiyatı ve Uygur Türkçesinin bütün inceliklerini bilen Ötkür, Yusuf Has Hacib'in “Kutatgu Bilig” adlı eserini, yaşayan Uygur çağdaş edebî diline manzum olarak aktarmıştır (Kaşgarlı, 1998: 246). Şair ve yazar olmasının yanında araştırmacı kimliği de olan Ötkür, dil, edebiyat ve sanat alanında bilimsel makale de kaleme almıştır. Makalelerinden bazıları şunlardır; “Nevayi İzini Boylap”, “Miil Tiyatro Sen'itiniñ Xususiyetliri Qaysiliri”, “Uygur Klassik Edebiyatı Heqqide Bezi Mulahiziler”, Uygur Mediniyet Tarihidiki Parlaq Namayende ‘Kutatgu Bilik’, “Çağatay Edebiyatı ve Aruz Vezni”, “Yüsüp Has Hacip ve Uygur Edebiyatı”, “Kutatgu Bilik'te İnsanniñ Menivi Kemalet Temisi”, “Rubai ve Uniñ Klassik Nemuniliri ‘Rubai ve Onun Klasik Numuneleri’”, “Yipek Yolidiki Nahşa Avazi ‘Türki Tillar Divanı’”, “Kumul Mukamliriniñ Özgiçilikleri Toğrisida”, “Uygur Şeiriyyitidiki Aruz Vezni Toğrisida” gibi. Bu makelelerin bazıları Xeziniler Bosuğisida adlı antolojide 1996 yılında yayımlanmıştır (Harbalioğlu, 2017: 82).

İKİNCİ BÖLÜM

KAŞGAR GECESİ DESTANI

1. KAŞGAR GECESİ DESTANI (9, 10, 11. VE HATİME BÖLÜMÜ)

1.1. ESERİN ÖZETİ

Dokuzuncu bölüm üç kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısma başlamadan önce Seidi'nin 'Bustan' adlı şiirinden alınmış bir kısım yer almaktadır. Bu kısımda halka önem verildiği görülmektedir. Şiirde ağaç şaha, kök halka benzetilmektedir ve ağaç, köküyle yükselmektedir.

Birinci kısımda Gomindan'ın, Uygur halkına yaptığı zorluklar, adaletsizlikler, şiddet ve baskılar haddini aşar, Gomindan askerleri büyük bir hiddetle yola çıkar, Kerim'i yakalayıp ona orada hem fiziki hem de psikolojik olarak şiddet uygularlar. Kerim'i komünist olmakla suçlarlar. Kerim, fiziki baskılara dayansa da bu suçlamalar onun etini paramparça yapar. Kerim gibi birçok masum insan tutuklanıp hapse atılmıştır. Bunun üzerine halk isyan etmiştir. Gomindan ise hakimiyetin elden gideceğini düşünerek dehşet saçmış, Kerim ve Kerim gibi birçok masum insanı zorla hapishaneye atmıştır.

Kerim hapishanede yattığı sürece işlediği suçu düşünmüştür. Sabahlara kadar düşünüp, bazen de gülmüştür. Katil, hırsız, haydut, yalancı, zorba, kumarbaz ya da Hacı gibi bir kadın düşkünü müydü? Hiçbiri değildi fakat zincire vurulmuştu. Suç kanunu değişmiş, kitap okumak, şarkı söylemek, şölenler, meşrepler artık bir suç olmuştur. Kerim, bu suç ateşinde pişmiş, piştikçe olgunlaşmış ve yapılan eziyetlere karşı mertçe durmuştur.

İkinci kısımda ise Hacı ve Robirt'in hain planları gerçekleşmemiş ve hapisteki tutsakların salınması gerekmektedir. Ancak Gomindan buna müsaade vermemiştir. Bunu duyan halk isyan etmiştir. Kerim'in en yakın dostu Obul, isyana öncülük etmektedir. Zenginler, yaşlılar, genç ve büyük çocuklar, kızlar, kadınlar hepsi isyana katılmıştır. Leyla, Leyla'nın dostu Nisayim ve annesi Gülayim de isyana katılmıştır. Gomindan askerleri insanları görünce yılan gibi kaçmış. Bu isyanlar karşısında çaresiz kalan Gomindan, esir tuttuğu masum insanları serbest bırakmıştır. Ancak serbest kalanların arasında Kerim yoktur. Gomindan tarafından Kerim ve Kerim gibi olanların cezasını merkez bildirecek şeklinde yalan haber duyurulmuştur.

Üçüncü kısımda ise Hacı, bu durumu fırsat bilerek hemen düğün hazırlıklarına başlamış ve kıza dünürücü göndermiş. Leyla'nın annesi Gülayim'in yüreği parçalanmış, Leyla'nın ise başına kara dağ yıkılmıştır. Leyla evlenmeyi kabul eder ancak bir şartı vardır.

Kerim serbest bırakılmadan asla evlenmeyeceğini ve gerekirse canına kıyacağını açık ve net bir şekilde belirtmiştir.

Onuncu bölüm iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısma başlamadan önce bu kez Byron'un şiirinden bir bölüm yer almaktadır. Bu şiirde ise bir daha hiç kavuşamamaları, sonsuza kadar ayrı kalsalar bile sevgilinin mutlu olmasını istediğini dile getirmiştir.

Birinci kısımda Kerim hapisten çıkar ancak bir türlü neden çıktığını anlayamaz. Düşünse de akıl erdiremez. Leyla, Kerim hapisten çıkmadan önce Nisayim'den haber göndererek Obul ve diğerlerini sıkı sıkı tembihlediği için Kerim'e gerçeği söyleyemezler. Kerim, kendisini hapisten almaya gelen dostu Obul'a, annesinin durumunu merak edip sorar. Obul, orada yalan söylese de eve geldiklerinde gerçek ortaya çıkar ve Kerim perişan halde kendini Obul'un kucağına atıp, ağlamaya başlar.

İkinci kısımda Leyla ve Kerim mektuplaşırlar. Nisayim, Kerim'e mektup ve ney getirmiştir. Ney, Kerim'in sadık dostudur. Bu ney, mutlu geleceğin bir işaretidir. Kerim, mektubu okurken kalbi oynayıp, eli bir yaprak gibi titremiştir. Leyla, başından geçenleri ve Kerim'e olan hasretini mektupta anlatmıştır. Kerim, mektubu okuduktan sonra hayal deryasına dalmış ve ölüm gibi bir sessizliğin ardından aklını toplayıp bir mektup yazmıştır. Kerim de Leyla'nın tek bir sözüne arzulu olduğunu dile getirmiş ve yine tek bir gözyaşına dünyanın yıkılacağını, ölümün bin kat daha iyi olduğunu söylemiştir. "Ümit şu ki, ümidini kesme ey yar. Bu Kaşgar gecesinin gündüzü de var!" diyerek Kaşgar'ın yaşadığı sıkıntıların elbet bir gün geçeceğini, ümidini kesmemesi gerektiğini söylemiştir.

On birinci bölüm üç kısımdan oluşmaktadır. On birinci bölümün başında yine alıntı yapıldığı görülmektedir. Ancak bu kez hem Babür hem de Voyniç'ten alıntılar yapılmıştır. Babür'den alıntılanan kısımda düşmanın dünyada güçlü olduğunu, kibir şarabından sarhoş olsa, başını göğe kaldırsa bile elbet sonunda yer gibi onu alçak kılacağı anlatılmıştır. Voyniç'in 'Köküyün' adlı şiirinden alıntılanan kısımda ise kendisini insan olarak değil keskin bir bıçak olarak tanımlamıştır.

Birinci kısımda Leyla mektup yazdığı için Kerim'in derdine dert eklediğini düşünüp kendisine kızmıştır. Çünkü Kerim intikam hançerini eline almıştı. Leyla biliyordu ki, Hacı iki yüzlü birisi ve onun destekçisi çoktur. Leyla hemen bir mektup daha yazarak Nisayim'den göndermiştir. Yetim bir kız olan Nisayim, Leyla'nın hem ablasıdır hem de kardeşidir ve Leyla'nın derdi Nisayim'in de derdidir. Kerim de hemen bir mektup yazmış ve Nisayim'e

vermiştir. Nisayım ter içinde mektubu Leyla'ya getirir. Leyla mektubu okurken yüzü değişmiş, sevinmiş, kaygılanmış, mutlu olmuş ve dertlenmiştir.

İkinci kısımda Hacı ve Leyla'nın düğün hazırlığı yapılmıştır. Düğünleri Nezerbağ'da meşhur bir yer olan bir avluda gerçekleşmektedir. Beyler, zenginler, imamlar, mollalar, atlılar ve piyadeler hepsi toplanmıştır. Hacı'nın Leyla'dan hariç iki karısı daha vardır. Bunlar ömürlerini birbirleriyle inatlaşarak geçirmiştir. Bugün ise ikisinin de keyfi pek yerindedir. Büyük olan hanımı kumasının üzerine kuma gelmesine sevinirken, küçük olan hanımı ise Hacı, Leyla'yı severse bu durumda kendi istediklerine kavuşabilir diye düşünmektedir. Leyla ise bu iki hanımın tehditlerinden kurtulmak için başka bir evde yaşamayı şart koşmuştur. Bu duruma hepsi razı olmuş ve başka bir ev yapılmıştır. Kerim, bu haberi duyup mutlu olmuştur. Düğün için tavuklar, ördekler, kuzu ve koyunlar kesilip kazana atılmıştır. Sebzeler hazırlanıp, ekmekler pişirilmiştir. Masalar hazırlanıp, üst üste sandalyeler konulmuştur. Meyveler masaya sığmayıp, kadehler hazırlanmıştır. Çok geçmeden Robirt Şér ve misafirler gelmiştir. Hacı, hepsini gülererek karşılamış ve düğün başlamıştır. Gülayım matem tutarken, Leyla'nın paragöz üvey babası Çolak ise pek keyiflidir.

Üçüncü kısımda ise düğün evindeki eğlenceler, kahkahalar devam etmektedir. Eğlence ve kahkahalar çok uzaklardan duyulmaktadır. Birileri bu düğüne üzülmüş, birileri ziyafeti aşırı bularak şımarıklık olduğunu düşünmüş, diğeri ise paranın her kapıyı açmasını eleştirmiş, kimisi ise yetmiş yaşını aşan Hacı'nın haddini bilmediğini düşünerek ayıplamıştır. Namaz dönüşünde oradan geçen cemaatten bir kişi dostuna Subatilaciz'den bir kısımla içinden geçenleri söylemiştir. “Eğer nefsin aşmışsa yaşını, ne olacak faydası yetmiş yaşının. Eğer nefsin muradını arıyorsa, seksene ömrün yetse seksen” diyerek nefsi böyle olanın yaşının yetmiş gelmesinin bir önemi olmadığını ve hâlâ nefsinin peşinde koşuyorsa yaşı seksene gelse de bir faydasının olmadığını söylemiştir. Düğündeki eğlence bitip, herkes keyifli bir şekilde evine dağılırken, Robirt Şér kapının önünde durup Hacı'nın kulağına bir şeyler fısıldamıştır. Hacı bunun üzerine kahkaha atıp, Robirt Şér'i kucaklamıştır. Süslenip, hazırlanan odada kıza yoldaşlık eden yengesi, Leyla'ya nasihat vermektedir. Düğündeki eğlence bitince Leyla sıcakladığını söyleyerek yengesinden pencereyi açmasını istemiştir. Yengesi bu duruma sevinip büyük pencereyi açmış ve rüzgârla beraber perdeler uçuşmuştur. Kandildeki ışıklar sönüp, ortalığı sessizlik kapladığında Kerim ve dostu güllerin içinden çıkıp, pencerenin dibine sessizce çökmüşlerdir. Hacı, sevinçli ve kibirli bir şekilde odaya adım atıp, kahkahalarla kıza yaklaştığı sırada iki yiğit, tıpkı bir aslan gibi Hacı'nın üzerine atlamış. Kerim, boğazından tutup, yere yatırmış. Kocaman ağzına bez tıkayıp, ellerini sıkıca bağlamış.

Hacı ise yerde bir köpek gibi titremiştir. Kerim bıçağını dayayıp, lanet okuyarak Hacı'nın sakalını çenesine kadar kesmiş ve nefretle yere atmıştır. Hacı, bilinçsiz bir şekilde yerde yatıp kalmıştır. Işıklar sönüp, ev sessizleşince üçü birden karanlık bağı çıkmış ve bağı ateşe verip ortadan kaybolmuşlar. Odadaki sessizlikten şüphelenen yenge Hacı'nın kapısını çalmış. Fakat ses gelmeyince odaya dalıp, kimsenin olmadığını anlayınca korkarak bağırmaya başlamış. Hizmetçiler koşarak gelip, ışığı yaktıkları an ne yapacaklarını bilememişler. Kendine gelen Hacı, bir yaralı domuz gibi ya da vücudu ikiye bölünen yılan gibi dövünmüştür. Sakalı kesilmiş, şöhreti batmıştı. Memurlar, bekçiler her yerde Kerim ve Leyla'yı aramış, askerî karargâhta çanla haber salınmış. Ancak hiçbir haber alınamamıştır.

Hatime bölümü tek bir kısımdan oluşmaktadır. Hatime bölümüne başlamadan önce yine iki alıntı bulunmaktadır. Bu alıntılar “Şelli Pérsi” ve “Luşün”den alınmıştır.

Hatime bölümüne Ötkür, “Destanın sonu kaldı karanlıkta, siste kalmış gibi gül bahçesi” diyerek hikâyenin bittiğini fakat bir aydınlığa kavuşmadığını, sonunun ne olduğunun belli olmadığını ve bu destanda bir sır olarak kaldığını söylemiştir. Ayrıca “Ne yapalım, geceydi, güzdüz de o zaman, kaybettim izlerini zamansız” diyerek o dönemde Kaşgar'ın gündüzün de gece olduğunu söylemiş, izlerini arasa bile karanlıkta bulamayacağını da ekleyerek o dönemi eleştirmiştir. Ancak Ötkür, “İnancım her zaman kamil ve temiz. Niyetim ve ikbalim saflık ve ona sebeptir” diyerek inancının her zaman tam olduğuna ve elbet bir gün mutlu günlerin geleceğine inanarak destanını bitirmiştir.

1.2. ESERİN DİLİ

Söz konusu olan destan gayet açık, anlaşılır ve yalın bir dil ile yazılmıştır. Şair, halkın içinden biri olduğu için son derece samimi bir üslupla, halkın anlayabileceği bir dille ve konuşma dili ile eseri kaleme almıştır. Atasözü ve deyimlere, kalıplaşmış ifadelere de eserde yer veren şair, kendine has bir dil kullanmıştır. Örneğin;

Gülayım téñirqap qaldı ne çare / Yüreki boldı goya pare pare (149/3)

Bu bağqa ter töküp ketkeç madarı / İmaret hösniniñ herbir cilası(169/13)

Ümid şuki ümidni üzme ey yar / Bu Qeşqer kéçisiniñ hem kündüzi bar(161/15)

Teselli levzidin béretti teskin / Yürek titrer idi emdi bölekçe(154/8)

Eserde günümüz Uygur Türkçesi'nde pek görülmeyen belirtme durumu ekinin ‘n’ biçiminde kullanıldığı görülmüştür. Örnekleri aşağıdaki gibidir:

Köreñlep ketti u heddin ziyade / Kérimni tutqiniçe şu qatarda (136/3)

Bilelmey xudini heddin aşti / Öyide xanliri bir biridin artuq (174/5)

Şherde şu kéçe bolğanda tutqun / Xakocañ heddin aşti vehşiy melun (135/20)

Tesevvur qilmiğan munçe şicaet / Ecebmü heddin aşti Qeşqeriyler (146/ 22)

Tirişti Leyliniñ halin bilişke / Munasip çare tedbir izdinişke (155/10)

Néçüktür adimiylar méni paylar / Anam biçariniñ halin sorisañ (157/13)

Yéniçe olturup qız közin üzmes / Dérize üzre bağdin birdem ve bir pes (175/10)

Tépip Leyli Kérimlarniñ muqamin / Yazarmen şübhısız dastan davamin (184/8)

Péşayvanda turup silap saqalin (165/19)

İlik alganda her méhman salamin (166/1)

Eser halk diliyle kaleme alınmasına rağmen bazı yerlerde çok az da olsa Rusça ve Çince kelimelerin geçtiği görülmektedir. Örneğin;

jurnal: ‘dergi’

kino: ‘sinema’

povuska: ‘araba çeşidi; bir veya iki atın olduğu kapalı at arabası şeklindeki araba’

ştap: ‘karargah’

cüncañ: ‘belediye başkanı’

kocañ: ‘bölüm başkanı’

sicañ: ‘belediye başkanı’

Kelimelerin geçtiği cümleler aşağıda verilmiştir:

Gunah qanunimu köp özgiriptu / Kitab jurnal oquşmu bir günahken (141/14)

Biri Özbék yigit kino méxanik / Ana cemetidin uşbu şherlik (140/ 11)

Yégip ketti povuska hem pikaplar /Kélişti beziler atlıq süvari (170/ 15)

Povuska mepiler yolda calaqlap / U ketti qaldı munda dağı peryad (173/9)

Buniñ tedbirimu héç tes emesken / Şuñı yırtıp ştab saxta niqabni (147/20)

Ştab dervazisi mehkem étildi / Çériklermu sépilge çin bekindi (145/1)

Sépilniñ içide cüncañ sicañlar / Yene valiy bilen ambal cüycañlar (145/3)

Qénikin yöliki sicañ ve cüncañ / Qénikin yantayaq bolğan xa kocañ (180/7)

Körüp ehvalni cüncañ çekti vayım / Dédi Hazır bu işqa yoq ilacım (145/12)

Kélişti saqçılar kocañ cüycañlar / Yene herbiy ştabtin neççe canlar (180/19)

Qénikin yöliki sicañ ve cüncañ / Qénikin yantayaq bolğan xa kocañ (180/8)

Sépilniñ içide cüncañ sicañlar / Yene valiy bilen ambal cüycañlar (145/3)

Qénikin yöliki sicañ ve cüncañ / Qénikin yantayaq bolğan xa kocañ (180/8)

Destanda aynı anlam ve işlevde kullanılan bazı kelimelerde konuşma dili ve ağız özelliklerinin etkisiyle harf değişiklikleri ve eksiklikleri bulunmaktadır. Örnekleri aşağıdaki gibidir:

bari ~beri, bir az~biraz, bir dem~birdem, böre~böri, cin~çin, de-~di-, derd~dert, eceb~ecib, her kim~herkim, hékaye~hékayet, xanim~xénim, xas~xes, xuda~xuday, i-~ir-, kitab~kitap, kitapxan~kitapxana, koyza~koyze, ne~néme, nişan~nişane, pede~perde, pes~pest, péşane~pişane, qandağ~qandaq, qéşida~qéşinda, qiyan~qiyañ, ras~rast, sor-~soru, şehir~şer, ştab~ştap, toğra~toğri, ümid~ümit, yeñ-~yen-, yügre-~yügür-.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KAŞGAR GECESİ DESTANI'NIN SÖZ VARLIĞI VE BAĞLAM SÖZLÜĞÜ

1. KAŞGAR GECESİ DESTANI'NIN SÖZ VARLIĞI (9, 10, 11. VE HATİME BÖLÜMÜ)

“Sözvarlığı, sadece bir dilde bir takım seslerin bir araya gelmesiyle kurulmuş simgeler, kodlar - ya da dilbilimdeki terimiyle göstergeler - olarak değil, aynı zamanda o dili konuşan toplumun kavramlar dünyası, maddi ve manevi kültürünün yansıtıcısı, dünya görüşünün bir kesiti olarak düşünülmelidir” (Aksan, 2004: 7). Çalışmada ele alınan eser sözcükler tür bakımından adlar, eylemler ve kalıp sözler olarak üç başlık altında incelenmiştir.

1.1 ADLAR

“Evrendeki canlı veya cansız varlıkları, soyut veya somut kavramları, durumları, olayları ve olguları işaret eden/karşılayan sözcük türüne ad (isim) denir” (Alan, 2019: 13).

İncelediğimiz eserde adlar, sözcük yapısında ve söz öbeği yapısında tespit edilmiş ve elde edilen unsurlar, sıklık sayıları çoktan aza olacak şekilde sıralanıp, sıklık sayısı bakımından aynı olan unsurlar ise alfabetik olarak sıralanmıştır.

1.1.1. Sözcük Yapısındaki Adlar

Sözcük yapısındaki adlar, tek anlamlı ve çok anlamlı olmak üzere iki başlık şeklinde incelenmiştir.

1.1.1.1. Tek Anlamlı Sözcük Yapısındaki Adlar

Tek anlamlı sözcük yapısındaki adlar en fazla 44, en az 1 kere tekrarlanmıştır. Bunların çoktan aza doğru sıralanışı şöyledir: yene (44), köp (24), ne~neme (23), xet (22), qiz (20), emdi (19), öz (19), mana (18), öy (18), adem (17), hemme (17), lékin (17), axir (16), qol (15), bar (14), cahan (14), goya (14), néçük (14), xelq (14), emes (13), can (12), eger (12), yoq (12), dem (11), dep (11), şuñña (11), biraq (10), bit (10), derd~dert (10), qatar (10), belki (9), gahi (9), gep (9), ikki (9), ışık (9), kişi (9), muñ (9), munçe (9), şehir~şer (9), tañ (9), türme (9), ümid~ümit (9), dégen (8), démekki (8), gül (8), hetta (8), ten (8), toy (8), zulmet (8), bugün (7), goyaki (7), içide (7), keçe (7), kérek (7), köñül (7), kün (7), qara (7), şundaq (7), xuddi (7), an (6), eceb~ecib (6), gerçe (6), gomindañ (6), hoyla (6), hucra (6), mehbüs (6), miñ (6), neççe (6), nişan~nişane (6), qandağ~qandaq (6), qançe (6), qarañgu (6), quyaş (6), saqal (6), sep (6), ştab~ştap (6), şunçe (6), terep (6), yaxşı (6), yüz (6), zaman (6), aldida (5), ana (5), bext (5), birav (5), dastan (5), derhal (5), dervaza (5), derya (5), héç (5), hemişe (5), içre (5), küç (5), kündeş (5), perişan (5), put (5), qelem (5), qeşqer (5), saet (5), sersan (5), söz (5), teqdir (5), tün (5), vehşiy (5), xencer (5), ümid~ümit (5), yar (5), yeñge (5), aşu (4),

başqa (4), bekmü (4), birle (4), bölekçe (4), cebir (4), çöl (4), dağ (4), ehl (4), ene (4), erk (4), ğem (4), ğemkin (4), ğeni (4), ğeyriy (4), hamane (4), xanim~xénim (4), xuda~xuday (4), iqbal (4), istek (4), kamér (4), kitab~kitap (4), künlük (4), méhman (4), ney (4), pelek (4), qéni (4), qéşida~qéşinda (4), semen(4), sepil (4), tağ (4), tam (4), teñ (4), tömür (4), üstel (4), vaydad (4), xever (4), xususen (4), yaxşı (4), yeter (4), yiltiz (4), yiraq (4), artuq (3), andin (3), bağır (3), bek (3), bes (3), bezme (3), birer (3), boran (3), capa (3), cim (3), cimcit (3), cin~çin (3), cüncañ (3), çerik (3), çin (3), çoñ (3), deĝende (3), dehşet (3), derex (3), dérize (3), dil (3), dost (3), éĝiz (3), elem (3), eqil (3), gör (3), ĝunçe (3), ĝurur (3), ĝülşen (3), hékaye~hékayet (3), herbiy (3), hösn (3), ilaç (3), imaret (3), irade (3), iz (3), kaşki (3), kem (3), külke (3), kündüz (3), lapas (3), lev (3), leviz (3), meĝrur (3), meqset (3), meyil (3), misal (3), namayan (3), name (3), nur (3), on (3), oynaq (3), ölüm (3), ötmüş (3), peqet (3), péşayvan (3), piçaq (3), pilan (3), qaçan (3), qanat (3), qayĝu (3), qedem (3), qelb (3), qeşqeriy (3), qismet (3), qoy (3), pede~perde (3), péşane~pişane (3), saqçı (3), sir (3), su (3), şert (3), talay (3), tamam (3), tasadip (3), taqet (3), taş (3), tebessüm (3), telep (3), téxi (3), til (3), toqluq (3), tümen (3), uşbu (3), üstige (3), üzük (3), visal (3), xak (3), xalayıq (3), xan (3), xas~xes (3), xilvet (3), yaq (3), yigit (3), yip (3), zix (3), ald (2), addiy (2), arman (2), arqa (2), asta (2), ateş (2), ayan (2), az (2), başliq (2), başqiçe (2), beden (2), bel (2), biçare (2), bikar (2), binava (2), birbiri (2), birla (2), boluş (2), böre~böri(2), camaet (2), canan (2), casaret (2), cem (2), cisim (2), cudaliq (2), çaç (2), çiraĝ (2), çiray (2), çuqan (2), dad (2), dal (2), davam (2), dehliz (2), dilber (2), durdane (2), düşmen (2), ebediy (2), ehval (2), elvet (2), elvette (2), emgek (2), éniq (2), epçil (2), erkin (2), ete (2), exbar (2), ger (2), hadise (2), halet (2), haza (2), hemrah (2), heq (2), hergiz (2), herkes (2), heyyar (2), hicran (2), hoquq (2), hökümet (2), huş (2), huşyar (2), icra (2), ililiq (2), insan (2), ipade (2), işq (2), it (2), kamal (2), kavap (2), keçice (2), kelĝüsi (2), kespiy (2), keyp (2), kiçik (2), kirpik (2), kişen (2), kocañ (2), koça (2), kommunist (2), kök (2), lehet (2), makan (2), matem (2), mehkem (2), mensep (2), méve (2), mexsus (2), mezlum (2), mezmun (2), momay (2), mübarek (2), muetter (2), muhebbet (2), munda (2), murat (2), nahayet (2), namayış (2), naşad (2), nava (2), nem (2), nepis (2), nepret (2), neqiş (2), nezerbaĝ(2), növet (2), on yedi (2), oĝri (2), oquş (2), orun (2), ömek (2), ömür (2), özge (2), palaket (2), parlaq (2), payda (2), pervane (2), pes~pest (2), peyl (2), piraq (2), piyade (2), povuska (2), pul (2), pütün (2), qamaq (2), qan (2), qayan (2), qayaq (2), qazan (2), qedeh (2), qedinas (2), qest (2), qéşiga (2), qeyser (2), qisas (2), qiyan~qiyañ (2), qiyin (2), qiynaq (2), qulaq (2), qulup (2), quş (2), quvvet (2), ras~rast (2), razi (2), saba (2), salamet (2), seher (2), seksen (2), sayiven (2), sevr (2), sicañ (2), sirt (2), siyasiy (2), soñ (2), sükünät (2), şamal (2), şaptul (2), şax (2), şoxluq (2), şöhret (2), şum (2), tebiet (2),

tedbir (2), teg (2), teqezza (2), terepdar (2), tes (2), teşna (2), teşviş (2), teyyar (2), téz (2), tiniq (2), tirik (2), toğra~toğri (2), tola (2), toxu (2), tupraq (2), udul (2), üç (2), ürümçi (2), üzre (2), üzümzar (2), vapa (2), xadim (2), xaliy (2), xeter (2), xeverdar (2), xil (2), xitap (2), xiyal (2), yadikar (2), yalguz (2), yamğur (2), yamul (2), bari ~beri (2), yekdil (2), yeñ (2), yetmiş (2), yirtquç (2), yogan (2), yopurmaq (2), yölek (2), zadi (2), zamane (2), zaval (2), zinhar (2), ziyade (2), zorluq (2), acayip (1), acizliq (1), aça (1), ada (1), adalet (1), adet (1), adimiy (1), aguş (1), alem (1), aliqan (1), alla (1), alma (1), amanet (1), amanliq (1), ambal (1), amet (1), amraq (1), amut (1), anamey (1), anar (1), aq (1), aqivet (1), aram (1), aran (1), arilap (1), arpa (1), arslan (1), asan (1), asman (1), aş (1), aşkar (1), atmiş (1), axşam (1), ayağ (1), azade (1), azadliq (1), azlap (1), bab (1), bağdad (1), bağliq (1), bağven (1), bahar (1), barçe (1), barliq (1), başpanahi (1), bay (1), bayveççe (1), bazar (1), beg (1), benahaye (1), beñvaş (1), berdaşliq (1), béri (1), berk (1), best (1), beşatar (1), beşire (1), bextlik (1), bézeklik (1), bezgek (1), beziler (1), bidat (1), bigane (1), bihuşluq (1), biliş (1), binesib (1), bineva (1), bitexir (1), bivax (1), bixudane (1), boptu (1), bostan (1), bovaq (1), boy (1), boyida (1), bölek (1), buğday (1), buğu (1), bulbul (1), burun (1), büyük (1), cañ (1), canap (1), cañgal (1), cavab (1), cay (1), cayiz (1), caza (1), cehl (1), ceñ (1), cenub (1), cila (1), cineste (1), cuğ (1), cunun (1), cuvan (1), cuxar (1), cüp (1), cüycañ (1), çağliq (1), çakar (1), çala (1), çañ (1), çaqqan (1), çare (1), çayan (1), çehre (1), çélek (1), çéver (1), çimen (1), çiçiş (1), çoğ (1), çoñqur (1), çuvalçaq (1), çümbel (1), çüş (1), daim (1), dañliq (1), dap (1), das (1), dastixan (1), dégendek (1), dehr (1), dehşetlik (1), deniz (1), deşt (1), deva (1), devran (1), dextlisiz (1), didar (1), dilara (1), dildar (1), dilkeş (1), dilreba (1), diyar (1), doq (1), doxtur (1), dölet (1), dünya (1), düm (1), ecdiha (1), égir (1), élan (1), elemkar (1), élip (1), elneğme (1), elvida (1), encan (1), encür (1), endişe (1), erbap (1), érenlik (1), erlik (1), es (1), ésiqliq (1), eskiri (1), esliy (1), et (1), étek (1), étekçe (1), etigen (1), étiz (1), etrap (1), evc (1), evlat (1), exter (1), eyp (1), ezgü (1), ezim (1), ezimet (1), éziq (1), fusunkar (1), gaça (1), gal (1), gañ (1), gañza (1), gayib (1), gayivi (1), gerdun (1), gezep (1), gezepkarane (1), giçirlaş (1), gılap (1), gilas (1), göher (1), görkar (1), gulca (1), gumanliq (1), gumrah (1), gusse (1), gülbağ (1), güllük (1), güzel (1), hacet (1), hakimiyet (1), hayvan (1), hazir (1), hazirenlik (1), heddi (1), héli (1), hemdem (1), hepte (1), heqqide (1), herem (1), heriket (1), heryan (1), hésap (1), hesret (1), héytgah (1), hikmet (1), höl (1), xanaça (1), ibaret (1), içidin (1), ilah (1), ilik (1), ilim (1), illet (1), imam (1), imkan (1), imtihan (1), imza (1), iñek (1), işit (1), işanlar (1), işenç (1), izdiniş (1), jurnal (1), kac (1), kamil (1), karamet (1), katek (1), kazzap (1), keç (1), kempir (1), keñri (1), kéyinçe (1), kino (1), kirdikar (1), kiriş (1), kiyik (1), kona (1), koy (1), koyza~koyze (1), köl (1), köñnek (1), körpe (1), köteme (1), kulup (1),

küşade (1), küçsizlik (1), künde (1), künide (1), küz (1), lale (1), lampa (1), lavcañ (1), lazım (1), lehze (1), lenet (1), lükçek (1), macra (1), madar (1), malamet (1), malaqet (1), manta (1), medetkar (1), melun (1), meñgü (1), menzil (1), mepi (1), merdane (1), merike (1), merkez (1), mesrur (1), mest (1), mesum (1), meşrep (1), méxanik (1), mexpiy (1), mey (1), meydan (1), meyüsane (1), micez (1), miñçe (1), miñlap (1), minut (1), misil (1), misra (1), mix (1), moden (1), molla (1), mom (1), monçaq (1), möcize (1), mubada (1), muellim (1), muheyya (1), mulayim (1), mumkin (1), munasip (1), mundaq (1), mundin (1), muñluq (1), muntezim (1), muqam (1), muqerrer (1), musibet (1), muştaq (1), muxbir (1), müşük (1), nadamet (1), namehrem (1), nan (1), naruşen (1), nativan (1), naxşa (1), nege (1), nemune (1), nepes (1), neqlen (1), neqqaş (1), nerkes (1), nerse (1), nesimi (1), nesip (1), nexvet (1), neyze (1), nezer (1), nida (1), nikah (1), nimkar (1), niqap (1), nisp (1), niyet (1), nomus (1), nuqsan (1), oçuq (1), oğul (1), okyan (1), olca (1), oq (1), oqubet (1), orundaş (1), orunduq (1), oxşaş (1), oyğaq (1), oyun (1), ömürlük (1), ördek (1), ösmür (1), ötük (1), özbek (1), öziçe (1), pak (1), pakiz (1), pakliq (1), palan (1), paqlan (1), pare (1), paxta (1), paymal (1), pelempey (1), pem (1), permude (1), peryad (1), peyt (1), pida (1), pikap (1), pil (1), piste (1), piyale (1), pok (1), qamaş (1), qamça (1), qamet (1), qanliq (1), qanun (1), qaram (1), qaraqçı (1), qarar (1), qaş (1), qatarliq (1), qatil (1), qattiq (1), qavan (1), qayaş (1), qaynaq (1), qayta (1), qaza (1), qazi (1), qebre (1), qéçiş (1), qed (1), qeğez (1), qehr (1), qelben (1), qelemkeş (1), qéri (1), qesem (1), qétim (1), qeyer (1), qimarvaz (1), qiraet (1), qirğuçı (1), qiya (1), qiyapet (1), qizilgül (1), qiziq (1), qomuş (1), qorqqaq (1), qoşaq (1), qoşna (1), qurban (1), qutquzuş (1), raziliq (1), re'na (1), reqip (1), riza (1), roh (1), romal (1), sada (1), sadaqet (1), samavar (1), sañru (1), saq (1), saqiy (1), sarañ (1), savat (1), saxta (1), saye (1), saz (1), sazende (1), semere (1), senem (1), serke (1), sey (1), seyna (1), seyyah (1), sezim (1), signal (1), simab (1), siñil (1), sipaye (1), siyah (1), siyaset (1), sol (1), solaq (1), sorun (1), söyğü (1), subatilaciz (1), süvari (1), süküt (1), süñgüç (1), süret (1), şad (1), şadliq (1), şah (1), şahane (1), şair (1), şavqun (1), şayi (1), şebnem (1), şehirlik (1), şepe (1), şepeq (1), şepereñ (1), şerbet (1), şexsen (1), şicaet (1), şikayet (1), şikest (1), şinuri (1), şir (1), şirmani (1), şişe (1), şoar (1), şorluq (1), şukuhi (1), şumluq (1), şübhe (1), tac (1), tacu (1), taki (1), tal (1), talapet (1), tamaşa (1), tamçe (1), tap (1), tar (1), taşqin (1), tatuq (1), tav (1), tavka (1), tedbir (1), tégişlik (1), teğyir (1), tehdit (1), tehemmül (1), tehqir (1), tekrar (1), telepkar (1), temkin (1), teñge (1), تنها (1), tennaz (1), tepsir (1), ter (1), tére (1), tersa (1), tesella (1), tesirat (1), tesvir (1), teşebbüs (1), teverrüknâme (1), téxiçe (1), tiken (1), tilavet (1), tilek (1), tin (1), tolğan (1), tonuş (1), toqaç (1), toquş (1), toraqçı (1), torus (1), toyluq (1), töşük (1), töt (1), tuç (1), tuman (1), tumanliq (1), tumar (1), tumşuq (1), tutqun (1), tuyğu (1), tuyuqsız (1), tuf (1), tülke (1), tüpeyli (1), tüs

(1), tv (1), tvrk (1), u (1), uqur (1), ul (1), uruq (1), usta (1), uyul (1), uzun (1), ümidvar (1), n (1), rk (1), üstide (1), valiy (1), varaq (1), vede (1), vez (1), volqan (1), vucut (1), xahiş (1), xalisa(1), xane (1), xatircem (1), xazan (1), xep (1), xeret (1), xeek (1), xilap (1), xiraman (1), xire (1), xop (1), xorluq (1), xotunbaz (1), xoymu (1), xun (1), xursen (1), xusumet (1), xu (1), xual (1), xuluq (1), yad (1), yağ (1), yalguzluq (1), yalqun (1), yaman (1), yamanliq (1), yamaq (1), yañ (1), yandaş (1), yantayaq (1), yaqut (1), yardım (1), yaridar (1), yaşliq (1), yat (1), yav (1), yavağ (1), yel (1), yem (1), ynie (1), ynidin (1), yqin (1), yrim (1), ytim (1), yigane (1), yigtlik (1), yılan (1), yñne (1), youq (1), yoldaliq (1), yoruq (1), yosun (1), yourun (1), yumşaq (1), yurt (1), yürek (1), zalim (1), zeberdes (1), zepiran (1), zevq (1), zinnet (1), ziyapet (1), zulum (1)

Aşağıda söz konusu eserdeki tek anlamlı sözcük yapısındaki adların sayıları ve sıklıkları tabloda gösterilmiştir:

Tablo 1. Tek Anlamlı Sözcük Yapısındaki Adlar

Tekrar Sayıları	Tekrar Eden Sözcük Sayıları	Sıklık Sayıları
10 ve üzeri	30	481
9	12	108
8	7	56
7	10	70
6	22	132
5	27	135
4	42	168
3	96	288
2	206	412
1	624	624
Toplam	1076	2474

Yukarıdaki tabloyu incelediğinde, tek anlamlı sözcük yapısındaki 1076 farklı ad, 2474 sıklıkta kullanılmıştır. Tabloya bakıldığında sol taraftaki kısım, kelimelerin kaç kere tekrarlandığı, orta kısım tekrarlanan kelimelerin sayılarını, sağı taraftaki kısım ise tekrarlanan kelimelerin sıklık sayılarının toplamını ifade etmektedir.

1.1.1.2. Çok Anlamlı Sözcük Yapısındaki Adlar

Sözcük yapısında olan çok anlamlı adlar en fazla 6, en az 2 farklı anlamda kullanılmıştır. Bunlar çoktan aza doğıu sıralanmıştır:

Altı anlamlı sözcük yapısındaki ad: i (19)

Dört anlamlı sözcük yapısındaki ad: bir (70), dmek (9)

 anlamlı sözcük yapısındaki ad: ağ (12), ya (12), yol (12), yer (12)

İki anlamlı sözcük yapısındaki ad: bağ (22), el (16), hal (16), köz (13), baş (13), gunah (10), şam (7), at (6), bala (6), ara (5), ot (4), ay (3), elçi (3), oñ (3), soraq (3), çerx (2), dana (2), oçaq (2), quruq (2), ravane (2),

Aşağıda söz konusu eserdeki çok anlamlı sözcük yapısındaki adların sayıları ve sıklıkları tabloda gösterilmiştir:

Tablo 2. Çok Anlamlı Sözcük Yapısındaki Adlar

Farklı Anlam Sayıları	Sözcük Sayıları	Sıklık Sayıları
6	1	19
4	2	79
3	4	48
2	20	140
Toplam	27	286

Yukarıdaki tablo incelendiğinde, çok anlamlı sözcük yapısındaki 27 farklı ad, 286 sıklıkta kullanılmıştır. Tabloya bakıldığında sol taraftaki kısım, adların kaç farklı anlamda kullanıldığı, orta kısım farklı anlamda kaç tane ad olduğunu, sağ taraftaki kısım ise farklı anlamlara sahip kelimelerin sıklık sayılarını ifade etmektedir.

1.1.2. Söz Öbeği Yapısındaki Adlar

“İki ya da daha fazla sözcüğün bir araya gelerek bir nesneyi ya da kavramı karşılamasıyla oluşan sözcüklerdir. Bu sözcüklerden bazıları gerçek anlamlarını koruyabildikleri gibi bazıları gerçek anlamının dışına çıkarlar. Söz öbeği yapısında olan adlar bitişik ya da ayrı olarak yazılabilirler” (Alan, 2019: 19).

Söz öbeği yapısındaki adlar da adlar gibi tek anlamlı ve çok anlamlı olarak ele alınmıştır. Fakat metinde çok anlamlı söz öbeği yapısındaki adlar tespit edilmemiş, sadece tek anlamlı söz öbeği yapısındaki adlar tespit edilmiştir. En fazla 4, en az 1 kere tekrarlanmıştır. Çoktan aza doğru sıralanmıştır: bir dem~birdem (4), biridin biri (3), némikin (3), néteykim (3), ne çare (3), ağa ini (2), bir az~biraz (2), bir biri (2), bir çağ (2), gazvay çirağ (2), her kim~herkim (2), xupten namaz (2), on yette (2), abi diydem (1), ana cemeti (1), aqsaqal (1), aramgah (1), at baqar (1), belbağ (1), bir béşiñğa (1), bir kerre (1), bir kün (1), bir neççe (1), bir pes (1), bir qançe (1), bir qarašta (1), birmu birdin (1), herbir(1), héçbiri (1), héçnémerse (1), hikmet söz (1), kalam söz (1), kim ki (1), kitabpuruş (1), kitapxan~ kitapxana (1), muştumzor (1), muşu tapta (1), nazunémet (1), némançe(1), némidep (1), némiki (1), ne hacet (1), ne payda (1), ne kérek (1),on bir (1),on miñ (1), on yette (1), on yetti(1), ottura mektep (1), qara yer (1), qebrigah (1), qirgiz şyen (1), sel pel(1), söhbetdaş (1), xun devasi (1), uzun ötmey (1),yalañyaq (1), üçeylen(1), yüz miñ (1)

Aşağıda söz konusu eserdeki tek anlamlı söz öbeği yapısındaki adların sayısal verileri tabloda gösterilmiştir:

Tablo 3. Söz Öbeği Yapısındaki Adlar

Tekrar Sayıları	Tekrar Eden Sözcük Sayıları	Sıklık Sayıları
4	1	4
3	4	12
2	8	16
1	46	46
Toplam	59	78

Yukarıdaki tablo incelendiğinde, söz öbeği yapısındaki 59 farklı ad, 78 sıklıkta kullanılmıştır. Tabloya bakıldığında sol taraftaki kısım, söz öbeği yapısındaki adların kaç kere tekrarlandığını, orta kısım tekrarlanan sayıda kaç tane söz öbeği olduğunu, sağ taraftaki kısım ise sıklık sayılarını ifade etmektedir.

1.2. EYLEMLER

“Eylemler, birçok sınıflandırmada, adlarla birlikte en temel sözcük türü olarak ele alınırlar. Tümcede tümcenin ana ögesi olarak diğer tüm öğeleri hem biçimsel hem yapısal hem de anlamsal olarak yönetirler” (Aslan, 2019: 41).

1.2.1. Sözcük Yapısındaki Eylemler

Sözcük yapısındaki eylemler ve söz öbeği yapısındaki eylemler olmak üzere iki başlık altında sınıflandırılmıştır.

1.2.1.1. Tek Anlamlı Sözcük Yapısındaki Eylemler

Tek anlamlı sözcük yapısındaki eylemler en fazla 71, en az 1 kere tekrarlanmıştır. Bunların çoktan aza doğru sıralanışı şöyledir: bol-(71), i-~ir- (45), de-~di- (24), kel- (21), çık- (17), qil- (16), kül- (14), tap- (12), éyt- (11), başla- (9), ket- (9), tut- (9), kör- (7), qal- (7), qoy- (7), titre- (7), ber- (6), bil- (6), kéliş- (6), körün- (6), öç- (6), öt- (6), tuğul- (6), yaz-(6), aş- (5), çöçü- (5), çüşen- (5), küt- (5), oqu-(5), qoşul- (5), toxta- (5), boşat-(4), çüş- (4), étil- (4), oyla- (4), uyal- (4), yaq-(4), yügre-~yügür- (4), al- (3), añla- (3), baq- (3), bar- (3), çıkar- (3), kėtiş-(3), közle- (3), oltur- (3), oxşa- (3), ös- (3), qutul- (3), sor-~soru- (3), tarqa- (3), tol- (3), üzül- (3), yétil- (3), yiqil- (3), yoqal- (3), aç- (2), boşan-(2), bozar-(2), çaç- (2), çörgil- (2), evet- (2), éçil- (2), ériş- (2), ésil- (2), iç- (2), işen- (2), kez-(2), kir-(2), kömül- (2), muñlan- (2), qaç- (2), qaqaqla- (2), sep- (2), sez- (2), sig- (2), talla- (2), taşla-(2), tep-(2), terle- (2), tipirla- (2), tiriş- (2), tolğan- (2), tur- (2), tutul- (2), ur- (2), urun- (2), uxla- (2), yelpü- (2), yeñ-~yen- (2)- yéqil- (2), yötke- (2), yür- (2), adaş- (1), apta- (1), az- (1), buz- (1), buzul- (1), calaqla- (1), ciriñla- (1), çaçra- (1), çal- (1), çañilda- (1), çaptur- (1), çek- (1), çépiş- (1), çoñla- (1), çöm- (1), darañla- (1), dirilde- (1), ensire- (1), ért- (1), es- (1), gañgira-

(1), guvalaş- (1), hazirla- (1), içür- (1), il- (1), imzala- (1), irgät- (1), iste- (1), işlet- (1), itter- (1), izde- (1), keç- (1), kéçik- (1), keltür- (1), késival- (1), kiriş- (1), köç- (1), köçür- (1), köpüklen- (1), körel- (1), köreñle- (1), kötür- (1), köy- (1), lavulda- (1), mari- (1), maslaş- (1), miğilda- (1), min- (1), mök- (1), möñde- (1), muñdaş- (1), öl- (1), oru- (1), oxşat- (1), oylaş- (1), öl- (1), öltür- (1), örle- (1), öte- (1), ötküz- (1), özger- (1), partla- (1), pat- (1), payla- (1), pililda- (1), piş- (1), pişildur- (1), qaldur- (1), qama- (1), qapla- (1), qapla- (1), qara- (1), qatarla- (1), qayt- (1), qidir- (1), qimirla- (1), qip- (1), qir- (1), qiyna- (1), qizar- (1), qizi- (1), qon- (1), qop- (1), qorq- (1), qozğal- (1), quçaqla- (1), qur- (1), qura- (1), raslan- (1), sal- (1), sancil- (1), saqla- (1), sargay- (1), sat- (1), sekre- (1), siğış- (1), sila- (1), silayt- (1), silkit- (1), siq- (1), soq- (1), soraştur- (1), soyul- (1), söyün- (1), sürke- (1), şaraqla- (1), şarqıra- (1), taraqla- (1), tart- (1), tavla- (1), tekitle- (1), telmür- (1), téñirqa- (1), teñle- (1), tenqidle- (1), tépil- (1), ter- (1), tesvirle- (1), tevre- (1), tile- (1), tinça- (1), tiq- (1), toluqla- (1), torlaş- (1), tosmaq- (1), toşquz- (1), törel- (1), turuş- (1), tüget- (1), tügü- (1), türül- (1), uç- (1), uçur- (1), ulaş- (1), ulğay- (1), untu- (1), uza- (1), uzat- (1), üstle- (1), üz- (1), yalaş- (1), yaltira- (1), yap- (1), yaraş- (1), yaq- (1), yay- (1), ye- (1), yépil- (1), yépin- (1), yépiş- (1), yetküz- (1), yéyil- (1), yézil- (1), yığla- (1), yiqit- (1), yirt- (1), yittür- (1), yolla- (1), yoluq- (1), yoru- (1), yorut- (1), yum- (1), yüzle- (1), zarlan- (1), zitliş- (1)

Aşağıda söz konusu eserdeki tek anlamlı sözcük yapısındaki eylemlerin sayısal verileri tabloda gösterilmiştir:

Tablo 4. Tek Anlamlı Sözcük Yapısındaki Eylemler

Tekrar Sayıları	Tekrar Eden Sözcük Sayıları	Sıklık Sayıları
10 ve üzeri	9	231
9	3	27
7	4	28
6	8	48
5	7	35
4	7	28
3	18	54
2	37	74
1	165	165
Toplam	258	690

Yukarıdaki tablo incelendiğinde, tek anlamlı sözcük yapısındaki 258 farklı eylem, 690 sıklıkta kullanılmıştır. Tabloda sol taraftaki kısım, eylemlerin kaç kere tekrarlandığını, orta kısım tekrarlanan eylemlerin sayılarını, sağ taraftaki kısım ise tekrarlanan eylemlerin sıklık sayılarının toplamını ifade etmektedir.

1.2.1.2. Çok Anlamlı Sözcük Yapısındaki Eylemler

Çok anlamlı sözcük yapısındaki eylemler en fazla 3 en az 2 farklı anlamda kullanılmıştır. Bunlar çoktan aza doğru sıralanmıştır:

Üç anlamlı sözcük yapısındaki basit eylem: yet- (5)

İki anlamlı sözcük yapısındaki basit eylem: aq- (4), mañ- (3), yan- (2), yat-(6),

Aşağıda söz konusu eserdeki çok anlamlı sözcük yapısındaki eylemlerin sayısal verileri tabloda gösterilmiştir:

Tablo 5. Çok Anlamlı Sözcük Yapısındaki Eylemler

Farklı Anlam Sayıları	Tekrar Eden Sözcük Sayıları	Sıklık Sayıları
3	1	5
2	4	15
Toplam	5	20

Yukarıdaki tablo ve şekil incelendiğinde, çok anlamlı sözcük yapısındaki 5 farklı eylem, 20 sıklıkta kullanılmıştır. Tabloda sol taraftaki kısım, eylemlerin kaç farklı anlamda kullanıldığını, orta kısım farklı anlamda kaç tane eylem olduğunu, sağ taraftaki kısım ise farklı anlamlara sahip eylemlerin sıklık sayılarını ifade etmektedir.

1.2.2. Söz Öbeği Yapısındaki Eylemler (Birleşik Eylemler)

“Birleşik filler, bir ad veya ad soylu Türkçe veya yabancı kökenli bir kelime ile *etmek*, *edilmek*, *olmak*, *olunmak*, *eylemek*, *kılmak*, *kılınmak*, *yapmak* yardımcı fiillerinin birleşmesinden ya da belirli kurallar içinde bir araya gelmiş iki fiilin anlamca kaynaşmasından oluşmuş birleşik yapıdaki fiil türleridir” (Korkmaz, 2017: 489).

Söz öbeği yapısındaki eylemler de tek anlamlılar ve çok anlamlılar olmak üzere iki başlık altında sınıflandırılmıştır. Fakat metinde çok anlamlı söz öbeği yapısındaki eylemler tespit edilmemiş, sadece tek anlamlı söz öbeği yapısındaki eylemler tespit edilmiştir.

1.2.2.1. Tek anlamlı Söz Öbeği Yapısındaki Eylemler

Tek anlamlı söz öbeği yapısındaki eylemler en fazla 7, en az 1 kere tekrarlanmıştır. Bunların çoktan aza doğru sıralanışı şöyledir: néme qıl- (7), kütüp al- (2), ném bol- (2), aram al- (1), başlinip ket- (1), béríp kel- (1), bésip kel- (1), bopqal- (1), bunyad qıl- (1), çîñitmaq bol- (1), çiqíp ket- (1), er tur- (1), eske ép qoy- (1), éçilmay qal- (1), ezan éytil- (1), élip kep- (1), ép ket- (1), érip yat- (1), éşíp çek- (1), issip ket- (1), ketti qal- (1), me de- (1), nepes al- (1) ném bol- (1), néme bil- (1), némiki bol- (1), oqup çiq- (1), oqup qal- (1), oxşap qal- (1), ötüp tur- (1), palildap ket- (1), qarap qoy- (1), quçaqlap al- (1), silap tur- (1), tamam bol- (1), tépip kel- (1), tolup ket- (1), tügep qal- (1), urup kirküz- (1), xencer sal- (1), yégíp ket- (1), yétip kel- (1), yétişmey qal- (1)

Aşağıda öz konusu eserdeki tek anlamlı söz öbeği yapısındaki eylemlerin sayısal verileri tabloda gösterilmiştir:

Tablo 6. Tek anlamlı Söz Öbeği Yapısındaki Eylemler

Tekrar Sayıları	Tekrar Eden Sözcük Sayıları	Sıklık Sayıları
7	1	7
2	2	4
1	40	40
Toplam	43	51

Yukarıdaki tablo incelendiğinde, söz öbeği yapısındaki 43 farklı eylem, 51 sıklıkta kullanılmıştır. Tabloda sol taraftaki kısım, söz öbeği yapısındaki eylemlerin kaç kere tekrarlandığını, orta kısım tekrarlanan sayıda kaç tane söz öbeği yapısında eylem olduğunu, sağ taraftaki kısım ise sıklık sayılarını ifade etmektedir.

İncelenen eserde yardımcı fiiller sözcüklere zaman anlamı katmakla birlikte oldukça söz öbeği de oluşturmuşlardır. Aşağıdaki tabloda eserdeki yardımcı eylemler ile onların sayıları ve sıklıkları tespit edilmiştir:

Tablo 7. Yardımcı / Yardım Yardımcı Eylemler

	Yardımcı/ Yarı Yardımcı Eylemler	Yardımcı/ Yarı Yardımcı Eylemlerin Kullanıldığı Kelimelerin Sayıları	Yardımcı/ Yarı Yardımcı Eylemlerin Kullanıldığı Kelimelerin Sıklık Sayıları
1	ket-	7	7
2	qal-	7	7
3	bol-	5	6
4	kel-	4	4
5	al-	4	5
6	tur-	3	3
7	qıl-	2	8
8	qoy-	2	2
9	yat-	1	1
10	çek-	1	1
11	de-	1	1
12	bil-	1	1
13	çiq-	1	1
14	kirgüz-	1	1
15	sal-	1	1
16	éytil-	1	1
17	kep-	1	1
Toplam	17	43	51

Yukarıdaki tabloya bakıldığında, toplamda 17 yardımcı/ yarı yardımcı eylem 43 farklı kelime ile birlikte kullanılmıştır. Kullanılan yardımcı/ yarı yardımcı eylemlerin sıklıkları toplamı ise 51'dir. Sıklıkları çoktan aza doğru sıralanmıştır.

1.3. KALIP SÖZLER

“Her dilde rastlanan kalıplaşmış sözler, ünlü kişilerin, hükümdarların düşünürlerin, sanatçıların belli bir durumda, belli bir olay dolayısıyla söyledikleri, evrenselleşmiş sözlerdir. Bir dilin söz varlığında ya özgün biçimiyle, ya da çoğu zaman olduğu gibi çevrilerek yerleşmiş durumda görülür” (Aksan, 2004: 35).

Söz konusu eserde tespit ettiğimiz kalıp sözler deyimler, atasözleri, ilişki sözleri, ikilemeler, dualar ve beddualara yer verilmiştir. Fakat eserde bedduaların olmadığı tespit edilmiştir. Tespit edilen kalıp sözler şu şekildedir:

1.3.1. Deyimler

“Bir dildeki deyimler de sözcük varlığı içinde yer alır; dili konuşan toplumun anlatımdaki gücünü, başarısını, benzetmeye, nükteye olan eğilimini ortaya koyan önemli öğelerdir” (Aksan, 2004: 31). Deyimler de tek anlamlılar ve çok anlamlılar olmak üzere iki başlık altında sınıflandırılmıştır.

1.3.1.1. Tek Anlamlı Söz Öbeği Yapısındaki Deyimler

İncelediğimiz eserde deyimler en fazla 3, en az 1 kere tekrarlanmıştır. Bunlar çoktan aza doğru sıralanmıştır: heddin aş- (3), kişen sal- (3), şert qoy- (3), ayan bol- (2), bəşini eg- (2), bəşiğa kel- (2), çañgal sal- (2), çuqan sal- (2), çüş kör- (2), daim bol- (2), heyran bol- (2), peryad çek- (2), qan yut- (2), qanaet qil- (2), tilğa kir- (2), xiyal qil- (2), adem bol- (1), agah qil- (1), aman bol- (1), artuq qil- (1), aşkar bol- (1), aşkar qil- (1), avaz qil- (1), ayağı çıqma- (1), azad bol- (1), azad qil- (1), baş ég- (1), bayan eyle- (1), bayan qil- (1), biaram qil- (1), biçare bol- (1), bihuş bol- (1), boş qal- (1), boy tart- (1), cəniñğa yet- (1), cim çök- (1), çirayi tatirip ket- (1), çuqan partla- (1), dad de- (1), dat eyle- (1), dehşet sal- (1), depne qil- (1), derdu méhnet çek- (1), derman bol- (1), déñi çiq- (1), doq qil- (1), duçar bol- (1), dunyağa kel- (1), éğiz aç- (1), élan qil- (1), emelge aş- (1), érip ket- (1), gem ye- (1), gerq bol- (1), gerq qil- (1), havağa ket- (1), heyran qal- (1), heyrette qal- (1), hoşidin ket- (1), huş ket- (1), huşini yiğ- (1), inşa bol- (1), köñlini ağrit- (1), köñül ber- (1), köz aç- (1), köz uçıda baq- (1), köz yaşını tök- (1), közi guvalaş- (1), közi torlaş- (1), közin üzme- (1), közüñni oy- (1), macalim yetme- (1), madari ket- (1), mehbub bol- (1), melum kel- (1), memnun qil- (1), mena ber- (1), mest qil- (1), muñğa sal- (1), müşkül bol- (1), nadamet çek- (1), néme qilmaqni bil- (1), nesihet qil- (1), nəsip bol- (1), orun al- (1), ot qoy- (1), öçini al- (1), öziğe kel- (1), pest qil- (1), pisent qil- (1), purset tep- (1), qanğa boyal- (1), qara terge çöm- (1), qatarğa kir- (1), qedem qoy- (1), qelbi urup cuş- (1), qobul bol- (1), qol qoy- (1), qoldin ket- (1), qolğa al- (1), qozğilip qil- (1), salamet çiq- (1), savaq al- (1), seldek aq- (1), sir éyt- (1), şeyda bol- (1),

tamaşa qil- (1), taqet qil- (1), tarmar bol- (1), tarmar qil- (1), tayaq ye- (1), tebir ber- (1), telve bol- (1), تنها qal- (1), téñirqap qal- (1), teñkeş qil- (1), teptiş qil- (1), ter tök- (1), terk et- (1), tessevvur qil- (1), teskin ber- (1), teşviş çek- (1), tilge kir- (1), tiliñni yul- (1), uçup ket- (1), uvali bol- (1), ümidni üz- (1), vayim çek- (1), vede ber- (1), veziyet qil- (1), xata qil- (1), xatiricem bol- (1), xeverdar bol- (1), xiyal deryasığa şuñgudi çöm- (1), xuş hal bol- (1), xuşvax bol- (1), yaş tök- (1), yeksan eyle- (1), yéşimni tök- (1), yol qoy- (1), yolğa çüş- (1), yutup ket- (1), yürek titre- (1), yüreki pare pare bol- (1), yüriki düpüldep ket- (1), zahir et- (1), zebun qil- (1), zerer ber- (1)

Aşağıda söz konusu eserdeki tek anlamlı deyimlerin tekrar sayıları, sayıları ve sıklıkları tabloda gösterilmiştir:

Tablo 8. Tek Anlamlı Deyimler

Tekrar Sayıları	Tekrar Eden Sözcük Sayıları	Sıklık Sayıları
3	3	9
2	13	26
1	132	132
Toplam	148	167

Yukarıdaki tablo incelendiğinde, toplamda 148 farklı deyim 167 sıklıkta kullanılmıştır. Tabloda sol taraftaki kısım, deyimlerin kaç farklı anlamda kullanıldığını, orta kısım tekrarlanan sayıda kaç tane deyim olduğunu, sağ taraftaki kısım ise sıklık sayılarını ifade etmektedir.

1.3.1.2. İki Anlamlı Deyimler

İki anlamlı 1 deyim tespit edilmiştir. Bu deyim 2 farklı anlamda, 2 kere tekrarlanmıştır: berbat bol- (2)

Tablo 9. İki Anlamlı Deyimler

Farklı Anlam Sayıları	Farklı Deyim Sayıları	Sıklık Sayıları
2	1	2
Toplam	1	2

Yukarıdaki tablo incelendiğinde, toplamda 1 deyim, 2 farklı anlamda ve 2 sıklıkta kullanılmıştır. Tabloda sol taraftaki kısım, deyimlerin kaç farklı anlamda kullanıldığını, orta kısım tekrarlanan sayıda kaç tane deyim olduğunu, sağ taraftaki kısım ise sıklık sayılarını ifade etmektedir.

1.3.2. İlişki Sözlere

“Sözvarlığı içinde yer alan bu ögeler, bir toplumun bireyleri arasındaki ilişkiler sırasında kullanılması âdet olan birtakım sözlerdir” (Aksan, 2004: 34).

Eserde geçen ilişki sözleri en fazla 3, en az 2 kere tekrarlanmıştır: Bunlar çoktan aza doğru sıralanmıştır: salam (3), qesem billa (2)

Tablo 10. İlişki Sözleri

Tekrar Sayıları	Tekrar Eden Sözcük Sayıları	Sıklık Sayıları
3	1	3
2	1	2
Toplam	2	5

Yukarıdaki tablo incelendiğinde, toplamda 2 ilişki sözü 5 sıklıkta kullanılmıştır. Tabloda sol taraftaki kısım, ilişki sözlerinin tekrar sayılarını, orta kısım tekrarlanan sayıda kaç tane ilişki sözü olduğunu, sağ taraftaki kısım ise sıklık sayılarını ifade etmektedir.

1.3.3. İkilemeler

Eserde tek anlamlı ve çok anlamlı ikilemeler ele alınmıştır. Fakat çok anlamlı ikilemelere rastlanılmamıştır. İkilemeler en fazla 5, en az 1 kere tekrarlanmıştır: neççe neççe (5), miñ miñ (2), pak pak (2), qat qat (2), qéni qéni (2), ançe munçe (1), astin üstün (1), bare bare (1), bir bir (1), duñ duñ (1), gahi gahi (1), gavşiñ gavşiñ (1), lerze lerze (1), pat pat (1), qançe qançe (1), qiyma qiyma (1), qiyin qistaq (1), qiyna qiyna (1), qoş qoş (1), sel pel (1), vañ çuñ (1), xil xil (1), yigla yigla (1), yüz yüz (1)

Tablo 11. İkilemeler

Tekrar Sayıları	Tekrar Eden Sözcük Sayıları	Sıklık Sayıları
5	1	5
2	4	8
1	19	19
Toplam	24	32

Yukarıdaki tablo incelendiğinde, toplamda 24 ikileme 32 sıklıkta kullanılmıştır. Tabloda sol taraftaki kısım, ikilemelerin tekrar sayılarını, orta kısım tekrarlanan sayıda kaç tane ikileme olduğunu, sağ taraftaki kısım ise sıklık sayılarını ifade etmektedir.

1.3.4. Atasözleri

“Bir dilin sözvarlığı içinde yer alan atasözleri bir toplumun bilgeliğini, deneyimlerini, dünya görüşünü ve anlatım gücünü yansıtan, yüzyıllarca yaşayabilen sözlerdir” (Aksan, 2004: 33)

Tablo 12. Atasözleri

Atasözleri	Atasözlerin Sayıları	Sıklık Sayıları
Néme terseñ şuni orup alursen	1	1
Toplam	1	1

Yukarıdaki tablo incelendiğinde, toplamda 1 atasözü 1 sıklıkta kullanılmıştır. Tabloda sol taraftaki kısım atasözünü, orta kısım tekrarlanan sayıda kaç tane atasözü olduğunu, sağ taraftaki kısım ise sıklık sayılarını ifade etmektedir.

1.3.5. Dualar ve Beddualar

Dualar ve beddualar incelendiğinde ise eserde bedduaya rastlanılmamıştır. Dualar ise 2 kere tekrarlanmıştır: rehmet oqu- (2)

Tablo 13. Dualar

Tekrar Sayıları	Tekrar Eden Sözcük Sayıları	Sıklık Sayıları
1	1	2
Toplam	1	2

Yukarıdaki tablo incelendiğinde, toplamda 1 dua, 2 sıklıkta kullanılmıştır. Tabloda sol taraftaki kısım duaların tekrar sayılarını, orta kısım tekrarlanan sayıda kaç tane dua olduğunu, sağ taraftaki kısım ise sıklık sayılarını ifade etmektedir.

2. KAŞGAR GECESİ DESTANI'NIN BAĞLAM SÖZLÜĞÜ (9, 10, 11. VE HATİME BÖLÜMÜ)

abi diydem: Gözyaşı.

Siyah ornığa tamdi *abi diydem* / Mana momdek érip yatqan Gülayim (171/15)

acayıp: Acayıp, garip, tuhaf, şaşılacak.

Éşip çektin pelekniñ kirdikari / Bütün ném boldikin bekmu *acayıp* (153/2)

acizliq: Acizlik.

Nadametlin nomustın köp bozardim / Bozardim er turup *acizliqimdin* (160/18)

aç- : Açmak.

Qeqildi Hacinin işiki duñ duñ / İşikni *açmığaç* taqet qılalmay (178/18)

Uçup ketken kebi quşlarmu yemsiz / Obul *açti* qulupni hemme sükütta (154/14)

aça: Abla.

U qız hem Leyligülge idi muştaq / Biri *aça* bir goya siñildur (164/4)

ada: Yerine getirmek, gerçekleştirmek, bitirmek.

Unin derdi bilen u hem *adadur* / Bérıp kelgende qız Kérım qéşığa (164/7)

adalet: Adalet, hakikat.

Biri şair xelqniñ muñçisiken / Azadlıq hem *adalet* küyçisiken (140/6)

adaş-: Şaşırmak, azmak.

Buzuldi yol *adaşti* Qeşqeriyler / Mana şu Qeşqeriyler yeñdi axir (147/1)

addiy: Sade, basit, her zamanki gibi.

Bu xet *addiy* idi hetta çuvalçaq / Biraq Qeyser ümidniñ nuri parlaq (159/15)

Qamaqqa yollidi hem el yatarda / Qamaş *addiy* emes idi bu növet (136/6)

adem: Adam, insan, kişi.

Égir bir muñ çaçar öyde tilavet / *Adem* höl nerse dep ötmüşte dana (154/20)

Yatar u kamérda yalguz birla *adem* / Yoçuqtin körüner çıqqanda her dem (140/19)

Adem yoqtek tamam cimcit tiniqsiz (178/21)

Buniñsiz toxtimas el emdi hergiz / *Adem* siğmas idi koça bazarğa (144/2)

Çiqip güllük içidin ikki *adem* / Dérize tüvige cim çökti şu dem (176/1)

Gururi bar lékin bir arslandek / Nème gep bu nème *adem* bu mehbus (141/ 4)

Mana kamérdiki on neççe *adem* / Biridin biri pak mesum iken hem (140/1)

Men *adem* emes piçaq men / Oqup Leyli bu xetni çekti peryad (162/ 5)

Néçük tapqay bérıp menzilni *adem* / Yézilğaçağa şu zulmette kitabim (183/13)

Qoşuldi üstilep öy öyge *adem* / Nepes almaqmu müşkül boldi şu dem (138/9)

Ve yaki tevrigen déñiz okyanmu / Şherde ne qatarlıq köp *adem* bar (146/18)

Yüri dep hemmisi teñ yolğa çüşti / Öyige barguçe yol yolda *adem* (154/4)

Ademler her qayan sersan yügürdi / Camaet uziğaç yéşin bilen teñ (169/17)

Yérim tün birle hoyla tilğa kirdi / *Ademler* her qayan sersan yügürdi (165/8)

Lékin sevr tehemmül gayivi añ / Bolurken adimige küç ve derman (155/6)

Tolup ketti *ademge* hemme xane / Yéyildi dastixanlar hem şahane (165/1)

Tuğulğanu ösüp şunçe yétilgen / İşikte bir qulup seyna *ademsiz* (154/12)

adem bol-: İnsan olmak. Düzelip işe yarar bir duruma gelmek.

Yétildi başqıçe *adem bolup* u / Kétip üç ay dégende keldi Hacı (143/7)

adet: Âdet, anane, töre, gelenek.

Qilur toy yaş yigitlerde karamet / Bu gerçe bolsimu bir ğeyriy *adet* (166/14)

adimiy: İnsanoğlu.

Néçüktur *adimiylar* méni paylar / Anam biçariniñ halin sorisañ (157/13)

ağa ini: Ağabey ve küçük erkek kardeşler; erkek kardeşler.

Tömür dervazidin çıqqan hamane / Kütüp aldı uni *ağa iniler* (153/8)

Qéni Leyli Kérim Obul géniler / Qayaqqa ketti bu *ağa iniler* (182/8)

agah qil-: Dikkat etmek. Duygularla düşüncüyü bir şey üzerinde toplamak, uyanık davranmak.

Qil ey saqiyy qedehle méni agah / Cunun deştide boldum telve gümrah (151/11)

ağuş: Kucak.

Obulniñ *ağuşığa* çüşti başı / Şu çağda başlıdı kimdur qiraet (154/17)

axir: Son, nihayet.

Axir tarqap xelq boş qaldı meydan / Namaz xuptengimu éytildi ezan (148/13)

Buzuldi yol adaştı Qeşqeriyler / Mana şu Qeşqeriyler yeñdi *axir* (147/2)

Çoñi deytti öziçe Ah Xudayim / Yétiptü saña *axir* derdu halim (167/ 4)

Gahi yumşaq gahi qattiq kalam söz / *Axir* tehdit bilen boldı tamam söz (149/2)

Ğem yémeki yetküzse başını kökke / *Axir* yene yer kebi uni pest qilur (162/4)

Özi elge qılıp köp cebir bunyad / Dégüzgey elni *axir* cebirdin dad (138/2)

Şuni közlep *axir* qız yazdı bir xet / Xétide Hacığa qoydı éniq şert (151/5)

Tügep qaldi mana *axir* hékaye / Ve lékin arminim köp benahaye (182/3)
Ve belki türmilerni toşquzatti / *Axiri* partlidi şherde bir iş (143/16)
Bolur bab *axirida* bizge aşkar (164/19)
Qiyapet beşride hem geyriy bir tūs / Bilindi *axirida* hemmige iş (141/6)
Qimirlar levliri titreñgü ünsiz / Bu belki bolğusi *axirqi* didar (172/14)
Şuña *axir* töküp qanlıq yéşimni / Bu teqdir aldida egdi béşini (149/7)
Ténini qiptu *axir* qiyma qiyma / Ayan boldi pelek köp çörgiliptu (141/11)
Ki dastan *axiri* qaldi naruşen / Tumanda qalğınidek xuddi gülşen (182/5)
Yene elge gunah illetni qoymaq / Qamap qiynap *axiri* yene qırmaq (138/4)

axşam: Akşam.

Ténim taki lehetle bolğuçe xak / Eceblenmu eger bir tün ya *axşam* (158/14)

al-: Almak.

İlik *alganda* her méhman salamin / Éger sel pel béşini gahi gahi (166/1)

Qoşuldi üstilep öy öyge adem / Nepes *almaqmu* müşkül boldi şu dem (138/10)

Mana xetni *élip* mañdi Nisayim / Yene şu çéhrisi gemkin mulayim (163/13)

apta-: Almak

Yene qız *aptimiş* bu qéri tatuq / Bügün bolsa uniñ bextu kamali (174/7)

élip kep-: Almak.

Aqar péşanisidin ter qéşığa / *Élip keptu* Kérimdin yene bir xet (164/10)

ép ket-: Almak.

Qayaqqa *épkéter* qismet borani / Aran on yettigi yetkende yaşı (172/5)

ald: Ön, ön kısım.

Tuyuqsız öçse bu *aldimdiki* şam / Bu şam öçse yene bir şam taparsen (158/15)

Robirt şér hem şuniñ qatari keldi / Çiqip dervaziniñ *aldiğa* her zum (170/20)

aldida: Önünde.

Bu teqdir *aldida* küçsizlikimdin / Méniñ érenlikimge miñçe lenet (160/19)

Çolaq Mexsum cénimğa boldi bir zix / Uni az dep işik *aldida* huşyar (157/12)

Robirt şér hem işik *aldida* toxtap / Qulaqqa némidur éytqaç piçirlap (175/1)

Şuña axir töküp qanlıq yéşimni / Bu teqdir *aldida* egdi bésini (149/8)

Yene köz *aldida* dehşet namayan / Quçaqlar yigla yigla hemmini qiz (172/11)

aldira-: Acele etmek.

Ne tuyğu ne sézim qaldi bedende / Xénimlar *aldirar* semen terepke (173/6)

alem: Alem, dünya, cihan.

Ki Qeşqer asmini idi quyaşsiz / Quyaşsiz hem tumanliq bolsa *alem* (183/12)

aliqan: El ayası, avuç.

Kütüp aldi uni dehlizde yeñge / Şaraqlap *aliqinida* neççe teñge (176/8)

alla: Allah.

Dédi *Alla* özi tartsun cazağa / Anam biçarini qoymañ balağa (177/3)

alma: Elma.

Mana *alma* anar şaptul cineste / Ürük encür gilâs amut ve piste (168/15)

aman bol-: Esen kalmak. Sıhhatli olmak.

Çüşendikim *aman bolmas* bu başı / Xelqqe külmigünçe erk quyaşı (142/11)

amanet: Emanet.

Yétişse kaşki can xilvet cahanga / *Amanet* idi goya tende canı (150/6)

amanliq: Esenlik, sağlık.

Uniñ reptaridur her dem yamanliq / Kişi körmes iken undin *amanliq* (149/20)

ambal: Başkan, âmir, idareci.

Sépilniñ içide cüncañ sicañlar / Yene valiy bilen *ambal* cüycañlar (145/4)

amet: Şans, talih.

Qedemde kem emes uniñ yöliki / Zamane şuniñki *amet* şuniñki (163/8)

amraq: Sevgi, sevmek.

Silaytti baş közini etigen keç / Uniñ üstige Leyli bekmu *amraq* (164/2)

amut: Armut.

Mana alma anar şaptul cineste / Ürük encür gilâs *amut* ve piste (168/16)

an: An, vakit, fırsat.

Obul sekrep lapasqa çiqti çaqqan / Lavuldap ot xeşekmu yandı şu *an* (177/18)

Beg Hacimu xuşal meğrur xiraman / Qedem qoyğanidi dehlizge şu *an* (176/6)

Obul şu *an* tépip keldi semetni / Nisayimğa bérıp kel dédi xetni (159/11)

Piçaqlar yaltırap ketkende şu *an* / Ésildi qız Kérimge hem perişan (177/1)

Ve belki çüş körer uxlap şu saet / Lékin örlep lapasta otmu şu *an* (178/14)

Şu *anla* başlıdı bu ceñni tekrar / Biraq bargançe xelq azlap kėtişti (147/7)

ana: Anne.

Dédi Alla özi tartsun cazağa / *Anam* biçarini qoymañ balağa (177/4)

Néçüktur adimiylér méni paylar / *Anam* biçariniñ halin sorisañ (157/14)

Uni qoşna momay baqqan balam dep / U hem östi momayni öz *anam* dep (163/18)

Kérim sorıdı Anamniñ hali qandağ / *Ana*ñ yaxşı dédi hemme turuşti (154/1)

Kérim sorıdı Anamniñ hali qandağ / *Ana*ñ yaxşı dédi hemme turuşti (154/2)

ana cemeti: Ana akrabası.

Biri Özbék yigit kino méxanik / *Ana cemetidin* uşbu şerlik (140/12)

anamey: Anneciğim şeklinde sevgi belirtisi.

Kérimmu sezdi halni şu minutta / *Anamey* dédi seldek aqtı yaşı (154/16)

anar: Nar.

Mana alma *anar* şaptul cineste / Ürük encür gilas amut ve piste (168/15)

ançe munçe: Biraz, çok değil.

Méni hem eske ép qoy *ançe munçe* (158/19)

andin: Ondan.

Capayu cebrisi *andin* elemkar / Néme lazim cahan emdi bu canğa (150/3)

Samavarlarğa hem otlar yéqıqlıq / Üzümzar sayiven *andin* bölekçe (170/10)

Udul kamérda iş *andin* bölekçe / Kérim aldi savaq miñ miñ étekçe (140/17)

añla:- Duymak, işitmek, dinlemek.

Biri çümbel bilen biri oçuq yüz / Şu kün *añlap* xeverni Leylimu teñ (144/10)

Buni *añlap* söyümdi küldi yeñge / Démekki gaça qizmu kirdi tilge (175/15)

Buni *añlap* xalayıq saldı çuqan / Ne çuqan partlıdı goyaki volqan (148/5)

aq: Beyaz.

Biri bestlik biri undin qavulraq / Qolida xenciri köñnekliri *aq* (176/4)

aq:- 1. Akmak, sızmak.

Aqar péşanisidin ter qéşığa / Élip keptu Kérimdin yene bir xet (164/9)

Aqar u şarqırap taşqın ve qaynaq / *Aqar* u tolğınip köpüklinip téz (178/7)

Aqar u şarqırap taşqın ve qaynaq / *Aqar* u tolğınip köpüklinip téz (178/8)

2. Birbiri ardınca ve toplu olarak gitmek.

Sépilni titriter elniñ nıdasi / Ştabqa *aqti* sep goya qiyandek (144/20)

aqar:- Beyazlamak.

Aqarğanda saqal eldin uyalmay / Uyalmaqlıq néme héç közge ilmay (166/11)

aqivet: Akıbet, son.

Ne boldi *aqivet* ne keçti hali (182/9)

aqsaqal: Ak sakal, yaşlı; yaşça büyükler, çavuş; muhtar.

Géni Qasim muhemmedmu qéşida / Qoşuldi sepke hetta *aqsaqallar* (144/6)

ara: 1. İçinde.

Éser gülşende emdi tañ sabası / Çañıldar bağ *ara* quşlar navası (184/2)

Kézip çöllər *ara* köp gañgirap baş / Qidirdim tapmidim héç yerde bir iz (183/9)

Mana semen *ara* yigane bir bağ / Üzüknîñ közide durdane bir bağ (168/9)

Şuña dastan *ara* muñ ne ecibtur / Qelemge muñlinişmu bir nesiptur (135/11)

ara: 2. Ara, fásıla, iki şey arasında bulunan yer.

Putığa yene çoñ kişen sélindi / Biraq ötker *aradin* hepte on kün (139/18)

aram: Dinlenme.

Peqet bir demde *aram* tapqusi can / Lékin düşmen öçini undin alsa (150/17)

aram al-: Dinlenmek; rahatlamak.

Birer dem oturup sen *alsañ aram* / Lévim bolsa saña yaqut piyale (157/1)

aramgah: Dinlenilecek yer, dinlenme yeri.

Néçük xilvette tapqay bir *aramgah* / Uniñsiz ne kérek bolsa cahani (150/13)

aran: Zor, güç.

Qayaqqa épkéter qismet borani / *Aran* on yettigi yetkende yaşı (172/6)

arilap: Ara sıra.

Bağ hoyla *arilap* qozgaldi çuqan / Darañlap das çélek başlandi vañ çuñ (178/15)

arman: Ülkü, gaye, arzu, istek.

Çékey men meyli birdem daği peryad / Ne *arman* türmidin u bolsa azad (151/4)

Tügep qaldi mana axir hékaye / Ve lékin *arminim* köp benahaye (182/4)

arpa: Arpa.

Térip *arpa* néçük buğday alursen (181/7)

arqa: Arka.

Çöçüp *arqığa* yandi saldi çuqan / Kélişti neççe xadim bek perişan (179/1)

Bu hoyla *arqisi* bir xas heremdur / Uniñda ikki xanim namehremdur (166/15)

arslan: Aslan.

Gururi bar lékin bir *arslandek* / Nème gep bu nème adem bu mehbus (141/3)

artuq: Fazla, çok.

Bilürler çünki xelqim mendin *artuq* / Uniñdin yaxşisi çekmey malamet (139/7)

Démek bağ mévisi éytqandin *artuq* / Üzümlar sayiven bostandin *artuq* (168/17)

Démek bağ mévisi éytqandin *artuq* / Üzümlar sayiven bostandin *artuq* (168/18)

artuq qil-: Gereğinden artık olmak, artmak.

Siğar miñlap kişi ve belki on miñ / Yéter bu sözni qilmaq mundin *artuq* (139/6)

asan: Kolay, basit.

Ne hacet emdi u xilvet makani / Dédi u öz özige maña *asan* (150/16)

asman: Gök.

Néçük *asmanda* ay birdur quyaş bir / Ténimde bolsa can canan qayaş bir (161/11)

Ki Qeşqer *asmini* idi quyaşsiz / Quyaşsiz hem tumanlıq bolsa alem (183/11)

asta: Sakin, yavaş.

Körelmes bir birini emdi zinhar / Şu çağ *asta* çiqirip qolliridin (172/16)

Quyaşmu patti *asta* çüşti peske / Köçürdi şu yosun toyni taraqlap (173/7)

astin üstün: Alt-üst.

Çüşendi hemme gepni *astin üstün* / Esliy türme dégende yatsa oğri (139/19)

aş: Yemek.

Bu yaqta zix kavap permude bari / Yene *aş* mantığa qazan ésiqliq (170/8)

aş-: Aşmak.

Néme qılsa uniñ barmış ilaci / Şuña *aşti* gururi yene qat qat (166/8)

Gahi gem qayğusi *aşar* ziyade / Démek bu xet içide ğeyriy sir bar (164/17)

Puli köpniñ néme qılsa yoli köp / Birav éytti Yéşi atmiştin *aşti* (174/4)

Tutatti özini merdanilerçe / *Éşip* hetta ilimge zevqi yadi (143/4)

Şuña *aşti* gururi yene qat qat / Emesmiş her néçük heriket aña yat (166/9)

éşip çek-: Aşmak.

Éşip çektin pelekniñ kirdikari / Bügün ném boldikin bekmu acayip (153/1)

aşkar: Aşikâr, açık seçik, açık.

Bolalmay yene ikki bexti taci / Bitim imzalinip bolğaçqa *aşkar* (143/10)

aşkar bol-: Belli olmak, ortaya çıkmak, belirginleşmek.

Bolur bab axirida bizge *aşkar* (164/19)

aşkar qil-: Belli olmak, ortaya çıkarmak, belirginleştirmek.

Gomindañ *qilmas* irdi buni *aşkar* (136/11)

aşu: Şu, işte şu.

İdi bu dilreba aşu tonuş ney / Qedinas hemrahi kona qomuş ney (155/15)

Aşu zulmet içide xuddi gayib (177/21)

Peqet birla Çolaq Mexsum idi şad / Mana semendiki yine *aşu* bağ (173/12)

Qanatiñni *aşu* şamğa yaqarsen / Ümid şuki bégîñda külse günçe (158/17)

at: 1. At.

Çepişti neççe xadim her terepke / Minip *at* ikkisi şehir terepke (180/18)

Pütün cehli bilen maslaştı oñ sol / Gahi *at* çapturup gahi piyade (136/2)

Yégip ketti povuska hem pikaplar / Kélişti beziler *atliq* süvari (170/16)

Çüşendi yalguz *atniñ* çéñi çıqmas / Çéñi çıqqan bilenmu déñi çıqmas (142/15)

Yene kimler ve kimler dil kuşade / Kélişti gahi *atliq* gah piyade (165/14)

2. Ad, isim.

Éti lavcañ özi bir kommunistmiş / Uni Sen kommunist yenen terepdar (141/7)

at baqar: Ata bakan hademe, ispir, uşak.

Biri Qırğız şyen yamul *at baqari* / Gumanliq dep tutulğan el qatari (140/13)

at-: Fırlatmak, ateş açmak, bırakmak, vurmak.

Bolurken kéçiniñ kündüzi elvet / Mana tañmu *étip* küldi quyaşmu (183/20)

ateş: Ateş, od, sıcak.

Bu kündeşke bugün kündeş tépildi / Uniñmu bağrıǵa *ateş* yéqildi (167/8)

Yéqip her künlüki bağrimǵa *ateş* / Cénimǵa zix idi bu öyde kündeş (167/5)

atmış: Altmış.

Puli köpniñ néme qılsa yoli köp / Birav éytti Yéşi *atmıştin* aştı (174/4)

avaz qil-: Olanca gücüyle bağırmaq; sesi yettiǵi kadar, var gücüyle bağırmaq.

Biri derhal tépip eqlini biraz / Boşattı Hacıni hem *qildi avaz* (179/6)

ay: 1. Ay, kamer.

Néçük asmanda *ay* birdur quyaş bir / Ténimde bolsa can canan qayaş bir (161/11)

2. Ay; yılın on iki bölümünden her biri.

Yétildi başqıçe adem bolup u / Kétip üç *ay* dégende keldi Hacı (143/8)

Ötüp turǵanidi *aylar* qatari (152/ 11)

ayaǵ: Ayak.

Ayaǵiñǵa qoyup kaşki béşimni / Yoluñǵa su qılıp sepsem yéşimni (156/17)

ayaǵi çıqma-: Sonu gelmemek. Sınır tanımamak, haddi hesabı olmamak.

Ayaǵi çıqmıǵan qıyınq soraqlar / Qiyin qıstaqta köp yégen tayaqlar (152/7)

ayan: Açık, görölür.

Yutup ketmekmikin Qeşqerni pütün / *Ayankim* elge doxturda orun yoq (139/2)

ayan bol-: Görülmək.

İdi taştey uyul bir muntezim iş / *Ayan boldi* u çağlıq iş emesken (147/18)

Ténini qiptu axir qiyma qiyma / *Ayan boldi* pelek köp çörgiliptu (141/12)

ayla-: Döndürmək, çevirmək, dolaşmaq.

Kérimmu şu oçaqta pişti *aylap* / Pişildurdi capalar uni tavlav (142/7)

ayrı-: Ayırt etmək, fərk etmək.

Ömürlük *ayrığan* oxşaydu bizni / Lékin sensiz maña cahan kérekmes (158/9)

ayrıl-: Ayrılmək, boşanmaq, kaybetmək.

Bextlik bol Eger biz ebediy / *Ayrilidiğan* bolsaq ebediy elvida (152/2)

ayvan: Eyvan, balkon.

Qatar öyler bilen *ayvan* péşayvan / İşik tüvrükliride neqış namayan (165/5)

az: Az.

Çolaq Mexsum cénimğa boldi bir zix / Uni *az* dep işik aldida huşyar (157/ 12)

az-: Azmaq, yanılmək, sapmaq, yoldan çıkmək.

Eqildin *azgudek* bopqaldı patem / Mana Leyli goyaki küz xazani (172/3)

azad bol-: Azat olmaq. Hür olmaq.

Çékey men meyli birdem dağı peryad / Ne arman türmidin u *bolsa azad* (151/4)

azad qil-: Azat etmək. Özgür bırakmak.

Robirt şərnin pilani boldi tarmar / *Azad qilmaq* siyasiy mehbusrni derhal (143/12)

azade: Temiz, düzgün, derli toplu, geniş, sakit.

Nəsip bolsa yene Qeşqerni körmək / Tümen boydırıda *azade* kezmək (184/6)

azadlıq: Azatlık, hürriyet, kurtuluş.

Biri şair xelqniñ muñçisiken / *Azadlıq* hem adalet küyçisiken (140/6)

azlap: Azar azar.

Şu anla başlıdı bu ceñni tekrar / Biraq bargançe xelq *azlap* kətişti (147/8)

bab: Bap, bölüm.

Bolur *bab* axırıda bizge aşkar(164/19)

bağ: 1. Bağ.

Mana semen ara yigane bir bağ / Üzüknin közide durdane bir *bağ* (168/10)

2. Bağ; bahçe.

Bağ hoyla arilap qozğaldı çuqan / Darañlap das çélek başlandı vañ çuñ (178/15)

Biridin birinin hösni fusunkar / Ene şu *bağ* içide bir imaret (169/6)

Mana semen ara yigane bir *bağ* / Üzüknin közide durdane bir bağ (168/9)

Öterken *bağ* yénidin uşbu saet / Biri söhbetdişiğa étytti qelben (174/11)

Peqet birla Çolaq Mexsum idi şad / Mana semendiki yene aşu *bağ* (173/12)

Éser gülşende emdi tañ sabası / Çañıldar *bağ* ara quşlar navası (184/2)

Yéniçe oturup qız közin üzmes / Dérize üzre *bağdin* birdem ve bir pes (175/10)

Davami boldi neççe neççe saet / Gahi gavşıñ ve gavşıñ *bağni* qaplar (171/4)

Beg Hacimu kélip bu *bağqa* şexsen / Soraşturdi néçük dep munda işlar (170/1)

Üçeylen çıqti *bağqa* bağ qarañgu / Ne bağki hemme yaq şundaq qarañgu (177/11)

Démek *bağ* mévisi éyqtandin artuq / Üzümsar sayiven bostandin artuq (168/17)

Şu halda kélişip süñgüç qéşiğa / Çiqar çağda şu yerdin *bağ* téşiğa (177/16)

Üçeylen çıqti *bağqa* bağ qarañgu / Ne bağki hemme yaq şundaq qarañgu (177/11)

Qanatiñni aşu şamğa yaqarsen / Ümid şuki *béğiñda* külse günçe (158/18)

Öçüp gazvay çirağ qonganda zulmet / Qanat yayğanda *bağda* bir sükünat (175/20)

Qaçanki toxtığaç *bağda* tamaşa / Dédi Leyli İssip kettim xanaça (175/13)

Çiqip ketti ular *bağdin* salamet / Ve lékin hemme bir vehşiy zulmet (177/19)

Üçeylen çıqti *bağqa* bağ qarañgu / Ne bağki hemme yaq şundaq qarañgu (177/12)

Qilur bir kün muqerrer xun devasi / Şu *bağmu* tañ bilen teñ tilğa kirdi (169/16)

Bu *bağqa* ter töküp ketkeç madari / İmaret hösniniñ herbir cilasi (169/13)

İşik torus témi neqiştin ibaret / İmaret üç tereptin *bağqa* yandaş (169/8)

bağdad: İslâm dünyasının önemli tarih, ilim ve kültür merkezlerinden biri ve bugünkü Irak'ın başşehri.

Yépilğaç hucriniñ *Bağdad* işiki / Düpüldep ketti hem qızniñ yüriki (176/9)

bağir: Yürek, bağır.

Ene *bağri* kavap yığlar Nisayim / Ene patem çégida kirpiki nem (171/17)

Yéqip her künlüki *bağrimğa* ateş / Cénimğa zix idi bu öyde kündeş (167/5)

Bu kündeşke bugün kündeş tépildi / Uniñmu *bağriğa* ateş yéqildi (167/8)

bağla-: Bağlamak.

Méni bir yip bilen *bağlap* kişenler / Séni türme içide qılsa mehbus (157/7)

Qolini *bağlidi* belbağ bilen çin / Dirilder Hacı ittek yerde miñ miñ (176/19)

bağliq: Bağlı, bitişik.

Mana keñri köteme *bağliq* hoyla / Şherde köp zamandin dañliq hoyla (165/3)

bağven: Bahçıvan.

Pelempeylik péşayvan ulliri taş / Talay *bağven* talay neqqaş xeretler (169/10)

bahar: Bahar, ilkbahar.

Bahar yamğuriğa çöl qançe teşna / İdim levziñge menmu şunçe teşna (159/19)

baiz: Sebep, neden.

İşençim her zaman kamil ve pakız / Niyet iqbalda pakliq aña *baiz* (184/12)

bala: 1. Bela.

Méniñ derdim saña yamaq bolalmas / *Bala* tağı yiqılsa bir béşiñğa (160/12)

Qéçişqa erki bar çölde *baladin* / Mana yirtquç maña salmaqta çangal (158/5)

Dédi Alla özi tartsun cazağa / Anam biçarini qoymañ *balağa* (177/4)

2. Çocuk.

Nezerbağqa yügürdi *bala* oynaq / Qolida çin tutup xetni yalañyaq (159/13)

Uni qoşna momay baqqan *balam* dep / U hem östi momayni öz anam dep (163/17)

Téxi boy tartmığan yaş ösme *balilar* / Qoşuldi qız cuvanmu sepke yüz yüz (144/7)

baq-: Bakmak.

İdi on bir bitimniñ biri yaqqal / Aña *baqmay* Gomindañ zitlişatti (143/14)

Uni qoşna momay baqqan *balam* dep / U hem östi momayni öz anam dep (163/17)

bar: Var.

Démek işniñ tégide bir pılan bar / Pilanda közligen mexpiy nişan *bar* (168/6)

Qéçişqa erki *bar* çölde baladin / Mana yirtquç maña salmaqta çangal (158/5)

Ve yaki tevrigen déñiz okyanmu / Şherde ne qatarlıq köp adem *bar* (146/18)

Bu yerde köp imiş bitim terepdar / Ve belki yoşurun başlıqliri *bar* (137/12)

Démek işniñ tégide bir pılan bar / Pilanda közligen mexpiy nişan *bar* (168/5)

Gahi gem qayğusi aşar ziyade / Démek bu xet içide geyriy sir *bar* (164/18)

Gururi *bar* lékin bir arslanek / Nème gep bu nème adem bu mehbus (141/3)

Kérım qandaq Obul şundaq perişan / Uniñ üstige qandaq taqiti *bar* (153/18)

Uniñ üstige mundaq bir xever *bar* (145/17)

Ümid şuki ümidni üzme ey yar / Bu Qeşqer kéçisiniñ hem kündüzi *bar* (161/16)

Xeverniñ mezmunida bir xeter *bar* / Bitim icrasini qilmaqqa teptiş (146/1)

Ne erkim ne küçüm *bardur* xudayım / Kiyikmu yaxşıraq men binevadin (158/3)

Nème qılsa uniñ *barmış* ilaci / Şuña aştı gururi yene qat qat (166/7)

bar-: Varmak, gıtmek.

Ezim derya kebi *barğançe* çoñlap / Şherni qaplidi şoar sadasi (144/17)

Şu anla başlıdi bu ceñni tekrar / Biraq *barğançe* xelq azlap kėtişti (147/8)

Yüri dep hemmisi teñ yolğa çüşti / Öyige *barğuçe* yol yolda adem (154/4)

barçe: Hepsı, bütün, hem, tüm, tamamı.

Bérilsun heq hoquqlar mezlum elge / Boşat *barçe* siyasiy mehbusni şertsiz (143/20)

bare bare: Parça parça.

İçürsem şerbitimni *bare bare* / Nétëykim kac pelek qildi zebun hal (157/3)

bari ~beri: Hepsi, tamamı; bütün.

Bu yaqta zix kavap permude *bari* / Yene aş mantığa qazan ésiqliq (170/7)

Ciriñlar ötüride tuç şinuri / Démekki ehli mensep beri keldi (170/18)

barliq: Hepsi, bütün.

Şudur *barliq* zulum ehli micezi / Xudaya bol özüñ bu işta qazi (138/5)

baş: 1. Baş.

Ġem yémeki yetküzse *başini* kökke / Axir yene yer kebi uni pest qilur (162/3)

Kézip çöllər ara köp gañgirap *baş* / Qidirdim tapmidim héç yerde bir iz (183/9)

Silaytti *baş* közini etigen keç / Uniñ üstige Leyli bekmu amraq (164/1)

Çüşendikim aman bolmas bu *başı* / Xelqke külmigünçe erk quyaşı (142/11)

Néme künlərni körmey qaldi *başı* / Némikin bu kéçe teqdir qazasi (172/7)

Obulniñ ağışığa çüşti *başı* / Şu çağda başlidi kimdur qiraet (154/17)

Kötürse *başini* kim bexti paymal / Démekki böri qan içse soraq yoq (141/19)

Gomindañlar *béşiğa* saldi dehşet / Goya qoldin kétermiş hakimiyet (137/7)

Kirişti ete başlap toy işiğa / Yiqildi qara tağ Leyli *béşiğa* (149/10)

Démey bir namekim durdane keldi / Béşim kökke ulaştı xuşluqumdin (160/4)

Ne çare körginim muñ sezginim muñ / *Béşimdin* hem tola ötküzginim muñ (135/10)

Ayağıña qoyup kaşki *béşimni* / Yoluña su qilip sepsem yéşimni (156/17)

2. Bir şeyin başlangıç noktası.

Şeher etrapimu kirdi qatarğa / Obulmu bar idi sepniñ *béşida* (144/4)

béşığa kel-: Başına gelmek. İyi ya da kötü, beklenmedik, şaşırtıcı bir olayla karşılaşmak.

Béşığa keldi teqdir imtihani / Ene şundaq idi qizniñ xiyali (150/7)

Büyük tağmu bolur elvette berbat / *Béşığa kelse* şunçe cebir bidat(155/4)

béşini eg-: İtaat etmek, emirlere razı gelmek.

Şuña axir töküp qanlıq yéşimni / Bu teqdir aldida *egdi béşini* (149/8)

İlik alganda her méhman salamin / *Éger* sel pel *béşini* gahi gahi (166/2)

başla-: Başlamak.

Bağ hoyla arılap qozğaldı çuqan / Darañlap das çélek *başlandi* vañ çuñ (178/16)

Kirişti ete *başlap* toy işığa / Yiqildi qara tağ Leyli béşığa (149/9)

Şuña *başlap* bu herbiy halitini / Çiñitmaq boldi tacu dölitini (137/13)

Qutuldi hemmidin munçe tasadip / Yene qandaq oyun *başlaydikin* çerx (153/4)

Gomindañ çérikige *başlidi* yol (135/21)

Obulniñ ağuşığa çüşti başı / Şu çağda *başlidi* kimdur qiraet (154/18)

Şu anla *başlidi* bu ceñni tekrar / Biraq bargançe xelq azlap kėtişti (147/7)

Küter méhmanni Hacı xuş tebessum / Şu xilda *başlinip* bu toy ziyapet (171/2)

Gahi sazendiler elneğme *başlar* / Bolup xuşvax kületti hemme erbab (171/5)

başlinip ket-: Başlanmak.

Şu xilda *başlinip ketti* bu merike / Beg Hacı hem yigit hem boldi serke (165/17)

başlıq: Başkan, lider, şef, reis.

Kérimdin yoq idi lékin nişane / Obul *başlıq* yine yüzlep telepkar (147/6)

Bu yerde köp imiş bitim terepdar / Ve belki yoşurun *başliqliri* bar (137/12)

başpanahi: Sığınak, sığınacak yer, sığınma hakkı.

Égirmiş çıqmığanlarnıñ gunahi / Bolalmas héçnémerse *başpanahi* (148/2)

başqa: Başka.

Némiki bolsa *başqa* öy tutulsun / Bu kündeşler doqidin u qutulsun (167/19)

Köçeyli hazirenlik *başqa* gepke / Nezerbağdin udul yavağ terepke (165/1)

Lékin *başqa* idi her kimde istek / Ki cinniñ qesti şaptulda dégende (167/1)

Şuni oylap töküp yaş meyüsane / Yene yazdı Kérimge *başqa* name (163/12)

başqiçe: Başkaca, ayrıca.

Kiçik xan *başqiçe* oylar bu işni / Tileytti xuddi şundaq iş boluşni (167/11)

Yétildi *başqiçe* adem bolup u / Kétip üç ay dégende keldi Hacı (143/7)

bay: Zengin.

Palan *bayu* pokun begler imamlar / Yene bayveççiler molla işanlar (165/11)

bayan eyle-: Beyan etmek.

Bayan eyley hékayemni salamet / Kérim bilmes idi nedur gunahi (139/9)

bayan qil-: Beyan etmek. Beyan, söyleme, bildirme.

Cahandin kéter çağda noşirvan / Bu sözlerni hormuzğa *qildi bayan* (134/2)

bayveççe: Zengin ve mert oğlan.

Palan *bayu* pokun begler imamlar / Yene *bayveççiler* molla işanlar (165/12)

bazar: Pazar, borsa.

Buniñsiz toxtimas el emdi hergiz / Adem siğmas idi koça *bazarğa* (144/2)

beden: Beden, gövde, vücut.

Gahi qamça gahi gañza gahi yağ / *Bedende* qaldurup her künlüki dağ (152/10)

Ne tuyğu ne sézim qaldi *bedende* / Xénimlar aldirar semen terepke (173/5)

beg: Bey.

Palan bayu pokun *begler* imamlar / Yene bayveççiler molla işanlar (165/11)

bext: Baht, talih.

Bolalmay yene ikki *bexti* taci / Bitim imzalinip bolğaçqa aşkar (143/9)

Kötürse başini kim *bexti* paymal / Démekki böri qan içse soraq yoq (141/19)

Salam dilber saña men binevadin / Qarañgu kéçidek *bexti* qaradin (159/18)

Uniñ *bextige* qiz qoyğanidi şert / Bu hoyla içre turmaq aña bir derd (167/17)

Yene qiz aptimiş bu qéri tatuq / Bügün bolsa uniñ *bextu* kamali (174/8)

bextlik: Bahtlı.

Bextlik bol Eger biz ebediy / Ayrilidiğan bolsaq ebediy elvida (152/1)

bek: Pek.

Boluşqandek yoqaldi *bek* tasadip / Yoqaldi héç körünmes qarisi hem (178/1)

Bügün her ikki xanniñ keypi *bek* saz / Biridin biri köprek idi tennaz (166/19)

Çöçüp arqığa yandi saldi çuqan / Kélişti neççe xadim *bek* perişan (179/2)

bekmu: Çok, pek, gayet.

Éşip çektin pelekniñ kirdikari / Bütün ném boldikin *bekmu* acayıp (153/2)
Gunahken hemmisi *bekmu* gunahken / Kimiki dad dése qeddi bolur dal (141/17)
Qisas xenciri gerçe qolda teyyar / Ve lékin Hacı yırtquç *bekmu* heyvar (163/6)
Silaytti baş közini etigen keç / Uniñ üstige Leyli *bekmu* amraq (164/2)

bel: Bel.

Yene saqçı aña teñleydu neyze / Çéçi *belde* çirayi zepirandek (141/2)
Urundi xuddi bir yaridar qavandek / Veya *beldin* üzülgen bir yilandek (179/16)

belbağ: Kemer, kuşak.

Qolini bağlidi *belbağ* bilen çïñ / Dirilder Hacı ittek yerde miñ miñ (176/19)

belki: Belki, ihtimal.

Teşebbuskarimu *belki* şularmış / Egerçe bolmisaq bu işta huşyar (146/5)
Oqup qalsa yene kelgüsi evlad / Bolur *belki* tavi xire köñli naşad (134/10)
Ve *belki* çüş körer uxlap şu saet / Lékin örlep lapasta otmu şu an (178/13)
Bu yerde köp imiş bitim terepdar / Ve *belki* yoşurun başlıqliri bar (137/12)
Méni tenqidlişer *belki* kitabxan / Némançe muñğa tolğan dep bu dastan (134/7)
Qimirlar levliri titreñgü ünsiz / Bu *belki* bolğusi axırqı didar (172/14)
Sigar miñlap kişi ve *belki* on miñ / Yéter bu sözni qılmaq mundin artuq (139/5)
Ve *belki* çüş körer uxlap şu saet / Peqet peste tümen deryasi oyğaq (178/5)
Ve *belki* türmilerni toşquzatti / Axiri partlidi şeerde bir iş (143/15)

benahaye: Sonsuz, nihayetsiz, ebedi, bâki, tükenmez.

Tügep qaldı mana axir hékaye / Ve lékin arminim köp *benahaye* (182/4)

beñvaş: Yaramaz, afacan.

Kim u munçe qaram *beñvaş* ve tersa / Beg Hacı şöhrimini yerge ursa (180/5)

ber-: Vermek.

Yene *berdi* tégişlik permayışlar / Soyuldi qançılav ördek toxular (170/3)

Uların işini merkez bilermiş / Kéçikmestin ştab dyenbav *bérermiş* (148/4)

Bérip xetni Obulğa közini yumdi / Xiyal deryasığa şunğudi çömdi (159/5)

Néçük tapqay *bérip* menzilni adem / Yézilğaça şü zulmette kitabim (183/13)

Obul şü an *tépip* keldi semetni / Nisayımğa *bérip* kel dédi xetni (159/12)

Néme bu munçe dehşetlik palaket / Öyige ot qoyup *berse* talapet (180/4)

bérip kel-: Vermek.

Unıñ derdi bilen u hem adadur / *Bérip kelgende* qız Kérım qéşığa (164/8)

berbat bol-: 1. Kötü duruma gelmek.

Néme qılsun kimige eylesun dat / Cimi kütken ümidi *boldi berbat* (149/6)

2. Yıkılmak.

Büyük tağmu *bolur* elvette *berbat* / Béşığa kelse şunçe cebir bidat (155/3)

berdaşlıq: Dayanıklı, sebatlı, kuvvetli.

Oquy rehmet saña elvette elvet / Oquy rehmet séniñ *berdaşlıqiñğa* (160/22)

berk: Yaprak.

Seher gül *bergliride* xuddi şebnem / Qénikin aña xas bir köñli toqluq (171/19)

bes: Yeter, kafi.

Démekki heq gépini qilsa herkes / Yatar cayi bolurken türme gep *bes* (142/4)

Érişkeç istikige emdi *bes* der / Buni körgen Gomindañ boldi xuş hal (147/13)

Şuni tekitlimek *bestur* nahayet / Ki dünya her kişiğe bir étiz yer (181/3)

best: Bünye, beden, yapı.

Biri *bestlik* biri undin qavulraq / Qolida xenciri köñnekliri aq (176/3)

beşatar: Beş kurşun alabilen tüfek.

Xelqçe qildi zorluq işlitip doq / Étildi *beşatardin* qançılup oq (148/10)

beşire: Görünüş, dış, dış görünüş.

Qiyapet *beşride* hem geyriy bir tūs / Bilindi axirida hemmige iş (141/5)

bez-: Bıkmak, usanmak, bîzar olmak, gınâ gelmek.

Démekçi kel béri sen hem yénip kel / Vapasi yoq cahandin sen *bézip* kel (149/16)

bezgek: Sıtma, malarya.

Goya *bezgekke* oxşap qaldi halim / Sėniñ éytqanliriñniñ hemmisi ras (160/9)

beziler: Bazıları.

Yégip ketti povuska hem pikaplar / Kélişti *beziler* atliq süvari (170/16)

bezme: Ziyafet, şölen, içki meclisi.

Çiqip evceige *bezme* qızığan çağ / Uçar pervaniler gazvay çirağqa (173/13)

Qoşaq naxşa toquşmu bir gunahken / Ve hetta *bezme* meşrepmu günahken (141/16)

Çélip dap yar senem éytsaq hemişe / Ki Cemşit *bezmini* qursaq hemişe (135/6)

békin-: Kilitlenmek; kapıyı kilitlemek.

Ştab dervazisi mehkem étildi / Çériklermu sépilge çîñ *bekindi* (145/2)

béri: Beri, bu yana.

Démekçi kel *béri* sen hem yénip kel / Vapasi yoq cahandin sen bézip kel (149/15)

béril-: Verilmek.

Bérilsun heq hoquqlar mezlum elge / Boşat barçe siyasiy mebusni şertsiz (143/19)

bésip kel-: Basmak.

Qiliş birle özimu boldi heyran / Néme bu çöl *bésip kelgen* qıyanmu (146/16)

bézeklik: Nakışlı, resimli, desenli, süslü.

Mana güldek *bézeklik* xaliy hucra / Bu hucra içre qizğa yeñge hemrah (175/5)

biaram qil-: Endişelenmek, tasalanmak, kaygılanmak.

Sirim éytip uni *qildim biaram* / Néçükmu tinçar emdi u dilaram (163/1)

biçare: Biçare, zavallı.Dédi

Alla özi tartsun cazağa / Anam *biçarini* qoymañ balağa (177/4)

Néçüktur adimiylér méni paylar / Anam *biçariniñ* halin sorisañ (157/14)

biçare bol-: Çözüm yolu, çıkar yolu bulamamak.

Cavabiğa tilim *biçare boldi* / Qelem tutmaqquimu yetmey macalim (160/7)

bidat: Zararlı yenilik.

Büyük tağmu bolur elvette berbat / Bêşiğa kelse şunçe cebir *bidat* (155/4)

bigane: Yabancı.

Qolum titrep qelem mañmas ravane / Goya cismim irademge *bigane* (156/8)

biHuş bol-: Şuurunu kaybetmek. Kendinden geçmek, aklı başından gitmek.

Çöçüp vaydad dédi ketti eqil Huş / Yiqildi düm çüşüp u *boldi biHuş* (180/16)

biHuşluq: Hoşnutsuzluk.

Boşatti put qolum *biHuşluqumdin* / Biraq xetni oqup dil pare boldi (160/5)

bixudane: Şuursuz, bayılmış, kendini kaybetmiş.

Capa deryasida qilmaq üçün ğerq / Kérim şundaq xiyalda *bixudane* (153/6)

bikar: Boş, işsiz.

Démek hikmet sözi *bikar* emesken / Cimi zalim bolur qorqqaq dégen rastken (137/17)

Démek Leyli *bikar* qoymaptiken şert / Bu şerttin çıqqusi bir sirri hikmet (168/7)

bil-: Bilmek.

DereX bolsa şah xelq yiltiz irur / *Bil* oğlum yiltiz bilen dereX ulġiyur (134/4)

Bilelmey xudini heddin aştı / Öyide xanliri bir biridin artuq (174/5)

Ularñ işini merkez *bilermiş* / Kêçikmestın ştab dyenbav bérermiş (148/3)

Ular bolğanidi geptin xeverdar / Lékin *bilmes* idi işniñ téġini (153/12)

Bilürler çünkü xelqim mendin artuq / Uniñdin yaxşisi çekmey malamet (139/7)

Bayan eyley hékayemni salamet / Kérim *bilmes* idi nedur gunahi (139/10)

bilin-: Bilinmek.

Qiyapet beşride hem ğeyriy bir tūs / *Bilindi* axirida hemmige iş (141/6)

biliş: Biliş, bilme.

Tirişti Leyliniñ halin *bilişke* / Munasip çare tedbir izdinişke (155/9)

binava: Beceriksiz, aciz.

Ne erkim ne küçüm bardur xudayim / Kiyikmu yaxşıraq men *binevadin* (158/4)

Salam dilber saña men *binevadin* / Qarañgu kəcidek bexti qaradin (159/17)

İşen dilber işen men *binevağa* / Yigitlik qesimim ketmes havağa (161/3)

binesib: Nasipsiz, nasibi yok, geçim vasıtasından yoksun.

Ve hetta gahida yüz miñ oqubet / Éziqqan *binesib* seyyahqa oxşaş (183/8)

bir: 1. Bir sayısı.

Lékin derhal yığip huşini yekdil / Kérimmu yazdi *bir* xetni epçil (159/10)

Maña *bir* ömür yoldaşlıqıñğa (160/23)

Mana semen ara yigane *bir* bağ / Üzüknüñ közide durdane *bir* bağ (168/10)

Aqar péşanisidin ter qéşiğa / Élip keptu Kérimdin yine *bir* xet (164/10)

Çolaq Mexsum cénimğa boldi *bir* zix / Uni az dep işik aldida huşyar (157/11)

Démey *bir* namekim durdane keldi / Béşim kökke ulaştı xuşluqumdin (160/3)

Eceb oxşar idi u muşu tapta / Yoğan *bir* ecdiha ağziğa hetta (138/18)

Emelde *bir* yétim qizdur Nisayim / Xeverdar idi bu iştin Gülayim (163/19)

Éti lavcañ özi *bir* kommunistmiş / Uni Sen kommunist yenen terepdar (141/7)

İdi taşteş uyul *bir* muntezim iş / Ayan boldi u çağlıq iş emesken (147/17)

Ki insan emgiki *bir* möciziken / Cahanniñ zinniti emgek iziken (168/13)

Mana semen ara yigane *bir* bağ / Üzüknin közide durdane bir bağ (168/9)

Mana sizge yene muñluq hékayet / Zamane zorluqidin *bir* şikayet (135/18)

Méni *bir* yip bilen bağlap kişenler / Séni türme içide qılsa mehbus (157/7)

Özide *bir* üzükla qaldi تنها / İdi u Zoremxanniñ yadikari (172/19)

Telep şuki Kérimni téz boşatqay / Bu toy *bir* toy bolalmas u boşanmay (151/8)

Tuyuqsız öçse bu aldimdiki şam / Bu şam öçse yene *bir* şam taparsen (158/16)

U qiz hem Leyligülge idi muştay / Biri aç *bir* goya siñildur (164/4)

Urundi xuddi *bir* yaridar qavandek / Veya beldin üzülgen *bir* yilandek (179/15)

Urundi xuddi *bir* yaridar qavandek / Veya beldin üzülgen *bir* yilandek (179/16)

Üzer kempirmu yipni bolsa *bir* tal / Qoşulğanda üzülmes Rustem bilen Zal (142/17)

Ve belki türmilerni toşqazatti / Axiri partlidi şeerde *bir* iş (143/16)

Şuña dastan ara muñ ne ecibtur / Qelemge muñlinişmu *bir* nesiptur (135/12)

Biridin biriniñ hösni fusunkar / Ene şu bağ içide *bir* imaret (169/6)

Démek işniñ tégide *bir* pilan bar / Pilanda közligen mexpiy nişan bar (168/5)

Gururi bar lékin *bir* arslandek / Nème gep bu nème adem bu mehbus (141/3)

Kérimmu şu qatari boldi mehbus / Sélindi *bir* kişen hem qayta mexsus (138/12)

Kézip çöllər ara köp gañgirap baş / Qidirdim tapmidim héç yerde *bir* iz (183/10)

Seher gül bergliride xuddi şebnem / Qénikin aña xas *bir* köñli toqluq (171/20)

Şuni közlep axir qiz yazdi *bir* xet / Xétide Hacığa qoydi éniq şert (151/5)

Şuni tekitlimek bestur nahayet / Ki dünya her kişige *bir* étiz yer (181/4)

Ténim taki lehetle bolğuçe xak / Eceblenmu eger *bir* tün ya axşam (158/14)

Unin üstige mundaq *bir* xever bar (145/17)

Uzatqaç ney bilen *bir* xetni temkin / Birer dem toxtimayla ketti gemkin (155/13)

Visal deryasidin ger içse tamçe / Qaçankim *bir* mubarek name keldi (160/2)

Xeverniñ mezmunida *bir* xeter bar / Bitim icrasini qilmaqqa teptiş (146/1)

Yüzide *bir* tebessum közliri nem / Gahi éytar mubarek gahi gemkin (154/5)
İdim menmu séniñdek *bir* qizilgül / Bolursen senmu mendek emdi xes kül (167/9)
Egerçe *bir* quruq şax men semersiz / Bolay el çakiri qoyma nezersiz (161/19)

2. Herhangi bir varlığı belirsiz olarak belirten sayı.

Bolur ete uniñmu *bir* zavalı / Namaz xupten oqup qaytqan camaet (174/9)
Çékip mendin tola gem gusse teşviş / Öziğe tapmıgaydı yene *bir* iş (163/4)
Çiqip ketti ular bağdın salamet / Ve lékin hemme *bir* vehşiy zulmet (177/20)
Éliptek qamitimni qildi *bir* dal / Saña salsa zaman tömür kişenler (157/5)
İdi bu kütmigen *bir* geyriy ehval / Ularçe bu casaret bu namayış (147/15)
Néçük xilvette tapqay *bir* aramgah / Uniñsiz ne kérek bolsa cahani (150/13)
Obul cim öymu cim çoñqur sükünat / Köñülni ezgüdek *bir* geyriy halet (159/8)
Öçüp gazvay çirağ qonğanda zulmet / Qanat yayğanda bağda *bir* sükünat (175/20)
Ölümmu yaki *bir* iqbal rizası / Ümid teşviş içide qiyınlar can (172/9)
Qılur toy yaş yigitlerde karamet / Bu gerçe bolsimu *bir* geyriy adet (166/14)
Ténim yaki lehette bolğuçe xak / Dégen *bir* çin sadaqettin nişane (173/2)
Xétim boptu yene derdige *bir* derd (162/9)
Boranda titrigendek lale günçe / Mana öy *bir* zaman Kérım tuğulğan (154/10)
Bu hoyla arqısı *bir* xas heremdur / Uniñda ikki xanim namehremdur (166/15)
Çirayi neççe neççe boldi teğyir / Gahi közde ümidtin *bir* nişane (164/14)
Démek böre şu tapta boldi tülke / Şu boldi *bir* qarar yötkeldi pede (146/10)
Démek Leyli bikar qoymaptiken şert / Bu şerttin çıqqusi *bir* sirri hikmet (168/8)
Éğir *bir* muñ çaçar öyde tilavet / Adem höl nerse dep ötmüşte dana (154/19)
Qiyapet beşride hem geyriy *bir* tūs / Bilindi axirida hemmige iş (141/5)
Qobul bolmaydiken bu şert mubada / Méni tapsun kişi *bir* qebrigahda (151/10)
Tuğulğanu ösüp şunçe yétilgen / İşikte *bir* qulup seyna ademsiz (154/12)

Uniñ bextige qiz qoyğanidi şert / Bu hoyla içre turmaq aña *bir* derd (167/18)
Urup kirküzdi gördek *bir* makanğa / Égiz burni boyalğanidi qanğa (138/13)
Yétip kelmektiken *bir* şepe tañdin / Qutulsam ne ecib zulmet cahandin (151/13)

3. Aynı, benzer, eş, denk.

Gunah qanunimu köp özgiriptu / Kitab jurnal oquşmu *bir* günahken (141/14)
Néçük asmanda ay birdur quyaş bir / Ténimde bolsa can canan qayaş *bir* (161/12)
Qoşaq naxşa toquşmu *bir* gunahken / Ve hetta bezme meşrepmu günahken (141/15)
Lékin türme misali *bir* oçaqken / Tömürni gañ qilişqa xoymu çağken (142/5)
Néçük asmanda ay birdur quyaş *bir* / Ténimde bolsa can canan qayaş bir (161/11)
Néçük asmanda ay birdur quyaş bir / Ténimde bolsa can canan qayaş bir (161/11)

bir az~biraz: Biraz.

Cuği gerçe uniñ *bir az* kiçikrek / Lékin uçqur idi u xuddi yeldek (163/15)
Biri derhal tépip eqlini *biraz* / Boşatti Hacini hem qildi avaz (179/5)

bir béşiñğa: Tek başına.

Méniñ derdim saña yamaq bolalmas / Bala taği yiqilsa *bir béşiñğa* (160/12)

bir bir: Tek tek. Birer birer.

Aña Leyli hésabsız éytti rehmet / Oqup çıqqaç bu xetni Leyli *bir bir* (164/12)

bir biri: Birbiri.

Bilelmey xudini heddin aşti / Öyide xanliri *bir biridin* artuq (174/6)
Körelmes *bir birini* emdi zinhar / Şu çağ asta çiqirip qolliridin (172/15)

bir çağ: Bir zaman, süre.

Kérım bolsa musibettin xeverdar / Şu halda muñdışıp ötkende *bir çağ* (153/20)

Eger seksenge ömrüñ yetse seksen / Şu halda el yétip bolğanda *bir çağ* (174/18)

bir dem~birdem: Bir an, bazen, hemen.

Kişi qılsa uni *bir dem* tamaşa / Bolur bir tesirat köñlide inşa (168/11)

Peqet *bir demde* aram tapqusi can / Lékin düşmen öçini undin alsa (150/17)

Yéniçe oturup qız közin üzmes / Dérize üzre bağdin *birdem* ve bir pes (175/10)

Çékey men meyli *birdem* dağı peryad / Ne arman türmidin u bolsa azad (151/3)

bir kerre: Bir kere, bir defa.

Vapa levzide sen idiñ muellim / Maña berdiñ yene *bir kerre* telim (161/2)

bir kün: Herhangi bir zaman.

Qilur *bir kün* muqerrer xun devasi / Şu bağmu tañ bilen teñ tilğa kirdi (169/15)

bir neççe: Birkaç.

Düşmenni bu dehr zeberdes qilur / Nexvet meyidin *bir neççe* kün mest qilur (162/2)

bir pes: Bir dakika, biraz.

Yéniçe oturup qız közin üzmes / Dérize üzre bağdin *birdem* ve *bir pes* (175/10)

bir qançe: Birkaç.

Yene *bir qançe* paqlan ve qoylar / Uyaqta raslinar seyler qatari (170/5)

bir qaraşta: İlk bakışta, görür görmez.

Biri ösmür téxi on yette yaşta / Goyaki qizğa oxşar *bir qaraşta* (140/16)

biraq: Ama, fakat.

Biraq qayğu ve muñ meylim emestur / Hemişe muñliniş peylim emestur (135/1)

Biraq qayğu ve muñ meylim emestur / Hemişe muñliniş peylim emestur (135/2)

Biraq qoyda me démekke hoquq yoq (141/21)

Biraq sirtta tömür dervaza qanati / Ğiçirlaştin hamane toxtimaytti (138/15)

Biraq yötkep Gomindañ pedisini / Yiraq taşlap yépingan qoy térisini (148/7)

Boşatti put qolum bihuşluqumdin / *Biraq* xetni oqup dil pare boldi (160/6)

Bu xet addiy idi hetta çuvalçaq / *Biraq* Qeyser ümidniñ nuri parlaq (159/16)

Közide yaşlırı yamğur misali / *Biraq* ötkende yelpüp tañ nesimi (150/10)

Putığa yene çoñ kişen sélindi / *Biraq* ötker aradin hepte on kün (139/ 18)

Şu anla başlıdı bu ceñni tekrar / *Biraq* bargançe xelq azlap kėtişti (147/8)

Töker köz yaşını misralirimmu / *Biraq* meñgü emesken qara zulmet (183/18)

birav: Birisi, bir kimse.

Bu toqluqtin çiqarken hemme şoxluq / *Birav* éytti Emel mensep puli köp (174/2)

Yéter külke navasi yiraq yiraqqa / *Biravlar* marişlar encan témidin (173/16)

Biravlar tuf dédi derd elimidin / *Birav* éytti Egerçe bolsa toqluq (173/18)

Puli köpniñ néme qılsa yoli köp / *Birav* éytti Yéşi atmiştin aştı (174/4)

Biravlar tuf dédi derd elimidin / *Birav* éytti Egerçe bolsa toqluq (173/17)

birer: Bir, herhangi bir.

Birer dem oturup sen alsañ aram / Lévim bolsa saña yaqut piyale (157/1)

Uzatqaç ney bilen bir xetni temkin / *Birer* dem toxtimayla ketti gemkin (155/14)

biridin biri: Birinden biri.

Biridin biriniñ hösni fusunkar / Ene şu bağ içide bir imaret (169/5)

Bügün her ikki xanniñ keypi bek saz / *Biridin biri* köprek idi tennaz (166/20)

Mana kamérdiki on neççe adem / *Biridin biri* pak mesum iken hem (140/2)

birla: Sadece bir.

Peqet *birla* Çolaq Mexsum idi şad / Mana semendiki yene aşu bağ (173/11)

Yatar u kamérda yalguz *birla* adem / Yoçuqtin körüner çıqqanda her dem (140/19)

bir mu birdin: Hepsi birden.

Cimi toyluq üzükini *bir mu birdin* / Salar patem Nisayımlar qoliğa (172/17)

bit: Mektup.

Bolalmay yene ikki bexti taci / *Bitim* imzalinip bolğaçça aşkar (143/10)

Teqezza idi köp çünki hökümet / Ürümçide bolğan *bitim* şukuhi (136/8)

Ve lékin xelq çéver bolğaç hamane / *Bitim* mezmunidin tapti nişane (137/4)

Xeverniñ mezmunida bir xeter bar / *Bitim* icrasini qılmaqqa teptiş (146/2)

Bitimni terk étip qoymay dése yol / Hökümet elçisi qoyğan idi qol (145/9)

Bu yerde köp imiş *bitim* terepdar / Ve belki yoşurun başlıqliri bar (137/11)

Xalayıq qozğılip qildi namayış / Telep şuki *bitim* aşsun emelge (143/18)

Démekki bu *bitimdin* şunçe qorqti / Goyaki qırğuçı yavğa yoluqti (137/15)

Tüpeylidin xelqniñ östi rohi / Kütetti el *bitimdin* yaxşı exbar (136/10)

İdi on bir *bitimniñ* biri yaqqal / Aña baqmay Gomindañ zitlişatti (143/13)

bit-: Bitmek.

Néme qılmaq kérek emdi bu saet / Tamam *bitti* köñülde emdi taqet (149/12)

bitexir: Gecikmesiz.

Éçildi qara dervaza *bitexir* / Boşandı neççe on mehbüs ravane (147/3)

bituyuqluq: Kafiyesizlik.

Kirişte *bituyuqluq* bolsa qandaq / Çiqışta hem tasadip boldi şundaq (152/5)

bivax: Zamansız, vakitsiz.

Yittürdüm şuña u izlarni *bivax* / Çékip bu yolda gerçe derdu méhnet (183/5)

bol-: Olmak.

Qilur toy yaş yigitlerde karamet / Bu gerçe *bolsimu* bir geyriy adet (166/14)

Bextlik *bol* Eger biz ebediy / Ayrilidiğan bolsaq ebediy elvida (152/1)

Şudur barlıq zulüm ehli micezi / Xudaya *bol* özüñ bu işta qazi (138/6)

Égirmiş çıqmığanlarniñ gunahi / *Bolalmas* héçnémerse başpanahi (148/2)

Telep şuki Kérimni téz boşatqay / Bu toy bir toy *bolalmas* u boşanmay (151/8)

Bolalmay yene ikki bexti taci / Bitim imzalinip *bolğaçqa* aşkar (143/9)

Ürümçi şehiridin ömek kélermiş / Ömekte ililiqlar köp *bolarmış* (146/4)

Boşatti put qolum bihuşluqumdin / Biraq xetni oqup dil pare *boldi* (160/ 6)

Bu işniñ qızıqı şuki xususen / Kérimmu bu xeverdin *boldi* xursen (168/4)

Çirayi neççe neççe *boldi* teğyir / Gahi közde ümidtin bir nişane (164/13)

Davami *boldi* neççe neççe saet / Gahi gavşiñ ve gavşiñ bağni qaplar (171/3)

Dili endişidin köp *boldi* naşad / İsitki némidep yazğandimen xet (162/7)

Şu xilda başlinip ketti bu merike / Beg Hacı hem yigit hem *boldi* serke (165/18)

Ve lékin xelq çéver *bolğaç* hamane / Bitim mezmunidin tapti nişane (137/3)

Qénikin yöliki sicañ ve cüncañ / Qénikin yantayaq *bolğan* xa kocañ (180/8)

Salamdin soñ xette meqset irade / Munu süret bilen *bolğan* ipade (156/4)

Teqezza idi köp çünki hökümet / Ürümçide *bolğan* bitim şukuhi (136/8)

Ular *bolğanidi* geptin xeverdar / Lékin bilmes idi işniñ tégini (153/11)

Tirik öldi dégen şu ah palaket / Xalayıqqa néçük *bolğay* malaqet (179/20)

Ténim yaki lehette *bolğuçe* xak / Dégen bir çin sadaqettin nişane (173/1)

Ténim taki lehette *bolğuçe* xak / Eceblenmu eger bir tün ya axşam (158/13)

Qimirlar levliri titreñgü ünsiz / Bu belki *bolğusi* axırqı didar (172/14)

Ve lékin paydisiz *bolmas* bu hergiz / Töşük monçaqmu qalmas yerde yipsiz (135/13)

Birer dem olturup sen alsañ aram / Lévim *bolsa* saña yaqut piyale (157/2)

Dere *bolsa* şah xelq yiltiz irur / Bil oğlum yiltiz bilen dere ulğıyur (134/3)

Ki Qeşqer asmini idi quyaşsiz / Quyaşsiz hem tumanlıq *bolsa* alem (183/12)

Mana emdi yatarken *bolsa* toğrı (139/21)

Méniñ meylimçe *bolsa* künde külsek / Qara tupraqqimu külüp kömülsek (135/3)

Néçük xilvette tapqay bir aramgah / Uniñsiz ne kérek *bolsa* cahani (150/14)

Qesem billa ténimde *bolsa* bu can / Saña çañgal salalmas vehşiy hayvan (161/5)

Yene qız aptımış bu qéri tatuq / Bügün *bolsa* uniñ bextu kamali (174/8)

Eceb bergeniken insağa mena / Eger pil bolsimu cismi *bolur* xak (155/2)

Ötmüş ölümniñ kélecek séniñki / Qandaqla *bolsun* kélecek bizniñki (182/2)

Buniñdek keçiler kemdin *bolur* kem / Cahan cimcit goya tilsiz tebiet (178/3)

Gunahken hemmisi bekmu gunahken / Kimiki dad dése qeddi *bolur* dal (141/18)

Démekki heq gépini qılsa herkes / Yatar cayı *bolurken* türme gep bes (142/4)

İdim menmu séniñdek bir qızılgül / *Bolursen* senmu mendek emdi xes kül (167/10)

Méniñ derdim saña yamaq *bolalmas* / Bala tağı yiqılsa bir béşiñğa (160/11)

Bu öy şundaq hemişe xalisa xaliy / *Bolatti* her kéçe yarniñ visali (167/16)

Egerçe bir quruq şax men semersiz / *Bolay* el çakiri qoyma nezersiz (161/20)

Çolaq Mexsum cénimğa *boldi* bir zix / Uni az dep işik aldida huşyar (157/11)

Démek böre şu tapta *boldi* tülke / Şu *boldi* bir qarar yötkeldi pede (146/9)

Démek böre şu tapta *boldi* tülke / Şu *boldi* bir qarar yötkeldi pede (146/10)

Kirişte bituyuqluq *bolsa* qandaq / Çiqışta hem tasadip *boldi* şundaq (152/6)

Ne *boldi* aqivet ne keçti hali (182/9)

Zamandin zarliniş *boldi* xitabim / Hemişe hemrahim *bolğaçaqa* qayğu (183/15)

Bolalmay yene ikki bexti taci / Bitim imzalinip *bolğaçaqa* aşkar (143/10)

Zamandin zarliniş *boldi* xitabim / Hemişe hemrahim *bolğaçaqa* qayğu (183/16)

Şherde şu kéçe *bolğanda* tutqun / Xakocañ heddin aşti vehşiy melun (135/19)

Eger seksenge ömrün yetse seksen / Şu halda el yétip *bolğanda* bir çağ (174/18)

Ne *bolğay* paydisi yetmiş yéşinidin / Eger nepsin muradin izdiseñ sen (174/15)

Orundaşqa telepni berdi vede / Bu vede *bolğusi* hazirla icra (146/12)

Qesem billa sözümnin yoq xilapi / Qisas xencirinin *bolmas* ğilapi (161/8)

Misali sargiyar şaxta yopurmaq / Derexnin yiltizi ger *bolmisa* saq (142/14)

Teşebbuskarimu belki şularmış / Egerçe *bolmisaq* bu işta huşyar (146/6)

Péşanem *bolmisidi* munçe şorluq / Céninğa yetmes irdi şunçe xorluq (156/11)

Biravlar tuf dédi derd elimidin / Birav éytti Egerçe *bolsa* toqluq (173/18)

Cahan ğerq *bolğudek* tursa yéşinğa / Ne *bolsa* mende küç imkan ne yadem (160/14)

Kirişte bituyuqluq *bolsa* qandaq / Çiqışta hem tasadip *boldi* şundaq (152/5)

Néçük asmanda ay birdur quyaş bir / Ténimde *bolsa* can canan qayaş bir (161/12)

Némiki *bolsa* başqa öy tutulsun / Bu kündeşler doqidin u qutulsun (167/19)

Üzer kempirmu yipni *bolsa* bir tal / Qoşulğanda üzülmes Rustem bilen Zal (142/17)

Qéşinda oturup kaşki birer dem / Sənin yalguzluquñğa *bolsam* hemdem (156/16)

Bextlik *bol* Eger biz ebediy / Ayrilidiğan *bolsaq* ebediy elvida (152/2)

Yıraқта *bolsimu* Ğulca dégen şer / Cenubta eñ xeter yemiş bu Qeşqer (137/9)

Bolur bab axirida bizge aşkar (164/19)

Bolur ete uniñmu bir zavalı / Namaz xupten oqup qaytqan camaet (174/9)

Démek hikmet sözi bikar emesken / Cimi zalim *bolur* qorqqaq dégen rastken (137/18)

Eceb bergeniken insanğa mena / Eger pil *bolsimu* cismi bolur xak (155/2)
Oqup qalsa yene kelgüsi evlad / *Bolur* belki tavi xire köñli naşad (134/10)
Perişandur bugün halim perişan / Xétimde köp *bolur* hem eybu nuqsan (156/6)
Bolurken kéçiniñ kündüzi elvet / Mana tañmu étip küldi quyaşmu (183/19)

bopqal-: Olmak.

Eqıldin azğudek *bopqaldi* patem / Mana Leyli goyaki küz xazani (172/3)

boluş: Olma.

Boluşqandek yoqaldi bek tasadip / Yoqaldi héç körünmes qarisi hem (178/1)
Kiçik xan başqıçe oylar bu işni / Tileytti xuddi şundaq iş boluşni (167/12)

boptu: İyi, olur, peki, kabul.

Xétim *boptu* yene derdige bir derd (162/9)

boran: Fırtına, şiddetli rüzgar.

Néteykim yoq maña mökmekke cañgal / Démek *boran* soqup gül günçimizni (158/8)
Boranda titrigendek lale günçe / Mana öy bir zaman Kérım tuğulğan (154/9)
Qayaqqa épkéter qismet *borani* / Aran on yettigi yetkende yaşı (172/5)

bostan: Bostan.

Démek bağ mévisi éytqandin artuq / Üzümzar sayiven *bostandin* artuq (168/18)

boş qal-: Boş kalmak.

Axir tarqap xelq *boş qaldi* meydan / Namaz xuptengimu éytildi ezan (148/13)

boşan-: Ayrılmak.

Éçildi qara dervaza bitexir / *Boşandi* neççe on mehbüs ravane (147/4)

Telep şuki Kérimni téz boşatqay / Bu toy bir toy bolalması u *boşanmay* (151/8)

boşat-: Boşaltmak.

Bérilsun heq hoquqlar mezlum elge / *Boşat* barçe siyasiy mehbüsni şertsiz (143/20)

Telep şuki Kérimni téz *boşatqay* / Bu toy bir toy bolalması u boşanmay (151/7)

Biri derhal tépip eqlini biraz / *Boşatti* Hacini hem qıldı avaz (179/6)

Boşatti put qolum bihuşluqumdin / Biraq xetni oqup dil pare boldi (160/5)

bovaq: Çocuk, yavru.

Bovaqtek her qaçan oynağı şoxluq / Néme bu toymu yaki haza matem (172/1)

boy: Kenar, kıyı.

Nésip bolsa yene Qeşqerni körmek / Tümen *boyliğida* azade kezmek (184/6)

boy tart-: Boy atmak. Uzakmak.

Téxi boy tartmışan yaş ösme balılar / Qoşuldi qız cuvanmu sepke yüz yüz (144/7)

boyida: Boyunda, kenarında, kıyısında.

Muetter gülliri goyaki exter / Xususen köl *boyida* güli nerkes (169/2)

bozar-: Benzi uçma, rengi kaçmak, solmak.

Nadamettin nomustin köp *bozardim* / *Bozardim* er turup acizliğimdin (160/17)

Nadamettin nomustin köp *bozardim* / *Bozardim* er turup acizliğimdin (160/18)

bölek: Başka.

Eger Hacı köñül berse *bölekke* / U xanimmu yéter pat pat tilekke (167/13)

bölekçe: Ayrıca, başkaca.

Oqup xetni Kérım neççe ve neççe / Çirayi tatirip ketti *bölekçe* (159/2)

Samavarlarğa hem otlar yéqıqlıq / Üzümzar sayıven andin *bölekçe* (170/10)

Teselli levzidin béretti teskin / Yürek titrer idi emdi *bölekçe* (154/8)

Udul kamerda iş andin *bölekçe* / Kérım aldı savaq miñ miñ étekçe (140/17)

böre~böri: Kurt.

Démek *böre* şu tapta boldi tülke / Şu boldi bir qarar yötkeldi pede (146/9)

Kötürse başını kim bexti paymal / Démekki *böri* qan içse soraq yoq (141/20)

buğday: Buğday.

Térip arpa néçük *buğday* alursen (181/7)

buğu: Bu.

Xususen Leyliniñ çin istikini / Kérımni qutquzuş *buğu* éniq gep (153/14)

bulbul: Bülbül.

Biri *bulbul* biri goyaki güldür / Eger Leyli dése u can pidadur (164/5)

bunyad qil-: Asıl, esas, temel.

Özi elge *qilip* köp cebir *bunyad* / Dégüzgey elni axir cebirdin dad (138/1)

burun: Burun.

Urup kirküzdi gördek bir makanga / Égiz *burni* boyalğanidi qanga (138/14)

buz-: Bozmak.

Buni *buzmaq* bugün cayiz emestur / Kéyinçe depne qilmaq néme testur (145/15)

buzul-: Bozulmak.

Buzuldi yol adaşti Qeşqeriyler / Mana şu Qeşqeriyler yeñdi axir (147/1)

bügün: Bugün.

Beg Hacini *bügün* köp qildi memnun / Démekki déginini qildi Haci (166/5)

Yene qiz aptimiş bu qéri tatuq / *Bügün* bolsa uniñ bextu kamali (174/8)

Bu kündeşke *bügün* kündeş tépildi / Uniñmu bağrıga ateş yéqildi (167/7)

Buni *buzmaq* *bügün* cayiz emestur / Kéyinçe depne qilmaq néme testur (145/15)

Bügün her ikki xanniñ keypi bek saz / Biridin biri köprek idi tennaz (166/19)

Éşip çektin pelekniñ kirdikari / *Bügün* ném boldikin bekmü acayip (153/2)

Perişandur *bügün* halim perişan / Xétimde köp bolur hem eybu nuqsan (156/5)

büyük: Büyük.

Büyük tağmu bolur elvette berbat / Béşiğa kelse şunçe cebir bidat (155/3)

cahan: Cihan, dünya.

Buniñdek kéçiler kemdin bolur kem / *Cahan* cimcit goya tilsiz tebiet (178/4)

Cahan gerq bolğudek tursa yéşinga / Ne bolsa mende küç imkan ne yardım (160/13)

Capayu cebrisi andin elemkar / Néme lazim *cahan* emdi bu canga (150/4)

Ömürlük ayriğan oxşaydu bizni / Lékin sensiz maña *cahan* kérekmes (158/10)

Cahandin kéter çağda noşirvan / Bu sözlerni hormuzğa qildi bayan (134/1)

Démekçi kel béri sen hem yénip kel / Vapasi yoq *cahandin* sen bézip kel (149/16)
Yétip kelmektiken bir şepe tañdin / Qutulsam ne ecib zulmet *cahandin* (151/14)
Yazarmen emdi tañ külgen zamanni / Şu tañniñ nuriğa çömgen *cahanni* (184/10)
Ki insan emgiki bir möciziken / *Cahanniñ* zinniti emgek iziken (168/14)
Cahan söygü muhebbet qebrisidur / Pelek işq ehliniñ görkarçisidur (149/17)
Qeyerkin közligen nişani zadi / *Cahan* cimcit goya tilsiz tebiet (178/12)
Yétişe kaşki can xilvet *cahağa* / Amanet idi goya tende cani (150/5)
Néçük xilvette tapqay bir aramgah / Uniñsiz ne kérek bolsa *cahani* (150/14)
Cahanim néme u bu can kérekmes / Néçük dunyağa pak kelsem kétey pak (158/11)

calaqla-: Sarsılmak.

Povuska mepiler yolda *calaqlap* / U ketti qaldi munda dağı peryad (173/9)

camaet: Toplum.

Ademler her qayan sersan yügürdi / *Camaet* uziğaç yéşin bilen teñ (169/18)

Bolur ete uniñmu bir zavali / Namaz xupten oqup qaytqan *camaet* (174/10)

can: Can.

Yéqip her künlüki bağrimğa ateş / *Céniğä* zix idi bu öyde kündeş (167/6)

Néçük asmanda ay birdur quyaş bir / Ténimde bolsa *can* canan qayaş bir (161/12)

Peqet bir demde aram tapqusi *can* / Lékin düşmen öçini undin alsa (150/17)

Séniñsiz maña hem bu *can* kérekmes / Séniñdin özge héç canan kérekmes (161/13)

Yétişe kaşki *can* xilvet *cahağa* / Amanet idi goya tende cani (150/5)

Biri bulbul biri goyaki güldür / Eger Leyli dése u *can* pidadur (164/6)

Cahanim néme u bu *can* kérekmes / Néçük dunyağa pak kelsem kétey pak (158/11)

Ölümmu yaki bir iqbal rizasi / Ümid teşviş içide qiyinlar *can* (172/10)

Qesem billa ténimde bolsa bu *can* / Saña çañgal salalmas vehşiy hayvan (161/5)

Capayu cebrisi andin elemkar / Nème lazim cahan emdi bu *canğa* (150/4)

Çolaq Mexsum *cénimğa* boldi bir zix / Uni az dep işik aldida huşyar (157/11)

Yétişse kaşki *can* xilvet cahança / Amanet idi goya tende cani (150/6)

céniñğa yet-: Bezmek, bıkmak, bir zorluğa dayanamayacak duruma gelmek.

Péşanem bolmisidi munçe şorluq / *Céniñğa yetmes* irdi şunçe xorluq (156/12)

canan: Canan, dilber, sevgili, gözde, gözbebeği.

Séniñsiz maña hem bu can kérekmes / Séniñdin özge héç *canan* kérekmes (161/14)

Néçük asmanda ay birdur quyaş bir / Ténimde bolsa can *canan* qayaş bir (161/12)

canap: Cenab.

Yene şişe qedehlermu muheyra / Uzun ötmey kélişti méhman *canablar* (170/14)

cañ: Çan. Tokmakla vurulunca ses çıkaran yassı bir madeni alet.

Kélişti saqçılar kocañ cüycañlar / Yene herbiy ştabtin neççe *cañlar* (180/20)

çañgal: Orman.

Néteykim yoq maña mökmekke *çañgal* / Démek boran soqup gül günçimizni (158/7)

capa: Cefa.

Capa deryasida qilmaq üçün gerq / Kérım şundaq xiyalda bixudane (153/5)

Kérımmu şu oçaqta pişti aylap / Pişildurdi *capalar* uni tavlap (142/8)

Capayu cebrisi andin elemkar / Nème lazim cahan emdi bu *canğa* (150/3)

casaret: Cesaret.

İdi bu kütmişen bir geyriy ehval / Ularçe bu *casaret* bu namayış (147/16)

Xiyal qilmaptiken u buni zinhar / Xelqte munçe küç munçe *casaret* (146/20)

cavab: Cevap.

Cavabiğa tilim biçare boldi / Qelem tutmaqquimu yetmey macalim (160/7)

cay: Yer, mekân, yöre, mesken, yurt.

Démekki heq gépini qilsa herkes / Yatar *cayi* bolurken türme gep bes (142/4)

cayiz: Olabilir, yapılması uygun.

Buni buzmaq bugün *cayiz* emestur / Kéyinçe depne qilmaq néme testur (145/15)

caza: Ceza.

Dédi Alla özi tartsun *cazağa* / Anam biçarini qoymañ balağa (177/3)

cebir: Zulüm.

Büyük tağmu bolur elvette berbat / Béşiğa kelse şunçe *cebir* bidat (155/4)

Özi elge qılıp köp cebir bunyad / Dégüzgey elni axir *cebirdin* dad (138/1)

Capayu *cebrisi* andin elemkar / Néme lazim cahan emdi bu canğa (150/3)

Özi elge qılıp köp cebir bunyad / Dégüzgey elni axir *cebirdin* dad (138/2)

cehl: Hiddet, öfke, gazap, kızgınlık.

Pütün *cehli* bilen maslaştı oñ sol / Gahi at çapturup gahi piyade (136/1)

cem: Toplam.

Démek hikmet sözi bikar emesken / *Cimi* zalim bolur qorqqaq dégen rastken (137/18)

Néme qilsun kimige eylesun dat / *Cimi* kütken ümidi boldi berbat (149/6)

cenüp: Güney.

Yıraқта bolsimu Ğulca dégen şer / *Cenubta* eñ xeter yermiş bu Qeşqer (137/10)

ceñ: Cenk, savaş.

Şu anla başlıdı bu *ceñni* tekrar / Biraq bargançe xelq azlap kėtişti (147/7)

cila: Aydınlık, parlaklık.

Bu bağqa ter töküp ketkeç madarı / İmaret hösniniñ herbir *cilasi* (169/14)

cim: Sakin, suskun, sessiz.

Obul cim öymu *cim* çoñqur sükünat / Köñülni ezgüdek bir geyriy halet (159/7)

Cimi toyluq üzükini birmu birdin / Salar patem Nisayimler qoliğa (172/17)

Obul *cim* öymu *cim* çoñqur sükünat / Köñülni ezgüdek bir geyriy halet (159/7)

cim çök-: Yoğun ve derin bir sessizlik kaplamak.

Çiqıp güllük içidin ikki adem / Dérize tüvige *cim* çökti şu dem (176/2)

cimcit: Sakin, sessiz.

Buniñdek kéçiler kemdin bolur kem / Cahan *cimcit* goya tilsiz tebiet (178/4)

Adem yoqtek tamam cimcit tiniqsiz (178/21)

Qeyerkin közligen nişani zadi / Cahan *cimcit* goya tilsiz tebiet (178/12)

cin~çin: Gerçek, doğru, hakikî.

Lékin başqa idi her kimde istek / Ki *cinniñ* qesti şaptulda dégendek (167/2)

Ténim yaki lehette bolğuçe xak / Dégen bir *çin* sadaqettin nişane (173/2)

Xususen Leyliniñ *çin* istikini / Kérimni qutquzuş buğu éniq gep (153/13)

cineste: Vişne.

Mana alma anar şaptul *cineste* / Ürük encür gilas amut ve piste (168/15)

ciriñla-: Çingırdamak.

Ciriñlar ötükide tuç şınuri / Démekki ehli mensep beri keldi (170/17)

cisim: Beden, gövde, vücut.

Eceb bergeniken insağa mena / Eger pil bolsimu *cismi* bolur xak (155/2)

Qolum titrep qelem mañmas ravane / Goya *cismim* irademge bigane (156/8)

cudaliq: Ayrılık.

Cudaliq dağliri hicran piraqlar (142/19)

cuğ: Vücut, beden, vücut yapısı.

Cuği gerçe uniñ bir az kiçikrek / Lékin uçqur idi u xuddi yeldek (163/15)

cunun: Cinnet, delilik, delirme, çıldırma.

Qil ey saqiy qedehle méni agah / *Cunun* deştide boldum telve gümrah (151/12)

cuvan: Genç evlenmiş hanım.

Téxi boy tartmığan yaş ösme balılar / Qoşuldi qız *cuvanmu* sepke yüz yüz (144/8)

cüxar: Uygurca çoğluk adı verilen bir gülün adı.

Bolur şeyda güzel hösnige herkes / Yene re'na bilen moden ve *cüxar* (169/4)

cüncañ: Belediye başkanı.

Sépilniñ içide cüncañ sicañlar / Yene valiy bilen ambal cüycañlar (145/3)

Qénikin yöliki sicañ ve cüncañ / Qénikin yantayaq bolğan xa kocañ (180/7)

Körüp ehvalni cüncañ çekti vayım / Dédi Hazir bu işqa yoq ilacım (145/12)

cüp: Çift, eş.

Putida *cüp* kişen qollarda koyze (140/21)

cüycañ: Başkan.

Kélişti saqçılar kocañ *cüycañlar* / Yene herbiy ştabtin neççe canlar (180/19)

çaç: Saç.

Yene saqçı aña teñleydu neyze / *Çéçi* belde çirayi zepirandek (141/2)

Çéçimni körpe qılsam her seher şam (156/21)

çaç-: Saçmak, serpmek

Éğir bir muñ *çaçar* öyde tilavet / Adem höl nerse dep ötmüşte dana (154/19)

Pilildap nur *çaçar* üstelde lampa / Beg Hacı sayisimu çüşti tamğa (176/13)

çaçra-: Sıçramak.

Yene qan *çaçrığan* qiynaq soraqlar / Künide miñ qétim öltürse gerçe (143/1)

çağ: 1. Çağ, zaman, vakit, devir.

Çiqip evcige bezme qızığan *çağ* / Uçar pervaniler gazvay çirağqa (173/13)
Goya qaldi kitabim çala tepsir / Néteykim tün idi kündüzmu u *çağ* (183/4)
Körelmes bir birini emdi zinhar / Şu *çağ* asta çiqirip qolliridin (172/16)
Nisayim keldi şu *çağ* bizge melum / Lévide yene şu gemkin tebessüm (155/11)
Su keltürdi uni septi yüzige / Beg Hacimu kélip şu *çağ* özige (179/8)
U *çağda* ném bolar zulmette hali / Bolur kimge bu qismetniñ uvali (151/1)
Cahandin kéter *çağda* noşirvan / Bu sözlerni hormuzğa qildi bayan (134/1)
Obulniñ ağuşığa çüşti başı / Şu *çağda* başlidi kimdur qiraet (154/18)
Şu halda kélişip süngüç qéşiğa / Çiqar *çağda* şu yerdin bağ téşiğa (177/16)
Ene bağri kavap yığlar Nisayim / Ene patem *çégida* kirpiki nem (171/18)

2. Hoşnut, memnun.

Kétişti hemme méhman keypliri *çağ* (174/19)

3. Kuvvet, güç, kudret.

Lékin türme misali bir oçaqken / Tömürni gañ qilişqa xoymu *çağken* (142/6)

çağliq: Geçici, muvakkat.

İdi taştekte uyul bir muntezim iş / Ayan boldi u *çağliq* iş emesken (147/18)

çakar: İşçi.

Egerçe bir quruq şax men semersiz / Bolay el *çakiri* qoyma nezersiz (161/20)

çal-: Çalmak; müzik aletini çalmak.

Çélip dap yar senem éytsaq hemişe / Ki Cemşit bezmini qursaq hemişe (135/5)

çala: Tam değil, yarı, bitmemiş, yarım yamalak.

Goya qaldi kitabim *çala* tepsir / Nétéykim tün idi kündüzmu u çağ (183/3)

çañ: Gürültü, yüksek ses.

Çüşendi yalguz atniñ *çéñi* çıqmas / *Çéñi* çıqqan bilenmu déñi çıqmas (142/15)

çañgal sal-: Pençelemek.

Qéçışqa erki bar çölde baladin / Mana yirtquç maña *salmaqta çağal* (158/6)

Qesem billa ténimde bolsa bu can / Saña *çañgal salalmas* vehşiy hayvan(161/6)

çañilda-: Çingirdamak.

Éser gülşende emdi tañ sabasi / *Çañildar* bağ ara quşlar navasi (184/2)

çaptur-: Koşturmak.

Pütün cehli bilen maslaştı oñ sol / Gahi at *çapturup* gahi piyade (136/2)

çaqqan: Çevik.

Obul sekrep lapasqa çiqti *çaqqan* / Lavuldap ot xeşekmu yandı şu an (177/17)

çare: Çare, tedbir.

Tirişti Leyliniñ halin bilişke / Munasip *çare* tedbir izdinişke (155/10)

çayan: Çiyan, akrep.

Çérikler qaçti yol yoldin *çayandek* (144/21)

çehre: Çehre, yüz, surat.

Mana xetni élip mañdi Nisayim / Yene şu *çéhrisi* gemkin mulayim (163/14)

çek-: Çekmek.

Bilürler çünki xelqim mendin artuq / Uniñdin yaxşısı *çekmey* malamet (139/8)

çerx: 1. Dolaşmak, dönmək, gezmək, seyretmək.

Qutuldi hemmidin munçe tasadip / Yene qandaq oyun başlaydikin *çerx* (153/4)

2. Asuman, felek, gök.

Küler hem gahida meğrur sipayi / Démekki çörgilep bu *çerxi* gerdun (166/4)

çélek: Kova.

Bağ hoyla arilap qozğaldi çuqan / Darañlap das *çélek* başlandi vañ çuñ (178/16)

çépiş-: Koşmak.

Çépişti neççe xadim her terepke / Minip at ikkisi şehr terepke (180/17)

çérik: Asker, savaşı.

Çérikler qaçti yol yoldin çayandek (144/21)

Gomindañ *çérikige* başlidi yol (135/21)

Ştab dervazisi mehkem étildi / *Çériklermu* sépilge çin bekindi (145/2)

çéver: Usta, çevik.

Ve lékin xelq *çéver* bolğaç hamane / Bitim mezmunidin tapti nişane (137/3)

çimen: Çayır, çayırılık.

Çimen gülşenliri xoymu muetter (168/19)

çiñ: Sağlam, berk, sıkı, sabit.

Nezerbağqa yügürdi bala oynaq / Qolida *çiñ* tutup xetni yalañyaq (159/14)

Qolini bağlidi belbağ bilen *çiñ* / Dirilder Hacı ittek yerde miñ miñ (176/19)

Ştab dervazisi mehkem étildi / Çériklermu sépilge *çiñ* bekindi (145/2)

çiñitmaq bol-: Sıkılaştırmak, sağlamlaştırmak.

Şuña başlap bu herbiy halitini / *Çiñitmaq boldi* tacu dölitini (137/14)

çiq-: Çıkmak.

Qilur bizni siyaset üzre tarmar / Şuni éytqaç yüzige *çiqti* külke (146/8)

Çiqip evcige bezme qızığan çağ / Uçar pervaniler gazvay çırağqa (173/13)

Çiqip güllük içidin ikki adem / Dérize tüvige cim çökti şu dem (176/1)

Robirt şér hem şuniñ qatari keldi / *Çiqip* dervaziniñ aldığa her zum (170/20)

Xelqimu qılmiğaymış emdi macra / *Çiqip* Hacı sépilge şuni élan (146/14)

Çüşendi yalğuz atniñ céñi çiqmas / Céñi *çiqqan* bilenmu déñi çiqmas (142/15)

Éğirmiş *çiqmiğanlarniñ* gunahi / Bolalmas héçnémerse başpanahi (148/1)

Tömür dervazidin *çiqqan* hamane / Kütüp aldi uni ağa iniler (153/7)

Yatar u kamérda yalğuz birla adem / Yoçuqtin körüner *çiqqanda* her dem (140/ 20)

Démek Leyli bikar qoymaptiken şert / Bu şerttin *çiqqusi* bir sirri hikmet (168/8)

Orun aldi qatar sep içre epçil / Gülayimmu öydin *çiqti* yügrep (144/14)

Şuniñdin ikki kün ötti dégende / Kérin *çiqti* qamaqtin kütmiğende (152/4)

Üçeylen *çiqti* bağqa bağ qarañgu / Ne bağki hemme yaq şundaq qarañgu (177/11)

Qizidin ensirep yüz közi terlep / *Çiqar* sep koça koylardin qatarlap (144/16)

Şu halda kélişip süñgüç qéşiğa / *Çiqar* çağda şu yerdin bağ téşiğa (177/16)

Çüşendi yalguz atniñ cêni çıqmas / Çéni *çiqqan* bilenmu déni çıqmas (142/16)

Obul sekrep lapasqa *çiqti* çaqqan / Lavuldap ot xeşekmu yandı şu an (177/17)

çiqip ket-: Çıkmak.

Çiqip ketti ular bağdin salamet / Ve lékin hemme bir vehşiy zulmet (177/19)

çiqar-: Çıkarmak.

Qilip yiñne yene kirpik dégenni / *Çiqarsam* putliriñdin şum tikenni (156/ 20)

Bu toqluqtin *çiqarken* hemme şoxluq / Birav éytti Emel mensep puli köp (174/1)

Körelmes bir birini emdi zinhar / Şu çağ asta *çiqirip* qolliridin (172/16)

çiqış: Çıkış.

Kirişte bituyuqluq bolsa qandaq / *Çiqışta* hem tasadip boldi şundaq (152/6)

çirağ: Kandil, yağ lambası.

Tamam huşsiz yatar Hacı tiniqsız / *Çirağmu* öçti qaldı öy yoruqsız (177/10)

Méni pervanige oxşatma dildar / Ki şam öçse *çirağni* qılsa u yar (161/10)

çiray: Yüz, sima, çehre, surat.

Çirayi neççe neççe boldi tegyir / Gahi közde ümidtin bir nişane (164/13)

Yene saqçı aña teñleydu neyze / Çéçi belde *çirayi* zepirandek (141/2)

çirayi tatirip ket-: Yüzü solmak.

Oqup xetni Kérım neççe ve neççe / *Çirayi tatirip ketti* bölekçe (159/2)

çoğ: Kor.

Ölüm miñ yaxşıraqtur maña bu dem / Uyaldım terlidim *çoğdek* qızardım (160/16)

çoñ: Büyük.

Putığa yene *çoñ* kişen sélindi / Biraq ötker aradin hepte on kün (139/17)

Şuña derhal eçildi *çoñ* dérize / Şamalda yelpüner hal şayi perde (175/17)

Çoñi deytti öziçe Ah Xudayım / Yétiptu saña axir derdu halim (167/ 3)

çoñla:- Büyümek.

Ezim derya kebi bargançe *çoñlap* / Şherni qaplidi şoar sadasi (144/17)

çoñqur: Derin.

Obul cim öymu cim *çoñqur* sükünat / Köñülni ezgüdek bir geyriy halet (159/7)

çöçü:- Ürmek, korkmak.

Çöçüp arqığa yandi saldı çuqan / Kélişti neççe xadim bek perişan (179/1)

Çöçüp vaydad dédi tolgandı her her / Qéni Leyli qéni u olca göher (180/1)

Çöçüp vaydad dédi ketti eqil huş / Yiqildi düm çüşüp u boldi bihuş (180/15)

Çöçüp vaydad didi hem qopti möñdep / Xiyal qılmas idi u men tirik dep (179/9)

Çöçüp vaydad didi qéni saqalı / Zavalğa mañdimu şöhet kamalı (179/17)

çöl: Çöl.

Bahar yamğurığa *çöl* qançe teşna / İdim levziñge menmu şunçe teşna (159/19)

Qiliş birle özimu boldi heyran / Nème bu *çöl* bésip kelgen qıyanmu (146/16)

Qéçişqa erki bar *çölde* baladin / Mana yirtquç maña salmaqta çangal (158/5)

Kézip *çöller* ara köp gañgirap baş / Qidirdim tapmidim héç yerde bir iz (183/9)

çöm-: Dalmak.

Yazarmen emdi tañ külgen zamanni / Şu tañniñ nuriğa *çömgen* cahanni (184/10)

çörgil-: Dönmek, dönüp durmak.

Ténini qiptu axir qiyma qiyma / Ayan boldi pelek köp *çörgiliptu* (141/12)

Küler hem gahida meğrur sipayi / Démekki *çörgilep* bu çerxi gerdun (166/4)

çuqan: Bağırıtı, bağırma, gürültü, yaygara.

Bağ hoyla arılap qozğaldi *çuqan* / Darañlap das çélek başlandi vañ çuñ (178/15)

çuqan partla-: Yaygara yapmak.

Buni añlap xalayıq saldı çuqan / Ne *çuqan partlidi* goyaki volqan (148/6)

çuqan sal-: Bağırmak; yaygara yapmak.

Buni añlap xalayıq *saldı çuqan* / Ne çuqan partlidi goyaki volqan (148/5)

Çöçüp arqığa yandı *saldı çuqan* / Kélişti neççe xadim bek perişan (179/1)

çuvalçaq: Düzensiz, karışmış.

Bu xet addiy idi hetta *çuvalçaq* / Biraq Qeyser ümidniñ nuri parlaq (159/15)

çümbel: Örtü, peçe.

Biri *çümbel* bilen biri oçuq yüz / Şu kün añlap xeverni Leylimu teñ (144/9)

çüş: Düş, rüya.

Bu néme hadise yaman *çüşimu* / Ve yaki oñida körgen işimu (179/11)

çüş kör-: Uyurken zihinde olay ve düşünceler belirmek; rüya görmek.

Ve belki *çüş körer* uxlap şu saet / Peqet peste tümen deryasi oyğaq (178/5)

Ve belki *çüş körer* uxlap şu saet / Lékin örlep lapasta otmu şu an (178/13)

çüş-: İnme, düşme.

Obulniñ ağuşığa *çüşti* başı / Şu çağda başlıdi kimdur qiraet (154/17)

Pilildap nur çaçar üstelde lampa / Beg Haci sayisimu *çüşti* tamğa (176/14)

Quyaşmu patti asta *çüşti* peske / Köçürdi şu yosun toyni taraqlap (173/ 7)

Çöçüp vaydad dédi ketti eqil huş / Yiqildi düm *çüşüp* u boldi bihuş (180/16)

çüşen-: Anlamak.

Çüşendi hemme gepni astin üstün / Esliy türme dégende yatsa oğri (139/19)

Çüşendikim aman bolmas bu başı / Xelqçe külmigünçe erk quyaşı (142/11)

Çüşendi yalguz atniñ çéni çıqmas / Çéni çıqqan bilenmu déni çıqmas (142/15)

dad: İmdat.

Özi elge qilip köp cebir bunyad / Déğüzgey elni axir cebirdin *dad* (138/2)

Beg Haci öyde *dadlar* sirtta şavqun / Téxiçe öçmigen lapasta yalqun (180/11)

dad de-: İmdat çağırmaq. Yardım istemek.

Gunahken hemmisi bekmu gunahken / Kimiki *dad dése* qeddi bolur dal (141/18)

dağ: Yara, yanık yarası, aşk yarası.

Gahi qamça gahi gañza gahi yağ / Bedende qaldurup her künlüki *dağ* (152/10)

Çékey men meyli birdem *dağı* peryad / Ne arman türmidin u bolsa azad (151/3)

Povuska mepiler yolda calaqlap / U ketti qaldi munda *dağı* peryad (173/10)

Cudaliq *dağliri* hicran piraqlar (142/19)

daim: Daim, sürekli, her vakit.

İlahə maña hem ümidni yar qıl / Yurut könlümni *daim* ümidvar qıl (161/18)

daim bol-: Devamlı, her zaman bulunmak.

Şuña *daim bolup* bu qizğa dilkeş (163/21)

Ular kündeş *bolup daim* yutup qan / Ötetti ot bilen sudek qerişman (166/17)

dal: Bükük, eğik.

Éliptek qamitimni qildi bir *dal* / Saña salsa zaman tömür kişenler (157/ 5)

Gunahken hemmisi bekmu gunahken / Kimiki dad dése qeddi bolur *dal* (141/18)

dana: 1. Akıllı, hikmetli, bilge.

Qénikin dosti u *dana* Robirt şér / Bu yañlig qılsa teqdir uni tehqir (180/9)

2. Tane.

Éğir bir muñ çaçar öyde tilavet / Adem höl nerse dep ötmüşte *dana* (154/20)

dañliq: Ünlü, şanlı, şöhetli.

Mana keñri köteme bağliq hoyla / Şeherde köp zamandin *dañliq* hoyla (165/4)

dap: Def.

Çélip *dap* yar senem éytsaq hemişe / Ki Cemşit bezmini qursaq hemişe (135/5)

daraña-: Tıkırdamak, çıtırdamak, gümbürdemek.

Bağ hoyla arilap qozğaldi çuqan / *Darañlap* das çélek başlandi vañ çuñ (178/16)

das: Leğen, tas.

Bağ hoyla arilap qozğaldi çuqan / *Darañlap* das çélek başlandi vañ çuñ (178/16)

dastan: Destan.

Uçurdi nege qismetniñ şamali / Éçilmay qaldi bu *dastanda* şu sir (183/2)

Ki *dastan* axiri qaldi naruşen / Tumanda qalğınidek xuddi gülşen (182/5)

Méni tenqidlişer belki kitabxan / Némançe muñğa tolğan dep bu *dastan* (134/8)

Şuña *dastan* ara muñ ne ecibtur / Qelemge muñlinişmu bir nesiptur (135/11)

Tépip Leyli Kérimlarniñ muqamin / Yazarmen şübhisiz *dastan* davamin (184/ 8)

dastixan: Üzerine yemek serilen bir bez, masa örtüsü.

Tolup ketti ademge hemme xane / Yéyildi *dastixanlar* hem şahane (165/16)

dat eyle-: Yardım etmek.

Néme qilsun kimige *eylesun dat* / Cimi kütken ümidi boldi berbat (149/5)

davam: Devam.

Davami boldi neççe neççe saet / Gahi gavşıñ ve gavşıñ bağni qaplar (171/3)

Tépip Leyli Kérimlarniñ muqamin / Yazarmen şübhisiz *dastan* *davamin* (184/8)

de-~di-: Demek, söylemek.

Çöçüp vaydad *dédi* tolğandi her her / Qéni Leyli qéni u olca göher (180/1)

Démey bir namekim durdane keldi / Béşim kökke ulaştı xuşluqumdin (160/ 3)

Biravlar tuf *dédi* derd elimidin / Birav éytti Egerçe bolsa toqluq (173/17)

Çöçüp vaydad *dédi* ketti eqil huş / Yiqildi düm çüşüp u boldi bihuş (180/15)
Dédi Alla özi tartsun cazağa / Anam biçarini qoymañ balağa (177/3)
 Kérim soridi Anamniñ hali qandağ / Anañ yaxşı *dédi* hemme turuşti (154/2)
 Ne hacet emdi u xilvet makani / *Dédi* u öz öziğe maña asan (150/16)
 Obul şu an tépip keldi semetni / Nisayimğa béríp kel *dédi* xetni (159/12)
 Qaçanki toxtığaç bağda tamaşa / *Dédi* Leyli İssip kettim xanaça (175/14)
 Özi elge qılıp köp cebir bunyad / *Dégüzgey* elni axir cebirdin dad (138/2)
 Bu ney keldi *démek* signali keldi / Tevrrüknamisi iqbali keldi (155/17)
Démek böre şu tapta boldi tülke / Şu boldi bir qarar yötkeldi pede (146/9)
Démekçi kel béri sen hem yénip kel / Vapasi yoq cahandin sen bézíp kel (149/15)
 Biraq qoyda me *démekke* hoquq yoq (141/21)
Démeykim yadikar pak qelb tumari / İdi u Néçük pak kelsem kétey pak (172/21)
 Érişkeç istikige emdi bes *der* / Buni körgen Gomindañ boldi xuş hal (147/13)
 Biri bulbul biri goyaki güldür / Eger Leyli *dése* u can pidadur (164/6)
 Bitimni terk étíp qoymay *dése* yol / Hökümet elçisi qoyğan idi qol (145/9)
 Kuluplarda kişige köp sorun yoq / Lékin türme *dése* bu yurtta kürmiñ (139/4)
 Çoñi *deytti* öziçe Ah Xudayim / Yétiptu saña axir derdu halim (167/3)
 Çöçüp vaydad didi hem qopti möñdep / Xiyal qılmas idi u men tirik *dep* (179/9)
 Kérimmu sezdi halni şu minutta / Anamey *dédi* seldek aqti yaşı (154/16)
 Körüp ehvalni cüncañ çekti vayım / *Dédi* Hazir bu işqa yoq ilacim (145/12)
 Çöçüp vaydad *didi* qéni saqali / Zavalğa mañdimu şöhret kamali (179/17)

dehliz: Kiler. Dış oda, bekleme odası.

Beg Hacimu xuşal meğrur xiraman / Qedem qoyğanidi *dehlizge* şu an (176/6)

Kütüp aldı uni *dehlizde* yeñge / Şaraqlap aliqinida neççe teñge (176/7)

dehr: Zaman, çok uzun zaman, ebedi. Bin yıllık zaman. Dünya.

Düşmenni bu *dehr* zeberdes qilur / Nexvet meyidin bir neççe kün mest qilur (162/1)

dehşet: Dehşet; korkunç.

Uni nepret bilen irgitti yerge / Özimu çömdi *dehşet* qara terge (177/8)

Yene köz aldida *dehşet* namayan / Quçaqlar yığla yığla hemmini qiz (172/11)

Yétişmes u téxi qilmas qanaet / İmiş çünki xelq *dehşet* nahayet (137/22)

dehşet sal-: Dehşet saçmak.

Gomindañlar béşığa *saldi dehşet* / Goya qoldin kétermiş hakimiyet (137/7)

dehşetlik: Dehşetli.

Néme bu munçe *dehşetlik* palaket / Öyige ot qoyup berse talapet (180/3)

dexlisiz: Alakası yok; ilgisiz, dokunulmaz.

Démekki veziyet qilğaç teqezza / Hélice *dexlisizdur* uşbu imza (145/14)

dem: An, lahza, esna.

İradem hem érip ketti bu lehze / Qelemni sürkisem qeğezge bu *dem* (171/14)

Birer *dem* oturup sen alsañ aram / Lévim bolsa saña yaqut piyale (157/1)

Çiqip güllük içidin ikki adem / Dérize tüvige cim çökti şu *dem* (176/2)

Ölüm miñ yaxşıraqtur maña bu *dem* / Uyaldım terlidim çoğdek qızardım (160/15)

Qoşuldi üstilep öy öyge adem / Nepes almaqmu müşkül boldi şu *dem* (138/10)

Uniñ reptaridur her *dem* yamanlıq / Kişi körmes iken undin amanlıq (149/19)

Uzatqaç ney bilen bir xetni temkin / Birer *dem* toxtimayla ketti gemkin (155/14)

Xususen Hacı köp küler qaqaqlap / Şu vehşiy küliniñ qurbani bu *dem* (171/8)

Yalaştı tumşuqini xatiri cem / Yaraşqandek müşük it xuddi şu *dem* (166/22)

Yatar u kamérda yalguz birla adem / Yoçuqtin körüner çıqqanda her *dem* (140/20)

Muhebbet ehlidin parlaq nemune / Gülayım hoşidin ketti şu *demde* (173/4)

deñiz: Deniz.

Ve yaki tevrigen *déñiz* okyanmu / Şherde ne qatarlıq köp adem bar (146/17)

dep: Diye.

Beg Hacimu kélip bu bağqa şexsen / Soraşturdi néçük *dep* munda işlar (170/2)

Biri Qırğız şyen yamul at baqari / Gumanlıq *dep* tutulğan el qatari (140/14)

Çolaq Mexsum cénimğa boldi bir zix / Uni az *dep* işik aldida huşyar (157/12)

Çöçüp vaydad didi hem qopti möñdep / Xiyal qılmas idi u men tirik *dep* (179/10)

Kérım xep *dep* saqaldin tutqiniçe / Késivaldi saqalni iñikigiçe (177/5)

Mana dostlar yene işqa kırıştı / Nème qılmaq kérek *dep* köp tiriştı (155/8)

Méni tenqidlişer belki kitabxan / Némañçe muñğa tolğan *dep* bu dastan (134/8)

Uni qoşna momay baqqan balam *dep* / U hem östi momayni öz anam *dep* (163/17)

Yüri *dep* hemmisi teñ yolğa çüştı / Öyige barguçe yol yolda adem (154/3)

Éğir bir muñ çaçar öyde tilavet / Adem höl nerse *dep* ötmüşte dana (154/20)

Uni qoşna momay baqqan balam *dep* / U hem östi momayni öz anam *dep* (163/18)

depne qil-: Gömmek.

Buni buzmaq bugün cayız emestur / Kéyinçe *depne qilmaq* néme testur (145/16)

derd~dert: Acı, üzüntü, keder, tasa, sıkıntı.

Uniñ bextige qız qoyğanidi şert / Bu hoyla içre turmaq aña bir *derd* (167/18)

Xétim boptu yene derdige bir *derd* (162/9)

Biri muxbir iken kespiy qelemkeş / Qılur el derdige *derdni* teñkeş (140/8)

Biravlar tuf dédi *derd* elimidin / Birav éytti Egerçe bolsa toqluq (173/17)
 Uniñ *derdi* bilen u hem adadur / Béríp kelgende qız Kérım qéşığa (164/7)
 Xétim boptu yene derdige bir *derd* (162/9)
 Biri muxbir iken kespiy qelemkeş / Qilur el *derdige* derdni teñkeş (140/8)
 Méniñ *derdim* saña yamaq bolalmas / Bala tağı yiqılsa bir béşinğa (160/11)
 Tuğulmaqlıq uniñ öz xahişimu / Tuğulmaq birle bolsa *derdke* duçar (150/ 2)
 Çoñi deytti öziçe Ah Xudayım / Yétiptu saña axir *derdu* halim (167/4)

derdu méhnet çek-: Sıkıntılı bir duruma uzun süre katlanmak.

Yittürdüm şuña u izlarni bivax / *Çékip* bu yolda gerçe *derdu méhnet* (183/6)

*dere*x: Ağaç.

*Dere*x bolsa şah xelq yiltiz irur / Bil oğlum yiltiz bilen *dere*x ulğıyur (134/4)

*Dere*x bolsa şah xelq yiltiz irur / Bil oğlum yiltiz bilen *dere*x ulğıyur (134/3)

Misali sargiyar şaxta yopurmaq / *Dere*xniñ yiltizi ger bolmisa saq (142/14)

*der*hal: Derhal, hemen.

Biri *der*hal tépip eqlini biraz / Boşatti Hacini hem qildi avaz (179/5)

Kérım galdin siqip yerge yiqitti / Géni ağziğa *der*hal paxta tiqti (176/18)

Lékin *der*hal yigip huşini yekdil / Kérımmu yazdı bir xetni epçil (159/9)

Robirt şérniñ pilani boldi tarmar / Azad qilmaq siyasiy mehbüsni *der*hal (143/12)

Şuña *der*hal éçildi çoñ dérize / Şamalda yelpüner hal şayi perde (175/17)

*der*man bol-: Soruna çözüm bulmak, sıkıntıyı geçirmeye çare göstermek.

Lékin sevr tehemmul gayivi añ / *Bolurken* adimige küç ve *der*man (155/6)

dervaza: Kapı.

Biraq sirtta tömür *dervaza* qanati / Ğiçirlaştin hamane toxtimaytti (138/15)

Éçildi qara *dervaza* bitexir / Boşandi neççe on mehbus ravane (147/3)

Tömür *dervazidin* çiqqan hamane / Kütüp aldi uni ağa iniler (153/7)

Robirt şér hem şuniñ qatari keldi / Çiqip *dervaziniñ* aldığa her zum (170/20)

Ştab *dervazisi* mehkem étildi / Çériklermu sépilge çin bekindi (145/1)

derya: Nehir.

Ezim *derya* kebi bargançe çoñlap / Şeherni qaplidi şoar sadasi (144/17)

Ve belki çüş körer uxlap şu saet / Peqet peste tümen *deryasi* oyğaq (178/6)

Capa *deryasida* qilmaq üçün ğerq / Kérim şundaq xiyalda bixudane (153/5)

Visal *deryasidin* ger içse tamçe / Qaçankim bir mubarek name keldi (160/1)

deş: Çöl, bozkır.

Qil ey saqiy qedehle meni agah / Cunun *deşide* boldum telve gümräh (151/12)

devran: Zamane, devir, devran.

Ne çare meni *devran* salsa muñğa / Tuğulğan gül diyarım tolsa muñğa (135/7)

dégen: Demiş, dediği.

Ténim yaki lehette bolğuçe xak / *Dégen* bir çin sadaqettin nişane (173/2)

Tirik öldi *dégen* şu ah palaket / Xalayıqqa néçük bolğay malaqet (179/19)

Toluqlandi yene hem xet savadi / Démek türme *dégen* gerçe qarañgu (143/6)

Yene sen ililiqqa hem medetkar / *Dégen* gepler bilen köp qiyna qiyna (141/10)

Yıraқта bolsimu Ğulca *dégen* şer / Cenubta eñ xeter yermiş bu Qeşqer (137/9)

Qilip yiñne yene kirpik *dégenni* / Çiqarsam putliriñdin şum tikenni (156/19)

Beg Hacini bugün köp qildi memnun / Dêmekki *dêginini* qildi Hacı (166/6)

Dêmek hikmet sözi bikar emesken / Cimi zalim bolur qorqqaq *dêgen* rastken (137/18)

dégende: Denildiğinde, anda.

Çüşendi hemme gepni astin üstün / Esliy türme *dégende* yatsa oğri (139/20)

Şuniñdin ikki kün ötti *dégende* / Kêrim çıqti qamaqtin kütmiğende (152/3)

Yétildi başqıçe adem bolup u / Kétip üç ay *dégende* keldi Hacı (143/8)

dégendek: İstenildiği gibi, pürüzsüz, eksiksiz, tam, iyi.

Lêkin başqa idi her kimde istek / Ki cinniñ qesti şaptulda *dégendek* (167/2)

dêmek: 1. Anlamına gelmek.

Saba keldi *dêmek* iqbalmu keldi / Tügep hicran pıraq visalmu keldi (184/3)

2. Hakikatte, doğrusu.

Dêmek hikmet sözi bikar emesken / Cimi zalim bolur qorqqaq *dêgen* rastken (137/17)

Gahi gem qayğusi aşar ziyade / *Dêmek* bu xet içide ğeyriy sir bar (164/18)

Dêmek bağ mévisi éytqandin artuq / Üzümzar sayiven bostandin artuq (168/17)

3. Yani, anlaşılan.

Dêmek işniñ téğide bir pilan bar / Pilanda közligen mexpiy nişan bar (168/5)

Toluqlandi yene hem xet savadi / *Dêmek* türme *dêgen* gerçe qarañgu (143/6)

Yoqalğan kişisi çıqqaç salamet / *Dêmek* herkim öziniñ ğémini yer (147/12)

4. Herhangi bir kaniya, yargıya varmak.

Dêmek Leyli bikar qoymaptiken şert / Bu şerttin çıqquşi bir sirri hikmet (168/7)

Néteykim yoq maña mökmekke cañgal / *Démek* boran soqup gül gıncımızni (158/8)

demekki: Demek ki.

Beg Hacini bugün köp qildi memnun / *Demekki* déginini qildi Hacı (166/6)

Buni añlap söyümdi küldi yeñge / *Demekki* gaça qizmu kirdi tilge (175/16)

Ciriñlar ötükide tuç şınuri / *Demekki* ehli mensep beri keldi (170/18)

Demekki bu bitimdin şunçe qorqti / Goyaki qırğuçı yavğa yoluqti (137/15)

Demekki heq gépini qılsa herkes / Yatar cayı bolurken türme gep bes (142/3)

Demekki veziyet qilgaç teqezza / Hélice dexlisizdur uşbu imza (145/13)

Kötürse başını kim bexti paymal / *Demekki* böri qan içse soraq yoq (141/20)

Küler hem gahida meğrur sipayı / *Demekki* çörgilep bu çerxi gerdun (166/4)

déñi çıq-: Ün kazanmak. Adı her yerde duyulmak, şöhreti herkesçe bilinir olmak.

Çüşendi yalguz atniñ céñi çıqmas / Çéñi çıqqan bilenmu *déñi çıqmas* (142/16)

dérize: Pencere.

Çiqip güllük içidin ikki adem / *Dérize* tüvige cim çökti şu dem (176/2)

Yéniçe oturup qız közin üzmes / *Dérize* üzre bağdin birdem ve bir pes (175/10)

Şuña derhal éçildi çoñ *dérize* / Şamalda yelpüner hal şayı perde (175/17)

didar: Yüz, surat.

Qimirlar levliri titreñgü ünsiz / Bu belki bolğusi axırqı *didar* (172/14)

dil: Gönül.

Boşatti put qolum bihuşluqumdin / Biraq xetni oqup *dil* pare boldi (160/6)

Yene kimler ve kimler *dil* kuşade / Kélişti gahi atlıq gah piyade (165/13)

Dili endişidin köp boldi naşad / İsitki némidep yazğandimen xet (162/7)

dilara: Gönül alan, gönül süsleyen.

Sirim éytip uni qıldım biaram / Nécükmu tinçar emdi u *dilaram* (163/2)

dilber: Dilber, güzel, sevilen.

İşen *dilber* işen men binevağa / Yigitlik qesimim ketmes havağa (161/3)

Salam *dilber* saña men binevadin / Qarañgu kéçidek bexti qaradin (159/17)

dildar: Sevgili, yar, dost.

Méni pervanige oxşatma *dildar* / Ki şam öçse çirağni qılsa u yar (161/9)

dilkeş: Şen, neşeli.

Şuña daim bolup bu qızğa *dilkeş* (163/21)

dilreba: Sevgili, dost.

İdi bu *dilreba* aşu tonuş ney / Qedinas hemrahi kona qomuş ney (155/15)

dirilde-: Titremek, kıpırdamak.

Qolini bağlidi belbağ bilen çin / *Dirilder* Hacı ittek yerde miñ miñ (176/20)

diyar: Diyar, ülke, memleket.

Ne çare méni devran salsa muñğa / Tuğulğan gül *diyarim* tolsa muñğa (135/8)

doq: Tehdit, gözdağı.

Némiki bolsa başqa öy tutulsun / Bu kündeşler *doqidin* u qutulsun (167/20)

doq qil-: Tehdit etmək; gözdağı vermek.

Xelqqe *qildi* zorluq işlitip *doq* / Étildi beşatardin qançılup oq (148/9)

dost: Dost.

Qénikin *dosti* u dana Robirt şér / Bu yañlıq qılsa teqdir uni tehqir (180/9)

Mana *dostlar* yene işqa kirişti / Nème qilmaq kérek dep köp tirişti (155/7)

Qaqaqlap küldi Hacı mestu meğrur / Quçaqlap aldı hetta *dostni* mesrur (175/4)

doxtur: Doktor.

Yutup ketmekmikin Qeşqerni pütün / Ayankim elge *doxturda* orun yoq (139/2)

dölet: Devlet.

Şuña başlap bu herbiy halitini / Çiñitmaq boldi tacu *dölitini* (137/14)

duçar bol-: Uğramak, yakalanmak, tutulmak.

Tuğulmaqlıq uniñ öz xahişimu / Tuğulmaq birle *bolsa* derdke *duçar* (150/2)

dunya: Dünya.

Şuni tekitlimek bestur nahayet / Ki *dunya* her kişiğe bir étiz yer (181/4)

dunyağa kel-: Doğmak.

Cahanim nème u bu can kérekmes / Néçük *dunyağa* pak *kelsem* kétey pak (158/12)

duñ duñ: Tık tık; kapı tıklatma sesi.

Qéqildi Hacininiñ işiki *duñ duñ* / İşikni açmığaç taqet qilalmay (178/17)

durdane: İnci tanesi.

Démey bir namekim *durdane* keldi / Béşim kökke ulaştı xuşluqumdin (160/3)

Mana semen ara yigane bir bağ / Üzüknîñ közide *durdane* bir bağ (168/10)

düm: Yüzükoyun; yüzükoyun yere kapanmak.

Çöçüp vaydad dédi ketti eqil huş / Yiqildi *düm* çüşüp u boldi bihuş (180/16)

düşmen: Düşman.

Peqet bir demde aram tapqusi can / Lékin *düşmen* öçini undin alsa (150/18)

Düşmenni bu dehr zeberdes qilur / Nexvet meyidin bir neççe kün mest qilur (162/1)

ebediy: Sonsuz.

Bextlik bol Eger biz *ebediy* / Ayrilidiğan bolsaq ebediy elvida (152/1)

Bextlik bol Eger biz *ebediy* / Ayrilidiğan bolsaq ebediy elvida (152/2)

ecdiha: Ejderha.

Eceb oxşar idi u muşu tapta / Yoğan bir *ecdiha* ağzığa hetta (138/18)

eceb~ecib: Hayret, şaşırtıcı.

Tesevvur qilmığan munçe şıcaet / *Ecebm*u heddin aşti Qeşqeriyler (146/22)

Eceb bergeniken insağa mena / Eger pil bolsimu cismi bolur xak (155/1)

Eceb oxşar idi u muşu tapta / Yoğan bir *ecdiha* ağzığa hetta (138/17)

Ténim taki lehette bolğuçe xak / *Eceblenmu* eger bir tün ya axşam (158/14)

Yétip kelmektiken bir şepe tañdin / Qutulsam ne *ecib* zulmet cahandin (151/14)

Şuña dastan ara muñ ne *ecibtur* / Qelemge muñlinişmu bir nesiptur (135/11)

ehl: Oturan, halk, yerli.

Ciriñlar ötükide tuç şinuri / Démekki *ehli* mensep beri keldi (170/18)

Şudur barliq zulum *ehli* micezi / Xudaya bol özüñ bu işta qazi (138/ 5)

Muhebbet *ehlidin* parlaq nemune / Gülayim hoşidin ketti şu demde (173/3)

Cahan söygü muhebbet qebrisidur / Pelek işq *ehliniñ* görkarçisidur (149/18)

ehval: Durum.

İdi bu kütmişen bir ğeyriy *ehval* / Ularçe bu casaret bu namayış (147/15)

Körüp *ehvalni* cüncañ çekti vayım / Dédi Hazir bu işqa yoq ilacım (145/11)

exbar: Haber.

Obul Qasim Muhemmed hem ğéniler / Nisayimdin yétılgeç çünkü *exbar* (153/10)

Tüpeylidin xelqniñ östi rohi / Kütetti el bitimdin yaxşı *exbar* (136/10)

exter: Yıldız.

Muetter gülliri goyaki *exter* / Xususen köl boyıda güli nerkes (169/1)

el: 1. Halk.

Eger seksenge ömrüñ yetse seksen / Şu halda *el* yétip bolğanda bir çağ (174/18)

Aqarganda saqal *eldin* uyalmay / Uyalmaqlıq néme héç közge ilmay (166/11)

Bérilsun heq hoquqlar mezlum *elge* / Boşat barçe siyasiy mehbüsni şertsiz (143/19)

Biri Qırğız şyen yamul at baqari / Gumanliq dep tutulğan *el* qatari (140/14)

Tüpeylidin xelqniñ östi rohi / Kütetti *el* bitimdin yaxşı *exbar* (136/10)

El köñlini ağritma berme zerer / Qurar yiltiziñ rencise *el* ege r(134/6)

2. Vatan, memleket, il, ülke.

Biri muxbir iken kespiy qelemkeş / Qilur *el* derdige derdni teñkeş (140/8)

Buniñsiz toxtimas *el* emdi hergiz / Adem siğmas idi koça bazarğa (144/1)

Egerçe bir quruq şax men semersiz / Bolay *el* çakiri qoyma nezersiz (161/20)

El köñlini ağırtma berme zerer / Qurar yiltiziñ rencise *el* eger (134/5)

Qamaqqa yollidi hem *el* yatarda / Qamaş addiy emes idi bu növet (136/5)

Özi *elge* qılıp köp cebir bunyad / Dégüzgey elni axir cebirdin dad (138/1)

Yutup ketmekmikin Qeşqerni pütün / Ayankim *elge* doxturda orun yoq (139/2)

Yene *elge* gunah illetni qoymaq / Qamap qiynap axiri yene qirmaq (138/3)

Özi *elge* qılıp köp cebir bunyad / Dégüzgey elni axir cebirdin dad (138/2)

Sépilni titriter *elniñ* nidasi / Ştabqa aqti sep goya qiyandek (144/19)

elçi: 1. Elçi, haberci.

Bitimni terk étip qoymay dése yol / Hökümet *elçisi* qoyğan idi qol (145/10)

2. Dünürücü.

Bolup *elçi* Çolaqtin xatiri cem / Gülayımğa yépişti emdi mehkem (148/17)

Tépip emdi Beg Haci toyğa purset / Evetti qızğa *elçi* soñgi növet (148/16)

elem: Elem, ıstırap, azap.

Kişikim untumas ötmüş elemni / Qoyar kelgüsige toğra qedemni (135/15)

Saňa yetken elemni oylisam men / Méni eyler bu hesret tégi yeksan (156/13)

Biravlar tuf dédi derd elimidin / Birav éytti Egerçe bolsa toqluq (173/17)

elemkar: Elem, azap, ıstırap çeken.

Capayu cebrisi andin elemkar / Nème lazim cahan emdi bu canğa (150/3)

elneğme: Bir halk şarkısı.

Gahi sazendiler *elneğme* başlar / Bolup xuşvax kületti hemme erbab (171/5)

elvet: Elbet.

Bolurken kéçiniñ kündüzi *elvet* / Mana tañmu étip küldi quyaşmu (183/19)

Oquy rehmet saña elvette *elvet* / Oquy rehmet séniñ berdaşliqıñğa (160/21)

elvette: Elbette, şüphesiz.

Büyük tağmu bolur *elvette* berbat / Béşiğa kelse şunçe cebir bidat (155/3)

Oquy rehmet saña *elvette* elvet / Oquy rehmet séniñ berdaşliqıñğa (160/ 21)

elvida: Elveda.

Bextlik bol Eger biz ebediy / Ayrilidiğan bolsaq ebediy *elvida* (152/2)

emdi: Şimdi.

Buniñsiz toxtimas el *emdi* hergiz / Adem siğmas idi koça bazarğa (144/1)

Capayu cebrisi andin elemkar / Néme lazim cahan *emdi* bu canğa (150/4)

Érişkeç istikige *emdi* bes der / Buni körgeñ Gomindañ boldi xuş hal (147/13)

Éser gülşende *emdi* tañ sabasi / Çañildar bağ ara quşlar navasi (184/1)

İdim menmu séniñdek bir qızilgül / Bolursen senmu mendek *emdi* xes kül (167/10)

Kéçiçe qan yutup oylaştı tedbir / Buni tesvirlimek *emdi* ne hacet (181/2)

Körelmes bir birini *emdi* zinhar / Şu çağ asta çiqirip qolliridin (172/15)

Mana *emdi* yatarken bolsa toğri (139/21)

Néme qilmaq kérek bu peytte *emdi* / Xelqniñ gezipi şu halğa yetti (145/7)

Néme qilmaq kérek *emdi* bu saet / Tamam bitti köñülde *emdi* taqet (149/11)

Sirim éytip uni qıldım biaram / Néçükmu tinçar *emdi* u dilaram (163/2)
Tépip *emdi* Beg Hacı toyğa purset / Evetti qızğa elçi soñğı növet (148/15)
Teselli levzidin béretti teskin / Yürek titrer idi *emdi* bölekçe (154/8)
Xelqimu qılmiğaymış *emdi* macra / Çiqip Hacı sépilge şuni élan (146/13)
Néme qılmaq kérek *emdi* bu saet / Tamam bitti köñülde *emdi* taqet (149/12)
Bolup elçi Çolaqtin xatiri cem / Gülayımğa yépişti *emdi* mehkem (148/18)
Ne hacet *emdi* u xilvet makani / Dédi u öz özige maña asan (150/15)
Xata qılğanikenmen evetip xet / Ne payda *emdi* miñ çeksem nadamet (163/10)
Yazarmen *emdi* tañ külgen zamanni / Şu tañniñ nuriğa çömgen cahanni (184/9)

emelge aş-: Gerçekleşmek, becerilmek.

Xalayıq qozğılip qildi namayış / Telep şuki Bitim *aşsun emelge* (143/18)

emes: Değil.

Men adem *emes* piçaq men / Oqup Leyli bu xetni çekti peryad (162/5)
Méniñdek nativan mezlum *emes* sen / Ve hetta erlikiñ hem qolda erkin (157/17)
Qamaqqa yollidi hem el yatarda / Qamaş addiy *emes* idi bu növet (136/6)
Qedemde kem *emes* uniñ yöliki / Zamane şuniñki amet şuniñki (163/7)
Démek hikmet sözi bikar *emesken* / Cimi zalim bolur qorqqaq dégen rastken (137/17)
İdi taştekte uyul bir muntezim iş / Ayan boldı u çağlıq iş *emesken* (147/18)
Töker köz yaşını misralırimmu / Biraq meñgü *emesken* qara zulmet (183/18)
Şuña aştı gururi yene qat qat / *Emesmiş* her néçük heriket aña yat (166/10)
Biraq qayğu ve muñ meylim *emestur* / Hemişe muñliniş peylim *emestur* (135/1)
Buni buzmaq bugün cayız *emestur* / Kéyinçe depne qılmaq néme testur (145/15)
Ve yaki Hacidek vehşiy xotunbaz / *Emestur* héçbiri qolğa élinde (139/16)
Buniñ tedbirimu héç tes *emesken* / Şuña yirtip ştab saxta niqabni (147/19)

Biraq qayğu ve muñ meylim *emestur* / Hemişe muñliniş peylim *emestur* (135/2)

emgek: Emek.

Ki insan *emgiki* bir möciziken / Cahanniñ zinniti *emgek* iziken (168/14)

Ki insan *emgiki* bir möciziken / Cahanniñ zinniti *emgek* iziken (168/13)

encan: Andican. Özbekistan'ın 12 ilinden birisidir. Özbekistan'da Andican ili'nin yönetim merkezi olan şehir. Ülkenin üçüncü büyük şehridir. Doğu Özbekistan'da Fergana Vadisindedir.

Yéter külke navasi yiraq yiraqqa / Biravlar marişlar *encan* témidin (173/16)

encür: İncir.

Mana alma anar şaptul cineste / Ürük *encür* gilas amut ve piste (168/16)

endişe: Endişe.

Dili *endişidin* köp boldi naşad / İsitki némidep yazğandimen xet (162/7)

ene: İşte: O.

Ene bağri kavap yiglar Nisayim / *Ene* patem çégida kirpiki nem (171/17)

Béşiğa keldi teqdir imtihani / *Ene* şundaq idi qizniñ xiyali (150/8)

Biridin biriniñ hösni fusunkar / *Ene* şu bağ içide bir imaret (169/6)

Ene bağri kavap yiglar Nisayim / *Ene* patem çégida kirpiki nem (171/18)

ensire-: Kadınların koca (erkek) isteği.

Qizidin *ensirep* yüz közi terlep / Çiqar sep koça koylardin qatarlap (144/15)

epçil: Becerikli, mahir.

Lékin derhal yığip huşını yekdil / Kérimmu yazdı bir xetni *epçil* (159/10)

Orun aldı qatar sep içre *epçil* / Gülayimmu öydin çıqti yügrep (144/13)

eqil: Akıl.

Çöçüp vaydad dédi ketti *eqil* huş / Yiqildi düm çüşüp u boldı bihuş (180/15)

Eqildin azğudek bopqaldı patem / Mana Leyli goyaki küz xazanı (172/3)

Biri derhal tépip *eqlini* biraz / Boşattı Hacını hem qıldı avaz (179/5)

er tur-: Ham, çığ, olgunlaşmamak.

Nadamettin nomustın köp bozardım / Bozardım *er turup* acizliqimdin (160/18)

erbab: Bir işi iyi bilen, bir işin uzmanı, ustası olan kimse.

Gahi sazendiler elnegme başlar / Bolup xuşvax kületti hemme *erbab* (171/6)

erk: Hürriyet, azatlık, özgürlük.

Çüşendikim aman bolmas bu başı / Xelqke külmigünçe *erk* quyaşı (142/12)

Ne *erkim* ne küçüm bardur xudayim / Kiyikmu yaxşıraq men binevadin (158/3)

Méniñdek nativan mezlum emes sen / Ve hetta erlikiñ hem qolda *erkin* (157/18)

Qéçişqa *erki* bar çölde baladin / Mana yirtquç maña salmaqta çangal (158/5)

erkin: Hür, serbest, özgür.

Közi yaşlıq özi gem içre sersan / Némiki bolsa sen *erkin* nepes sen (157/16)

Méniñdin özgini tapmaqqa *erkin* / Méniñçu Qız tuğulğan şu gunahim (158/1)

erlik: Evli kadın.

Méniñdek nativan mezlum emes sen / Ve hetta *erlikiñ* hem qolda erkin (157/18)

es-: Esmek.

Éser gülşende emdi tañ sabasi / Çañıldar bağ ara quşlar navasi (184/1)

eske ép qoy-: Hatırlamak.

Méni hem *eske ép qoy* ançe munçe (158/19)

eskiri: Askerî.

Qolida saqçisi *eskiri* şunçe / Yene yamul solaqlar qançe qançe (137/19)

esliy: Asıl.

Çüşendi hemme gepni astin üstün / *Esliy* türme dégende yatsa oğri (139/20)

ete: Yarın.

Bolur *ete* uniñmu bir zavali / Namaz xupten oqup qaytqan camaet (174/9)

Kirişti *ete* başlap toy işığa / Yiqildi qara tağ Leyli béşığa (149/9)

etigen: Erken, sabah.

Silaytti baş közini *etigen* keç / Uniñ üstige Leyli bekmu amraq (164/1)

etrap: Etraf.

Şeher *etrapimu* kirdi qatarğa / Obulmu bar idi sepniñ béşida (144/3)

evc: Tepe, doruk, zirve, en üst derece.

Çiqip *evcige* bezme qızığan çağ / Uçar pervaniler gazvay çirağqa (173/13)

evet-: Göndermek.

Xata qılğanikenmen *evetip* xet / Ne payda emdi miñ çeksem nadamet (163/9)

Tépip emdi Beg Haci toyğa purset / *Evetti* qızğa elçi soñğı növet (148/16)

evlad: Evlat.

Oqup qalsa yene kelgüsi *evlad* / Bolur belki tavi xire köñli naşad (134/9)

eyp: Ayıp, kusur, suç.

Perişandur bugün halim perişan / Xétimde köp bolur hem *eybu* nuqsan (156/ 6)

ezan éytil-: Ezan okumak.

Axir tarqap xelq boş qaldi meydan / Namaz xuptengimu *éytildi ezan* (148/14)

ezgü: Mübarek, mukaddes.

Obul cim öymu cim çoñqur sükünat / Köñülni *ezgüdek* bir geyriy halet (159/8)

ezim: Ulu, yüce, büyük.

Ezim derya kebi bargançe çoñlap / Şeherni qaplidi şoar sadasi (144/17)

ezimet: Yiğit.

Talay usta ve nimkar *ezimetler* / Kömülgendu qara yerge qatari (169/11)

éçil-: Açılmak.

Éçildi qara dervaza bitexir / Boşandi neççe on mehbus ravane (147/3)

Şuña derhal *éçildi* çoñ dérise / Şamalda yelpüner hal şayi perde (175/17)

éçilmay qal-: Açılmamak.

Uçurdi nege qismetniñ şamalı / *Éçilmay qaldi* bu dastanda şu sir (183/2)

éğir: Ağır, çetin, güç, zahmet.

Éğir bir muñ çaçar öyde tilavet / Adem höl nerse dep ötmüşte dana (154/19)

éğir-: Eğirmek.

Éğirmiş çıqmığanlarnıñ gunahi / Bolalmas héçnémerse başpanahi (148/1)

éğiz: Ağız.

Eceb oxşar idi u muşu tapta / Yoğan bir ecdiha *ağziğa* hetta (138/18)

Kérım galdin siqip yerge yiqitti / Génı *ağziğa* derhal paxta tiqti (176/18)

Urup kirküzdi gördek bir makanga / *Éğiz* burnı boyalğanıdı qanga (138/14)

éğiz aç-: Konuşmaya başlamak, söz söylemek.

Qarap qoysañ közüñni oyğudekmiş / *Éğiz açsañ* tiliñni yulğudekmiş (142/2)

élan: İlan, duyuru.

Xelqimu qilmiğaymış emdi macra / Çiqip Hacı sépilge şuni *élan* (146/14)

élan qil-: İlan etmek; duyurmak.

Uyalmay *qildi élan* bu xitabni (147/21)

élip: Elif. Alfabe sırasındaki ilk harf.

Éliptek qamitimni qildi bir dal / Saña salsa zaman tömür kişenler (157/5)

éniq: Açık, açık seçik, net.

Şuni közlep axir qız yazdı bir xet / Xétide Hacığa qoydı *éniq* şert (151/6)

Xususen Leyliniñ çin istikini / Kérimni qutquzuş buğu *éniq* gep (153/14)

érenlik: Dikkatlilik.

Bu teqdir aldıda kücsizlikimdin / Méniñ *érenlikimge* miñçe lenet (160/20)

érip ket-: Yok olmak.

İradem hem *érip ketti* bu lehze / Qelemni sürkisem qegezge bu dem (171/13)

érip yat-: Erimek.

Siyah ornığa tamdı abi diydem / Mana momdek *érip yatqan* Gülayım (171/16)

ériş-: Erişmek.

Érişkeç istikige emdi bes der / Buni körgeñ Gomındañ boldı xuş hal (147/13)

ért-: Silmek, temizlemek.

Tümenmu küldi *értiş* yoruñqaşmu (183/21)

ésil-: Asılmak.

Ésildi neççe neççe yerge qazanlar / Yéqildi hem toqaç şirmani nanlar (165/9)

Pıçaqlar yaltırap ketkende şu an / *Ésildi* qız Kérimge hem perişan (177/2)

ésiqliq: Asılı.

Bu yaqta zix kavap permude bari / Yene aş mantığa qazan *ésiqliq* (170/8)

étek: Etek.

Urundi künni tosmaqqa *étekte* / Şepereñdek qéçip tañdin katekte (137/1)

étekçe: Eteğin meyve gibi şeylerin doldurulduğu ön kısmı.

Udul kamérda iş andin bölekçe / Kérim aldi savaq miñ miñ *étekçe* (140/18)

étil-: Atılmak, vurulmak.

Külüp Hacı yéqin kelgen hamane / *Étildi* ikki şir gezepkarane (176/16)

Ştab dervazisi mehkem *étildi* / Çériklermu sépilge çin bekindi (145/1)

Xelqçe qildi zorluq işlitip doq / *Étildi* beşatardin qançılap oq (148/10)

étiz: Tarla, kır, ekin alanı.

Şuni tekitlimek bestur nahayet / Ki dünya her kişiğe bir *étiz* yer (181/4)

éyt-: Söylemek, demek.

Öterken bağ yénidin uşbu saet / Biri söhbetdişiğe *éytti* qelben (174/12)

Bu toqluqtin çıqarken hemme şoxluq / Birav *éytti* Emel mensep puli köp (174/2)

Yüzide bir tebessum közliri nem / Gahi *éytar* mubarek gahi gemkin (154/6)

Néçük mumkin qelemde zahir etmek / Yürek muñlirini *éytip* tügetmek (156/10)

Qilur bizni siyaset üzre tarmar / Şuni *éytqaç* yüzige çıqti külke (146/8)

Robirt şér hem işik aldida toxtap / Qulaqqa némidur *éytqaç* piçirlap (175/2)

Démek bağ mévisi *éytqandin* artuq / Üzümzar sayiven bostandin artuq (168/17)

Goya bezgekke oxşap qaldi halim / Səniñ *éytqanliriñniñ* hemmisi ras (160/10)

Çélip dap yar senem *éytqaç* hemişe / Ki Cemşit bezmini qursaq hemişe (135/ 5)

Biravlar tuf dédi derd elimidin / Birav *éytti* Egerçe bolsa toqluq (173/ 18 5)

Puli köpniñ néme qilsa yoli köp / Birav *éytti* Yéşi atmıştin aşti (174/4)

éziq: Köpek dişi, fil dişi, azı dişi.

Ve hetta gahida yüz miñ oqubet / *Éziqqan* binesib seyyahqa oxşaş (183/8)

fusunkar: Büyüleyici.

Biridin biriniñ hösni *fusunkar* / Ene şu bağ içide bir imaret (169/5)

gaça: Dilsiz.

Buni añlap söyüdi küldi yeñge / *Démekki gaça* qizmu kirdi tilge (175/16)

gahi: Kâh, bazen.

Kéçiçe oylidi hem küldi *gahi* / Ya qatil ve oğri ya qaraqçı (139/11)

Yüzide bir tebessum közliri nem / *Gahi éytar* mubarek *gahi* gemkin (154/ 6)

Gahi gem qayğusi aşar ziyade / *Démek* bu xet içide geyriy sir bar (164/17)

Gahi sazendiler elneğme başlarBolup xuşvax kületti hemme erbab (171/5)

Çirayi neççe neççe boldi teğyir /*Gahi* közde ümidtin bir nişane (164/14)

Davami boldi neççe neççe saet / *Gahi* gavşiñ ve gavşiñ bağni qaplar (171/4)

Kéçiçe oylidi hem küldi *gâhi* / Ya qatil ve oğri ya qaraqçı (139/11)

Ve hetta gahida yüz miñ oqubet / *Éziqqan* binesib seyyahqa oxşaş (183/7)

Küler hem gahida meğrur sipayi / *Démekki* çörgilep bu çerxi gerdun (166/3)

gahi gahi: Bazı bazı.

İlik alganda her méhman salamin / *Éger* sel pel bəşini *gahi gahi*(166/2)

gal: Boğaz.

Kérin *galdin* siqip yerge yiqitti / *Géni* ağzığa derhal paxta tiqti (176/17)

gañ: Çelik.

Lékin türme misali bir oçaqken / Tömürni *gañ* qilişqa xoymu çağken (142/6)

gañgira-: Sersemlemek, aklını şaşırmaq.

Kézip çöllər ara köp *gañgirap* baş / Qidirdim tapmidim həc yerdə bir iz (183/9)

gañza: Büyük bardak.

Gahi qamça gahi *gañza* gahi yağ / Bedende qaldurup her künlüki dağ (152/9)

gavşiñ gavşiñ: Mutlu olmak.

Davami boldi neççe neççe saet / Gahi *gavşiñ* ve *gavşiñ* bağni qaplar (171/4)

gazvay çirağ: Kandil, yağ lambası, gaz lambası.

Çiqip evceige bezme qızığan çağ / Uçar pervaniler *gazvay çirağqa* (173/14)

Öçüp *gazvay çirağ* qonğanda zulmet / Qanat yayğanda bağda bir sükünat (175/19)

gep: Söz, kelime.

Gururi bar lékin bir arslanlık / Nème *gep* bu nème adem bu mehbus (141/4)

Démekki heq *gépini* qilsa herkes / Yatar cayi bolurken türme *gep* bes (142/3)

Köçeyli hazirenlik başqa *gepke* / Nezerbağdin udul yavağ terepke (165/1)

Çüşendi hemme *gepni* astin üstün / Esliy türme dégende yatsa oğri (139/19)

Ular bolğanidi *geptin* xeverdar / Lékin bilmes idi işniñ tégini (153/11)

Démekki heq *gépini* qilsa herkes / Yatar cayi bolurken türme *gep* bes (142/4)

Nikahqa raziliq zadi néçük *gep* / Şuña hemme bu işqa boldi heyran (153/15)

Xususen Leyliniñ çin istikini / Kérimni qutquzuş buğu éniq *gep* (153/14)

Yene sen ililiqqa hem medetkar / Dégen *gepler* bilen köp qiyna qiyna (141/10)

gerçe: Gerçi.

Qilur toy yaş yigitlerde karamet / Bu *gerçe* bolsimu bir geyriy adet (166/14)

Qisas xenciri *gerçe* qolda teyyar / Ve lékin Hacı yirtquç bekmu heyyar (163/5)

Yene qan çağrığan qiyanaq soraqlar / Künide miñ qétim öltürse *gerçe* (143/2)

Yittürdüm şuña u izlarni bivax / Çékip bu yolda *gerçe* derdu méhnet (183/6)

Cuği *gerçe* uniñ bir az kiçikrek / Lékin uçqur idi u xuddi yeldek (163/15)

Toluqlandi yene hem xet savadi / Démek türme dégen *gerçe* qarañgu (143/6)

gerdun: Asuman, felek, gök.

Küler hem gahida meğrur sipayi / Démekki çörgilep bu çerxi *gerdun* (166/4)

gilas: Vişne.

Mana alma anar şaptul cineste / Üruk encür *gilas* amut ve piste (168/16)

gomindañ: Çin Milli Partisi (Çin Milliyetçi Partisi).

Biraq yökkep *Gomindañ* pedisini / Yıraq taşlap yépingan qoy térisini (148/7)

Érişkeç istikige emdi bes der / Buni körgen *Gomindañ* boldi xuş hal (147/14)

Gomindañ çerikige başlidi yol (135/21)

Gomindañ qilmas irdi buni aşkar (136/11)

İdi on bir bitimniñ biri yaqqal / Aña baqmay *Gomindañ* zitlişatti (143/14)

Gomindañlar béşiğa saldi dehşet / Goya qoldin kétermiş hakimiyet (137/7)

goya: Güya, sanki.

Buniñdek kéçiler kemdin bolur kem / Cahan cimcit *goya* tilsiz tebiet (178/4)

Gomindañlar béşiğa saldı dehşet / *Goya* qoldin kétermiş hakimiyet (137/8)
Goya bezgekke oxşap qaldı halim / Səniñ éytqanliriñniñ hemmisi ras (160/9)
Goya qaldı kitabım çala tepsir / Néteykim tün idi kündüzmu u çağ (183/3)
Goya tilsiz idi qız hemde sañru / Közige hucrimu gördek qarañğu (175/11)
Gülayım téñirqap qaldı ne çare / Yüreki boldı *goya* pare pare (149/4)
Palildap ketti *goya* yene xencer / Köründi yene *goya* ikki qeyser (180/13)
Qatar üstel orunduq neççe neççe / Siğışmas méviler üstelge *goya* (170/12)
Qolum titrep qelem mañmas ravane / *Goya* cismim irademge bigane (156/8)
Sépilni titriter elniñ nidasi / Ştabqa aqti sep *goya* qiyandek (144/20)
U qız hem Leyligülge idi muştaq / Biri aç bir *goya* siñildur (164/4)
Yétişse kaşki can xilvet cahanga / Amanet idi *goya* tende canı (150/6)
Palildap ketti *goya* yene xencer / Köründi yene *goya* ikki qeyser (180/14)
Qeyerkin közligen nişani zadi / Cahan cimcit *goya* tilsiz tebiet (178/12)

goyaki: Sanki.

Biri bulbul biri *goyaki* güldür / Eger Leyli dése u can pidadur (164/5)
Biri ösmür téxi on yette yaşta / *Goyaki* qızğa oxşar bir qaraşta (140/16)
Buni añlap xalayıq saldı çuqan / Ne çuqan partlıdı *goyaki* volqan (148/6)
Démekki bu bitimdin şunçe qorqti / *Goyaki* qırğuçı yavğa yoluqti (137/16)
Eqıldın azğudek bopqaldı patem / Mana Leyli *goyaki* küz xazani (172/4)
Közi torlaştı ve ketti madari / Üzüldi qelbiniñ *goyaki* tari (159/4)
Muetter gülliri *goyaki* exter / Xususen köl boyıda güli nerkes (169/1)

göher: İnci, halis inci.

Çöçüp vaydad dédi tolgandı her her / Qəni Leyli qəni u olca *göher* (180/ 2)

gör: Kabir, mezar.

Goya tilsiz idi qiz hemde sañru / Közige hucrimu *gördek* qarañgu (175/12)

Urup kirküzdi *gördek* bir makanğa / Égiz burni boyalğanidi qanğa (138/13)

Uniñdin ölgini miñ idi xopraq / Qarañgu *görde* tenni yapsa tupraq (179/22)

görkar: Mezarıcı, mezar kazııcı.

Cahan söygü muhebbet qebrisidur / Pelek işq ehliniñ *görkarçisidur* (149/18)

gumanliq: Şüpheli.

Biri Qırğız şyen yamul at baqari / *Gumanliq* dep tutulğan el qatari (140/14)

gumrah: Yolunu kaybetmiş, yolunu şaşırmış.

Qil ey saqiý qedehle méni agah / Cunun deştide boldum telve *gumrah* (151/12)

gunah: 1. Suç.

Gunah qanunimu köp özgiriptu / Kitab jurnal oquşmu bir *gunahken* (141/13)

Yene elge *gunah* illetni qoymaq / Qamap qiynap axiri yene qirmaq (138/3)

Bayan eyley hékayemni salamet / Kérim bilmes idi nedur *gunahi* (139/10)

Gunah qanunimu köp özgiriptu / Kitab jurnal oquşmu bir *gunahken* (141/14)

Gunahken hemmisi bekmu *gunahken* / Kimiki dad dése qeddi bolur dal (141/17)

Gunahken hemmisi bekmu *gunahken* / Kimiki dad dése qeddi bolur dal (141/17)

Qoşaq naxşa toquşmu bir *gunahken* / Ve hetta bezme meşrepmu *gunahken* (141/15)

Qoşaq naxşa toquşmu bir *gunahken* / Ve hetta bezme meşrepmu *gunahken* (141/16)

2. Günah.

Égirmiş çıqmıganlarniñ *gunahi* / Bolalmas héçnémerse başpanahi (148/1)

Méniñdin özgini tapmaqqa erkin / Méniñçu Qiz tuğulğan şu *gunahim* (158/2)

gül: Gül, çiçek.

Köründi *gül* şepeqler içre Zöhra / Köründi Rabie Şérin ve Uzra (149/13)

Ne çare méni devran salsa muñğa / Tuğulğan *gül* diyarım tolsa muñğa (135/8)

Néteykim yoq maña mökmekke cañgal / Démek boran soqup *gül* gunçimizni (158/8)

Seher *gül* bergliride xuddi şebnem / Qénikin aña xas bir köñli toqluq (171/19)

Mana *güldek* bézeklik xaliy hucra / Bu hucra içre qizğa yeñge hemrah (175/5)

Biri bulbul biri goyaki *güldür* / Eger Leyli dése u can pidadur (164/5)

Muetter *gülliri* goyaki exter / Xususen köl boyida *güli* nerkes (169/1)

Muetter *gülliri* goyaki exter / Xususen köl boyida *güli* nerkes (169/2)

gülbağ: Çiçek bahçesi.

Şuña semendiki *gülbağni* tallap / Özige hucra qildi Hacı Xalap (167/21)

güllük: Çiçek bahçesi.

Çiqip *güllük* içidin ikki adem / Dérize tüvige cim çökti şu dem (176/1)

gülşen: Çiçek bahçesi.

Ki dastan axiri qaldi naruşen / Tumanda qalğınidek xuddi *gülşen* (182/6)

Éser *gülşende* emdi tañ sabası / Çañıldar bağ ara quşlar navası (184/1)

Çimen *gülşenliri* xoymu muetter (168/19)

güzel: Güzel.

Bolur şeyda *güzel* hösnige herkes / Yene re'na bilen moden ve cüxar (169/3)

ğayib: Kayıtsız, hazır bulunmayan, kayıp.

Aşu zulmet içide xuddi *ğayib* (177/21)

ğayivi: Gayevî.

Lékin sevr tehemmul *ğayivi* añ / Bolurken adimige küç ve derman (155/5)

ğem: Dert, acı, keder, üzüntü, gam.

Çékip mendin tola *ğem* ğusse teşviş / Özige tapmığaydı yene bir iş (163/3)

Gahi *ğem* qayğusi aşar ziyade / Démek bu xet içide ğeyriy sir bar (164/17)

Közi yaşlıq özi *ğem* içre sersan / Némiki bolsa sen erkin nepes sen (157/15)

Yoqalğan kişisi çıqqaç salamet / Démek herkim öziniñ *ğémini* yer (147/12)

ğem yé-: Kederlenmek.

Ğem yémeki yetküzse başını kökke / Axir yene yer kebi uni pest qılur (162/3)

ğemkin: Gamlı, üzüntülü, hüzünlü.

Uzatqaç ney bilen bir xetni temkin / Birer dem toxtimayla ketti *ğemkin* (155/14)

Mana xetni élip mañdı Nisayim / Yene şu çéhrisi *ğemkin* mulayim (163/14)

Nisayim keldi şu çağ bizge melum / Lévide yene şu *ğemkin* tebessüm (155/12)

Yüzide bir tebessum közliri nem / Gahi éytar mubarek gahi *ğemkin* (154/6)

ğerq bol-: Batmak.

Cahan *ğerq bolğudek* tursa yéşinga / Ne bolsa mende küç imkan ne yardım (160/13)

ğerq qil-: Batırmak. Suya batırmak, suda boğmak.

Capa deryasida *qılmaq* üçün *ğerq* / Kérım şundaq xiyalda bixudane (153/5)

ğeyriy: Başka, değişik, ayrı, bambaşka.

Gahi ğem qayğusi aşar ziyade / Dêmek bu xet içide ğeyriy sir bar (164/18)

İdi bu kütmişen bir ğeyriy ehval / Ularçe bu casaret bu namayış (147/15)

Obul cim öymu cim çoñqur sükünat / Köñülni ezgüdek bir ğeyriy halet (159/8)

Qilur toy yaş yigitlerde karamet / Bu gerçe bolsimu bir ğeyriy adet (166/14)

Qiyapet beşride hem ğeyriy bir tûs / Bilindi axirida hemmige iş (141/5)

gezep: Gazap, hiddet, öfke.

Nême qilmaq kérek bu peytte emdi / Xelqniñ ğezipi şu halğa yetti (145/8)

gezepkarane: Gazapkarane.

Külüp Haci yéqin kelgen hamane / Étildi ikki şir ğezepkarane (176/16)

ğeni: Gani, zengin, bol.

Ğeni Qasim muhemmedmu qêşida / Qoşuldi sepke hetta aqsaqallar (144/5)

Kérım galdin siqip yerge yiqitti / Ğeni ağzığa derhal paxta tiqti (176/18)

Qeni Leyli Kérım Obul ğeniler / Qayaqqa ketti bu ağa iniler (182/7)

Obul Qasim Muhemmed hem ğeniler / Nisayimdin yétılgeç çünki exbar (153/9)

ğicirlaş: Gıcırđama.

Biraq sirtta tömür dervaza qanati / Ğicirlaştin hamane toxtimaytti (138/16)

ğilap: Kılıf.

Qesem billa sözümniñ yoq xilapi / Qisas xenciriniñ bolmas ğilapi (161/8)

ğulca: Doğu Türkistan'daki bir şehir.

Yıraqta bolsimu *Ğulca* dégen şer / Cenubta eñ xeter yermiş bu Qeşqer (137/9)

ğunçe: Gonca.

Qanatiñni aşu şamğa yaqarsen / Ümid şuki bégiñda külse *ğunçe* (158/18)

Boranda titrigendek lale *ğunçe* / Mana öy bir zaman Kérim tuğulğan (154/9)

Néteykim yoq maña mökmekke cañgal / Démek boran soqup gül *ğunçimizni* (158/8)

gurur: Gurur.

Ğururi bar lékin bir arslandek / Néme gep bu néme adem bu mehbus (141/3)

Néme qılsa uniñ barmış ilaci / Şuña aştı *gururi* yene qat qat (166/8)

Şuña aştı *gururi* yene qat qat / Emesmiş her néçük heriket aña yat (166/9)

ğusse: Kasvet, hüzn, iç sıkıntısı.

Çekip mendin tola gem *ğusse* teşviş / Özige tapmıgaydı yene bir iş (163/3)

hacet: Hacet, ihtiyaç.

Kéçiçe qan yutup oylaştı tedbir / Buni tesvirlimek emdi ne *hacet* (181/2)

hadise: Hadise, olay.

Bérip bu *hadise* heqqide tebir (180/21)

Bu néme *hadise* yaman çüşimu / Ve yaki oñıda körgen işimu (179/11)

hakimiyet: Hakimiyet.

Gomindañlar béşiğa saldı dehşet / Goya qoldin kétermiş *hakimiyet* (137/8)

hal: 1. Hâl, durum, vaziyet.

- İçürsem şerbitimni bare bare / Néteykim kac pelek qildi zebun *hal* (157/4)
- Eger seksenge ömrün yetse seksen / Şu *halda* el yétip bolğanda bir çağ (174/18)
- Kérım bolsa musibettin xeverdar / Şu *halda* muñdişip ötkende bir çağ (153/20)
- Köründi közige mehbub Kérımı / Uni taşlap şu *halda* özi تنها (150/12)
- Şu *halda* kélişip süñgüç qéşiğa / Çıqar çağda şu yerdin bağ téşiğa (177/15)
- Néme qılmaq kérek bu peytte emdi / Xelqniñ gezipi şu *halğa* yetti (145/8)
- Kérım soridi Anamniñ *hali* qandağ / Anañ yaxşı dédi hemme turuşti (154/1)
- Ne boldi aqivet ne keçti *hali* (182/9)
- U çağda ném bolar zulmette *hali* / Bolur kimge bu qismetniñ uvali (151/1)
- Çoñı deytti öziçe Ah Xudayim / Yétiptu saña axir derdu *halim* (167/4)
- Goya bezgekke oxşap qaldi *halim* / Səniñ éytqanliriñniñ hemmisi ras (160/9)
- Perişandur bugün *halim* perişan / Xétimde köp bolur hem eybu nuqsan (156/5)
- Tirişti Leyliniñ *halin* bilişke / Munasip çare tedbir izdinişke (155/9)
- Nécüktur adimiylər méni paylar / Anam biçariniñ *halin* sorisañ (157/14)
- Kérımmu sezdi *halni* şu minutta / Anamey dédi seldek aqti yaşı (154/ 15)

2. hal: hal: Pembe, pembe renk.

- Şuña derhal éçildi çoñ dérise / Şamalda yelpüner *hal* şayi perde (175/18)

halet: Durum, vaziyet.

- Obul cim öymü cim çoñqur sükünat / Köñülni ezgüdek bir geyriy *halet* (159/8)
- Şuña başlap bu herbiy *halitini* / Çiñitmaq boldi tacu dölitini (137/13)

hamane: Er geç, eninde sonunda, an, esna, bir anda.

- Biraq sirtta tömür dervaza qanati / Giçirlaştin *hamane* toxtimaytti (138/16)

Külüp Hacı yéqin kelgen *hamane* / Étildi ikki şir gezepkarane (176/15)

Tömür dervazidin çıqqan *hamane* / Kütüp aldı uni ağa iniler (153/7)

Ve lékin xelq céver bolğaç *hamane* / Bitim mezmunidin taptı nişane (137/3)

havağa ket-: Hiçbir işe yaramamak, boşu boşuna harcanmak, boşa gitmek.

İşen dilber işen men binevağa / Yigitlik qesimim *ketmes havağa* (161/4)

hayvan: Hayvan.

Qesem billa ténimde bolsa bu can / Saña çañgal salalmas vehşiy *hayvan* (161/6)

haza: Yas, müsibet.

Bovaqtek her qaçan oynaqi şoxluq / Nème bu toymu yaki *haza* matem (172/2)

Gülayımlar öyide *haza* matem / Buniñ tesvirige küç quvvitim yoq (171/9)

hazir: Şimdi.

Körüp ehvalni cüncañ çekti vayım / Dédi *Hazir* bu işqa yoq ilacım (145/12)

hazirenlik: Şimdilik.

Köçeyli *hazirenlik* başqa gepke / Nezerbağdin udul yavağ terepke (165/1)

hazirla-: Hazırlamak.

Orundaşqa telepni berdi vede / Bu vede bolğusi *hazirla* icra (146/12)

heddi: Sınır, hudut.

Köreñlep ketti u *heddin* ziyade / Kérimni tutqiniçe şu qatarda (136/3)

heddin aş-: Aşırılık, sınırı geçmek.

Bilelmey xudini *heddin* aştı / Öyide xanliri bir biridin artuq (174/5)

Şherde şu kéçe bolğanda tutqun / Xakocañ *heddin* aştı vehşiy melun (135/20)

Tesevvur qilmıǵan munçe şıcaet / Ecebmu *heddin* aştı Qeşqeriyler (146/22)

hemdem: Dost, ahabap.

Qéşinǵa oturup kaşki birer dem / Sėniñ yalǵuzluquñǵa bolsam *hemdem* (156/16)

hemişe: Daima, her zaman.

Çélip dap yar senem éytsaq hemişe / Ki Cemşit bezmini qursaq *hemişe* (135/5)

Çélip dap yar senem éytsaq hemişe / Ki Cemşit bezmini qursaq *hemişe* (135/6)

Bu öy şundaq *hemişe* xalisa xaliy / Bolatti her kéçe yarniñ visali (167/15)

Biraq qayǵu ve muñ meylim emestur / *Hemişə* muñliniñ peylim emestur (135/2)

Zamandin zarliniñ boldı xitabim / *Hemişə* hemrahim bolǵaça qayǵu (183/16)

hemme: Hepsi, her biri.

Puti köygen toxudek heryan tipirlar / Beg Hacı *hemmidin* sersan tipirlar (145/6)

Bu toqluqtin çıqarken *hemme* şoxluq / Birav éytti Emel mensep puli köp (174/1)

Çüşendi *hemme* gepni astin üstün / Esliy türme dégende yatsa oǵrı (139/19)

Gahi sazendiler elneǵme başlar / Bolup xuşvax kületti *hemme* erbab (171/ 6)

Kérım soridi Anamniñ hali qandaǵ / Anañ yaxşı dédi *hemme* turuşti (154/2)

Tolup ketti ademge *hemme* xane / Yéyildi dastixanlar hem şahane (165/15)

Üçeylen çıqtı baǵqa baǵ qarañǵu / Ne baǵki *hemme* yaq şundaq qarañǵu (177/12)

Qutuldi *hemmidin* munçe tasadip / Yene qandaq oyun başlaydikin çerx (153/3)

Qiyapet beşride hem ğeyriy bir tús / Bilindi axirida *hemmige* iş (141/6)

Yene köz aldida dehşet namayan / Quçaqlar yigla yigla *hemmini* qız (172/12)

Goya bezgekke oxşap qaldi halim / Səniñ éytqanliriñniñ *hemmisi* ras (160/10)
Çiqip ketti ular bağdin salamet / Ve lékin *hemme* bir vehşiy zulmet (177/20)
Kétişti *hemme* méhman keypliri çağ (174/19)
Nikahqa raziliq zadi néçük gep / Şuña *hemme* bu işqa boldi heyran (153/16)
Uçup ketken kebi quşlarmu yemsiz / Obul açti qulupni *hemme* sükütta (154/14)
Yüri dep *hemmisi* teñ yolğa çüşti / Öyige barguçe yol yolda adem (154/3)
Gunahken *hemmisi* bekmu gunahken / Kimiki dad dése qeddi bolur dal (141/17)

hemrah: Yoldaş, yol arkadaşı.

Mana güldek bézeklik xaliy hucra / Bu hucra içre qizğa yeñge *hemrah* (175/6)
İdi bu dilreba aşu tonuş ney / Qedinas *hemrahi* kona qomuş ney (155/16)
Zamandin zarliniş boldi xitabim / Hemişe *hemrahim* bolğaça qayğu (183/16)

hepte: Hafta.

Putığa yene çoñ kişen sélindi / Biraq ötkaç aradin *hepte* on kün (139/18)

heq: Hak.

Bérilsun *heq* hoquqlar mezlum elge / Boşat barçe siyasiy mehbusni şertsiz (143/19)
Démekki *heq* gépini qilsa herkes / Yatar cayi bolurken türme gep bes (142/3)

heqqide: Hakkında.

Bérip bu hadise *heqqide* tebir (180/21)

her kim~herkim: Herkes.

Tolaraq öyige tarqap kétişti / Ki *her kim* özige qildi qanaet (147/10)
Yoqalğan kişisi çiqqaç salamet / Démek *herkim* öziniñ gémini yer (147/12)

herbir: Her bir.

Bu bağqa ter töküp ketkeç madari / İmaret hösniniñ *herbir* cilasi (169/14)

herbiy: Askerî.

Kélişti saqçılar kocañ cüycañlar / Yene *herbiy* şabtın neççe canlar (180/20)

Mana *herbiy* şabniñ türmiside / Yétişmey qaldı kamér tün nispide (138/7)

Şuña başlap bu *herbiy* halitini / Çiñitmaq boldı tacu dölitini (137/13)

herem: Harem.

Bu hoyla arqısı bir xas *heremdur* / Uniñda ikki xanim namehremdur (166/ 15)

hergiz: Hiçbir zaman.

Buniñsiz toxtimas el emdi *hergiz* / Adem siğmas idi koça bazarğa (144/1)

Ve lékin paydisiz bolmas bu *hergiz* / Töşük monçaqmu qalmas yerde yipsiz (135/13)

heriket: Hareket.

Şuña aştı ğururi yene qat qat / Emesmiş her néçük *heriket* aña yat (166/10)

herkes: Herkes.

Bolur şeyda güzel hösnige *herkes* / Yene re'na bilen moden ve cuxar (169/3)

Démekki heq gépini qılsa *herkes* / Yatar cayı bolurken türme gep bes (142/3)

heryan: Her taraf, her yer.

Puti köygen toxudek heryan tipirlar / Beg Hacı *hemmidin* sersan tipirlar (145/5)

hesret: Hasret, özlem.

Saña yetken elemni oylisam men / Méni eyler bu *hesret* tégi yeksan (156/14)

hetta: Hatta, bile.

Bu xet addiy idi *hetta* çuvalçaq / Biraq Qeyser ümidniñ nuri parlaq (159/15)

Eceb oxşar idi u muşu tapta / Yoğan bir ecdiha ağzığa *hetta* (138/18)

Ġéni Qasim muhemmedmu qéşida / Qoşuldi sepke *hetta* aqsaqallar (144/6)

Méniñdek nativan mezlum emes sen / Ve *hetta* erlikiñ hem qolda erkin (157/18)

Qoşaq naxşa toquşmu bir gunahken / Ve *hetta* bezme meşrepmu günahken (141/16)

Tutatti özini merdanilerçe / Éşip *hetta* ilimge zevqi yadi (143/4)

Ve *hetta* gahida yüz miñ oqubet / Éziqqan binesib seyyahqa oxşaş (183/7)

Qaqaqlap küldi Hacı mestu meğrur / Quçaqlap aldi *hetta* dostni mesrur (175/4)

heyran bol-: Hayran olmak.

Nikahqa raziliq zadi néçük gep / Şuña hemme bu işqa *boldi heyran* (153/16)

Qiliş birle özimu *boldi heyran* / Néme bu çöl bésip kelgen qiyanmu (146/15)

heyran qal-: Çok beğenmek.

Yéqip şamni qarap *heyran qélişti* / Néme qılmaqnı bilmey téñirqaştı (179/3)

heyrette qal-: Şaşakalmak, şaşırmak.

İttirdi kirdi öyge yeñge sorimay / Kirip *heyrette qaldi* hucra tinsiz (178/20)

heyyar: Riyakar, iki yüzlü, sahte tavırlı adam.

Qisas xenciri gerçe qolda teyyar / Ve lékin Hacı yirtquç bekmu *heyyar* (163/6)

héc: Hiç.

Aqarganda saqal eldin uyalmay / Uyalmaqlıq néme *héc* közge ilmay (166/12)

Boluşqandek yoqaldi bek tasadip / Yoqaldi *héc* körünmes qarisi hem (178/2)

Buniñ tedbirimu *héc* tes emesken / Şuñña yirtip ştab saxta niqabni (147/19)

Kézip çöllər ara köp gañgirap baş / Qidirdim tapmidim *héc* yerde bir iz (183/10)

Séniñsiz maña hem bu can kérekmes / Séniñdin özge *héc* canan kérekmes (161/14)

héçbiri: Hiçbiri.

Ve yaki Hacidek vehşiy xotunbaz / Emestur *héçbiri* qolğa élindi (139/16)

héçnémerse: Hiçbir şey.

Égirmiş çıqmığanlarnıñ gunahi / Bolalmas *héçnémerse* başpanahi (148/2)

hékaye~hékayet: Hikâye, öykü.

Tügep qaldi mana axir *hékaye* / Ve lékin arminim köp benahaye (182/3)

Bayan eyley *hékayemni* salamet / Kérım bilmes idi nedur gunahi (139/9)

Mana sizge yene muñluq *hékayet* / Zamane zorluqıdın bir şikayet (135/17)

héli: Daha, da, bir de, daha da, biraz önce.

Démekki veziyet qilğaç teqezza / *Héliçe* dexlisizdur uşbu imza (145/14)

hésap: Hesap.

Aña Leyli *hésabsız* éytti rehmet / Oqup çıqqaç bu xetni Leyli bir bir (164/11)

héytgah: Bayram yeri.

Biri *héytgahtiki* kitabpuruşken / Uniñ kespiy kitab satmaq oquşken (140/9)

hicran: Hicran, ayrılık acısı.

Cudaliq dağliri *hicran* piraqlar (142/19)

Saba keldi dëmek iqbalmu keldi / Tügep *hicran* piraq visalmu keldi (184/4)

hikmet söz: Hikmetli söz.

Dëmek *hikmet sözi* bikar emesken / Cimi zalim bolur qorqqaq dëgen rastken (137/17)

hikmet: Hikmet, bilgelik.

Dëmek Leyli bikar qoymaptiken şert / Bu şerttin çıqqusi bir sirri *hikmet* (168/8)

hoquq: Hukuk.

Biraq qoyda me dëmekke *hoquq* yoq (141/21)

Bérilsun heq *hoquqlar* mezlum elge / Boşat barçe siyasiy mehbuserni şertsiz (143/ 19)

hoşidin ket-: Bayılmak. Aklını kaybetmek.

Muhebbet ehlidin parlaq nemune / Gülayim *hoşidin ketti* şu demde (173/4)

hoyla: Avlu.

Mana keñri köteme bağliq hoyla / Şherde köp zamandin dañliq *hoyla* (165/ 4)

Yërim tün birle *hoyla* tilğa kirdi / Ademler her qayan sersan yügürdi (165/7)

Bağ *hoyla* arilap qozğaldi çuqan / Darañlap das çélek başlandi vañ çuñ (178/15)

Bu *hoyla* arqisi bir xas heremdur / Uniñda ikki xanim namehremdur (166/15)

Mana keñri köteme bağliq hoyla / Şherde köp zamandin dañliq *hoyla* (165/3)

Uniñ bextige qiz qoyğanidi şert / Bu *hoyla* içre turmaq aña bir derd (167/18)

hökümet: Hükümet.

Bitimni terk étip qoymay dése yol / *Hökümet* elçisi qoyğan idi qol (145/10)

Teqezza idi köp çünki *hökümet* / Ürümçide bolğan bitim şukuhi (136/7)

höl: Islak, nemli, yaş, rutubetli.

Égir bir muñ çaçar öyde tilavet / Adem *höl* nerse dep ötmüşte dana (154/20)

hösn: Güzellik.

Bolur şeyda güzel *hösnige* herkes / Yene re'na bilen moden ve cuxar (169/3)

Biridin biriniñ *hösn*i fusunkar / Ene şu bağ içide bir imaret (169/5)

Bu bağqa ter töküp ketkeç madari / İmaret *hösniniñ* herbir cilasi (169/14)

hucra: Oda.

İttirdi kirdi öyge yeñge sorimay / Kirip heyrette qaldi *hucra* tinsiz (178/20)

Mana güldek bézeklik xaliy *hucra* / Bu *hucra* içre qizğa yeñge hemrah (175/5)

Şuña semendiki gülbağni tallap / Özige *hucra* qildi Hacı Xalap (167/22)

Yépilğaç *hucriniñ* Bağdad işiki / Döpüldep ketti hem qizniñ yüriki (176/9)

Mana güldek bézeklik xaliy *hucra* / Bu *hucra* içre qizğa yeñge hemrah (175/6)

Goya tilsiz idi qiz hemde sañru / Közige *hucrimu* gördek qarañgu (175/12)

huş: Şuur, bilinç, akıl.

Tamam *huşsiz* yatar Hacı tiniqsiz / Çırağmu öçti qaldi öy yoruqsiz (177/9)

huş ket-: Akıl gitmek. Çok korkmak, çok şaşırmak.

Çöçüp vaydad dédi *ketti* eqil *huş* / Yiqildi düm çüşüp u boldi bihuş (180/15)

huşini yığ-: Aklını toplamak; mantıksız, ölçüsüz davranışlarda bulunmaktan kendini kurtararak akıllıca bir yola girmek.

Lékin derhal *yığip huşini* yekdil / Kérimmu yazdı bir xetnı epçil (159/9)

huşyar: Uyanık, gözü açık.

Çolaq Mexsum cénimğa boldı bir zix / Uni az dep işik aldıda *huşyar* (157/12)

Teşebbuskarımı belki şularmış / Egerçe bolmisaq bu işta *huşyar* (146/6)

xadim: Faaliyet adamı; militan; memur, işçi.

Çépişti neççe *xadim* her terepke / Minip at ikkisi şehir terepke (180/17)

Çöçüp arqığa yandı saldı çuqan / Kélişti neççe *xadim* bek perişan (179/2)

xahiş: İstek, arzu, emel, heves.

Tuğulmaqlıq uniñ öz *xahişimu* / Tuğulmaq birle bolsa derdke duçar (150/1)

xak: Hak.

Eceb bergeniken insağa mena / Eger pil bolsimu cismi bolur *xak* (155/2)

Ténim taki lehette bolğuçe *xak* / Eceblenmu eger bir tün ya axşam (158/13)

Ténim yaki lehette bolğuçe *xak* / Dégen bir çin sadaqettin nişane (173/1)

xalayıq: Halk.

Buni añlap *xalayıq* saldı çuqan / Ne çuqan partlıdı goyaki volqan (148/5)

Xalayıq qozgılıp qıldı namayış / Telep şuki Bitim aşsun emelge (143/17)

Tirik öldi dégen şu ah palaket / *Xalayıqqa* néçük bolğay malaqet (179/20)

xalisa: Bencil olmayan, dürüst, fedakâr.

Bu öy şundaq hemişe *xalisa xaliy* / Bolatti her kéçe yarniñ visali (167/15)

xaliy: Gözlerden uzak.

Bu öy şundaq hemişe *xalisa xaliy* / Bolatti her kéçe yarniñ visali (167/15)

Mana güldek bézeklik *xaliy* hucra / Bu hucra içre qızğa yeñge hemrah (175/5)

xan: Han.

Kiçik *xan* başqıçe oylar bu işni / Tileytti xuddi şundaq iş boluşni (167/11)

Bilelmey xudini heddin aşti / Öyide *xanliri* bir biridin artuq (174/6)

Bügün her ikki *xanniñ* keypi bek saz / Biridin biri köprek idi tennaz (166/19)

xanaça: Han abla.

Qaçanki toxtığaç bağda tamaşa / Dédi Leyli İssip kettim *xanaça* (175/14)

xane: Hane.

Tolup ketti ademge hemme *xane* / Yéyildi dastixanlar hem şahane (165/15)

xanim~xénim: Hanım, bayan.

Bu hoyla arqısı bir xas heremdur / Uniñda ikki *xanim* namehremdur (166/16)

Buniñdin her ikki *xanimmu* razi / Saqalni silap Hacimmu razi (168/1)

Eger Hacı köñül berse bölekke / U *xanimmu* yéter pat pat tilekke (167/14)

Ne tuyğu ne sézim qaldi bedende / *Xénimlar* aldirar semen terepke (173/6)

xas~xes: Has.

Bu hoyla arqısı bir xas heremdur / Uniñda ikki *xanim* namehremdur (166/15)

Seher gül bergliride xuddi şebnem / Qénikin aña *xas* bir köñli toqluq (171/ 20)

İdim menmu sêniñdek bir qizilgül / Bolursen senmu mendek emdi xes kül (167/10)

xata qil-: Yanlışlık yapmak, yanlışlığa düşmek.

Xata qilğanikenmen evetip xet / Ne payda emdi miñ çeksem nadamet (163/9)

xatircem: Telaşsız, sakin, emin, rahatça.

Yalaştı tumşuqını *xatiri cem* / Yaraşqandek müşük it xuddi şu dem (166/21)

xatiricem bol-: Emin olmak, telaşlanmamak.

Bolup elçi Çolaqtın *xatiri cem* / Gülayımğa yépiştı emdi mehkem (148/17)

xazan: Sonbahar, güz.

Eqildin azğudek bopqaldi patem / Mana Leyli goyaki küz *xazani* (172/4)

xelq: Halk.

Axir tarqap *xelq* boş qaldi meydan / Namaz xuptengimu éytildi ezan (148/13)

Yétişmes u téxi qilmas qanaet / İmiş çünki *xelq* dehşet nahayet (137/22)

Dereş bolsa şah *xelq* yiltiz irur / Bil oğlum yiltiz bilen dereş ulğıyur (134/3)

Şu anla başlıdı bu ceñni tekrar / Biraq bargançe *xelq* azlap kėtişti (147/8)

Ve lékin *xelq* çéver bolğaç hamane / Bitim mezmunidin taptı nişane (137/3)

Bilürler çünki *xelqim* mendin artuq / Uniñdin yaxşısı çekmey malamet (139/7)

Xelqimu qilmiğaymış emdi macra / Çiqip Hacı sépilge şuni élan (146/13)

Biri şair *xelqniñ* muñçisiken / Azadlıq hem adalet küyçisiken (140/5)

Néme qilmaq kérek bu peytte emdi / *Xelqniñ* gezipi şu halğa yetti (145/8)

Tüpeylidin *xelqniñ* östi rohi / Kütetti el bitimdin yaxşı exbar (136/9)

Çüşendikim aman bolmas bu başı / *Xelqqe* külmigünçe erk quyaşı (142/12)

Xelqqe qildi zorluq işlitip doq / Étildi beşatardin qançılup oq (148/9)

Xiyal qilmaptiken u buni zinhar / *Xelqte* munçe küç munçe casaret (146/20)

xencer: Hançer.

Biri bestlik biri undin qavulraq / Qolida *xenciri* köñnekliri aq (176/4)

Obul teyyar idi öter yolida / Türülgen yeñliri *xencer* qolida (177/14)

Palildap ketti goya yene *xencer* / Köründi yene goya ikki qeyser (180/13)

Qisas *xenciri* gerçe qolda teyyar / Ve lékin Hacı yirtquç bekmü heyyar (163/5)

Qesem billa sözümnüñ yoq xilapi / Qisas *xenciriniñ* bolmas ğilapi (161/8)

xencer sal-: Hançerlemek.

Xusumet *xencirini* aña *salsa* (150/19)

xep: Ne çare!

Kérim *xep* dep saqaldin tutqiniçe / Késivaldi saqalni iñikigiçe (177/5)

xeret: Marangoz.

Pelempeylik péşayvan ulliri taş / Talay bağven talay neqqaş *xeretler* (169/10)

xeşek: Kuru ot.

Obul sekrep lapasqa çıqti çaqqan / Lavuldap ot *xeşekmu* yandı şu an (177/18)

xet: Mektup, yazı.

Boşatti put qolum bihuşluqumdin / Biraq *xetni* oqup dil pare boldi (160/6)

Bu *xet* addiy idi hetta çuvalçaq / Biraq Qeyser ümidniñ nuri parlaq (159/15)

Dili endişidin köp boldi naşad / İsitki némidep yazğandimen *xet* (162/8)

Gahi gem qayğusi aşar ziyade / Démek bu *xet* içide ğeyriy sir bar (164/18)

Aqar pəşanisidin ter qəşığa / Élip keptu Kérimdin yene bir *xet* (164/10)
Şuni közlep axir qız yazdı bir *xet* / Xétide Hacığa qoydı éniq şərt (151/5)
Toluqlandı yene hem *xet* savadı / Démek türme dégen gerçe qarañğı (143/5)
Xata qılğanikenmen evetip *xet* / Ne payda emdi miñ çeksem nadamet (163/9)
Kérim *xetni* oqurken qelbi oynaq / Qoli titrer idi misli yopurmaq (156/1)
Men adem emes piçaq men / Oqup Leyli bu *xetni* çekti peryad (162/6)
Oqup *xetni* Kérim neççe ve neççe / Çirayi tatirip ketti bölekçe (159/1)
Uzatqaç ney bilen bir *xetni* temkin / Birer dem toxtimayla ketti gemkin (155/13)
Şuni közlep axir qız yazdı bir *xet* / Xétide Hacığa qoydı éniq şərt (151/6)
Xétim boptu yene derdige bir derd (162/9)
Perişandur bugün halim perişan / *Xétimde* köp bolur hem eybu nuqsan (156/6)
Aña Leyli hésabsız éytti rehmet / Oqup çiqqaç bu *xetni* Leyli bir bir (164/12)
Bérip *xetni* Obulğa közini yumdı / Xiyal deryasığa şunğudi çömdi (159/5)
Lékin derhal yığip huşını yekdil / Kérimmu yazdı bir *xetni* epçil (159/10)
Mana *xetni* élip mañdı Nisayim / Yene şu cəhrisi gemkin mulayim (163/13)
Nezerbağqa yügürdi bala oynaq / Qolida çin tutup *xetni* yalañyaq (159/14)
Obul şu an tépip keldi semetni / Nisayımğa bérip kel dedi *xetni* (159/12)
Salamdin soñ *xette* meqset irade / Munu sürət bilen bolğan ipade (156/3)

xeter: Tehlike.

Xeverniñ mezmunida bir *xeter* bar / Bitim icrasini qilmaqqa teptiş (146/1)
Yıraқта bolsimu Ğulca dégen şer / Cenubta eñ *xeter* yermiş bu Qeşqer (137/10)

xever: Haber.

Uniñ üstige mundaq bir *xever* bar (145/17)
Bu işniñ qızıqı şuki xususen / Kérimmu bu *xeverdin* boldi xursen (168/4)

Biri çümbel bilen biri oçuq yüz / Şu kün añlap *xeverni* Leylimu teñ (144/10)

Xeverniñ mezmunida bir xeter bar / Bitim icrasini qılmaqqa teptiş (146/1)

xeverdar: Haberdar.

Emelde bir yétim qızdur Nisayim / *Xeverdar* idi bu iştin Gülayim (163/20)

Ular bolğanidi geptin *xeverdar* / Lékin bilmes idi işniñ tégini (153/11)

xeverdar bol-: Bilgi edinmek, haber almak.

Kérim *bolsa* musibettin *xeverdar* / Şu halda muñdişip ötkende bir çağ (153/19)

xil: Tür, çeşit.

Küter méhmanni Hacı xuş tebessum / Şu *xilda* başlinip bu toy ziyapet (171/2)

Şu *xilda* başlinip ketti bu merike / Beg Hacı hem yigit hem boldi serke (165/17)

xil xil: Tür, çeşit.

Yoğan üstelde *xil xil* nazunémet / Qılar yeñge néçüktur vez nesihet (175/7)

xılap: Hilaf, aykırı, zıt, aksi.

Qesem billa sözümniñ yoq *xılapi* / Qisas xenciriniñ bolmas ğılapi (161/7)

xilvet: Boğuk, belirsiz, yalnızlık.

Ne hacet emdi u *xilvet* makani / Dédi u öz öziğe maña asan (150/15)

Yétişse kaşki can *xilvet* cahanga / Amanet idi goya tende canı (150/5)

Néçük *xilvette* tapqay bir aramgah / Uniñsiz ne kérek bolsa cahani (150/13)

xiraman: Salına salına, naz ile, edâ ile yürüyen.

Beg Hacimu xuşal meğrur *xiraman* / Qedem qoyğanidi dehlizge şu an (176/5)

xire: Donuk.

Oqup qalsa yene kelgüsi evlad / Bolur belki tavi *xire* köñli naşad (134/10)

xitap: Hitap.

Zamandin zarliniş boldi *xitabim* / Hemişe hemrahim bolğaçqa qayğu (183/15)

Uyalmay qildi élan bu *xitabni* (147/21)

xiyal: Hayal.

Capa deryasida qılmaq üçün ğerq / Kérım şundaq *xiyalda* bixudane (153/6)

Béşığa keldi teqdir imtihani / Ene şundaq idi qizniñ xiyali (150/8)

xiyal deryasığa şunğudi çöm-: Hayale dalmak. Dış dünyadan uzaklaşıp gerçekteşmesini istediği şeyleri düşünmek.

Bérip xetni Obulğa közini yumdi / *Xiyal deryasığa şunğudi çömdi* (159/6)

xiyal qil-: Hayal etmek, düşlemek.

Çöçüp vaydad didi hem qopti möñdep / *Xiyal qilmas* idi u men tirik dep (179/10)

Xiyal qilmaptiken u buni zinhar / Xelqte munçe küç munçe casaret (146/19)

xop: İyi, olur.

Uniñdin ölgini miñ idi *xopraq* / Qarañgu görde tenni yapsa tupraq (179/21)

xorluq: Yüzkarası, rezalet, ayıp.

Péşanem bolmisidi munçe şorluq / Céniñğa yetmes irdi şunçe *xorluq* (156/12)

xotunbaz: Kadın düşkünü.

Ve yaki Hacidek vehşiy *xotunbaz* / Emestur héçbiri qolğa élini (139/15)

xoymu: Pek, çok, tamamen, büsbütün.

Çimen gülşenliri *xoymu* muetter (168/19)

Lékin türme misali bir oçaqken / Tömürni gañ qilişqa *xoymu* çağken (142/6)

xuda~xuday: Tanrı, Allah.

Bilelmey *xudini* heddin aştı / Öyide xanliri bir biridin artuq (174/5)

Çoñi deytti öziçe Ah *Xudayim* / Yéiptu saña axir derdu halim (167/3)

Ne erkim ne küçüm bardur *xudayim* / Kiyikmu yaxşıraq men binevadin (158/3)

Şudur barliq zulum ehli micezi / *Xudaya* bol özüñ bu işta qazi (138/6)

xuddi: Aynı, tıpkı.

Aşu zulmet içide *xuddi* gayib (177/21)

Cuğı gerçe uniñ bir az kiçikrek / Lékin uçqur idi u *xuddi* yeldek (163/16)

Ki dastan axiri qaldi naruşen / Tumanda qalğınidek *xuddi* gülşen (182/6)

Kiçik xan başqıçe oylar bu işni / Tileytti *xuddi* şundaq iş boluşni (167/12)

Seher gül bergliride *xuddi* şebnem / Qénikin aña xas bir köñli toqluq (171/19)

Urundi *xuddi* bir yaridar qavandek / Veya beldin üzülgen bir yilandek (179/15)

Yalaştı tumşuqini xatiri cem / Yaraşqandek müşük it *xuddi* şu dem (166/22)

xun devasi: Kan davası.

Qilur bir kün muqerrer *xun devasi* / Şu bağmu tañ bilen teñ tilğa kirdi (169/15)

xupten namaz: Gece namazı; yatsı namazı.

Bolur ete uniñmu bir zavali / Namaz xupten oqup qaytqan camaet (174/10)

Axir tarqap xelq boş qaldi meydan / *Namaz xuptengimu* éytildi ezan (148/14)

xursen: Mutlu, neşeli.

Bu işniñ qızıqı şuki xususen / Kérimmu bu xeverdin boldi *xursen* (168/4)

xusumet: Düşman olma durumu, düşmanlık.

Xusumet xencirini aña salsa (150/19)

xususen: Bilhassa, özellikle.

Bu işniñ qızıqı şuki *xususen* / Kérimmu bu xeverdin boldi xursen (168/3)

Muetter gülliri goyaki exter / *Xususen* köl boyida güli nerkes (169/2)

Xususen Haci köp küler qaqaqlap / Şu vehşiy külkiniñ qurbani bu dem (171/7)

Xususen Leyliniñ çin istikini / Kérimni qutquzuş buğu éniq gep (153/13)

xuş: Hoş, iyi.

Küter méhmanni Haci *xuş* tebessum / Şu xilda başlinip bu toy ziyapet (171/1)

xuşal: Memnun, sevinçli.

Beg Hacimu *xuşal* meğrur xiraman / Qedem qoyğanidi dehlizge şu an (176/5)

xuş hal bol-: Memnun olmak.

Érişkeç istikige emdi bes der / Buni körgeñ Gomindañ *boldi xuş hal* (147/14)

xuşluq: Hoşnutluk.

Démey bir namekim durdane keldi / Béşim kökke ulaştı *xuşluqumdin* (160/4)

xuşvax bol-: Memnun olmak, sevinmek.

Gahi sazendiler elneğme başlar / *Bolup xuşvax* kületti hemme erbab (171/6)

i-~ir-: "-i" ek fiili.

Bayan eyley hékayemni salamet / Kérım bilmes *idi* nedur gunahi (139/10)

Bitimni terk étip qoymay dése yol / Hökümet elçisi qoyğan *idi* qol (145/10)

Bu xet addiy *idi* hetta çuvalçaq / Biraq Qeyser ümidniñ nuri parlaq (159/15)

Buniñsiz toxtimas el emdi hergiz / Adem siğmas *idi* koça bazargä (144/2)

Bügün her ikki xanniñ keypi bek saz / Biridin biri köprek *idi* tennaz (166/20)

Cuği gerçe uniñ bir az kiçikrek / Lékin uçqur *idi* u xuddi yeldek (163/16)

Çöçüp vaydad didi hem qopti möñdep / Xiyal qılmas *idi* u men tirik dep (179/10)

Eceb oxşar *idi* u muşu tapta / Yoğan bir ecdiha ağzığa hetta (138/17)

Goya qaldi kitabim çala tepsir / Néteykim tün *idi* kündüzmu u çağ (183/4)

Goya tilsiz *idi* qiz hemde sañru / Közige hucrimu gördek qarañgu (175/11)

İdi bu dilreba aşu tonuş ney / Qedinas hemrahi kona qomuş ney (155/15)

İdi on bir bitimniñ biri yaqqal / Aña baqmay Gomindañ zitlişatti (143/13)

Kérım xetni oqurken qelbi oynaq / Qoli titrer *idi* misli yopurmaq (156/2)

Kérımdin yoq *idi* lékin nişane / Obul başliq yene yüzlep telepkar (147/5)

Lékin başqa *idi* her kimde istek / Ki cinniñ qesti şaptulda dégendek (167/1)

Obul teyyar *idi* öter yolida / Türülgen yeñliri xencer qolida (177/13)

Özide bir üzükla qaldi تنها / *İdi* u Zoremxanniñ yadikari (172/20)

Peqet birla Çolaq Mexsum *idi* şad / Mana semendiki yene aşu bağ (173/11)

Qamaqqa yollidi hem el yatarda / Qamaş addiy emes *idi* bu növet (136/6)

Teselli levzidin béretti teskin / Yürek titrer *idi* emdi bölekçe (154/8)

U qiz hem Leyligülge *idi* muştəq / Biri açə bir goya sınıldur (164/3)
 Ular bolğanidi geptin xeverdar / Lékin bilmes *idi* işniñ tégini (153/12)
 Yétişse kaşki can xilvet cahanğa / Amanet *idi* goya tende canı (150/6)
 Bahar yamğurığa çöl qançe teşna / *İdim* levziñge menmu şunçe teşna (159/20)
İdim menmu sėniñdek bir qizilgül / Bolursen senmu mendek emdi xes kül (167/9)
 Vapa levzide sen *idiñ* muellim / Maña berdiñ yene bir kerre telim (161/1)
 Mana kamérdiki on neççe adem / Biridin biri pak mesum *iken* hem (140/2)
 Uniñ reptaridur her dem yamanlıq / Kişi körmes *iken* undin amanlıq (149/20)
 Bu yerde köp *imiş* bitim terepdar / Ve belki yoşurun başlıqlırı bar (137/11)
 Yétişmes u téxi qilmas qanaet / *İmiş* çünki xelq dehşet nahayet (137/22)
 Béşiğa keldi teqdır imtihani / Ene şundaq *idi* qizniñ xiyali (150/8)
 Démeykim yadikar pak qelb tumari / *İdi* u Nécük pak kelsem kétey pak (172/22)
 Emelde bir yétim qızdur Nisayim / Xeverdar *idi* bu iştin Gülayim (163/20)
İdi bu kütmigen bir ğeyriy ehval / Ularçe bu casaret bu namayış (147/15)
İdi taşteq uyul bir muntezim iş / Ayan boldı u çağlıq iş emesken (147/17)
 Ki Qeşqer asmini *idi* quyaşsız / Quyaşsız hem tumanlıq bolsa alem (183/11)
 Namayan *idi* köp peylide qesti / Yene kimge yéterkin şum şikesti (138/19)
 Şeher etrapımu kirdi qatarğa / Obulmu bar *idi* sepniñ bėşida (144/4)
 Teqezza *idi* köp çünki hökümet / Ürümçide bolğan bitim şukuhi (136/7)
 Uniñdin ölgini miñ *idi* xopraq / Qarañgu görde tenni yapsa tupraq (179/21)
 Yéqip her künlüki bağrimğa ateş / Cénimğa zix *idi* bu öyde kündeş (167/6)
 Biri muxbir *iken* kespiy qelemkeş / Qılur el derdige derdni teñkeş (140/7)
 Gomindañ qilmas *irdi* buni aşkar (136/11)
 Péşanem bolmisidi munçe şorluq / Cėniñğa yetmes *irdi* şunçe xorluq (156/12)
 Derex bolsa şah xelq yiltiz *irur* / Bil oğlum yiltiz bilen derex ulğıyur (134/3)

ibaret: İbaret.

İşik torus témi neqıştin *ibaret* / İmaret üç tereptin bağqa yandaş (169/7)

icra: İcra.

Xeverniñ mezmunida bir xeter bar / Bitim *icrasini* qılmaqqa teptiş (146/2)

Orundaşqa telepni berdi vede / Bu vede bolğusi hazırla *icra* (146/12)

iç-: İçmek.

Kötürse başını kim bexti paymal / Démekki bõri qan *içse* soraq yoq (141/20)

Visal deryasidin ger *içse* tamçe / Qaçankim bir mubarek name keldi (160/1)

içide: İçinde.

Aşu zulmet *içide* xuddi gayib (177/21)

Biridin biriniñ hõsni fusunkar / Ene şü bağ *içide* bir imaret (169/6)

Gahi gem qayğusi aşar ziyade / Démek bu xet *içide* geyriy sir bar (164/18)

Méni bir yip bilen bağlap kişenler / Séni türme *içide* qılsa mehbus (157/8)

Ölümmü yaki bir iqbal rizasi / Ümid teşviş *içide* qiyınlar can (172/10)

Qiya baqtı işikke köz uçıda / Piçaq tutqan qoli romal *içide* (176/12)

Sépilniñ *içide* cüncañ sicañlar / Yene valiy bilen ambal cüycañlar (145/3)

içidin: İçinden, arasından.

Çiqip güllük *içidin* ikki adem / Dérize tüvige cim çökti şü dem (176/1)

içre: İçinde, arasında.

Orun aldi qatar sep *içre* epçil / Gülayimmü öydin çiqti yügrep (144/13)

Köründi gül şepeqler *içre* Zöhra / Köründi Rabie Şérin ve Uzra (149/13)

Közi yaşlıq özi ğem *içre* sersan / Némiki bolsa sen erkin nepes sen (157/15)
Mana güldek bézeklik xaliy hucra / Bu hucra *içre* qizğa yeñge hemrah (175/6)
Uniñ bextige qiz qoyğanidi şert / Bu hoyla *içre* turmaq aña bir derd (167/ 18)

içür:- İçirmek.

İçürsem şerbitimni bare bare / Néteykim kac pelek qildi zebun hal (157/3)

ikki: İki sayısı.

Bügün her *ikki* xanniñ keypi bek saz / Biridin biri köprek idi tennaz (166/19)
Külüp Hacı yeqin kelgen hamane / Étildi *ikki* şir gezepkarane (176/16)
Bolalmay yene *ikki* bexti taci / Bitim imzalinip bolğaçqa aşkar (143/ 9)
Bu hoyla arqisi bir xas heremdur / Uniñda *ikki* xanim namehremdur (166/16)
Buniñdin her *ikki* xanimmu razi / Saqalni silap Hacimmu razi (168/1)
Çiqip güllük içidin *ikki* adem / Dérize tüvige cim çökti şu dem (176/1)
Palildap ketti goya yene xencer / Köründi yene goya *ikki* qeyser (180/14)
Şuniñdin *ikki* kün ötti dégende / Kérim çiqti qamaqtin kütmiğende (152/3)
Çépişti neççe xadim her terepke / Minip at *ikkisi* şehir terepke (180/18)

il:- Asmak.

Aqarğanda saqal eldin uyalmay / Uyalmaqlıq néme héç közge *ilmay* (166/12)

ilac: Çare, araç, deva, ilaç, em.

İlac qançe quruq qol néme qilsun / Reqibniñ şumluqini néme bilsun (148/11)
Néme qilsa uniñ barmış *ilaci* / Şuña aştı ğururi yene qat qat (166/7)
Körüp ehvalni cüncañ çekti vayım / Dédi Hazir bu işqa yoq *ilacim* (145/12)

ilah: Tanrı, Allah.

İlahə maña hem ümidni yar qıl / Yorum könlümni daim ümidvar qıl (161/17)

ilik: İlik.

İlik alganda her mähman salamin / Éger sel pel bëshini gahi gahi (166/1)

ililiq: Ilıklık, sıcaklık.

Ürümçi şehridin ömek kélermiş / Ömekte *ililiqlar* köp bolarmış (146/4)

Yene sen *ililiqqa* hem medetkar / Dégen gepler bilen köp qiyna qiyna (141/9)

ilim: Bilim, bilgi.

Tutatti özini merdanilerçe / Éşip hetta *ilimge* zevqi yadi (143/4)

illet: İlet.

Yene elge gunah *illetni* qoymaq / Qamap qiynap axiri yene qirmaq (138/3)

imam: İmam.

Palan bayu pokun begler *imamlar* / Yene bayveççiler molla işanlar (165/11)

imaret: İmarət.

Bu bağqa ter töküp ketkeç madari / *İmarət* hösniniñ herbir cilasi (169/14)

İşik torus témi neqıştin *ibaret* / İmarət üç tereptin bağqa yandaş (169/8)

Biridin biriniñ hösni fusunkar / Ene şu bağ içide bir *imaret* (169/6)

imkan: İmkan.

Cahan gerq bolğudek tursa yéşinga / Ne bolsa mende küç *imkan* ne yardım (160/14)

imtihan: İmtihan, sınav.

Béşığa keldi teqdir *imtihani* / Ene şundaq idi qizniñ xiyali (150/7)

imza: İmza.

Démekki veziyet qılğaç teqezza / Héliçe dexlisizdur uşbu *imza* (145/14)

imzala-: İmzalamak.

Bolalmay yene ikki bexti taci / Bitim *imzalinip* bolğaçqa aşkar (143/10)

insan: İnsan, kişi.

Ki *insan* emgiki bir möciziken / Cahanniñ zinniti emgek iziken (168/13)

Eceb bergeniken *insanğa* mena / Eger pil bolsimu cismi bolur xak (155/1)

inşa bol-: Olmasını sağlamak, oluşturmak.

Kişi qılsa uni bir dem tamaşa / *Bolur* bir tesirat köñlide *inşa* (168/12)

iñek: Çene.

Kérım xep dep saqaldin tutqiniçe / Késivaldi saqalni *iñikigiçe* (177/6)

ipade: İfade.

Gahi teşviş bilen tutti pişane / Gahi şadliq tapar yüzde *ipade* (164/16)

Salamdin soñ xette meqset irade / Munu süret bilen bolğan *ipade* (156/4)

iqbal: Mutluluk, saadet, sevinç, gelecek.

Ölümmu yaki bir *iqbal* rizasi / Ümid teşviş içide qiyinlar can (172/9)

Bu ney keldi démek signali keldi / Teverrüknamisi *iqbali* keldi (155/18)

Saba keldi démek *iqbalmu* keldi / Tügep hicran pıraq visalmu keldi (184/3)

İşençim her zaman kamil ve pakiz / Niyet *iqbalda* paklıq aña baiz (184/12)

irade: İrade.

Salamdin soñ xette meqset *irade* / Munu süret bilen bolğan ipade (156/3)

İradem hem érip ketti bu lehze / Qelemni sürkisem qegezge bu dem (171/13)

Qolum titrep qelem mañmas ravane / Goya cismim *irademge* bigane (156/8)

irğat-: Atlatmak, sıçratmak.

Uni nepret bilen *irğitti* yerge / Özimu çömdi dehşet qara terge (177/7)

isit: Yazık!

Dili endişidin köp boldı naşad / *İsitki* némidep yazğandimen xet (162/8)

issip ket-: Isımak.

Qaçanki toxtığaç bağda tamaşa / Dédi Leyli *İssip kettim* xanaça (175/14)

iste-: İstemek.

Néme *isteydikin* munçe sevsiz / Némikin *istiki* meqset muradi (178/9)

istek: İstek.

Lékin başka idi her kimde *istek* / Ki cinniñ qesti şaptulda dégendek (167/1)

Néme *isteydikin* munçe sevsiz / Némikin *istiki* meqset muradi (178/10)

Érişkeç *istikige* emdi bes der / Buni körgen Gomindañ boldı xuş hal (147/13)

Xususen Leyliniñ çin *istikini* / Kérimni qutquzuş buğu éniq gep (153/13)

iş: 1. İş.

İdi taştekte uyul bir muntezim iş / Ayan boldi u çağlıq iş emesken (147/18)

İdi taştekte uyul bir muntezim iş / Ayan boldi u çağlıq iş emesken (147/17)

Qiyapet beşride hem geyriy bir tūs / Bilindi axirida hemmige iş (141/6)

Törelmeklik kişiniñ öz işimu (149/21)

2. Olay, hadise, hareket.

Ve belki türmilerni toşquzatti / Axiri partlidi şherde bir iş (143/16)

Uların işini merkez bilermiş / Kéçikmestini ştab dyenbav bérermiş (148/3)

Beg Hacimu kélip bu bağqa şexsen / Soraşturdi néçük dep munda işlar (170/2)

Bu néme hadise yaman çüşimu / Ve yaki oñida körgen işimu (179/12)

3. Sorun, konu, mesele, maslahat.

Udul kamerda iş andin bölekçe / Kérim aldi savaq miñ miñ étekçe (140/17)

Kiçik xan başqıçe oylar bu işni / Tileytti xuddi şundaq iş boluşni (167/11)

Ular bolğanidi geptin xeverdar / Lékin bilmes idi işniñ tégini (153/12)

Teşebbuskarimu belki şularmış / Egerçe bolmisaq bu işta huşyar (146/6)

Kiçik xan başqıçe oylar bu işni / Tileytti xuddi şundaq iş boluşni (167/12)

4. Uğraş.

Çékip mendin tola gem gusse teşviş / Özige tapmıgaydı yene bir iş (163/4)

5. iş: Hazırlık.

Kirişti ete başlap toy işığa / Yiqildi qara tağ Leyli bésığa (149/9)

6. iş: Hâl, durum, vaziyet.

Şudur barlıq zulum ehli micezi / Xudaya bol özün bu *işta* qazi (138/6)

Bu *işniñ* qızıqı şuki xususen / Kérimmu bu xeverdin boldi xursen (168/3)

Emelde bir yétim qızdur Nisayim / Xeverdar idi bu *iştin* Gülayim (163/20)

Démek *işniñ* tégide bir pilan bar / Pilanda közligen mexpiy nişan bar (168/5)

işanlar: Sufi lideri.

Palan bayu pokun begler imamlar / Yene bayveççiler molla *işanlar* (165/12)

işen-: İnanmak, güvenmek.

İşen dilber *işen* men binevağa / Yigitlik qesimim ketmes havağa (161/3)

İşen dilber *işen* men binevağa / Yigitlik qesimim ketmes havağa (161/3)

işenç: İnanç.

İşençim her zaman kamil ve pakiz / Niyet iqbalda pakliq aña baiz (184/11)

işik: Kapı.

Çolaq Mexsum cénimğa boldi bir zix / Uni az dep *işik* aldida huşyar (157/12)

İşik torus témi neqıştin ibaret / İmaret üç tereptin bağqa yandaş (169/7)

Qatar öyler bilen ayvan péşayvan / *İşik* tüvrükliride neqış namayan (165/6)

Robirt şér hem *işik* aldida toxtap / Qulaqqa némidur éytqaç piçirlap (175/1)

Qéqildi Haciniñ *işiki* duñ duñ / *İşikni* açmığaç taqet qilalmay (178/17)

Yépilğaç hucriniñ Bağdad *işiki* / Döpüldep ketti hem qizniñ yüriki (176/ 9)

Tuğulğanu ösüp şunçe yétilgen / *İşikte* bir qulup seyna ademsiz(154/12)

Qiya baqti *işikke* köz uçıda / Piçaq tutqan qoli romal içide (176/11)

Qéqildi Haciniñ *işiki* duñ duñ / *İşikni* açmığaç taqet qilalmay (178/18)

İşikte bir qulup seyna ademsiz (154/12)

işlet-: İşletmek.

Xelqqe qildi zorluq *ışlitip* doq / Étildi beşatardin qançilap oq (148/9)

ışq: Aşk, sevgi.

Cahan söygü muhebbet qebrisidur / Pelek *ışq* ehliniñ görkarçisidur (149/18)

Körüp ehvalni cüncañ çekti vayım / Dédi Hazir bu *ışqa* yoq ilacım (145/12)

Mana dostlar yene *ışqa* kirişti / Nème qilmaq kérek dep köp tirişti (155/7)

Nikahqa raziliq zadi néçük gep / Şuña hemme bu *ışqa* boldi heyran (153/16)

it: Köpek.

Yalaştı tumşuqını xatiri cem / Yaraşqandek müşük *it* xuddi şu dem (166/22)

Qolini bağlidi belbağ bilen çin / Dirildir Hacı *ittek* yerde miñ miñ (176/20)

itter-: İtmek, dürtmek.

İttirdi kirdi öyge yeñge sorımay / Kirip heyrette qaldı hucra tinsiz (178/19)

iz: İz.

Kézip çöllər ara köp gañgirap baş / Qidirdim tapmidim həc yerdə bir *iz* (183/10)

Ki insan emgiki bir möciziken / Cahanniñ zinniti emgek *iziken* (168/14)

Yittürdüm şuña u *izlarni* bivax / Çékip bu yolda gerçe derdu méhnet (183/5)

izde-: Aramak.

Ne bolğay paydisi yetmiş yéşinidin / Eger nepsin muradin *izdiseñ* sen (174/16)

izdiniş: Aranma.

Tirişti Leyliniñ halin bilişke / Munasip çare tedbir *izdinişke* (155/10)

jurnal: Dergi.

Gunah qanunimu köp özgiriptu / Kitab *jurnal* oquşmu bir günahken (141/14)

kac: Kaç.

İçürsem şerbitimni bare bare / Néteykim kac pelek qildi zebun hal (157/4)

kalam söz: Söz, kelâm.

Gahi yumşaq gahi qattiq kalam söz / Axir tehdit bilen boldi tamam *söz* (149/1)

kamal: Kemal, erginlik, olgunluk.

Çöçüp vaydad didi qéni saqali / Zavalğa mañdimu şöhet *kamali* (179/18)

Yene qiz aptimiş bu qéri tatuq / Bügün bolsa uniñ bextu *kamali* (174/8)

kamér: Ay, kamer.

Mana herbiy ştabniñ türmiside / Yétişmey qaldi *kamér* tün nispide (138/8)

Mana *kamérdiki* on neççe adem / Biridin biri pak mesum iken hem (140/1)

Udul *kamérda* iş andin bölekçe / Kérim aldi savaq miñ miñ étekçe (140/17)

Yatar u *kamérda* yalguz birla adem / Yoçuqtin körüner çıqqanda her dem (140/19)

kamil: Kamil, mükemmel, olgun.

İşençim her zaman *kamil* ve pakiz / Niyet iqbalda pakliq aña baiz (184/11)

karamet: Önceden haber verme; kehanet.

Qilur toy yaş yigitlerde*k karamet* / Bu gerçe bolsimu bir ğeyriy adet (166/13)

kaşki: İse, şayet, eğer.

Ayağıña qoyup *kaşki* béşimni / Yoluña su qilip sepsem yéşimni (156/17)

Qéşiña oturup kaşki birer dem /Séniñ yalguzluquña bolsam hemdem(156/15)

Yétişse *kaşki* can xilvet cahanga / Amanet idi goya tende cani (150/5)

katek: Kafes.

Urundi künni tosqmaqqa étekte / Şepereñdek qéçip tañdin *katekte* (137/2)

kavap: Kebap.

Bu yaqta zix *kavap* permude bari / Yene aş mantığa qazan ésiqliq (170/7)

Ene bağıri *kavap* yıqlar Nisayim / Ene patem çégida kirpiki nem (171/17)

kazzap: Yalancı.

Ya *kazzap* muştumzor yol toraqçı / Ya tavka üstide lükçek qimarvaz (139/13)

keç: Geç, gece.

Silaytti baş közini etigen *keç* / Uniñ üstige Leyli bekmu amraq (164/1)

keç-: Geçmek.

Ne boldi aqivet ne *keçti* hali (182/9)

kel-: Gelmek.

Démekçi *kel* béri sen hem yénip kel / Vapasi yoq cahandin sen bézip kel (149/15)

Démekçi *kel* béri sen hem yénip kel / Vapasi yoq cahandin sen bézip kel (149/15)

Démekçi kel béri sen hem yénip kel / Vapasi yoq cahandin sen bézip *kel* (149/16)

Obul şu an tépip keldi semetni / Nisayimğa béríp *kel* dédi xetni (159/12)

Bu ney keldi démek signali keldi / Teverrüknamisi iqbali *keldi* (155/17)

Saba keldi démek iqbalmu keldi / Tügep hicran piraq visalmu *keldi* (184/3)

Visal deryasidin ger içse tamçe / Qaçankim bir mubarek name *keldi* (160/2)

Yétildi başqıçe adem bolup u / Kétip üç ay dégende *keldi* Haci (143/8)

Ötmüş ölümniñ *kéleçek* sėniñki / Qandaqla bolsun *kéleçek* bizniñki (182/1)

Ürümçi şahiridin ömek *kélərmiş* / Ömekte ililiqlar köp bolarmış (146/3)

Külüp Haci yéqin *kelgen* hamane / Étildi ikki şir gezepkarane (176/15)

Beg Hacimu *kélip* bu bağqa şexsen / Soraşturdi néçük dep munda işlar (170/1)

Démeykim yadikar pak qelb tumari / İdi u Néçük pak *kelsem* kétéy pak (172/22)

Bu ney keldi démek signali keldi / Teverrüknamisi iqbali *keldi* (155/17)

Bu ney keldi démek signali keldi / Teverrüknamisi iqbali *keldi* (155/18)

Ciriñlar ötüride tuç şinuri / Démekki ehli mensep beri *keldi* (170/18)

Démey bir namekim durdane *keldi* / Béşim kökke ulaştı xuşluqumdin (160/3)

Robirt şér hem şuniñ qatari *keldi* / Çiqip dervaziniñ aldığa her zum (170/19)

Saba keldi démek iqbalmu *keldi* / Tügep hicran piraq visalmu keldi (184/3)

Saba keldi démek iqbalmu keldi / Tügep hicran piraq visalmu keldi (184/4)

Ötmüş ölümniñ *kéleçek* sėniñki / Qandaqla bolsun *kéleçek* bizniñki (182/2)

kelgüsi: Gelecek.

Oqup qalsa yene *kelgüsi* evlad / Bolur belki tavi xire köñli naşad (134/9)

Kişikim untumas ötmüş elemni / Qoyar *kelgüsige* toğra qedemni (135/16)

keltür-: Getirmek.

Su *keltürdi* uni septi yüzige / Beg Hacimu *kélip* şu çağ özige (179/7)

kem: Az, eksik.

Buniñdek kėçiler *kemdin* bolur kem / Cahan cimcit goya tilsiz tebiet (178/3)

Qedemde *kem* emes uniñ yöliki / Zamane şuniñki amet şuniñki (163/7)

Buniñdek kėçiler *kemdin* bolur kem / Cahan cimcit goya tilsiz tebiet (178/3)

kempir: Yaşlı kadın.

Üzer *kempirmu* yipni bolsa bir tal / Qoşulğanda üzülməs Rustem bilen Zal (142/17)

keñri: Bükülü, eğri.

Mana *keñri* köteme bağliq hoyla / Şherde köp zamandin dañliq hoyla (165/3)

kespiy: Meslekî; meslekle ilgili.

Biri muxbir iken *kespiy* qelemkeş / Qilur el derdige derdni teñkeş (140/7)

Biri héytgahtiki kitabpuruşken / Uniñ *kespiy* kitab satmaq oquşken (140/10)

ket-: Gitmek.

Cahanim néme u bu can kérekmes / Néçük dunyağa pak kelse *kétey* pak (158/12)

Démeykim yadikar pak qelb tumari / İdi u Néçük pak kelse *kétey* pak (172/22)

Piçaqlar yaltirap *ketkende* şu an / Ésildi qiz Kérimgə hem perişan (177/1)

Cahandin *kéter* çağda noşirvan / Bu sözlerni hormuzğa qildi bayan (134/1)

Yétildi başqıçe adem bolup u / *Kétip* üç ay dégende keldi Hacı (143/8)

Bu bağqa ter töküp *ketkeç* madari / İmaret hösniniñ herbir cilasi (169/13)

Köreñlep *ketti* u heddin ziyade / Kérimni tutqiniçe şu qatarda (136/3)

Qéni Leyli Kérim Obul géniler / Qayaqqa *ketti* bu ağa iniler (182/8)

Uzatqaç ney bilen bir xetni temkin / Birer dem toxtimayla *ketti* gemkin (155/14)

ketti qal-: Gitmek.

Povuska mepiler yolda calaqlap / U *ketti qaldi* munda daği peryad (173/10)

keyp: Keyif.

Bügün her ikki xanniñ *keypi* bek saz / Biridin biri köprek idi tennaz (166/19)

Kétişti hemme méhman *keypliri* çağ (174/19)

kez-: Gezmek.

Kézip çöllər ara köp gañgirap baş / Qidirdim tapmidim héç yerde bir iz (183/9)

Nésip bolsa yene Qeşqerni körmek / Tümen boylırıda azade *kezmek* (184/6)

kéçe: Gece.

Bu öy şundaq hemişe xalisa xaliy / Bolatti her *kéçe* yarniñ visali (167/16)

Néme künlərni körmey qaldi başı / Némikin bu *kéçe* teqdir qazasi (172/8)

Şherde şu *kéçe* bolğanda tutqun / Xakocañ heddin aşti vehşiy melun (135/19)

Salam dilber saña men binevadin / Qarañgu *kéçidek* bexti qaradin (159/18)

Buniñdek *kéçiler* kemdin bolur kem / Cahan cimcit goya tilsiz tebiet (178/3)

Bolurken *kéçiniñ* kündüzi elvet / Mana tañmu étip küldi quyaşmu (183/19)

Ümid şuki ümidni üzme ey yar / Bu Qeşqer *kéçisiniñ* hem kündüzi bar (161/16)

kéçiçe: Sabaha kadar.

Kéçiçe oyıldı hem küldi gahi / Ya qatıl ve oğri ya qaraqçı (139/11)

Kéçiçe qan yutup oylaştı tedbir / Buni tesvirlimek emdi ne hacet (181/1)

kéçik-: Gecikmek.

Uların işini merkez bilermiş / *Kéçikmestin* ştab dyenbav bérermiş (148/4)

kéliş-: Gelmek; beraber gelmek.

Şu halda *kélişip* süngüç qéşiğa / Çıqar çağda şu yerdin bağ téşiğa (177/15)

Çöçüp arqığa yandı saldı çuqan / *Kélişti* neççe xadim bek perişan (179/2)

Kélişti saqçılar kocañ cüycañlar / Yene herbiy ştabtin neççe canlar (180/19)

Yene kimler ve kimler dil kuşade / *Kélişti* gahi atlıq gah piyade (165/14)

Yene şişe qedehlermu muheyra / Uzun ötmey *kélişti* méhman canablar (170/14)

Yégip ketti povuska hem pikaplar / *Kélişti* beziler atlıq süvari (170/16)

kérek: Gerek, lazım.

Mana dostlar yene işqa kirişti / Néme qilmaq *kérek* dep köp tirişti (155/ 8)

Néme qilmaq *kérek* bu peytte emdi / Xelqniñ gézipi şu halğa yetti (145/7)

Néme qilmaq *kérek* emdi bu saet / Tamam bitti köñülde emdi taqet (149/11)

Ömürlük ayriğan oxşaydu bizni / Lékin sensiz maña cahan *kérekmes* (158/10)

Séniñsiz maña hem bu can *kérekmes* / Séniñdin özge héç canan *kérekmes* (161/13)

Cahanim néme u bu can *kérekmes* / Néçük dünyağa pak kelsem kétey pak (158/11)

Séniñsiz maña hem bu can *kérekmes* / Séniñdin özge héç canan *kérekmes* (161/14)

késival-: Kesmek, kesivermek, kestiğini almak.

Kérım xep dep saqaldin tutqiniçe / *Késivaldi* saqalni iñikigiçe (177/6)

kétiş-: Beraber gitmek.

Kétişti hemme méhman keypliri çağ (174/19)

Şu anla başlıdı bu ceñni tekrar / Biraq bargançe xelq azlap *kétişti* (147/8)

Tolaraq öyige tarqap *kétişti* / Ki her kim öziğe qıldı qanaet (147/9)

kéyinçe: Sonra.

Buni buzmaq bugün cayız emestur / *Kéyinçe* depne qilmaq néme testur (145/16)

kiçik: Küçük.

Kiçik xan başqiçe oylar bu işni / Tileytti xuddi şundaq iş boluşni (167/11)

Cuği gerçe uniñ bir az *kiçikrek* / Lékin uçqur idi u xuddi yeldek (163/15)

kim ki: Her kim ki.

Gunahken hemmisi bekmu gunahken / *Kimiki* dad dése qeddi bolur dal (141/18)

kino: Sinema.

Biri Özbék yigit *kino* méxanik / Ana cemetidin uşbu şehirlik (140/11)

kir-: Girmek.

İttirdi *kirdi* öyge yeñge sorimay / Kirip heyrette qaldi hucra tinsiz (178/19)

İttirdi *kirdi* öyge yeñge sorimay / *Kirip* heyrette qaldi hucra tinsiz (178/20)

kirdikar: Yaratan, meydana getiren, yaratıcı. Tanrı.

Éşip çektin pelekniñ *kirdikari* / Bugün ném boldikin bekmu acayip (153/1)

kiriş: Giriş.

Kirişte bituyuqluq bolsa qandaq / Çiqışta hem tasadip boldi şundaq (152/5)

kiriş-: Girişmek, başlamak.

Mana dostlar yine işqa *kirişti* / Néme qilmaq kérek dep köp tirişti (155/7)

Kirişti ete başlap toy işığa / Yiqildi qara tağ Leyli bəşığa (149/9)

kirpik: Kirpik.

Qilip yifne yene kirpik dégenni / Çiqarsam putliriñdin şum tikenni (156/19)

Ene bağri kavap yığlar Nisayim / Ene patem çégida kirpiki nem (171/18)

kişen: Zincir.

Putida cüp kişen qollarda koyze (140/21)

Méni bir yip bilen bağlap kişenler / Séni türme içide qılsa mehbüs (157/7)

kişen sal-: Zincir vurmaq.

Éliptek qamitimni qildi bir dal / Saña salsa zaman tömür kişenler (157/6)

Kérimmu şu qatari boldi mehbüs / Sélindi bir kişen hem qayta mexsus (138/12)

Putığa yene çoñ kişen sélindi / Biraq ötkəç aradin hepte on kün (139/17)

kişi: Kişi, adam.

Siğar miñlap kişi ve belki on miñ / Yéter bu sözni qılmaq mundin artuq (139/5)

Kişi qılsa uni bir dem tamaşa / Bolur bir tesirat köñlide inşa (168/11)

Qobul bolmaydiken bu şert mubada / Méni tapsun kişi bir qebrigahda (151/10)

Uniñ reptaridur her dem yamanlıq / Kişi körmes iken undin amanlıq (149/20)

Kuluplarda kişige köp sorun yoq / Lékin türme dése bu yurtta kürmiñ (139/3)

Şuni tekitlimek bestur nahayet / Ki dünya her kişige bir étiz yer (181/4)

Kişikim untumas ötmüş elemni / Qoyar kelgüsige toğra qedemni (135/15)

Yoqalğan kişisi çıqqaç salamet / Démek herkim öziniñ gémini yer (147/11)

Törelmeklik kişiniñ öz işimu (149/21)

kitab~kitap: Kitap.

Biri héytgahtiki kitabpuruşken / Uniñ kespiy *kitab* satmaq oquşken (140/10)

Gunah qanunimu köp özgiriptu / *Kitab* jurnal oquşmu bir günahken (141/14)

Goya qaldi *kitabim* çala tepsir / Néteykim tün idi kündüzmu u çağ (183/3)

Néçük tapqay béríp menzilni adem / Yézilğaça şü zulmette *kitabim* (183/14)

kitabpuruş: Kitap satıcısı. Sahaf.

Biri héytgahtiki kitabpuruşken / Uniñ kespiy *kitab* satmaq oquşken (140/ 9)

kitapxan~kitapxana: Kitap evi.

Méni tenqidlişer belki *kitabxan* / Némançe muñğa tolğan dep bu dastan (134/7)

kiyik: Geyik.

Ne erkim ne küçüm bardur xudayım / *Kiyikmu* yaxşıraq men binevadın (158/4)

kocañ: Bölüm başkanı.

Kélişti saqçılar kocañ cüycañlar / Yene herbiy ştabtin neççe canlar (180/19)

Qénikin yöliki sicañ ve cüncañ / Qénikin yantayaq bolğan xa kocañ (180/8)

koça: Cadde, sokak.

Qizidin ensirep yüz közi terlep / Çiqar sep *koça* koylardin qatarlap (144/16)

Buniñsiz toxtimas el emdi hergiz / Adem siğmas idi *koça* bazargä (144/2)

kommunist: Komünist.

Éti lavcañ özi bir *kommunistmiş* / Uni Sen kommunist yenen terepdar (141/7)

Éti lavcañ özi bir *kommunistmiş* / Uni Sen kommunist yenen terepdar (141/8)

kona: Eski.

İdi bu dilreba aşu tonuş ney / Qedinas hemrahi *kona* qomuş ney (155/16)

koy: Mahalle ve işlek yol; sokak.

Qizidin ensirep yüz közi terlep / Çiqar sep koça *koylardin* qatarlap (144/16)

koyza~koyze: Kelepçe.

Putida cüp kişen qollarda *koyze* (140/21)

köç-: Taşınmak, göç etmək.

Köçeyli hazirenlik başqa gepke / Nezerbağdin udul yavağ terepke (165/1)

köçür-: Göçürmek.

Quyaşmu patti asta çüşti peske / *Köçürdi* şu yosun toyni taraqlap (173/8)

kök: Gök, gökyüzü, sema.

Démey bir namekim durdane keldi / Béşim *kökke* ulaştı xuşluqumdin (160/4)

Ğem yémeki yetküzse başını *kökke* / Axir yene yer kebi uni pest qılur (162/3)

köl: Göl.

Muetter gülliri goyaki exter / Xususen *köl* boyida güli nerkes (169/2)

kömül-: Gömülmek.

Talay usta ve nimkar ezimetler / *Kömülgendu* qara yerge qatari (169/12)

Méniñ meylimçe bolsa künde külsek / Qara tupraqqimu külüp *kömülsek* (135/4)

köñnek: Gömlek.

Biri bestlik biri undin qavulraq / Qolida xenciri *köñnekliri* aq (176/4)

köñül: Gönül.

İlahı maña hem ümidni yar qıl / Yurut *köñlümni* daim ümidvar qıl (161/18)

Oqup qalsa yene kelgüsi evlad / Bolur belki tavi xire *köñli* naşad (134/10)

Kişi qılsa uni bir dem tamaşa / Bolur bir tesirat *köñlide* inşa (168/12)

Ne quvvetki *köñülde* taqitim yoq / Ténim titrer simabtek lerze lerze (171/11)

Néme qılmaq kérek emdi bu saet / Tamam bitti *köñülde* emdi taqet (149/12)

Obul cim öymu cim çoñqur sükünat / *Köñülni* ezgüdek bir geyriy halet (159/8)

Seher gül bergliride xuddi şebnem / Qénikin aña xas bir *köñli* toqluq (171/20)

köñlini ağrit-: Gönül incitmek.

El *köñlini ağritma* berme zerer / Qurar yiltiziñ rencise el eger (134/5)

köñül ber-: Birine, bir şeye sevgiyle, aşkla bağlanmak, âşık olmak.

Eger Hacı *köñül berse* bölekke / U xanimmu yéter pat pat tilekke (167/13)

köp: Çok.

Gunah qanunimu *köp* özgiriptu / Kitab jurnal oquşmu bir günahken (141/13)

Namayan idi *köp* peylide qesti / Yene kimge yéterkin şum şikesti (138/19)

Puli köpniñ néme qılsa yoli *köp* / Birav éytti Yéşi atmıştin aşti (174/3)

Ténini qiptu axir qiyma qiyma / Ayan boldi pelek *köp* çörgiliptu (141/12)

Ve yaki tevrigen déñiz okyanmu / Şherde ne qatarliq *köp* adem bar (146/18)

Ayağı çıqmıgan qiynaq soraqlar / Qiyin qistaqta *köp* yégen tayaqlar (152/8)

Beg Hacini bugün *köp* qildi memnun / Démekki déginini qildi Hacı (166/5)

Bu toqluqtin çıqarken hemme şoxluq / Birav éytti Emel mensep puli *köp* (174/2)

Bu yerde *köp* imiş bitim terepdar / Ve belki yoşurun başlıqliri bar (137/11)

Dili endişidin *köp* boldi naşad / İsitki némidep yazğandimen xet (162/7)

Kézip çöllər ara *köp* gañgirap baş / Qidirdim tapmidim héç yerde bir iz (183/9)

Kuluplarda kişige *köp* sorun yoq / Lékin türme dése bu yurttta kürmiñ (139/3)

Mana dostlar yene işqa kırıştı / Nème qilmaq kérek dep *köp* tırıştı (155/8)

Mana keñri köteme bağliq hoyla / Şeherde *köp* zamandin dañliq hoyla (165/4)

Nadamettin nomustin *köp* bozardim / Bozardim er turup acizliqimdin (160/17)

Özi elge qılıp *köp* cebir bunyad / Déğüzgey elni axir cebirdin dad (138/1)

Perişandur bugün halim perişan / Xétimde *köp* bolur hem eybu nuqsan (156/6)

Teqezza idi *köp* çünkü hökümet / Ürümçide bolğan bitim şukuhi (136/7)

Tügep qaldi mana axir hékaye / Ve lékin arminim *köp* benahaye (182/4)

Ürümçi şehiriddin ömek kélermiş / Ömekte ililiqlar *köp* bolarmış (146/4)

Xususen Hacı *köp* küler qaqaqlap / Şu vehşiy külkiniñ qurbani bu dem (171/7)

Yene sen ililiqqa hem medetkar / Dégen gepler bilen *köp* qiyna qiyna (141/10)

Puli köpniñ nème qılsa yoli *köp* / Birav éytti Yéşi atmiştin aştı (174/3)

Bügün her ikki xanniñ keypi bek saz / Biriddin biri *köprek* idi tennaz (166/20)

köpüklen-: Köpüklenmek.

Aqar u şarqırap taşqın ve qaynaq / Aqar u tolgınip *köpüklinip* téz (178/8)

kör-: Görmek.

Bu nème hadise yaman çüşimu / Ve yaki oñıda *körgeñ* işimu (179/12)

Érişkeç istikige emdi bes der / Buni *körgeñ* Gomindañ boldi xuş hal (147/14)

Ne çare *körgeñim* muñ sezgeñim muñ / Béşimdin hem tola ötküzgeñim muñ (135/9)

Nésip bolsa yene Qeşqerni *körmek* / Tümen boylırida azade kezmek (184/5)
Uniñ reptaridur her dem yamanlıq / Kişi *körmes* iken undin amanlıq (149/20)
Néme künlerni *körmey* qaldi başı / Némikin bu kéçe teqdir qazası (172/7)
Körüp ehvalni cüncañ çekti vayım / Dédi Hazır bu işqa yoq ilacım (145/11)
Körelmes bir birini emdi zinhar Şu çağ asta çiqirip qolliridin (172/15)

köreñle-: Kibirlenmek.

Köreñlep ketti u heddin ziyade / Kérimni tutqiniçe şu qatarda (136/3)

körpe: Pamuklu döşek.

Çeçimni *körpe* qılsam her seher şam (156/21)

körün-: Görünmek.

Köründi gül şepeqler içre Zöhra / Köründi Rabie Şérin ve Uzra (149/13)
Köründi közige mehbüs Kérimi / Uni taşlap şu halda özi تنها (150/11)
Palildap ketti goya yene xencer / *Köründi* yene goya ikki qeyser (180/14)
Yatar u kamérda yalguz birla adem / Yoçuqtin *körüner* çıqqanda her dem (140/20)
Boluşqandek yoqaldi bek tasadip / Yoqaldi héç *körünmes* qarisi hem (178/2)
Köründi gül şepeqler içre Zöhra / Köründi Rabie Şérin ve Uzra (149/14)

köteme: Yerden yükseltilerek yapılmış bir bağ.

Mana keñri *köteme* bağliq hoyla / Şeherde köp zamandin dañliq hoyla (165/3)

kötür-: Kaldırmak, yükseltmek.

Kötürse başını kim bexti paymal / Démekki böri qan içse soraq yoq (141/19)

köy-: Yanmaq.

Puti *köygen* toxudek heryan tipirlar / Beg Haci hemmidin sersan tipirlar (145/5)

köz: 1. Göz.

Yene *köz* aldida dehşet namayan / Quçaqlar yığla yığla hemmini qız (172/11)

Aqarganda saqal eldin uyalmay / Uyalmaqliq néme héç *közge* ilymay (166/12)

Qizidin ensirep yüz *közi* terlep / Çiqar sep koça koylardin qatarlap (144/15)

Közide yaşliri yamğur misali / Biraq ötkende yelpüp tañ nesimi (150/9)

Goya tilsiz idi qız hemde sañru / *Közige* hucrimu gördek qarañgu (175/12)

Bérip xetni Obulğa *közini* yumdi / Xiyal deryasığa şuñgudi çömdi (159/5)

Silaytti baş *közini* etigen keç / Uniñ üstige Leyli bekmu amraq (164/1)

Yüzide bir tebessum *közliri* nem / Gahi éytar mubarek gahi ğemkin (154/5)

Méni töt tam bilen saqlaydu mexsus / *Közümge* sancilip her künlüki mix (157/10)

Çirayi neççe neççe boldi teğyir / Gahi *közde* ümidtin bir nişane (164/14)

Közi yaşliq özi ğem içre sersan / Némiki bolsa sen erkin nepes sen (157/15)

Köründi közige mehbub Kérimi / Uni taşlap şu halda özi تنها (150/11)

2. Delik, boşluk.

Mana semen ara yigane bir bağ / Üzüknüñ *közide* durdane bir bağ (168/10)

köz aç-: Uyanık, dikkatli olmak.

Éçildi köz oñi qelbi urup cuş / Qoşuldi nepritige qehri qoş qoş (142/9)

köz uçida baq-: Sezdirmemeye çalışarak, başını çevirmeksizin yandan bakmak, göz kuyruğuyla bakmak.

Qiya *baqti* işikke *köz uçida* / Piçaq tutqan qoli romal içide (176/11)

köz yaşını tök-: Ağlamak.

Töker köz yaşını misralirimmu / Biraq meŋgü emesken qara zulmet (183/17)

közi guvalaş-: Gözü kararmak. Açlıktan, yorgunluktan gözleri iyi göremez bir durumda olmak.

Guvalaştı közi titrep vücudi / Sarañdek her terep sersan urundi (179/13)

közi torlaş-: Gözü kararmak; başı dönmek, hafif baygınlık geçirmek.

Közi torlaştı ve ketti madari / Üzüldi qelbiniñ goyaki tari (159/3)

közin üzme-: Gözünü ayırmamak. Bir şeye devamlı bakmaktan kendini alamamak.

Yéniçe oturup qız *közin üzmes* / Dérize üzre bağdin birdem ve bir pes (175/9)

közünü oy-: Gözünü oymak.

Qarap qoysañ *közünü oyğudekmiş* / Égiz açsañ tiliñni yulğudekmiş (142/1)

közle-: Gözlemek.

Şuni *közlep* axir qız yazdı bir xet / Xétide Hacığa qoydı éniq şert (151/5)

Démek işniñ tégide bir pilan bar / Pilanda *közligen* mexpiy nişan bar (168/6)

Qeyerkin *közligen* nişani zadi / Cahan cimcit goya tilsiz tebiet (178/11)

kulup: Salon.

Kuluplarda kişige köp sorun yoq / Lékin türme dése bu yurtta kürmiñ (139/3)

kuşade: Açılmış, açık, ferah.

Yene kimler ve kimler dil *kuşade* / Kélişti gahi atlıq gah piyade (165/13)

küç: Güç.

Cahan gerq bolğudek tursa yéşinga / Ne bolsa mende *küç* imkan ne yardım (160/14)

Gülayımlar öyide haza matem / Buniñ tesvirige *küç* quvvitim yoq (171/10)

Lékin sevr tehemmul ğayivi añ / Bolurken adimige *küç* ve derman (155/6)

Xiyal qilmaptiken u buni zinhar / Xelqte munçe *küç* munçe casaret (146/20)

Ne erkim ne *küçüm* bardur xudayım / Kiyikmu yaxşıraq men binevadin (158/3)

küçsizlik: Güçsüzlük, kuvvetsizlik.

Bu teqdir aldida *küçsizlikimdin* / Méniñ érenlikimge miñçe lenet (160/19)

kül: Kül.

İdim menmu séniñdek bir qızılgül / Bolursen senmu mendek emdi xes *kül* (167/10)

kül-: Gülmek.

Bolurken kéçiniñ kündüzi elvet / Mana tañmu étip *küldi* quyaşmu (183/20)

Kéçiçe oylidi hem *küldi* gahi / Ya qatil ve oğri ya qaraqçı (139/11)

Qaqaqlap *küldi* Haci mestu meğrur / Quçaqlap aldi hetta dostni mesrur (175/3)

Küler hem gahida meğrur sipayi / Démekki çörgilep bu çerxi gerdun (166/3)

Gahi sazendiler elneğme başlar / Bolup xuşvax *kületti* hemme erbab (171/6)

Yazarmen emdi tañ *külgen* zamanni / Şu tañniñ nuriğa çömgen cahanni (184/9)

Çüşendikim aman bolmas bu başı / Xelqke *külmigünçe* erk quyaşı (142/12)

Qanatiñni aşu şamğa yaqarsen / Ümid şuki béğiñda *külse* ğunçe (158/18)

Méniñ meylimçe bolsa künde *külsek* / Qara tupraqqimu *külüp* kömülsek (135/3)

Külüp Haci yéqin kelgen hamane / Étildi ikki şır gezepkarane (176/15)

Buni añlap söyüdi *küldi* yeñge / Démekki gaça qizmu kirdi tilge (175/15)

Tümenmu *küldi* értiş yoruñqaşmu (183/21)

Xususen Hacı köp *küler* qaqaqlap / Şu vehşiy *külkiniñ* qurbani bu dem (171/7)

Méniñ meylimçe bolsa künde *külsek* / Qara tupraqqimu *külüp* kömülsek (135/4)

külke: Gülme, gülüş, kahkaha.

Qilur bizni siyaset üzre tarmar / Şuni éytqaç yüzige çıqti *külke* (146/8)

Yéter *külke* navasi yıraq yıraqqa / Biravlar marişlar encan témidin (173/15)

Xususen Hacı köp *küler* qaqaqlap / Şu vehşiy *külkiniñ* qurbani bu dem (171/8)

kün: Gün.

Biri çümbel bilen biri oçuq yüz / Şu *kün* añlap xeverni Leylimu teñ (144/10)

Düşmenni bu dehr zeberdes qilur / Nexvet meyidin bir neççe *kün* mest qilur (162/2)

Putıǵa yene çoñ kişen sélindi / Bıraq ötker aradin hepte on *kün* (139/18)

Şuniñdin ikki *kün* ötti dégende / Kérım çıqti qamaqtin kütmiǵende (152/3)

Néme *künlerni* körmey qaldi başı / Némikin bu kéçe teqdir qazası (172/7)

Urundi *künni* tosqamaqqa étekte / Şepereñdek qéçip tañdin katekte (137/1)

künde: künde: Her gün.

Méniñ meylimçe bolsa *künde* külsek / Qara tupraqqimu *külüp* kömülsek (135/3)

kündeş: Rakip (kadınlar arasındaki rekabet).

Ular *kündeş* bolup daim yutup qan / Ötetti ot bilen sudek qerışman (166/17)

Yeqip her künlüki baǵrıǵa ateş / Cénimǵa zix idi bu öyde *kündeş* (167/6)

Bu kündeşke bugün *kündeş* tépildi / Uniñmu baǵrıǵa ateş yeqildi (167/7)

Bu kündeşke bugün *kündeş* tépildi / Uniñmu baǵrıǵa ateş yeqildi (167/7)

Némiki bolsa başqa öy tutulsun / Bu *kündeşler* doqidin u qutulsun (167/20)

kündüz: Gündüz.

Ümid şuki ümidni üzme ey yar / Bu Qeşqer kécisiniñ hem *kündüzi* bar (161/16)

Goya qaldi kitabim çala tepsir / Néteykim tün idi *kündüzmu* u çağ (183/4)

Bolurken kéciniñ *kündüzi* elvet / Mana tañmu étip küldi quyaşmu (183/19)

künide: Gününde.

Yene qan çaçrığan qıyınq soraqlar / *Künide* miñ qétim öltürse gerçe (143/2)

künlük: Günlük.

Gahi qamça gahi gañza gahi yağ / Bedende qaldurup her *künlüki* dağ (152/10)

Méni töt tam bilen saqlaydu mexsus / Közümge sancilip her *künlüki* mix (157/10)

Miğildap yürsimu uzun qulaqlar / Yene her *künlüki* tarqap varaqlar (137/6)

Yéqip her *künlüki* bağrimğa ateş / Cénimğa zix idi bu öyde kündeş (167/5)

kürmiñ: Binlerce.

Kuluplarda kişige köp sorun yoq / Lékin türme dése bu yurtta *kürmiñ* (139/4)

küt-: Beklemek.

Küter méhmanni Hacı xuş tebessum / Şu xilda başlinip bu toy ziyapet (171/1)

Tüpeylidin xelqniñ östi rohi / *Kütetti* el bitimdin yaxşı exbar (136/10)

Néme qılsun kimige eylesun dat / Cimi *kütken* ümidi boldi berbat (149/6)

İdi bu *kütmigen* bir geyriy ehval / Ularçe bu casaret bu namayış (147/15)

Şuniñdin ikki kün ötti dégende / Kérim çıqti qamaqtin *kütmigende* (152/4)

kütüp al-: Karşılama.

Tömür dervazidin çıqqan hamane / *Kütüp aldi* uni ağa iniler (153/8)

Kütüp aldi uni dehlizde yeñge / Şaraqlap alıqında neççe teñge (176/7)

küyçe: Şarkıcı.

Biri şair xelqniñ muñçisiken / Azadlıq hem adalet *küyçisiken* (140/6)

küz: Sonbahar.

Eqıldin azgudek bopqaldi patem / Mana Leyli goyaki *küz* xazani (172/4)

lale : Lale.

Boranda titrigendek lale günçe / Mana öy bir zaman Kérim tuğulğan (154/9)

lampa: Lamba.

Pilildap nur çaçar üstelde *lampa* / Beg Hacı sayisimu çüşti tamğa (176/13)

lapas: Salınma.

Obul sekrep *lapasqa* çiqti çaqqan / Lavuldap ot xeşekmu yandı şu an (177/17)

Beg Hacı öyde dadlar sirtta şavqun / Téxiçe öçmigen *lapasta* yalqun (180/12)

Ve belki çüş körer uxlap şu saet / Lékin örlep *lapasta* otmu şu an (178/14)

lavcañ: Çince bir özel isimdir. Soyadı Cañ olan yaşlı Çinli.

Éti *lavcañ* özi bir kommunistmiş / Uni Sen kommunist yenen terepdar (141/7)

lavulda-: Alev alev yanmak.

Obul sekrep *lapasqa* çiqti çaqqan / *Lavuldap* ot xeşekmu yandı şu an (177/18)

lazim: Lazım, gerekli.

Capayu cebrisi andin elemkar / Nème *lazim* cahan emdi bu canga (150/4)

lehet: Mezar.

Ténim taki *lehet* bolğuçe xak / Eceblenmu eger bir tün ya axşam (158/13)

Ténim yaki *lehet* bolğuçe xak / Dégen bir çin sadaqettin nişane (173/1)

lehze: An, en kısa an, çok kısa bir vakit.

İradem hem érip ketti bu *lehze* / Qelemni sürkisem qegezge bu dem (171/13)

lenet: Lanet.

Bu teqdir aldida küçsizlikimdin / Méniñ érenlikimge miñçe *lenet* (160/20)

lerze lerze: Titreme, titreyiş.

Ne quvvetki köñülde taqitim yoq / Ténim titrer simabtek *lerze lerze* (171/12)

lev: Dudak.

Nisayim keldi şu çağ bizge melum / *Lévide* yene şu gemkin tebessüm (155/12)

Birer dem olturup sen alsañ aram / *Lévim* bolsa saña yaqut piyale (157/2)

Qimirlar *levliri* titreñgü ünsiz / Bu belki bolğusi axırqı didar (172/13)

leviz: Söz.

Bahar yamğuriğa çöl qançe teşna / İdim *levziñge* menmu şunçe teşna (159/20)

Vapa *levzide* sen idiñ muellim / Maña berdiñ yene bir kerre telim (161/1)

Teselli *levzidin* béretti teskin / Yürek titrer idi emdi bölekçe (154/7)

lékin: Lakin, fakat, ancak, ama.

- Cuği gerçe uniñ bir az kiçikrek / *Lékin* uçqur idi u xuddi yeldek (163/16)
- Çiqip ketti ular bağdin salamet / Ve *lékin* hemme bir vehşiy zulmet (177/20)
- Gururi bar *lékin* bir arslanek / Nême gep bu nême adem bu mehbus (141/3)
- Kérimdin yoq idi *lékin* nişane / Obul başliq yene yüzlep telepkar (147/5)
- Kuluplarda kişige köp sorun yoq / *Lékin* türme dése bu yurtta kürmiñ (139/4)
- Lékin* başqa idi her kimde istek / Ki cinniñ qesti şaptulda dégendek (167/1)
- Lékin* derhal yigip huşini yekdil / Kérimmu yazdı bir xetni epçil (159/9)
- Lékin* sevr tehemmul gayivi añ / Bolurken adimige küç ve derman (155/5)
- Lékin* türme misali bir oçaqken / Tömürni gañ qilişqa xoymu çağken (142/5)
- Ömürlük ayriğan oxşaydu bizni / *Lékin* sensiz maña cahan kérekmes (158/10)
- Peqet bir demde aram tapqusi can / *Lékin* düşmen öçini undin alsa (150/18)
- Qisas xenciri gerçe qolda teyyar / Ve *lékin* Hacı yirtquç bekmü heyvar (163/6)
- Tügep qaldı mana axir hékaye / Ve *lékin* arminim köp benahaye (182/4)
- Ular bolğanidi geptin xeverdar / *Lékin* bilmes idi işniñ tégini (153/12)
- Ve belki çüş körer uxlap şu saet / *Lékin* örlep lapasta otmu şu an (178/14)
- Ve *lékin* paydisiz bolmas bu hergiz / Töşük monçaqmu qalmas yerde yipsiz (135/13)
- Ve *lékin* xelq çéver bolğaç hamane / Bitim mezmunidin taptı nişane (137/3)

lükçek: Haydut, alçak.

- Ya kazzap muştumzor yol toraqçı / Ya tavka üstide *lükçek* qimarvaz (139/14)

macalim yetme-: Güç kalmamak, güçsüzleşmek.

- Cavabiğa tilim biçare boldı / Qelem tutmaqquimu *yetmey macalim* (160/8)

macra: Macera, serüven, vaka, olay.

Xelqimu qılmiğaymış emdi *macra* / Çiqip Hacı sépilge şuni élan (146/13)

madar: Kuvvet, güç, kudret, takat, mecal, derman.

Bu bağqa ter töküp ketkeç *madari* / İmaret hösniniñ herbir cilasi (169/13)

madari ket-: Dayanacak hali kalmamak, gücü azalmak, bitmek.

Közi torlaştı ve *ketti madari* / Üzüldi qelbiniñ goyaki tari (159/3)

makan: Mekan, barınak, meskün yer, durulan yer.

Urup kirküzdi gördek bir *makanga* / Égiz burni boyalğanidi qanga (138/13)

Ne hacet emdi u xilvet *makani* / Dédi u öz özige maña asan (150/15)

malamet: Tekdir, ayıplama, kötüleme.

Bilürler çünki xelqim mendin artuq / Uniñdin yaxşısı çekmey *malamet* (139/8)

malaqet: Meşakkat.

Tirik öldi dégen şu ah palaket / Xalayıqqa néçük bolğay *malaqet* (179/20)

mana: İşte.

Buzuldi yol adaştı Qeşqeriyler / *Mana* şu Qeşqeriyler yeñdi axir (147/2)

Mana alma anar şaptul cineste / Ürük encür gilas amut ve piste (168/15)

Bolurken kéçiniñ kündüzi elvet / *Mana* tañmu étip küldi quyaşmu (183/20)

Boranda titrigendek lale günçe / *Mana* öy bir zaman Kérım tuğulğan (154/10)

Eqildin azğudek bopqaldi patem / *Mana* Leyli goyaki küz xazani (172/4)

Mana dostlar yene işqa kırıştı / Nème qilmaq kérek dep köp tiriştı (155/7)

Mana emdi yatarken bolsa toğri (139/21)

Mana güldek bézeklik xaliy hucra / Bu hucra içre qızğa yeñge hemrah (175/5)

Mana herbiy ştabniñ türmiside / Yétışmey qaldi kamér tün nispide (138/7)

Mana kamérdiki on neççe adem / Biridin biri pak mesum iken hem (140/1)

Mana keñri köteme bağliq hoyla / Şherde köp zamandin dañliq hoyla (165/3)

Mana semen ara yigane bir bağ / Üzüknüñ közide durdane bir bağ (168/9)

Mana sizge yene muñluq hékayet / Zamane zorluqidin bir şikayet (135/17)

Mana xetni élip mañdi Nisayim / Yene şu çéhrisi gemkin mulayim (163/13)

Peqet birla Çolaq Mexsum idi şad / *Mana* semendiki yene aşu bağ (173/12)

Qéçışqa erki bar çölde baladin / *Mana* yirtquç maña salmaqta çangal (158/6)

Siyah ornıǵa tamdi abi diydem / *Mana* momdek érip yatqan Gülayim (171/16)

Tügep qaldi *mana* axir hékaye / Ve lékin arminim köp benahaye (182/3)

manta: Buğulanmış köfte.

Bu yaqta zix kavap permude bari / Yene aş *mantıǵa* qazan ésiqliq (170/8)

mañ-: 1. Yürümek, gitmek.

Mana xetni élip *mañdi* Nisayim / Yene şu çéhrisi gemkin mulayim (163/13)

Çöçüp vaydad didi qéni saqali / Zavalǵa *mañdimu* şöhet kamali (179/18)

2. Hareket etmek, ilerlemek.

Qolum titrep qelem *mañmas* ravane / Goya cismim irademge bigane (156/7)

mari-: Gizlice bakmak.

Yéter külke navasi yiraq yiraqqa / Biravlar *marışlar* encan témidin (173/16)

maslaş-: Uyğun olmak.

Pütün cehli bilen *maslaşti* oñ sol / Gahi at çapturup gahi piyade (136/1)

matem: Matem, yas.

Bovaqtek her qaçan oynaqi şoxluq / Nème bu toymu yaki haza *matem* (172/2)

Gülayımlar öyide haza *matem* / Buniñ tesvirige küç quvvitim yoq (171/9)

me de-: Koyunun 'me' diye ses çıkartması, melemek.

Biraq qoyda *me démekke* hoquq yoq (141/21)

medetkar: Yardımcı.

Yene sen ililiqqa hem *medetkar* / Dégen gepler bilen köp qiyna qiyna (141/9)

meğrur: Mağrur, kibirli.

Beg Hacimu xuşal *meğrur* xiraman / Qedem qoyğanidi dehlizge şu an (176/5)

Küler hem gahida *meğrur* sipayi / Démekki çörgilep bu çerxi gerdun (166/3)

Qaqaqlap küldi Hacı mestu *meğrur* / Quçaqlap aldı hetta dostni mesrur (175/3)

mehbus: Mahpus, tutuklu.

Éçildi qara dervaza bitexir / Boşandı neççe on *mehbus* ravane (147/4)

Gururi bar lékin bir arslanek / Nème gep bu néme adem bu *mehbus* (141/4)

Köründi közige *mehbus* Kérimi / Uni taşlap şu halda özi تنها (150/11)

Méni bir yip bilen bağlap kişenler / Séni türme içide qılsa *mehbus* (157/8)

Robirt şérniñ pilani boldi tarmar / Azad qilmaq siyasiy *mehbusni* derhal (143/12)

Bérilsun heq hoquqlar mezlum elge / Boşat barçe siyasiy *mehbusni* şertsiz (143/20)

mehbus bol-: Mahpus olmak, tutuklu olmak.

Kérimmu şu qatari *boldi mehbus* / Sélindi bir kişen hem qayta mexsus (138/11)

mehkem: Sağlam, dayanıklı.

Bolup elçi Çolaqtin xatiri cem / Gülayimğa yépişti emdi *mehkem* (148/18)

Ştab dervazisi *mehkem* étildi / Çériklermu sépilge çîñ bekindi (145/1)

mexpiy: Gizli, saklı.

Démek işniñ tégide bir pilan bar / Pilanda közligen *mexpiy* nişan bar (168/6)

mexsus: Mahsus, özel.

Kérimmu şu qatari *boldi mehbus* / Sélindi bir kişen hem qayta *mexsus* (138/12)

Méni töt tam bilen saqlaydu *mexsus* / Közümge sancilip her künlüki mix (157/9)

melum kel-: İçine doğmak, bir işin olduğunu ya da olacağını sezinlemek, tahmin etmek.

Nisayim *keldi* şu çağ bizge *melum* / Lévide yene şu gemkin tebessüm (155/11)

melun: Melun, lanetli, günahlı.

Şherde şu kéçe bolğanda tutqun / Xakocañ heddin aşti vehşiy *melun* (135/20)

memnun qil-: Mutluluk vermek, bahtiyar etmek.

Beg Hacini bugün köp *qildi memnun* / Démekki déginini qildi Hacı (166/5)

mena ber-: Kendine göre bir yargıya varmak, yorumlamak.

Eceb *bergeniken* insağa *mena* / Eger pil bolsimu cismi bolur xak (155/1)

mensep: Mansıb, rütbe, makam, mevki.

Bu toqluqtin çıqarken hemme şoxluq / Birav éytti Emel *mensep* puli köp (174/2)

Ciriñlar ötükide tuç şınuri / Démekki ehli *mensep* beri keldi (170/18)

menzil: Durak.

Néçük tapqay béríp *menzilni* adem / Yézilğaçqa şu zulmette kitabim (183/13)

meñgü: Ebedî, sonsuz.

Töker köz yaşını misralırimmu / Biraq *meñgü* emesken qara zulmet (183/18)

mepi: Araba.

Povuska *mepiler* yolda calaqlap / U ketti qaldi munda dağı peryad (173/9)

meqset: Amaç, maksat.

Néme isteydikin munçe sevsiz / Némikin istiki *meqset* muradi (178/10)

Salamdin soñ xette *meqset* irade / Munu süret bilen bolğan ipade (156/3)

Némikin *meqsiti* zulmette bu tün (138/21)

merdane: Merdane, mertçe, yiğitçe.

Tutatti özini *merdanilerçe* / Éşip hetta ilimge zevqi yadi (143/3)

merike: Merasim.

Şu xilda başlinip ketti bu *merike* / Beg Haci hem yigit hem boldi serke (165/17)

merkez: Merkez.

Uların işini *merkez* bilermiş / Kéçikmestin ştab dyenbav bérermiş (148/3)

mesrur: Sevinmiş, sevinçli.

Qaqaqlap küldi Hacı mestu meğrur / Quçaqlap aldi hetta dostni *mesrur* (175/4)

mest: Sarhoş, kendinden geçen.

Qaqaqlap küldi Hacı *mestu* meğrur / Quçaqlap aldi hetta dostni *mesrur* (175/3)

mest qil-: Sarhoş bir duruma gelmek, esrimek.

Düşmenni bu dehr zeberdes qilur / Nexvet meyidin bir neççe kün *mest qilur* (162/2)

mesum: Suçsuz, masum.

Mana kamérdiki on neççe adem / Biridin biri pak *mesum* iken hem (140/2)

meşrep: Ziyafet, keyif meclisi, şölen.

Qoşaq naxşa toquşmu bir gunahken / Ve hetta bezme *meşrepmu* günahken (141/16)

mey: Mey, içki.

Düşmenni bu dehr zeberdes qilurNexvet meyidin bir neççe kün mest qilur(162/2)

meydan: Meydan, alan.

Axir tarqap xelq boş qaldi *meydan* / Namaz xuptengimu éytildi ezan (148/13)

meyil: Meyil, yönelme.

Çékey men *meyli* birdem daği peryad / Ne arman türmidin u bolsa azad (151/3)

Biraq qayğu ve muñ *meylim* emestur / Hemişe muñliniş peylim emestur (135/1)

Méniñ *meylimçe* bolsa künde külsek / Qara tupraqqimu külüp kömülsek (135/3)

meyüsane: Meyus halde. Meyusane. Umutsuz halde.

Şuni oylap töküp yaş *meyüsane* / Yene yazdı Kérimge başqa name (163/11)

mezlum: Ezilen, zulüm edilen.

Bérilsun heq hoquqlar *mezlum* elge / Boşat barçe siyasiy mebusni şertsiz (143/19)

Méniñdek nativan *mezlum* emes sen / Ve hetta erlikñ hem qolda erkin (157/17)

mezmun: Konu, anlam, mana.

Xeverniñ *mezmunida* bir xeter bar / Bitim icrasini qılmaqa teptiş (146/1)

Ve lékin xelq céver bolgaç hamane / Bitim *mezmunidin* tapti nişane (137/4)

méhman: Konuk, misafir.

İlik alganda her *méhman* salamin / Éger sel pel bëshini gahi gahi (166/1)

Kétişti hemme méhman keypliri çağ (174/19)

Yene şişe qedehlermu muheyra / Uzun ötmey kélişti *méhman* canablar (170/14)

Küter *méhmanni* Hacı xuş tebessum / Şu xilda başlinip bu toy ziyapet (171/1)

méve: Meyve, yemiş.

Qatar üstel orunduq neççe neççe / Sığışmas *méviler* üstelge goya (170/12)

Démek bağ *mévisi* éytqandin artuq / Üzümzar sayiven bostandin artuq (168/17)

méxanik: Teknisyen, usta, makine uzmanı.

Biri Özbék yigit kino *méxanik* / Ana cemetidin uşbu şerhlik (140/11)

micez: Mizaç, karakter.

Şudur barlıq zulum ehli *micezi* / Xudaya bol özüñ bu işta qazi (138/5)

miğilda-: Kaynaşmak, bol olmak.

Miğildap yürsimu uzun qulaqlar / Yene her künlüki tarqap varaqlar (137/5)

mix: Çivi.

Méni töt tam bilen saqlaydu mexsus / Közümge sancilip her künlüki *mix* (157/10)

min-: Binmek.

Çépişti neççe xadim her terepke / *Minip* at ikkisi şeher terepke (180/18)

minut: Dakika.

Kérimmu sezdi halni şu *minutta* / Anamey dédi seldek aqti yaşı (154/15)

miñ: Bin sayısı.

Ölüm *miñ* yaxşıraqtur maña bu dem / Uyaldim terlidim çoğdek qızardim (160/15)

Uniñdin ölgini *miñ* idi xopraq / Qarañgu görde tenni yapsa tupraq (179/21)

Xata qilğanikenmen evetip xet / Ne payda emdi *miñ* çeksem nadamet (163/10)

Yene qan çaçrığan qıynaq soraqlar / Künide *miñ* qétim öltürse gerçe (143/2)

miñ miñ: Bin bin. Çok çok.

Udul kamerda iş andin bölekçe / Kérim aldi savaq *miñ miñ* étekçe (140/18)

Qolini bağlidi belbağ bilen çin / Dirilder Hacı ittek yerde *miñ miñ* (176/20)

miñçe: Binlerce.

Bu teqdir aldida küçsizlikimdin / Méniñ érenlikimge *miñçe* lenet (160/20)

miñlap: Biner biner.

Sığar *miñlap* kişi ve belki on miñ / Yéter bu sözni qılmaq mundin artuq (139/5)

misal: Mesela, örnek.

Közide yaşlırı yamğur *misali* / Biraq ötkende yelpüp tañ nesimi (150/9)

Lékin türme *misali* bir oçaqken / Tömürni gañ qılışqa xoymu çağken (142/5)

Misali sargıyar şaxta yopurmaq / Derexniñ yiltizi ger bolmisa saq (142/13)

misil: Misil, benzeyiş, aynılık.

Kérım xetni oqurken qelbi oynaq / Qoli titrer idi *misli* yopurmaq (156/2)

misra: Mısra.

Töker köz yaşını *misralirimmu* / Biraq meñgü emesken qara zulmet (183/17)

moden: Şakayık.

Bolur şeyda güzel hösnige herkes / Yene re'na bilen *moden* ve cüxar (169/4)

molla: Molla.

Palan bayu pokun begler imamlar / Yene bayveççiler *molla* işanlar (165/12)

mom: Mum.

Siyah ornığa tamdı abi diydem / Mana *momdek* érip yatqan Gülayım (171/16)

momay: Anneanne, yaşlı kadın.

Uni qoşna momay baqqan balam dep / U hem östi *momayni* öz anam dep (163/17)

Uni qoşna momay baqqan balam dep / U hem östi *momayni* öz anam dep (163/18)

monçaq: Boncuk, gerdanlık.

Ve lékin paydisiz bolmas bu hergiz / Töşük *monçaqmu* qalmas yerde yipsiz (135/14)

möcize: Mucize.

Ki insan emgiki bir *möciziken* / Cahanniñ zinniti emgek iziken (168/13)

mök-: Gizlenmek, sallanmak.

Néteykim yoq maña *mökmekke* cañgal / Démek boran soqup gül ğunçimizni (158/7)

möñde-: Kaba hareketle oturduğı yerden kalkmak.

Çöçüp vaydad didi hem qopti *möñdep* / Xiyal qılmas idi u men tirik dep (179/9)

mubada: Eğer, ise, şayet.

Qobul bolmaydiken bu şert *mubada* / Méni tapsun kişi bir qebrigahda (151/9)

mubarek: Mübarek.

Visal deryasidin ger içse tamçe / Qaçankim bir *mubarek* name keldi (160/2)

Yüzide bir tebessum közliri nem / Gahi éytar *mubarek* gahi ğemkin (154/6)

muellim: Öğretmen.

Vapa levzide sen idiñ *muellim* / Maña berdiñ yene bir kerre telim (161/1)

muetter: Hoş koku.

Çimen gülşenliri xoymu *muetter* (168/19)

Muetter gülliri goyaki exter / Xususen köl boyida güli nerkes (169/1)

muhebbet: Muhabbet, sevgi, sevmə.

Cahan söygü *muhebbet* qebrisidur / Pelek işq ehliniñ görkarçisidur (149/17)

Muhebbet ehlidin parlaq nemune / Gülayim hoşidin ketti şu demde (173/3)

muheyya: Bir iş yapmak için gereken her şeyi tamamlamış olan, anık, amade, müheyya.

Yene şişe qedehlermu *muheyya* / Uzun ötmey kélişti méhman canablar (170/13)

muxbir: Muhabir, haberci.

Biri *muxbir* iken kespiy qelemkeş / Qilur el derdige derdni teñkeş (140/7)

mulayim: Mülayim, müşfik, şefkatli, sevecen, latif, okşayıcı, yumuşak.

Mana xetni élip mañdi Nisayim / Yene şu çéhrisi gemkin *mulayim* (163/14)

mumkin: Mümkün.

Néçük *mumkin* qelemde zahir etmek / Yürek muñlirini éytip tügetmek (156/9)

munasip: Münasip, uygun.

Tirişti Leyliniñ halin bilişke / *Munasip* çare tedbir izdinişke (155/10)

munçe: Kadar, şu kadar.

Kim u *munçe* qaram beñvaş ve tersa / Beg Hacı şöhrisini yerge ursa (180/5)

Tesevvur qilmığan *munçe* şicaet / Ecebmu heddin aşti Qeşqeriyler (146/21)

Xiyal qilmaptiken u buni zinhar / Xelqte *munçe* küç munçe casaret (146/20)

Néme bu *munçe* dehşetlik palaket / Öyige ot qoyup berse talapet (180/3)
Néme isteydikin *munçe* sevrsiz / Némikin istiki meqset muradi (178/9)
Péşanem bolmisidi *munçe* şorluq / Céniñğa yetmes irdi şunçe xorluq (156/11)
Qutuldi hemmidin *munçe* tasadip / Yene qandaq oyun başlaydikin çerx (153/3)
Xiyal qilmaptiken u buni zinhar / Xelqte *munçe* küç munçe casaret (146/20)
Biri şair xelqniñ *muñçisiken* / Azadlıq hem adalet küyçisiken (140/5)
Ne çare méni devran salsa *muñğa* / Tuğulğan gül diyarım tolsa *muñğa* (135/8)

munda: Burada.

Beg Hacimu kélip bu bağqa şexsen / Soraşturdi néçük dep *munda* işlar (170/2)
Povuska mepiler yolda calaqlap / U ketti qaldi *munda* dağı peryad (173/10)

mundaq: Böyle.

Uniñ üstige *mundaq* bir xever bar (145/17)

mundin: Bundan.

Siğar miñlap kişi ve belki on miñ / Yéter bu sözni qilmaq *mundin* artuq (139/6)

muntezim: Muntazam, tertipli.

İdi taştekte uyul bir *muntezim* iş / Ayan boldi u çağlıq iş emesken (147/17)

muñ: Keder, hüzn, elem, üzüntü.

Ne çare körginim *muñ* sezginim *muñ* / Béşimdin hem tola ötküzginim *muñ* (135/9)

Ne çare körginim *muñ* sezginim *muñ* / Béşimdin hem tola ötküzginim *muñ* (135/9)

Ne çare körginim *muñ* sezginim *muñ* / Béşimdin hem tola ötküzginim *muñ* (135/10)

Şuña dastan ara *muñ* ne ecibtur / Qelemge *muñ*linişmu bir nesiptur (135/11)

Biraq qayğu ve *muñ* meylim emestur / Hemişe *muñliniş* peylim emestur (135/1)

Éğir bir *muñ* çaçar öyde tilavet / Adem hól nerse dep ötmüşte dana (154/19)

Méni tenqidlişer belki kitabxan / Némançe *muñğa* tolğan dep bu dastan (134/8)

Néçük mumkin qelemde zahir etmek / Yürek *muñlirini* éytip tügetmek (156/10)

muñğa sal-: Derde sokmak.

Ne çare méni devran *salsa muñğa* / Tuğulğan gül diyarım tolsa *muñğa* (135/7)

muñdaş -: Dertleşmek.

Kérim bolsa musibettin xeverdar / Şu halda *muñdişip* ötkende bir çağ (153/20)

muñlan -: Hüzünlenmek, duygulanmak, kederlenmek.

Şuña dastan ara *muñ* ne ecibtur / Qelemge *muñlinişmu* bir nesiptur (135/12)

Biraq qayğu ve *muñ* meylim emestur / Hemişe *muñliniş* peylim emestur (135/1)

muñluq: Hüzünlü, duygulu, kederli.

Mana sizge yene *muñluq* hékayet / Zamane zorluqıdin bir şikayet (135/17)

muqam: Motif, hava, melodi.

Tépip Leyli Kérimlarniñ *muqamin* / Yazarmen şübhısiz dastan davamin (184/7)

muqerrer: Mukarrer, şüphesiz, kesin.

Qılur bir kün *muqerrer* xun devasi / Şu bağmu tañ bilen teñ tilğa kirdi (169/15)

murat: Murat, istek, dilek.

Néme isteydikin munçe sevsiz / Némikin istiki meqset *muradi* (178/10)

Ne bolğay paydisi yetmiş yéşiñdin / Eger nepsiñ *muradin* izdiseñ sen (174/16)

musibet: Musibet, bela, kötülük, sıkıntı.

Kérim bolsa *musibettin* xeverdar / Şu halda muñdişip ötkende bir çağ (153/19)

muştaq: Susuzluk, özlem dolu, susamış.

U qız hem Leyligülge idi *muştaq* / Biri aç a bir goya siñildur (164/3)

muştumzor: Zorba; ancak kendi çıkarını güden adam.

Ya kazzap *muştumzor* yol toraqçı / Ya tavka üstide lükçek qimarvaz (139/13)

muşu tapta: Şu anda.

Eceb oxşar idi u *muşu tapta* / Yoğan bir ecdiha ağzığa hetta (138/17)

müşkül bol-: Zor duruma düşmek.

Qoşuldi üstilep öy öyge adem / Nepes almaqmu *müşkül boldi* şu dem (138/10)

müşük: Kedi.

Yalaştı tumşuqını xatiri cem / Yaraşqandek *müşük* it xuddi şu dem (166/22)

nadamet: Nedamet, pişmanlık.

Nadamettin nomustin köp bozardim / Bozardim er turup acizliqimdin (160/17)

nadamet çek-: Pişman olmak.

Xata qilğanikenmen evetip xet / Ne payda emdi miñ *çeksem nadamet* (163/10)

nahayet: Pek, aşırı.

Şuni tekitlimek bestur *nahayet* / Ki dünya her kişiğe bir étiz yer (181/3)

Yétişmes u téxi qilmas qanaet / İmiş çünki xelq dehşet *nahayet* (137/22)

naxşa: Şarkı.

Qoşaq *naxşa* toquşmu bir gunahken / Ve hetta bezme meşrepmu günahken (141/15)

namayan: Görülür, açık, aşikar.

Namayan idi köp peylide qesti / Yene kimge yéterkin şum şikesti (138/19)

Qatar öyler bilen ayvan pəşayvan / İşik tüvrükliride neqış *namayan* (165/6)

Yene köz aldida dehşet *namayan* / Quçaqlar yigla yigla hemmini qız (172/11)

namayış: Gösteri, nümayiş.

İdi bu kütmigen bir geyriy ehval / Ularçe bu casaret bu *namayış* (147/16)

Xalayıq qozğilip qildi *namayış* / Telep şuki Bitim aşsun emelge (143/17)

name: Name, mektup.

Şuni oylap töküp yaş meyüsane / Yene yazdı Kérimgə başqa *name* (163/12)

Visal deryasidin ger içse tamçe / Qaçankim bir mubarek *name* keldi (160/2)

Démey bir *namekim* durdane keldi / Béşim kökke ulaştı xuşluqumdin (160/3)

namehrem: Başkasının, başkasının malı.

Bu hoyla arqısı bir xas heremdur / Uniñda ikki xanim *namehremdur* (166/16)

nan: Ekmek.

Ésildi neççe neççe yerge qazanlar / Yéqildi hem toqaç şırmani *nanlar* (165/10)

naruşen: Parlak olmayan.

Ki dastan axiri qaldi *naruşen* / Tumanda qalğınidek xuddi gülşen (182/5)

naşad: Mutsuz, üzüntülü.

Dili endişidin köp boldi *naşad* / İsitki némidep yazğandimen xet (162/7)

Oqup qalsa yene kelğüsi evlad / Bolur belki tavi xire köñli *naşad* (134/10)

nativan: Zayıf.

Méniñdek *nativan* mezlum emes sen / Ve hetta erlikiñ hem qolda erkiñ (157/17)

nava: Melodi, ahenk.

Éser gülşende emdi tañ sabasi / Çañıldar bağ ara quşlar *navasi* (184/2)

Yéter külke *navasi* yırağ yırağqa / Biravlar marişlar encan témidin (173/15)

nazunémet: Nimet.

Yoğan üstelde xil xil *nazunémet* / Qilar yeñge néçüktur vez nesihet (175/7)

ne~néme:1. "Çok fazla" anlamına gelen ve şaşkınlık ifade eden bir söz.

Yétip kelmektiken bir şepe tañdin / Qutulsam *ne* ecib zulmet cahandin (151/14)

Şuña dastan ara muñ *ne* ecibtur / Qelemge muñlinişmu bir nesiptur (135/11)

Üçeylen çıqti bağqa bağ qarañgu / *Ne* bağki hemme yaq şundaq qarañgu (177/12)

2. "Aşırılık, çok, oldukça fazla" anlamı katmıştır.

Buni añlap xalayiq saldi çuqan / *Ne* çuqan partlidi goyaki volqan (148/6)

Ve yaki tevrigen déñiz okyanmu / Şherde *ne* qatarliq köp adem bar (146/18)

Çékey men meyli birdem dağı peryad / *Ne* arman türmidin u bolsa azad (151/4)

3. "Gerek yok, ne gerek var, ne hâcet" anlamlarına gelen bir ifade.

Ne bolğay paydisi yetmiş yéşindin / Eger nepsin muradin izdiseñ sen (174/15)

Kéçiçe qan yutup oylaştı tedbir / Buni tesvirlimek emdi *ne* hacet (181/2)

Capayu cebrisi andin elemkar / *Néme* lazim cahan emdi bu canğa (150/4)

4. "Ne" anlamında soru ifadesi.

Ne quvvetki köñülde taqitim yoq / Ténim titrer simabtek lerze lerze (171/11)

Bayan eyley hékayemni salamet / Kérım bilmes idi *nedur* gunahi (139/10)

Gururi bar lékin bir arslanek / *Néme* gep bu néme adem bu mehbus (141/4)

Néme künlerni körmey qaldi başı / *Némikin* bu kéçe teqdir qazasi (172/7)

Aqarganda saqal eldin uyalmay / Uyalmaqliq *néme* héç közge ilmay (166/12)

Bovaqtek her qaçan oynağı şoxluq / *Néme* bu toymu yaki haza matem (172/2)

Bu *néme* hadise yaman çüşimu / Ve yaki oñida körgeñ işimu (179/11)

Buni buzmaq bugün cayız emestur / Kéyinçe depne qilmaq *néme* testur (145/16)

Cahanim *néme* u bu can kérekmes / Néçük dunyağa pak kelsem kétey pak (158/11)

Gururi bar lékin bir arslanek / *Néme* gep bu néme adem bu mehbus (141/4)

Néme bu munçe dehşetlik palaket / Öyige ot qoyup berse talapet (180/3)

Néme isteydikin munçe sevsiz / *Némikin* istiki meqset muradi (178/9)

Qiliş birle özimu boldi heyran / *Néme* bu çöl bésip kelgen qiyanmu (146/16)

Robirt şér hem işik aldida toxtap / Qulaqqa *némidur* éytqaç piçirlap (175/2)

ne çare: Çaresi yok, elden bir şey gelmez.

Ne çare körginim muñ sezginim muñ / Béşimdin hem tola ötküzginim muñ (135/9)

Ne çare meni devran salsa muñğa / Tuğulğan gül diyarım tolsa muñğa (135/7)

Gülayim téñirqap qaldi *ne çare* / Yüreki boldi goya pare pare (149/3)

ne payda: Faydası yok.

Xata qılğanikenmen evetip xet / *Ne payda* emdi miñ çeksem nadamet (163/10)

ne hacet: "Gerek yok, ne gerek var, ne hâcet" anlamlarına gelen bir ifade.

Ne hacet emdi u xilvet makani / Dédi u öz öziğe maña asan (150/15)

ne kérek: "Gerek yok, ne gerek var, ne hâcet" anlamlarına gelen bir ifade.

Néçük xilvette tapqay bir aramgah / Uniñsiz *ne kérek* bolsa cahani (150/14)

ném bol-: Ne olmak.

Éşip çektin pelekniñ kirdikari / Bütün *ném boldikin* bekmu acayip (153/2)

U çağda *ném bolar* zulmette hali / Bolur kimge bu qismetniñ uvali (151/1)

néme bil-: Ne bilmek.

İlac qançe quruq qol *néme qilsun* / Reqibniñ şumluqini *néme bilsun* (148/12)

néme qil-: Ne yapmak.

Néme qilmaq kérek emdi bu saet / Tamam bitti köñülde emdi taqet (149/11)

İlac qançe quruq qol *néme qilsun* / Reqibniñ şumluqini *néme bilsun* (148/11)

Mana dostlar yene işqa kırıştı / *Néme qilmaq* kérek dep köp tırıştı (155/8)

Néme qilmaq kérek bu peytte emdi / Xelqniñ gezipi şu halğa yetti (145/7)

Néme qilsa uniñ barmış ilaci / Şuña aştı gururi yene qat qat (166/7)

Néme qilsun kimige eylesun dat / Cimi kütken ümidi boldi berbat (149/5)

Puli köpniñ *néme qilsa* yoli köp / Birav éytti Yéşi atmıştin aştı (174/3)

néme qılmaqnı bil-: Herhangi bir yapılacak iş veya herhangi bir şeyle oylanma olanağı olmamaktan duyulan kuşku, içine düşülen bunalım, tedirginlik anlamlarına gelmektedir.

Yéqıp şamni qarap heyran qélişti / *Néme qılmaqnı bilmey téñirqaştı* (179/ 4)

neççe: Kaç.

Kélişti saqçılar kocañ cüycañlar / Yene herbiy ştabtin *neççe* canlar (180/20)

Çépişti *neççe* xadim her terepke / Minip at ikkisi şehir terepke (180/17)

Çöçüp arqığa yandı saldı çuqan / Kélişti *neççe* xadim bek perişan (179/2)

Éçildi qara dervaza bitexir / Boşandı *neççe* on mehbüs ravane (147/4)

Kütüp aldı uni dehlizde yeñge / Şaraqlap alıqınida *neççe* teñge (176/8)

Mana kamérdiki on *neççe* adem / Biridin biri pak mesum iken hem (140/1)

neççe neççe: Kaç kaç.

Çirayi neççe neççe boldı teğyir / Gahi közde ümidin bir nişane (164/13)

Davami boldı neççe neççe saet / Gahi gavşiñ ve gavşiñ bağni qaplar (171/ 3)

Ésildi neççe neççe yerge qazanlar / Yéqıldı hem toqaç şırmanı nanlar (165/9)

Oqup xetni Kérım neççe ve neççe / Çirayi tatirip ketti bölekçe (159/1)

Qatar üstel orunduq neççe neççe / Sığışmas méviler üstelge goya (170/11)

nege: Nereye.

Uçurdi *nege* qismetniñ şamalı / Éçilmay qaldı bu dastanda şu sir (183/1)

nexvet: Gurur, kibir.

Düşmenni bu dehr zeberdes qılır / *Nexvet* meyidin bir neççe kün mest qılır (162/2)

nem: Nem, rutubet.

Ene bağıri kavap yığlar Nisayim / Ene patem çégida kirpiki *nem* (171/18)

Yüzide bir tebessum közliri *nem* / Gahi éytar mubarek gahi gemkin (154/5)

nemune: Örnek, misal.

Muhebbet ehlidin parlaq *nemune* / Gülayim hoşidin ketti şu demde (173/3)

nepes: Nefes.

Közi yaşlıq özi gem içre sersan / Némiki bolsa sen erkin *nepes* sen (157/16)

nepes al-: Nefes almak.

Qoşuldi üstilep öy öyge adem / Nepes almaqmu müşkül boldi şu dem (138/10)

nepis: Nefis.

Subatilacizindin buni neqlen / Eger *nepsiñ* séniñ yetmiş yéşiñdin (174/14)

Ne bolğay paydisi yetmiş yéşiñdin / Eger *nepsiñ* muradin izdiseñ sen (174/16)

nepret: Nefret.

Uni *nepret* bilen irgitti yerge / Özimu çömdi dehşet qara terge (177/7)

Éçildi köz oñi qelbi urup cuş / Qoşuldi *nepritige* qehri qoş qoş (142/10)

neqiş: Nakış.

Qatar öyler bilen ayvan péşayvan / İşik tüvrükliride *neqiş* namayan (165/6)

İşik torus témi *neqiştin* ibaret / İmaret üç tereptin bağqa yandaş (169/7)

neqlen: Naklen.

Subatilacizindin buni *neqlen* / Eger *nepsiñ* séniñ yetmiş yéşiñdin (174/13)

neqqaş: Nakkaş.

Pelempeylik péşayvan ulliri taş / Talay bağven talay *neqqaş* xeretler (169/10)

nerkes: Nergis.

Muetter gülliri goyaki exter / Xususen köl boyida güli *nerkes* (169/2)

nerse: Nesne, şey.

Éğir bir muñ çaçar öyde tilavet / Adem höl *nerse* dep ötmüşte dana (154/20)

nesihet qil-: Nasihat etmek.

Yoğan üstelde xil xil nazunémet / *Qilar* yeñge néçüktur vez *nesihet* (175/8)

nesimi: Hafif yel, esinti.

Közide yaşliri yamğur misali / Biraq ötkende yelpüp tañ *nesimi* (150/10)

nesip: Nasip.

Şuña dastan ara muñ ne ecibtur / Qelemge muñlinişmu bir *nesiptur* (135/12)

nésip bol-: Fırsat düşmek, elvermek, kismet olmak.

Nésip bolsa yine Qeşqerni körmek / Tümen boylirida azade kezmek (184/5)

ney: Ney.

Bu *ney* keldi démek signali keldi / Teverrüknamisi iqbalı keldi (155/17)

İdi bu dilreba aşu tonuş *ney* / Qedinas hemrahi kona qomuş *ney* (155/15)

İdi bu dilreba aşu tonuş *ney* / Qedinas hemrahi kona qomuş *ney* (155/16)

Uzatqaç *ney* bilen bir xetni temkin / Birer dem toxtimayla ketti gemkin (155/13)

neyze: Süngü, mızrak

Yene saqçı aña teñleydu *neyze* / Çéçi belde çirayı zepirandek (141/1)

nezer: Nazar, bakış.

Egerçe bir quruq şax men semersiz / Bolay el çakiri qoyma *nezersiz* (161/20)

nezerbağ: Nezerbağ (Yeni Uygur Türklerinin yaşadığı bölgede bulunan bir mahalle adı).

Köçeyli hazirenlik başqa gepke / *Nezerbağdin* udul yavağ terepke (165/2)

Nezerbağqa yügürdi bala oynaq / Qolida çin tutup xetni yalañyaq (159/13)

néçük: Nasıl. Ne.

Néçük asmanda ay birdur quyaş bir / Ténimde bolsa can canan qayaş bir (161/11)

Beg Hacimu kélip bu bağqa şexsen / Soraşturdi *néçük* dep munda işlar (170/2)

Cahanim néme u bu can kérekmes / *Néçük* dunyağa pak kelsem kétey pak (158/12)

Démeykim yadikar pak qelb tumari / İdi u *Néçük* pak kelsem kétey pak (172/22)

Néçük mumkin qelemde zahir etmek / Yürek muñlirini éytip tügetmek (156/9)

Néçük tapqay bérıp menzilni adem / Yézilğaçqa şu zulmette kitabim (183/13)

Néçük xilvette tapqay bir aramgah / Uniñsiz ne kérek bolsa cahani (150/13)

Nikahqa raziliq zadi *néçük* gep / Şuña hemme bu işqa boldi heyran (153/15)

Şuña aştı gururi yene qat qat / Emesmiş her *néçük* heriket aña yat (166/10)

Térıp arpa *néçük* buğday alursen (181/7)

Tirik öldi dégen şu ah palaket / Xalayıqqa *néçük* bolğay malaqet (179/20)

Sirim éytip uni qıldim biaram / *Néçükmu* tinçar emdi u dilaram (163/2)

Néçüktur adimiylər mənə paylar / Anam biçəriniñ halin sorisañ (157/13)

Yoğan üstelde xil xil nazunémet / Qılar yeñge *néçüktur* vez nesihət (175/8)

némañçe: Niye o kadar.

Mənə tenqidlişər belki kitabxan / *Némañçe* muñğa tolğan dep bu dastan (134/8)

nəmə terseñ şuni orup alursen: Ne ekersen onu biçərsin.

Uruqni yaxşı talla pem bilen ter / *Nəmə terseñ şuni orup alursen* (181/6)

némidep: Nedir.

Dili endişidin köp boldi naşad / İsitki *némidep* yazğandimen xet (162/8)

némiki bol-: Ne gibi bir şey olsa.

Közi yaşlıq özi gəm içre sersan / *Némiki* bolsa sen erkin nepes sen (157/16)

némiki: Ne gibi.

Némiki bolsa başqa öy tutulsun / Bu kündeşlər doqidin u qutulsun (167/19)

némikin: Nedir.

Nəmə isteydikin munçe sevsiz / *Némikin* istiki meqset muradı (178/10)

Nəmə künlərni körmey qaldı başı / *Némikin* bu kéçe teqdir qazası (172/8)

Némikin meqsiti zulmette bu tün (138/21)

néteykim: Nitekim.

Goya qaldı kitabım çala tepsir / *Néteykim* tün idi kündüzmu u çağ (183/4)

İçürsem şərbitimni bare bare / *Néteykim* kac pelek qıldı zebun hal (157/4)

Néteykim yoq maña mökmekke cañgal / Dêmek boran soqup gül ğunçimizni (158/7)

nida: Çağırış, ses, celp.

Sêpilni titriter elniñ *nidası* / Ştabqa aqti sep goya qiyandek (144/19)

nikah: Nikah.

Nikahqa raziliq zadi néçük gep / Şuña hemme bu işqa boldi heyran (153/15)

nimkar: Çocuk işçi.

Talay usta ve *nimkar* ezimetler / Kômülgendu qara yerge qatarı (169/11)

niqap: Maske.

Buniñ tedbirimu héç tes emesken / Şuña yirtip ştab saxta *niqabni* (147/20)

nisp: Nısıf, buçuk; yarım.

Mana herbiy ştabniñ türmiside / Yétişmey qaldı kamér tün *nispide* (138/8)

nişan~nişane: Nişan, alamet.

Dêmek işniñ tégide bir pilan bar / Pilanda közligen mexpiy *nişan* bar (168/6)

Qeyerkin közligen *nişani* zadi / Cahan cimcit goya tilsiz tebiet (178/11)

Çirayi neççe neççe boldi teğyir / Gahi közde ümidtin bir *nişane* (164/14)

Kérimdın yoq idi lékin *nişane* / Obul başlıq yene yüzlep telepkar (147/5)

Ténim yaki lehette bolğuçe xak / Dégen bir çin sadaqettin *nişane* (173/2)

Ve lékin xelq çéver bolğaç hamane / Bitim mezmunidin taptı *nişane* (137/4)

niyet: Niyet.

İşençim her zaman kamil ve pakiz / *Niyet* iqbalda pakliq aña baiz (184/12)

nomus: Namus.

Nadamettin *nomustin* köp bozardim / Bozardim er turup acizliqimdin (160/17)

növet: Nöbet, sıra, kez, defa.

Qamaqqa yollidi hem el yatarda / Qamaş addiy emes idi bu *növet* (136/6)

Tépip emdi Beg Haci toyğa purset / Evetti qizğa elçi soñgi *növet* (148/16)

nuqsan: Eksiklik, kusur, noksan.

Perişandur bugün halim perişan / Xétimde köp bolur hem eybu *nuqsan* (156/6)

nur: Nur, ışık.

Pilildap *nur* çaçar üstelde lampa / Beg Haci sayisimu çüşti tamğa (176/13)

Bu xet addiy idi hetta çuvalçaq / Biraq Qeyser ümidniñ *nuri* parlaq (159/16)

Yazarmen emdi tañ külgen zamanni / Şu tañniñ *nuriğa* çömgen cahanni (184/10)

oçaq: 1. Ev, yuva.

Lékin türme misali bir *oçaqken* / Tömürni gañ qilişqa xoymu çağken (142/5)

2. Ateş yakılan yer.

Kérimmu şu *oçaqta* pişti aylap / Pişildurdi capalar uni tavlap (142/7)

oçuq: Açık.

Biri çümbel bilen biri *oçuq* yüz / Şu kün añlap xeverni Leylimu teñ (144/9)

oğri: Hırsız.

Çüşendi hemme gepni astin üstün / Esliy türme dégende yatsa *oğri* (139/20)

Kéçiçe oyildi hem küldi gahi / Ya qatil ve *oğri* ya qaraqçı (139/12)

oğul: Oğul.

Derex bolsa şah xelq yiltiz irur / Bil *oğlum* yiltiz bilen derex ulğıyur (134/4)

oxşa-: Benzemek.

Biri ösmür téxi on yette yaşta / Goyaki qizğa *oxşar* bir qaraşta (140/16)

Eceb *oxşar* idi u muşu tapta / Yoğan bir ecdiha ağziğa hetta (138/17)

Ömürlük ayriğan *oxşaydu* bizni / Lékin sensiz maña cahan kérekmes (158/9)

oxşap qal-: Benzemek.

Goya bezgekke *oxşap qaldi* halim / Séniñ éytqanliriñniñ hemmisi ras (160/9)

oxşaş: Aynı, benzer.

Ve hetta gahida yüz miñ oqubet / Éziqqan binesib seyyahqa *oxşaş* (183/8)

oxşat-: Benzetmek.

Méni pervanige *oxşatma* dildar / Ki şam öçse çirağni qilsa u yar (161/9)

okyan: Okyanus.

Ve yaki tevriğen déñiz *okyanmu* / Şherde ne qatarliq köp adem bar (146/17)

olca: Ganimet, istihsal, elde etme.

Çöçüp vaydad dédi tolgandi her her / Qéni Leyli qéni u *olca* göher (180/2)

oltur-: Oturmak.

Birer dem *olturup* sen alsañ aram / Lévim bolsa saña yaqut piyale (157/1)

Qéşiñda *olturup* kaşki birer dem / Séniñ yalguzluquñğa bolsam hemdem (156/15)

Yéniçe *olturup* qız közin üzmes / Dérize üzre bağdin birdem ve bir pes (175/9)

on: On sayısı.

Éçildi qara dervaza bitexir / Boşandi neççe *on* mehbus ravane (147/4)

Mana kamérdiki *on* neççe adem / Biridin biri pak mesum iken hem (140/1)

Putığa yene çoñ kişen sélindi / Biraq ötker aradin hepte *on* kün (139/18)

on bir: On bir sayısı.

İdi *on bir* bitimniñ biri yaqqal / Aña baqmay Gomindañ zitlişatti (143/13)

on miñ: On bin sayısı.

Siğar miñlap kişi ve belki *on miñ* / Yéter bu sözni qılmaq mundin artuq (139/5)

on yette: On yedi sayısı.

Biri ösmür téxi *on yette* yaşta / Goyaki qizğa oxşar bir qaraşta (140/15)

Qayaqqa épkéter qismet borani / Aran *on yettigi* yetkende yaşı (172/6)

oñ: 1. Sağ.

Pütün cehli bilen maslaştı *oñ* sol / Gahi at çapturup gahi piyade (136/1)

2. Gerçek, hakikat.

Éçildi köz *oñi* qelbi urup cuş / Qoşuldi nepritige qehri qoş qoş (142/9)

Bu néme hadise yaman çüşimu / Ve yaki *oñida* körgeñ işimu (179/12)

oq: Ok, kurşun, mermi.

Xelqge qıldı zorluq işlitip doq / Étildi beşatardin qançılup oq (148/10)

oqu-: Okumak.

Bolur ete uniñmu bir zavali / Namaz xupten *oqup* qaytqan camaet (174/10)

Boşatti put qolum bihuşluqumdin / Biraq xetni *oqup* dil pare boldi (160/6)

Men adem emes piçaq men / *Oqup* Leyli bu xetni çekti peryad (162/6)

Oqup xetni Kérim neççe ve neççe / Çirayi tatirip ketti bölekçe (159/1)

Kérim xetni *oqurken* qelbi oynaq / Qoli titrer idi misli yopurmaq (156/1)

oqup çiq-: Okumak.

Aña Leyli hésabsız éytti rehmet / *Oqup çiqqaç* bu xetni Leyli bir bir (164/12)

oqup qal-: Okumak.

Oqup qalsa yene kelgüsi evlad / Bolur belki tavi xire köñli naşad (134/9)

oqubet: İstirap, azap, eziyet, sıkıntı.

Ve hetta gahida yüz miñ *oqubet* / Éziqqan binesib seyyahqa oxşaş (183/7)

oquş: Okuma; okula gitme.

Biri héytgahtiki kitabpuruşken / Uniñ kespiy kitab satmaq *oquşken* (140/10)

Gunah qanunimu köp özgiriptu / Kitab jurnal *oquşmu* bir gunahken (141/14)

orun: Yer.

Siyah *ornığa* tamdi abi diydem / Mana momdek érip yatqan Gülayim (171/15)

Yutup ketmekmikin Qeşqerni pütün / Ayankim elge doxturda *orun* yoq (139/2)

orun al-: Yer almak. Bir şey yapanların arasında bulunmak.

Orun aldi qatar sep içre epçil / Gülayimmu öydin çiqti yügrep (144/13)

orundaş: Yerine getirme, becerme, halletme.

Orundaşqa telepni berdi vede / Bu vede bolğusi hazırla icra (146/11)

orunduq: Sandalye, koltuk.

Qatar üstel *orunduq* neççe neççe / Sığışmas méviler üstelge goya (170/11)

ot: 1. Ateş.

Samavarlarga hem *otlar* yéqıqlıq / Üzümsar sayiven andin bölekçe (170/9)

Obul sekrep lapasqa çiqti çaqqan / Lavuldap *ot* xeşekmu yandı şu an (177/18)

Ular kündeş bolup daim yutup qan / Ötetti *ot* bilen sudek qérişman (166/18)

2. Ot, bitki, yeşillik.

Ve belki çüş körer uxlap şu saet / Lékin örlep lapasta *otmu* şu an (178/14)

ot qoy-: Kundak sokmak, kundaklamak, tutuşturmak, yangın çıkarmak, yakmak, yakıp yok etmek. Gereksiz yere telaşlandırmak, telaşa düşürmek.

Néme bu munçe dehşetlik palaket / Öyige *ot qoyup* berse talapet (180/4)

ottura mektep: Ortaokul.

Biri rozi muellimdek muellim / Bérerken *ottura mektepte* telim (140/4)

oyğaq: Uyanık, dinç, çevik.

Ve belki çüş körer uxlap şu saet / Peqet peste tümen deryasi *oyğaq* (178/6)

oyla-: Düşünmek.

Şuni *oylap* töküp yaş meyüsane / Yene yazdı Kérimge başqa name (163/11)

Kiçik xan başqıçe *oylar* bu işni / Tileytti xuddi şundaq iş boluşni (167/11)

Kéçiçe *oylidi* hem küldi gahi / Ya qatil ve oğri ya qaraqçı (139/11)

Saña yetken elemni *oylisam* men / Méni eyler bu hesret tégi yeksan (156/13)

oylaş-: Düşünmek.

Kéçiçe qan yutup *oylaştı* tedbir / Buni tesvirlimek emdi ne hacet (181/1)

oynaq: Oynak.

Kérim xetni oqurken qelbi *oynaq* / Qoli titrer idi misli yopurmaq (156/1)

Nezerbağqa yügürdi bala *oynaq* / Qolida çin tutup xetni yalañyaq (159/13)

Bovaqtek her qaçan *oynaqi* şoxluq / Nème bu toymu yaki haza matem (172/1)

oyun: Oyun.

Qutuldi hemmidin munçe tasadip / Yene qandaq *oyun* başlaydikin çerx (153/4)

öç-: Sönmek.

Tuyuqsız *öçse* bu aldimdiki şam / Bu şam öçse yene bir şam taparsen (158/15)

Beg Hacı öyde dadlar sirtta şavqun / Téxiçe *öçmigen* lapasta yalqun (180/12)

Méni pervanige oxşatma dildar / Ki şam *öçse* çirağni qılsa u yar (161/10)

Tamam huşsız yatar Hacı tiniqsız / Çirağmu *öçti* qaldı öy yoruqsız (177/10)

Öçüp gazvay çirağ qonğanda zulmet / Qanat yayğanda bağda bir sükünat (175/19)

Tuyuqsız *öçse* bu aldimdiki şam / Bu şam *öçse* yene bir şam taparsen (158/16)

öçini al-: Yapılan bir kötülüğün acısını aynı derecede bir kötülük yaparak çıkarmak.

Peqet bir demde aram tapqusi can / Lékin düşmen *öçini* undin *alsa* (150/18)

öl:- Ölmek.

Tirik *öldi* dégen şu ah palaket / Xalayıqqa néçük bolğay malaqet (179/19)

Uniñdin *ölgini* miñ idi xopraq / Qarañgu görde tenni yapsa tupraq (179/21)

öltür:- Öldürmek.

Yene qan çaçrığan qıynaq soraqlar / Künide miñ qétim *öltürse* gerçe (143/2)

ölüm: Ölüm.

Ölüm miñ yaxşıraqtur maña bu dem / Uyaldım terlidim çoğdek qızardım (160/15)

Ölümmü yaki bir iqbal rizası / Ümid teşviş içide qıyınlar can (172/9)

Ötmüş *ölümniñ* kéleçek séniñki / Qandaqla bolsun kéleçek bizniñki (182/1)

ömek: Ekip, grup.

Ürümçi şahiridin ömek kélermiş / *Ömekte* ililiqlar köp bolarmış (146/3)

Ürümçi şahiridin ömek kélermiş / *Ömekte* ililiqlar köp bolarmış (146/4)

ömür: Ömür.

Eger seksenge *ömrüñ* yetse seksen / Şu halda el yétip bolğanda bir çağ (174/17)

Maña bir *ömür* yoldaşlıqıña (160/23)

ömürlük: Ebediyen; ömür boyu sürece.

Ömürlük ayrığan oxşaydu bizni / Lékin sensiz maña cahan kérekmes (158/9)

ördek: Ördek.

Yene berdi tégişlik permayışlar / Soyuldi qançıláp *ördek* toxular (170/4)

örle-: Yükselmek.

Ve belki çüş körer uxlap şu saet / Lékin *örlep* lapasta otmu şu an (178/14)

ös-: Büyümek.

Tüpeylidin xelqniñ *östi* rohi / Kütetti el bitimdin yaxşı exbar (136/9)

Uni qoşna momay baqqan balam dep / U hem *östi* momayni öz anam dep (163/18)

Tuğulğanu *ösüp* şunçe yétilgen / İşikte bir qulup seyna ademsiz (154/11)

ösme: Büyüme.

Téxi boy tartmığan yaş *ösme* balılar / Qoşuldi qız cuvanmu sepke yüz yüz (144/7)

ösmür: Yeni yetme, ergen, delikanlı.

Biri *ösmür* téxi on yette yaşta / Goyaki qızğa oxşar bir qaraşta (140/15)

öt-: Geçmek.

Obul teyyar idi *öter* yolida / Türülgen yeñliri xencer qolida (177/13)

Öterken bağ yénidin uşbu saet / Biri söhbetdişiğa étytti qelben (174/11)

Putığa yene çoñ kişen sélindi / Biraq *ötker* aradin hepte on kün (139/18)

Kérım bolsa musibettin xeverdar / Şu halda muñdişip *ötkende* bir çağ (153/20)

Közide yaşlırı yamğur misali / Biraq *ötkende* yelpüp tañ nesimi (150/10)

Şuniñdin ikki kün *ötti* dégende / Kérım çiqti qamaqtin kütmiğende (152/3)

ötüp tur-: Geçmek.

Ötüp turganidi aylar qatari (152/11)

öte-: Ödemek, becermek, gerçekleştirmek.

Ular kündeş bolup daim yutup qan / *Ötetti* ot bilen sudek qéřişman (166/18)

ötküz-: Geçirmek.

Ne çare körginim muñ sezginim muñ / Béşimdin hem tola *ötküzginim* muñ (135/10)

ötmüş: Geçmiş.

Kişikim untumas *ötmüş* elemni / Qoyar kelgüsige toğra qedemni (135/15)

Ötmüş ölümniñ kéleçek sėniñki / Qandaqla bolsun kéleçek bizniñki (182/1)

Éğir bir muñ çaçar öyde tilavet / Adem hól nerse dep *ötmüşte* dana (154/20)

ötük: Bot, çizme.

Ciriñlar *ötükide* tuç şinuri / Démekki ehli mensep beri keldi (170/17)

öy: Ev.

Boranda titrigendek lale günçe / Mana *öy* bir zaman Kérım tuğulğan (154/10)

Némiki bolsa başqa *öy* tutulsun / Bu kündeşler doqidin u qutulsun (167/19)

Bu *öy* şundaq hemişe xalisa xaliy / Bolatti her kéçe yarniñ visali (167/15)

Qoşuldi üstilep *öy* öyge adem / Nepes almaqmu müşkül boldi şu dem (138/9)

Tamam huşsiz yatar Hacı tınıqsız / Çırağmu öçti qaldi *öy* yoruqsız (177/10)

Beg Hacı *öyde* dadlar sirtta şavqun / Téxiçe öçmigen lapasta yalqun (180/11)

Éğir bir muñ çaçar *öyde* tilavet / Adem hól nerse dep *ötmüşte* dana (154/19)

Yéqip her künlüki bağrimğa ateş / Cénimğa zix idi bu *öyde* kündeş (167/6)
 Orun aldı qatar sep içre epçil / Gülayimmu *öydin* çıqti yügrep (144/14)
 İttirdi kirdi *öyge* yeñge sorimay / Kirip heyrette qaldı hucra tinsiz (178/19)
 Bilelmey xudini heddin aştı / *Öyide* xanliri bir biridin artuq (174/6)
 Gülayımlar *öyide* haza matem / Buniñ tesvirige küç quvvitim yoq (171/9)
 Nème bu munçe dehşetlik palaket / *Öyige* ot qoyup berse talapet (180/4)
 Tolaraq *öyige* tarqap kėtişti / Ki her kim özige qıldı qanaet (147/9)
 Yüri dep hemmisi teñ yolğa çüştı / *Öyige* barguçe yol yolda adem (154/4)
 Qatar *öyler* bilen ayvan pəşayvan / İşik tüvrükliride neqış namayan (165/5)
 Obul cim *öymu* cim çoñqur sükünat / Köñülni ezgüdek bir geyriy halet (159/7)
 Qoşuldi üstilep *öy* *öyge* adem / Nepes almaqmu müşkül boldı şu dem (138/9)

öz: Öz, kendi.

Ne hacet emdi u xilvet makani / Dédi u *öz* özige maña asan (150/16)
 Uni qoşna momay baqqan balam dep / U hem östi momayni *öz* anam dep (163/18)
 Törelmeklik kişiniñ *öz* işimu (149/21)
 Tuğulmaqlıq uniñ *öz* xahişimu / Tuğulmaq birle bolsa derdke duçar (150/1)
 Dédi Alla *özi* tartsun cazağa / Anam biçarini qoymañ balağa (177/3)
 Köründi közige mehbus Kérimi / Uni taşlap şu halda *özi* تنها (150/12)
 Közi yaşlıq *özi* gem içre sersan / Némiki bolsa sen erkin nepes sen (157/15)
Özi elge qilip köp cebir bunyad / Dégüzgey elni axir cebirdin dad (138/1)
Özide bir üzükla qaldı تنها / İdi u Zoremxanniñ yadikari (172/19)
 Çékip mendin tola gem gusse teşviş / *Özige* tapmiğaydı yene bir iş (163/4)
 Şuña semendiki gülbağni tallap / *Özige* hucra qıldı Hacı Xalap (167/22)
 Tolaraq *öyige* tarqap kėtişti / Ki her kim özige qıldı qanaet (147/10)
 Qiliş birle *özimu* boldı heyran / Nème bu çöl bésip kelgen qıyanmu (146/15)

Tutatti *özini* merdanilerçe / Éşip hetta ilimge zevqi yadi (143/3)

Yoqalğan kişisi çiqqaç salamet / Démek herkim *öziniñ* gémmini yer (147/12)

Éti lavcañ *özi* bir kommunistmiş / Uni Sen kommunist yenen terepdar (141/7)

Ne hacet emdi u xilvet makani / Dédi u öz *özige* maña asan (150/16)

Uni nepret bilen irgitti yerge / *Özimu* çömdi dehşet qara terge (177/8)

Şudur barliq zulum ehli micezi / Xudaya bol *özün* bu işta qazi (138/6)

özige kel-: Baygınlığı geçmek, ayrılmak.

Su keltürdi uni septi yüzige / Beg Hacimu *kélip* şu çağ *özige* (179/8)

özbék: Özbek kavminden veya bu halkın soyundan olan kimse (Özbek: Her kabilesi otuz iki uruktan (soydan) ve her uruğu (soyu) da kendi içinde çeşitli fırkalardan oluşan bir boyun adı.).

Biri *Özbék* yigit kino méxanik / Ana cemetidin uşbu şehirlik (140/11)

özge: Başka.

Séniñsiz maña hem bu can kérekmes / Séniñdin *özge* héç canan kérekmes (161/14)

Méniñdin *özgini* tapmaqqa erkin / Méniñçu Qiz tuğulğan şu gunahim (158/1)

özger-: Değişmek.

Gunah qanunimu köp *özgriptu* / Kitab jurnal oquşmu bir gunahken (141/13)

öziçe: Başka, bambaşka.

Çoñi deytti *öziçe* Ah Xudayim / Yétiptu saña axir derdu halim (167/3)

paxta: Pamuk.

Kérım galdin siqip yerge yiqitti / Géni ağzığa derhal *paxta* tiqti (176/18)

pak: Pak, temiz, kusursuz.

Mana kamérdiki on neççe adem / Biridin biri *pak* mesum iken hem (140/2)

pak pak: Pak, temiz, kusursuz.

Cahanim néme u bu can kérekmes / Néçük dunyağa *pak* kelsem kétey pak (158/12)

Démeykim yadikar pak qelb tumari / İdi u Néçük *pak* kelsem kétey pak (172/22)

pakiz: Temiz.

İşençim her zaman kamil ve *pakiz* / Niyet iqbalda *pakliq* aña baiz (184/11)

pakliq: Saflık, safdillik.

İşençim her zaman kamil ve *pakiz* / Niyet iqbalda *pakliq* aña baiz (184/12)

palaket: Felâket.

Néme bu munçe dehşetlik *palaket* / Öyige ot qoyup berse talapet (180/3)

Tirik öldi dégen şu ah *palaket* / Xalayıqqa néçük bolğay malaqet (179/19)

palan: Falan, falanca.

Palan bayu pokun begler imamlar / Yene bayveççiler molla işanlar (165/11)

palildap ket-: Pırıldamak, ısıldamak.

Palildap ketti goya yene xencer / Köründi yene goya ikki qeyser (180/13)

paqlan: Kuzu.

Yene bir qançe *paqlan* ve qoylar / Uyaqta raslinar seyler qatari (170/5)

pare: Parça.

Boşatti put qolum bihuşluqumdin / Biraq xetni oqup dil *pare* boldi (160/6)

parlaq: Parlak.

Bu xet addiy idi hetta çuvalçaq / Biraq Qeyser ümidniñ nuri *parlaq* (159/16)

Muhebbet ehlidin *parlaq* nemune / Gülayim hoşidin ketti şu demde (173/3)

partla-: Patlamak.

Ve belki türmilerni toşquzatti / Axiri *partlidi* şeerde bir iş (143/16)

pat-: Batmak, sığmak.

Quyaşmu *patti* asta çüşti peske / Köçürdi şu yosun toyni taraqlap (173/7)

pat pat: Sık sık.

Eger Hacı köñül berse bölekke / U xanimmu yéter *pat pat* tilekke (167/14)

payda: Fayda, yarar.

Ne bolğay *paydisi* yetmiş yéşinidin / Eger nepsin muradin izdiseñ sen (174/15)

Ve lékin *paydisiz* bolmas bu hergiz / Töşük monçaqmu qalmas yerde yipsiz (135/13)

payla-: Gözetlemek, izlemek, takip etmek.

Néçüktur adimiylar méni *paylar* / Anam biçariniñ halin sorisañ (157/13)

paymal: Ayak altında kalmış, çiğnenmiş.

Kötürse başini kim bexti *paymal* / Démekki böri qan içse soraq yoq (141/19)

pede~perde: Perde.

Démek böre şu tapta boldi tülke / Şu boldi bir qarar yötkeldi *pede* (146/10)

Biraq yökpe Gomindañ *pedisini* / Yiraq taşlap yépingan qoy térisini (148/7)

Şuña derhal éçildi çoñ dérize / Şamalda yelpüner hal şayi *perde* (175/18)

pelek: Felek

Cahan söygü muhebbet qebrisidur / *Pelek* işq ehliniñ görkarçisidur (149/18)

İçürsem şerbitimni bare bare / Néteykim kac *pelek* qildi zebun hal (157/4)

Ténini qiptu axir qiyma qiyma / Ayan boldi *pelek* köp çörgiliptu (141/12)

Éşip çektin *pelekniñ* kirdikari / Bügün ném boldikin bekmu acayip (153/1)

pelempey: Basamak, merdiven.

Pelempeylik péşayvan ulliri taş / Talay bağven talay neqqaş xeretler (169/9)

pem: Fehim, anlayış, akıl.

Uruqni yaxşı talla *pem* bilen ter / Nème terseñ şuni orup alursen (181/5)

peqet: Ancak, yalnız.

Peqet bir demde aram tapqusi can / Lékin düşmen öçini undin alsa (150/17)

Peqet birla Çolaq Mexsum idi şad / Mana semendiki yene aşu bağ (173/11)

Ve belki çüş körer uxlap şu saet / *Peqet* peste tümen deryasi oyğaq (178/6)

perişan: Perişan.

Çöçüp arqığa yandi saldı çuqan / Kélişti neççe xadim bek *perişan* (179/2)

Kérım qandaq Obul şundaq *perişan* / Uniñ üstige qandaq taqiti bar (153/17)

Piçaqlar yaltırap ketkende şu an / Ésildi qız Kérimgə hem *perişan* (177/2)

Perişandur bugün halim *perişan* / Xétimde köp bolur hem eybu nuqsan (156/5)

Perişandur bugün halim *perişan* / Xétimde köp bolur hem eybu nuqsan (156/5)

permayış: Ferman, kararname, emir.

Yene berdi tégişlik *permayışlar* / Soyuldi qançıláp ördek toxular (170/3)

permude: Tandırda pişirilen gözleme.

Bu yaqta zix kavap *permude* bari / Yene aş mantığa qazan ésiqlıq (170/7)

pervane: Pervane, kelebek.

Méni *pervanige* oxşatma dildar / Ki şam öçse çırağni qılsa u yar (161/9)

Çiqip evcige bezme qızığan çağ / Uçar *pervaniler* gazvay çırağqa (173/14)

peryad: Feryat.

Povuska mepiler yolda calaqlap / U ketti qaldı munda dağı *peryad* (173/10)

peryad çek-: Feryat etmək. Haykırmak.

Çékey men meyli birdem dağı *peryad* / Ne arman türmidin u bolsa azad (151/3)

Men adem emes piçaq men / Oqup Leyli bu xetni *çekti peryad* (162/6)

pes~pest: Alçak, basık, düşük.

Quyaşmu patti asta çüşti *peske* / Köçürdi şu yosun toyni taraqlap (173/7)

Ve belki çüş körer uxlap şu saet / Peqet *peste* tümen deryasi oyğaq (178/6)

pest qil-: Rezil etmək. İsteyerek veya istemeyerek birini çok utanılacak bir duruma sokmak.

Gem yémeki yetküzse başını kökke / Axir yene yer kebi uni *pest qilur* (162/4)

peyl: Mizaç, ruh hali.

Namayan idi köp *peylide* qesti / Yene kimgə yéterkin şum şikesti (138/19)

Biraq qayğu ve muñ meylim emestur / Hemişə muñliniş *peylim* emestur (135/2)

peyt: Fırsat, vakit.

Nème qilmaq kérek bu *peytte* emdi / Xelqniñ gèzipi şu halğa yetti (145/7)

péşane~pişane: Alın. Alın yazısı.

Péşanem bolmisidi munçe şorluq / Céninğa yetmes irdi şunçe xorluq (156/11)

Aqar *péşanisidin* ter qéşiğa / Élip keptu Kérimdin yene bir xet (164/9)

Gahi teşviş bilen tutti *pişane* / Gahi şadliq tapar yüzde ipade (164/15)

péşayvan: Balkon.

Pelempeylik *péşayvan* ulliri taş / Talay bağven talay neqqaş xeretler (169/9)

Qatar öyler bilen ayvan *péşayvan* / İşik tüvrükliride neqiş namayan (165/5)

Péşayvanda turup silap saqalin (165/19)

piçaq: Bıçak.

Men adem emes *piçaq* men / Oqup Leyli bu xetni çekti peryad (162/5)

Qiya baqti işikke köz uçıda / *Piçaq* tutqan qoli romal içide (176/12)

Piçaqlar yaltırap ketkende şu an / Ésildi qız Kérimge hem perişan (177/1)

piçirla-: Fısıldamak.

Robirt şér hem işik aldida toxtap / Qulaqqa némidur éytqaç *piçirlap* (175/2)

pida: Feda.

Biri bulbul biri goyaki güldür / Eger Leyli dése u can *pidadur* (164/6)

pikap: Araba, küçük araç.

Yégip ketti povuska hem *pikaplar* / Kélişti beziler atlıq süvari (170/15)

pil: Fil.

Eceb bergeniken insağa mena / Eger *pil* bolsimu cismi bolur xak (155/2)

pilan: Plan.

Démek işniñ tégide bir pilan bar / *Pilanda* közligen mexpiy nişan bar (168/5)

Robirt şérniñ *pilani* boldi tarmar / Azad qilmaq siyasiy mehbuserni derhal (143/11)

Démek işniñ tégide bir *pilan* bar / *Pilanda* közligen mexpiy nişan bar (168/ 6)

pililda-: Pırıldamak, ısıldamak.

Pilildap nur çaçar üstelde lampa / Beg Haci sayisimu çüşti tamğa (176/13)

piraq: Ayrılık.

Saba keldi démek iqbalmu keldi / Tügep hicran *piraq* visalmu keldi (184/4)

Cudaliq dağliri hicran *piraqlar* (142/19)

pisent qil-: Aldırmak, aldırış etmek. Dikkate almak.

Pisent qilmay Çolaqqa silkitip yeñ / Nisayim hemde patem birle yekdil (144/11)

piste: Fıstık.

Mana alma anar şaptul cineste / Ürük encür gilas amut ve *piste* (168/16)

piş-: Pişmek.

Kérimmu şu oçaqta pişti aylap / *Pişildurdi* capalar uni tavlap (142/7)

pişildur-: Bükme, burmak.

Kérimmu şu oçaqta pişti aylap / *Pişildurdi* capalar uni tavlap (142/8)

piyade: Piyade.

Pütün cehli bilen maslaştı oñ sol / Gahi at çapturup gahi *piyade* (136/2)

Yene kimler ve kimler dil kuşade / Kéliştı gahi atlıq gah *piyade* (165/14)

piyale: Piyale, çay içilen kase.

Birer dem oturup sen alsañ aram / Lévim bolsa saña yaqut *piyale* (157/2)

pokun: Belirsiz, meçhul, müphem.

Palan bayu *pokun* begler imamlar / Yene bayveççiler molla işanlar (165/11)

povuska: Araba çeşidi (Bir veya iki atın olduğu kapalı at arabası şeklindeki araba).

Yégip ketti *povuska* hem pikaplar / Kéliştı beziler atlıq süvari (170/15)

Povuska mepiler yolda calaqlap / U ketti qaldı munda dağı peryad (173/9)

pul: Para.

Bu toqluqtın çıqarken hemme şoxluq / Birav éytti Emel mensep *puli* köp (174/2)

Puli köpniñ néme qilsa yoli köp / Birav éytti Yéşi atmıştin aşti (174/3)

purset tep-: Elverişli, uygun zaman, olanak elde etmek.

Tépip emdi Beg Haci toyğa *purset* / Evetti qızğa elçi soñğı növet (148/15)

put: Bacak, ayak.

Boşatti *put* qolum bihuşluqumdin / Biraq xetni oqup dil pare boldi (160/5)

Puti köygen toxudek heryan tipirlar / Beg Haci hemmidin sersan tipirlar (145/5)

Putida cüp kişen qollarda koyze (140/21)

Putiğa yene çoñ kişen sélindi / Biraq ötkaç aradin hepte on kün (139/17)

Qilip yiñne yene kirpik dégenni / Çiqarsam *putliriñdin* şum tikenni (156/20)

pütün: Bütün, tüm, tümü.

Pütün cehli bilen maslaştı oñ sol / Gahi at çapturup gahi piyade (136/1)

Yutup ketmekmikin Qeşqerni *pütün* / Ayankim elge doxturda orun yoq (139/1)

qaç-: Kaçmak.

Çerikler *qaçti* yol yoldin çayandek (144/21)

Urundi künni tosqaqqa étekte / Şepereñdek *qéçip* tañdin katekte (137/2)

qaçan: Ne zaman.

Qaçanki toxtığaç bağda tamaşa / Dédi Leyli İssip kettim xanaça (175/13)

Visal deryasidin ger içse tamçe / *Qaçankim* bir mubarek name keldi (160/2)

Bovaqtek her *qaçan* oynaqi şoxluq / Néme bu toymu yaki haza matem (172/1)

qal-: Kalmak.

Goya *qaldi* kitabim çala tepsir / Néteykim tün idi kündüzmu u çağ (183/3)
Ki dastan axiri *qaldi* naruşen / Tumanda *qalğınidek* xuddi gülşen (182/5)
Ne tuyğu ne sézim *qaldi* bedende / Xénimlar aldirar semen terepke (173/5)
Néme künlerni körmey *qaldi* başı / Némikin bu kéçe teqdir qazasi (172/7)
Tamam huşsiz yatar Haci tiniqsiz / Çırağmu öçti *qaldi* öy yoruqsiz (177/10)
Ve lékin paydisiz bolmas bu hergiz / Töşük monçaqmu *qalmas* yerde yipsiz (135/14)
Ki dastan axiri *qaldi* naruşen / Tumanda *qalğınidek* xuddi gülşen (182/6)

qaldur:- Bırakmak.

Gahi *qamça* gahi *gañza* gahi yağ / Bedende *qaldurup* her künlüki dağ (152/10)

qama:- Hapsetmek.

Yene elge gunah illetni qoymaq / *Qamap* qiynap axiri yene qirmaq (138/4)

qamaq: Hapis.

Qamaqqa yollidi hem el yatarda / *Qamaş* addiy emes idi bu növet (136/5)

Şuniñdin ikki kün ötti dégende / Kérim çiqti *qamaqtin* kütmiğende (152/4)

qamaş: Hapsetme.

Qamaqqa yollidi hem el yatarda / *Qamaş* addiy emes idi bu növet (136/6)

qamça: Kamçı.

Gahi *qamça* gahi *gañza* gahi yağ / Bedende *qaldurup* her künlüki dağ (152/9)

qamet: Boy, vücut.

Éliptek *qamitimni* qildi bir dal / Saña salsa zaman tömür kişenler (157/5)

qan: Kan.

Kötürse başını kim bexti paymal / Dəmekki böri *qan* içse soraq yoq (141/20)

Yene *qan* çağrılan qıynaq soraqlar / Künide miñ qétim öltürse gerçe (143/1)

qan yut-: Pek çok sıkıntı, azap, ıstırap çekmek.

Kéçiçe *qan yutup* oylaştı tedbir / Buni tesvirlimek emdi ne hacet (181/1)

Ular kündeş bolup daim *yutup qan* / Ötetti ot bilen sudek qərişman (166/17)

qanğa boyal-: Kan içinde bırakmak.

Urup kirküzdi gördek bir makanğa / Eğiz burni *boyalğanidi qanğa* (138/14)

qanaet qil-: Kanaat etmek.

Tolaraq öyige tarqap kətişti / Ki her kim öziğe *qildi qanaet* (147/10)

Yətişməs u xəti *qilmas qanaet* / İmiş çünki xelq dehşet nahayət (137/21)

qanat: Kanat.

Öçüp gazvay çirağ qonğanda zulmet / *Qanat* yayğanda bağda bir sükünat (175/20)

Biraq sirtta tömür dervaza *qanati* / Giçirlaştin hamane toxtimaytti (138/15)

Qanatiñni aşu şamğa yaqarsen / Ümid şuki bəğiñda külse günçe (158/17)

qançe: Kaç, ne kadar.

İlac *qançe* quruq qol neme qilsun / Reqibniñ şumluqini neme bilsun (148/11)

Ümidim telmürer her tañda *qançe* (159/21)

Bahar yamğurığa çöl *qançe* teşna / İdim levziñge menmu şunçe teşna (159/19)

Xelqçe qildi zorluq işlitip doq / Étildi beşatardin *qançilap* oq (148/10)

Yene berdi tégişlik permayışlar / Soyuldi *qançilap* ördek toxular (170/4)

qançe qançe: Çok çok.

Qolida saqçisi eskiri şunçe / Yene yamul solaqlar *qançe qançe* (137/20)

qandağ~qandaq: Nasıl.

Kérım soridi Anamniñ hali *qandağ* / Anañ yaxşı dédi hemme turuşti (154/1)

Kérım qandaq Obul şundaq perişan / Uniñ üstige *qandaq* taqiti bar (153/17)

Kérım qandaq Obul şundaq perişan / Uniñ üstige *qandaq* taqiti bar (153/18)

Kirişte bituyuqluq bolsa *qandaq* / Çiqışta hem tasadip boldi şundaq (152/5)

Qutuldi hemmidin munçe tasadip / Yene *qandaq* oyun başlaydikin çerx (153/4)

Ötmüş ölümniñ kélecek séniñki / *Qandaqla* bolsun kélecek bizniñki (182/2)

qanliq: Kanlı.

Şuña axir töküp *qanliq* yéşimni / Bu teqdir aldida egdi béşini (149/7)

qanun: Kanun.

Gunah *qanunimu* köp özgiriptu / Kitab jurnal oquşmu bir gunahken (141/13)

qapla-: Kaplamak, örtmek, kapatmak.

Davami boldi neççe neççe saet / Gahi gavşiñ ve gavşiñ bağni *qaplar* (171/4)

Ezim derya kebi bargançe çoñlap / Şeherni *qaplidi* şoar sadasi (144/18)

qaqaqla-: Kahkaha atmak.

Qaqaqlap küldi Hacı mestu meğrur / Quçaqlap aldi hetta dostni mesrur (175/3)

Xususen Hacı köp küler *qaqaqlap* / Şu vehşiy külkiniñ qurbani bu dem (171/7)

qara: Kara, siyah.

Éçildi *qara* dervaza bitexir / Boşandı neççe on mehbus ravane (147/3)

Kirişti ete başlap toy işığa / Yiqildi *qara* tağ Leyli bəşiğa (149/10)

Məniñ meylimçe bolsa künde külsek / *Qara* tupraqqimu külüp kömülsek (135/4)

Talay usta ve nimkar ezimetler / Kömülgendu *qara* yerge qatari (169/12)

Töker köz yaşını misralirimmu / Biraq meñgü emesken *qara* zulmet (183/18)

Salam dilber saña men binevadin / Qarañgu kéçidek bexti *qaradin* (159/18)

Boluşqandek yoqaldi bek tasadip / Yoqaldi héç körünmes *qarisi* hem (178/2)

qara terge çöm-: Tere boğulmak.

Uni nepret bilen irgitti yerge / Özimu *çömdi* dehşet *qara terge* (177/8)

qara yer: Toprak, mezar.

Talay usta ve nimkar ezimetler / Kömülgendu *qara yerge* qatari (169/12)

qara-: Bakmak.

Yéqip şamni *qarap* heyran qélişti / Nəme qilmaqni bilmey téñirqaşti (179/3)

qarap qoy-: Bakmak.

Qarap qoysañ közüñni oyğudekmiş / Égiz açsañ tiliñni yulğudekmiş (142/1)

qaram: Kaba, kibirli, mağrur, cüretli.

Kim u munçe *qaram* beñvaş ve tersa / Beg Hacı şöhritini yerge ursa (180/5)

qarañgu: Karanlık.

Üçeylen çiqti bağqa bağ *qarañgu* / Ne bağki hemme yaq şundaq *qarañgu* (177/12)

Goya tilsiz idi qiz hemde sañru / Közige hucrimu gördek *qarañgu* (175/12)

Salam dilber saña men binevadin / *Qarañgu* kəcidek bexti qaradin (159/18)

Toluqlandi yine hem xet savadi / Démek türme dégen gerçe *qarañgu* (143/6)

Üçeylen çiqti bağqa bağ *qarañgu* / Ne bağki hemme yaq şundaq *qarañgu* (177/11)

Uniñdin ölgini miñ idi xopraq / *Qarañgu* görde tenni yapsa tupraq (179/22)

qaraqçi: Haydut, yol kesen.

Kéçiçe oylidi hem küldi gahi / Ya qatıl ve oğri ya *qaraqçi* (139/12)

qarar: Karar.

Démek böre şu tapta boldi tülke / Şu boldi bir *qarar* yötkeldi pede (146/10)

qaş: Kaş.

Aqar péşanisidin ter *qéşiga* / Élip keptu Kérimdin yine bir xet (164/9)

qat qat: Katmer katmer.

Néme qılsa uniñ barmış ilaci / Şuña aştı gururi yine *qat qat* (166/8)

Şuña aştı gururi yine *qat qat* / Emesmiş her néçük heriket aña yat (166/9)

qatar: Sıra, dizi.

Orun aldi *qatar* sep içre epçil / Gülayimmu öydin çiqti yügrep (144/13)

Qatar öyler bilen ayvan péşayvan / İşık tüvrükliride neqiş namayan (165/5)

Köreñlep ketti u heddin ziyade / Kérimni tutqiniçe şu *qatarda* (136/4)

Biri Qırğiz şyen yamul at baqari / Gumanliq dep tutulğan el *qatari* (140/14)

Kérimmu şu *qatari* boldi mehbus / Sélindi bir kişen hem qayta mexsus (138/11)

Ötüp turganidi aylar *qatari* (152/11)

Talay usta ve nimkar ezimetler / Kömülgendu qara yerge *qatari* (169/12)

Yene bir qançe paqlan ve qoylar / Uyaqta raslinar seyler *qatari* (170/6)

Qatar üstel orunduq neççe neççe / Siğışmas méviler üstelge goya (170/11)

Robirt şér hem şuniñ *qatari* keldi / Çiqip dervaziniñ aldığa her zum (170/19)

qatarğa kir-: Kuyruğa girmek. Arka arkaya dizilmek.

Şeher etrapimu *kirdi qatarğa* / Obulmu bar idi sepniñ bésida (144/3)

qatarla-: Sıraya geçme.

Qizidin ensirep yüz közi terlep / Çiqar sep koça koylardin *qatarlap* (144/16)

qatarliq: Gibi, yanı sıra.

Ve yaki tevrigen déñiz okyanmu / Şeherde ne *qatarliq* köp adem bar (146/18)

qatil: Katil, öldüren.

Kéçiçe oylidi hem küldi gahi / Ya *qatil* ve oğri ya qaraqçi (139/12)

qattiq: Katı, sert.

Gahi yumşaq gahi *qattiq* kalam söz / Axir tehdit bilen boldi tamam söz (149/1)

qavan: Erkek domuz, yaban domuzu.

Urundi xuddi bir yaridar *qavandek* / Veya beldin üzülgen bir yilandek (179/15)

qavul: Sağlam, güçlü.

Biri bestlik biri undin *qavulraq* / Qolida xenciri köñnekliri aq (176/3)

qayan: Nereye.

Ademler her *qayan* sersan yügürdi / Camaet uziğaç yéşin bilen teñ (169/17)

Yérin tün birle hoyla tilğa kirdi / Ademler her *qayan* sersan yügürdi (165/8)

qayaq: Nereye.

Qayaqqa épkéter qismet borani / Aran on yettigi yetkende yaşı (172/5)

Qéni Leyli Kérin Obul géniler / *Qayaqqa* ketti bu ağa iniler (182/8)

qayaş: Akraba, yakın akraba.

Néçük asmanda ay birdur quyaş bir / Ténimde bolsa can canan *qayaş* bir (161/12)

qayğu: Kaygı, dert, endişe.

Biraq *qayğu* ve muñ meylim emestur / Hemişe muñliniş peylim emestur (135/1)

Zamandin zarliniş boldi xitabim / Hemişe hemrahim bolğaçaq *qayğu* (183/16)

Gahi gem *qayğusi* aşar ziyade / Démek bu xet içide geyriy sir bar (164/17)

qaynaq: Kaynamış.

Aqar u şarqırap taşqın ve *qaynaq* / Aqar u tolğınip köpüklinip téz (178/ 7)

qayt-: Dönmek, geri dönmek, caymak.

Bolur ete uniñmu bir zavalı / Namaz xupten oqup *qaytqan* camaet (174/10)

qayta: Tekrar, yine.

Kérimmu şu qatari boldi mehbus / Sélindi bir kişen hem *qayta* mexsus (138/12)

qaza: Kaza.

Néme künlerni körmey qaldi başı / Némikin bu kéçe teqdir *qazasi* (172/ 8)

qazan: Kazan.

Bu yaqta zix kavap permude bari / Yene aş mantığa *qazan* ésiqliq (170/8)

Ésildi neççe neççe yerge *qazanlar* / Yéqildi hem toqaç şırmanı nanlar (165/9)

qazi: Kadı, şeyhülislam, yargıç, hakim.

Şudur barlıq zulum ehli micezi / Xudaya bol özüñ bu işta *qazi* (138/6)

qebre: Kabir, mezar.

Cahan söygü muhebbet *qebresidur* / Pelek işq ehliniñ görkarçisidur (149/17)

qebriğah: Kabir, mezar.

Qobul bolmaydiken bu şert mubada / Méni tapsun kişi bir *qebriğahda* (151/10)

qéçiş: Kaçış, kaçma.

Qéçişqa erki bar çölde baladin / Mana yirtquç maña salmaqta çañgal (158/5)

qed: Boy, duruş.

Gunahken hemmisi bekmu gunahken / Kimiki dad dése *qeddi* bolur dal (141/18)

qedeħ: Kadeħ.

Qıl ey saqiý *qedeħle* méni agah / Cunun deştide boldum telve gumrah (151/11)

Yene şişe *qedeħlermu* muheyıa / Uzun ötmey kélişti méħman canablar (170/13)

qedom: Kadem, adım.

Qedemde kem emes uniñ yöliki / *Zamane* şuniñki amet şuniñki (163/7)

Kişikim untumas ötmüş elemni / *Qoyar* kelgüsige toğra *qedomni* (135/16)

qedom qoy-: Adım atmak. Yürümek için ayağını öne doğru uzatıp basmak.

Beg Hacimu xuşal meğrur xiraman / *Qedom qoyğanidi* dehlizge şu an (176/6)

qedinas: Uzun süredir devam eden bir arkadaşlık.

İdi bu dilreba aşu tonuş ney / *Qedinas* hemrahi kona qomuş ney (155/16)

qegez: Kağıt.

İradem hem érip ketti bu lehze / *Qelemni* sürkisem *qegezge* bu dem (171/14)

qehr: Hiddet, öfke, gazap, kızgınlık.

Éçildi köz oñi qelbi urup cuş / *Qoşuldi* nepritige *qehri* qoş qoş (142/10)

qelb: Kalp, yürek.

Démeykim yadikar pak *qelb* tumari / İdi u Néçük pak kelsem kétey pak (172/21)

Kérım xetni oqurken *qelbi* oynaq / *Qoli* titrer idi misli yopurmaq (156/1)

Közi torlaştı ve ketti madari / Üzüldi *qelbiniñ* goyaki tari (159/4)

qelbi urup cuş: Kalbi çarpmak.

Éçildi köz oñi *qelbi urup cuş* / *Qoşuldi* nepritige *qehri* qoş qoş (142/9)

qelben: Gönülden olarak, içten gelerek, içten, yürekten.

Öterken bağ yénidin uşbu saet / Biri söhbetdişiğa étytti *qelben* (174/12)

qelem: Kalem.

Cavabıǵa tilim biçare boldi / *Qelem* tutmaqquımu yetmey macalim (160/8)

Qolum titrep *qelem* mañmas ravane / Goya cismim irademge bigane (156/7)

Şuña dastan ara muñ ne ecibtur / *Qelemge* muñlinışmu bir nesiptur (135/12)

İradem hem érip ketti bu lehze / *Qelemni* sürkisem qegezge bu dem (171/14)

Néçük mumkin *qelemde* zahir etmek / Yürek muñlirini éytip tügetmek (156/9)

qelemkeş: Yazan, yazıcı, yazar, müellif.

Biri muxbir iken kespiy *qelemkeş* / Qilur el derdige derdni teñkeş (140/7)

qesem: Yemin.

İşen dilber işen men binevaǵa / Yigitlik *qesimim* ketmes havaǵa (161/4)

qesem billa: Yemin billah.

Qesem billa ténimde bolsa bu can / Saña çañgal salalmas vehşiy hayvan (161/5)

Qesem billa sözümniñ yoq xilapi / Qisas xenciriniñ bolmas ğilapi (161/7)

qest: Kasıt.

Lékin başqa idi her kimde istek / Ki cinniñ *qesti* şaptulda dégendek (167/2)

Namayan idi köp peylide *qesti* / Yene kimge yéterkin şum şikesti (138/19)

qeşqer: Kaşgar, Çin'de Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nin batısında yer alan tarihi bir vaha şehridir.

Yıraқта bolsimu Ğulca dégen şer / Cenubta eñ xeter yermiş bu *Qeşqer* (137/10)

Ümid şuki ümidni üzme ey yar / Bu *Qeşqer* kéçisiniñ hem kündüzi bar (161/16)

Ki *Qeşqer* asmini idi quyaşsız / Quyaşsız hem tumanlıq bolsa alem (183/11)
Yutup ketmekmikin *Qeşqerni* pütün / Ayankim elge doxturda orun yoq (139/1)
Nésip bolsa yine *Qeşqerni* körmek / Tümen boylırida azade kezmek (184/5)

qeşqeriy: Kaşgar şehrine mensup olan kişiler.

Buzuldi yol adaştı *Qeşqeriyler* / Mana şu Qeşqeriyler yeñdi axir (147/1)
Tesevvur qilmıǵan munçe şıcaet / Ecebmu heddin aştı *Qeşqeriyler* (146/22)
Buzuldi yol adaştı *Qeşqeriyler* / Mana şu *Qeşqeriyler* yeñdi axir (147/2)

qeyer: Nereye.

Qeyerkın közligen nişani zadı / Cahan cimcit goya tilsiz tebiet (178/11)

qeyser: Sebatkar, ısrarlı.

Bu xet addiy idi hetta çuvalçaq / Biraq *Qeyser* ümidniñ nuri parlaq (159/16)
Palildap ketti goya yine xencer / Köründi yine goya ikki *qeyser* (180/14)

qéni: Nerede.

Çöçüp vaydad didi *qéni* saqalı / Zavalğa mañdimu şöhet kamalı (179/17)
Qéni Leyli Kérım Obul géniler / Qayaqqa ketti bu aǵa iniler (182/7)
Seher gül berglıride xuddi şebnem / *Qénikin* aña xas bir köñli toqluq (171/20)
Qénikin dostı u dana Robirt şér / Bu yañlıǵ qılsa teqdir uni tehqir (180/9)

qéni qéni: Nerede.

Çöçüp vaydad dédi tolgandı her her / *Qéni* Leyli *qéni* u olca göher (180/2)
Qénikin yöliki sicañ ve cüncañ / *Qénikin* yantayaq bolǵan xa kocañ (180/8)

qéqil-: Kakılmak, çakılmak, itilmek, dışlanmak.

Qéqildi Haciniñ işiki duñ duñ / İşikni açmığaç taqet qılalmay (178/17)

qéri: Yaşlı.

Yene qız aptımış bu *qéri* tatuq / Bugün bolsa uniñ bextu kamali (174/7)

qériş-: İnat etmek; aksilik yapmak.

Ular kündeş bolup daim yutup qan / Ötetti ot bilen sudek *qérişman* (166/18)

qéşida~qéşinda: Yanında.

Ġéni Qasim muhemmedmu *qéşida* / Qoşuldi sepke hetta aqsaqallar (144/5)

Şu halda kélişip süñgüç *qéşığa* / Çıqar çağda şu yerdin bağ tésığa (177/15)

Uniñ derdi bilen u hem adadur / Bérıp kelgende qız Kérım *qéşığa* (164/8)

Qéşinda oturup kaşki birer dem / Sėniñ yalguzluquńğa bolsam hemdem (156/15)

qétim: Defa, kere.

Yene qan çağrığan qıynaq soraqlar / Künide miñ *qétim* öltürse gerçe (143/2)

qidir-: Aramak, gezmek.

Kézip çöllər ara köp gañgirap baş / *Qidirdim* tapmidim héç yerde bir iz (183/10)

qil-: Yapmak, etmek, kılmak.

Beg Hacini bugün köp qildi memnun / Démekki déginini *qildi* Haci (166/6)

Éliptek qamitimni *qildi* bir dal / Saña salsa zaman tömür kişenler (157/5)

Şuña semendiki gülbağni tallap / Özige hucra *qildi* Haci Xalap (167/22)

Ayağıńğa qoyup kaşki bėşimni / Yoluńğa su *qilip* sepsem yėşimni (156/18)

Xelqimu *qilmigaymiş* emdi macra / Çiqip Hacı sépilge şuni élan (146/13)
Démekki heq gépini *qilsa* herkes / Yatar cayı bolurken türme gep bes (142/3)
Méni pervanıge oxşatma dildar / Ki şam öçse çirağni *qilsa* u yar (161/10)
Qénikin dosti u dana Robirt şér / Bu yañliğ *qilsa* teqdir uni tehqir (180/10)
Düşmenni bu dehr zeberdes *qilur* / Nexvet meyidin bir neççe kün mest qilur (162/1)
Qilur bir kün muqerrer xun devasi / Şu bağmu tañ bilen teñ tilğa kirdi (169/15)
İlahı maña hem ümidni yar *qıl* / Yorum köñlümni daim ümidvar *qıl* (161/17)
İlahı maña hem ümidni yar *qıl* / Yorum köñlümni daim ümidvar *qıl* (161/18)
Qilip yinne yene kirpik dégenni / Çiqarsam putliriñdin şum tikenni (156/19)
Méni bir yip bilen bağlap kişenler / Səni türme içide *qilsa* mehbus (157/8)
Çéçimni körpe *qilsam* her seher şam (156/21)
Qilur toy yaş yigitlerde karamet / Bu gerçe bolsimu bir geyriy adet (166/13)

qiliş: Yapma.

Qiliş birle özimu boldi heyran / Nəme bu çöl bésip kelgen qıyanmu (146/15)
Lékin türme misali bir oçaqken / Tömürni gañ *qilişqa* xoymu çağken (142/6)

qimarvaz: Kumarbaz.

Ya kazzap muştumzor yol toraqçı / Ya tavka üstide lükçek *qimarvaz* (139/14)

qimirla-: Kımıldamak.

Qimirlar levliri titreñgü ünsiz / Bu belki bolğusi axırqı didar (172/13)

qip-: Kesmek.

Ténini *qiptu* axır qıyma qıyma / Ayan boldi pelek köp çörgiliptu (141/11)

qir-: Kazımak, kesmek.

Yene elge gunah illetni qoymaq / Qamap qiynap axiri yene *qirmaq* (138/4)

qiraet: Kıraat, okuma.

Obulniñ ağuşığa çüşti başı / Şu çağda başlidi kimdur *qiraet* (154/18)

qirgiz şyen: Kırgızlı.

Biri *Qirgiz şyen* yamul at baqari / Gumanliq dep tutulğan el qatari (140/13)

qirğuçi: Avcı uçağı.

Démekki bu bitimdin şunçe qorqti / Goyaki *qirğuçi* yavğa yoluqti (137/16)

qisas: Kısas.

Qesem billa sözümnin yoq xilapi / Qisas xencirinin bolmas ğilapi (161/8)

Qisas xenciri gerçe qolda teyyar / Ve lékin Hacı yirtquç bekmü heyyar (163/5)

qismet: Kismet, kader.

Qayaqqa épkéter *qismet* borani / Aran on yettigi yetkende yaşı (172/5)

U çağda ném bolar zulmette hali / Bolur kimge bu *qismetniñ* uvali (151/2)

Uçurdi nege *qismetniñ* şamali / Éçilmay qaldi bu dastanda şu sir (183/1)

qiya: Yarı.

Qiya baqti ışıkke köz uçida / Piçaq tutqan qoli romal içide (176/11)

qiyan~qiyañ: Taşkın, sel.

Sépilni titriter elniñ nidasi / Ştabqa aqti sep goya *qiyandek* (144/20)

Qiliş birle özimu boldi heyran / Nème bu çöl bésip kelgen *qıyanmu* (146/16)

qıyapet: Kıyafet, görünüm.

Qıyapet beşride hem geyriy bir tús / Bilindi axirida hemmige iş (141/5)

qıyin: Zor, güç, karmaşık.

Ayağı çıqmığan qıyınq soraqlar / *Qıyin* qıstaqta köp yégen tayaqlar (152/8)

Ölümmu yaqı bir iqbál rizası / Ümid teşviş içide *qıyinlar* can (172/10)

qıyin qıstaq: Zor ve baskı.

Ayağı çıqmığan qıyınq soraqlar / *Qıyin qıstaqta* köp yégen tayaqlar (152/8)

qıyma qıyma: Küçük küçük parçalamak.

Ténini qıptu axır *qıyma qıyma* / Ayan boldi pelek köp çörgilıptu (141/11)

qıyna qıyna: Eziyet etmek, azap vermek, işkence etmek.

Yene sen ililiqqa hem medetkar / Dégen gepler bilen köp *qıyna qıyna* (141/10)

qıyna-: Eziyet etmek, azap vermek, işkence etmek.

Yene elge gunah illetni qoymaq / Qamap *qıynap* axiri yene qırmaq (138/4)

qıyınq: İşkence, ıstırap.

Ayağı çıqmığan *qıyınq* soraqlar / *Qıyin* qıstaqta köp yégen tayaqlar (152/7)

Yene qan çağrığan *qıyınq* soraqlar / Künide miñ qétim öltürse gerçe (143/1)

qız: Kız.

Goya tilsiz idi *qiz* hemde sañru / Közige hucrimu gördek qarañgu (175/11)

Uniñ derdi bilen u hem adadur / Bérip kelgende *qiz* Kérime qéşığa (164/8)

Yéniçe oturup *qiz* közin üzmes / Dérize üzre bağdin birdem ve bir pes (175/9)

Méniñdin özgini tapmaqqa erkin / Méniñçu *qiz* tuğulğan şu gunahim (158/2)

Piçaqlar yaltirap ketkende şu an / Ésildi *qiz* Kérime hem perişan (177/2)

Şuni közlep axir *qiz* yazdı bir xet / Xétide Hacığa qoydı éniq şert (151/5)

Téxi boy tartmığan yaş ösme balılar / Qoşuldi *qiz* cuvanmu sepke yüz yüz (144/8)

U *qiz* hem Leyligülge idi muştıq / Biri aç bir goya siñildur (164/3)

Uniñ bextige *qiz* qoyğanıdı şert / Bu hoyla içre turmaq aña bir derd (167/17)

Yene köz aldıda dehşet namayan / Quçaqlar yığla yığla hemmini *qiz* (172/ 12)

Yene *qiz* aptımış bu qéri tatuq / Bügün bolsa uniñ bextü kamalı (174/7)

Emelde bir yétim *qizdur* Nisayim / Xeverdar idi bu iştin Gülayim (163/19)

Biri ösmür téxi on yette yaşta / Goyaki *qizğa* oxşar bir qaraşta (140/16)

Mana güldek bézeklik xaliy hucra / Bu hucra içre *qizğa* yeñge hemrah (175/6)

Tépip emdi Beg Hacı toyğa purset / Evetti *qizğa* elçi soñğı növet (148/16)

Béşığa keldi teqdir imtihani / Ene şundaq idi *qizniñ* xiyali (150/8)

Yépilgaç hucriniñ Bağdad işiki / Döpüldep ketti hem *qizniñ* yürüki (176/10)

Şuña daim bolup bu *qizğa* dilkeş (163/21)

Qizidin ensirep yüz közi terlep / Çıqar sep koça koyların qatarlap (144/15)

Buni añlap söyüdi küldi yeñge / Démekki gaça *qizmu* kirdi tilge (175/16)

qizar-: Kızarmak.

Ölüm miñ yaxşıraqtur maña bu dem / Uyaldım terlidim çoğdek *qizardım* (160/16)

qizi-: Coşmak.

Çiqip evcige bezme *qizığan* çağ / Uçar pervaniler gazvay çırağqa (173/13)

qizilgül: Kızıl gül (çiçek türü).

İdim menmu séniñdek bir *qizilgül* / Bolursen senmu mendek emdi xes kül (167/9)

qiziq: Zevkli, ilgi çekici, ilginç, çekici, cazip.

Bu işniñ *qiziqi* şuki xususen / Kérimmu bu xeverdin boldi xursen (168/3)

qobul bol-: Geçerli sayılmak.

Qobul bolmaydiken bu şert mubada / Méni tapsun kişi bir qebrigahda (151/9)

qol: El.

İlac qançe quruq *qol* néme qilsun / Reqibniñ şumluqini néme bilsun (148/11)

Méniñdek nativan mezlum emes sen / Ve hetta erlikiñ hem *qolda* erkin (157/18)

Qisas xenciri gerçe *qolda* teyyar / Ve lékin Hacı yirtquç bekmü heyvar (163/5)

Kérim xetni oqurken qelbi oynaq / *Qoli* titrer idi misli yopurmaq (156/2)

Biri bestlik biri undin qavulraq / *Qolida* xenciri köñnekliri aq (176/4)

Nezerbağqa yügürdi bala oynaq / *Qolida* çin tutup xetni yalañyaq (159/14)

Obul teyyar idi öter yolida / Türülgen yeñliri xencer *qolida* (177/ 14)

Qolida saqçisi eskiri şunçe / Yene yamul solaqlar qançe qançe (137/19)

Putida cüp kişen *qollarda* koyze (140/21)

Körelmes bir birini emdi zinhar / Şu çağ asta çiqirip *qolliridin* (172/16)

Boşatti put *qolum* bihuşluqumdin / Biraq xetni oqup dil pare boldi (160/5)

Qiya baqti işikke köz uçida / Piçaq tutqan *qoli* romal içide (176/12)

Cimi toyluq üzükini birmü birdin / Salar patem Nisayimler *qolığa* (172/18)

Qolini bağlidi belbağ bilen çin / Dirilder Hacı ittek yerde miñ miñ (176/19)

Qolum titrep qelem mañmas ravane / Goya cismim irademge bigane (156/7)

qol qoy-: Bir meselenin yetkili organlarca incelenmeye başlanması, buyruğu altına almak, hükümetçe uygun görülen mal, arazi ve kuruluşa hâkim olmak anlamında kullanılmaktadır.

Bitimni terk étip qoymay dése yol / Hökümet elçisi qoyğan idi qol (145/10)

qoldin ket-: Elden çıkmak.

Gomindañlar béşığa saldı dehşet / Goya *qoldin kétermiş* hakimiyet (137/8)

qolğa al-: Ele almak.

Ve yaki Hacidek vehşiy xotunbaz / Emestur héçbiri *qolğa élindi* (139/16)

qomuş: Kamış.

İdi bu dilreba aşu tonuş ney / Qedinas hemrahi kona *qomuş* ney (155/16)

qon-: Konmak.

Öçüp gazvay çirağ *qonganda* zulmet / Qanat yayğanda bağda bir sükünat (175/19)

qop-: Kalkmak.

Çöçüp vaydad didi hem *qopti* möñdep / Xiyal qılmas idi u men tirik dep (179/9)

qorq-: Korkmak.

Démekki bu bitimdin şunçe *qorqti* / Goyaki qırğuçı yavğa yoluqti (137/15)

qorqqaq: Korkak.

Démek hikmet sözi bikar emesken / Cimi zalim bolur *qorqqaq* dégen rastken (137/18)

qoş qoş: Çift, eş.

Éçildi köz oñi qelbi urup cuş / *Qoşuldi* nepritige qehri *qoş qoş* (142/10)

qoşaq: Koşuk, şarkı.

Qoşaq naxşa toquşmu bir gunahken / Ve hetta bezme meşrepmu günahken (141/15)

qoşna: Komşu.

Uni *qoşna* momay baqqan balam dep / U hem östi momayni öz anam dep (163/17)

qoşul-: Katılmak.

Éçildi köz oñi qelbi urup cuş / *Qoşuldi* nepritige qehri qoş qoş (142/10)

Géni Qasim muhemmedmu qéşida / *Qoşuldi* sepke hetta aqsaqallar (144/6)

Qoşuldi üstilep öy öyge adem / Nepes almaqmu müşkül boldi şu dem (138/ 9)

Téxi boy tartmıǵan yaş ösme balılar / *Qoşuldi* qız cuvanmu sepke yüz yüz (144/8)

Üzer kempirmu yipni bolsa bir tal / *Qoşulǵanda* üzülmes Rustem bilen Zal (142/18)

qoy: Koyun.

Biraq yötkep Gomindañ pedisini / Yıraq taşlap yépingan *qoy* térisini (148/8)

Biraq *qoyda* me démekke hoquq yoq (141/21)

Yene bir qançe paqlan ve *qoylar* / Uyaqta raslinar seyler qatari (170/5)

qoy-: Koymak, bırakmak.

Kişikim untumas ötmüş elemni / *Qoyar* kelgüsige toǵra qedemni (135/16)

Egerçe bir quruq şax men semersiz / Bolay el çakiri *qoyma* nezersiz (161/20)

Dédi Alla özi tartsun cazaǵa / Anam biçarini *qoymañ* balaǵa (177/4)

Yene elge gunah illetni *qoymaq* / Qamap qiynap axiri yene qirmaq (138/3)

Ayağıña *qoyup* kaşki bəşimni / Yoluña su qilip sepsem yéşimni (156/17)

qozğal-: Hareketlenmek, kımıldamak.

Bağ hoyla arilap *qozğaldi* çuqan / Darañlap das çélek başlandi vañ çuñ (178/15)

qozğilip qil-: Ayaklanmak, isyan etmek.

Xalayıq *qozğilip qildi* namayış / Telep şuki Bitim aşsun emelge (143/17)

quçaqla-: Kucaklamak.

Yene köz aldida dehşet namayan / *Quçaqlar* yığla yığla hemmini qiz (172/12)

quçaqlap al-: Kucaklamak

Qaqaqlap küldi Hacı mestu meğrur / *Quçaqlap aldi* hetta dostni mesrur (175/4)

qulaq: Kulak.

Miğildap yürsimu uzun *qulaqlar* / Yene her künlüki tarqap varaqlar (137/5)

Robirt şér hem işik aldida toxtap / *Qulaqqa* némidur éytqaç piçirlap (175/2)

qulup: Kilit.

Tuğulğanu ösüp şunçe yétilgen / İşikte bir *qulup* seyna ademsiz (154/12)

Uçup ketken kebi quşlarmu yemsiz / Obul açti *qulupni* hemme sükütta (154/14)

qur-: Kurmak, tesis etmek.

Çélip dap yar senem éytşaq hemişe / Ki Cemşit bezmini *qursaq* hemişe (135/6)

qurban: Kurban.

Xususen Hacı köp küler qaqaqlap / Şu vehşiy külkiniñ *qurbani* bu dem (171/8)

quru-: Kurumak.

El köñlini ağritma berme zerer / *Qurar* yiltiziñ rencise el eger (134/6)

quruq: 1. Boş.

İlac qançe *quruq* qol néme qilsun / Reqibniñ şumluqini néme bilsun (148/11)

2. Kuru.

Egerçe bir *quruq* şax men semersiz / Bolay el çakiri qoyma nezersiz (161/19)

quş: Kuş.

Éser gülşende emdi tañ sabasi / Çañıldar bağ ara *quşlar* navasi (184/2)

Uçuq ketken kebi *quşlarmu* yemsiz / Obul açtı qulupni hemme sükütta (154/13)

qutquzuş: Kurtarma.

Xususen Leyliniñ çin istikini / Kérimni qutquzuş buğu éniq gep (153/14)

qutul-: Kurtulmak.

Qutuldi hemmidin munçe tasadip / Yene qandaq oyun başlaydikin çerx (153/3)

Yétip kelmektiken bir şepe tañdin / *Qutulsam* ne ecib zulmet cahandin (151/14)

Némiki bolsa başqa öy tutulsun / Bu kündeşler doqıdin u *qutulsun* (167/20)

quvvet: Kuvvet, güç.

Gülayımlar öyide haza matem / Buniñ tesvirige küç *quvvitim* yoq (171/10)

Ne *quvvetki* köñülde taqitim yoq / Ténim titrer simabtek lerze lerze (171/11)

quyaş: Güneş.

Nécük asmanda ay birdur *quyaş* bir / Ténimde bolsa can canan qayaş bir (161/11)

Çüşendikim aman bolmas bu başı / Xelqqe külmigünçe erk *quyaşi* (142/12)

Quyaşmu patti asta çüşti peske / Köçürdi şu yosun toyni taraqlap (173/7)

Ki Qeşqer asmini idi quyaşsiz / *Quyaşsiz* hem tumanliq bolsa alem (183/11)

Bolurken kéciniñ kündüzi elvet / Mana tañmu étip küldi *quyaşmu* (183/20)

Ki Qeşqer asmini idi quyaşsiz / *Quyaşsiz* hem tumanliq bolsa alem (183/12)

ras~rast: Gerçek, hakiki, doğru, inanılır.

Goya bezgekke oxşap qaldi halim / Sėniñ éytqanliriñniñ hemmisi *ras* (160/10)

Demek hikmet sözi bikar emesken / Cimi zalim bolur qorqqaq dégen rastken (137/18)

raslin-: Doğrulanmak.

Yene bir qançe paqlan ve qoylar / Uyaqta *raslinar* seyler qatari (170/6)

ravane: 1. Akıcı, pürüzsüz.

Qolum titrep qelem mañmas *ravane* / Goya cismim irademge bigane (156/7)

2. Haydut.

Éçildi qara dervaza bitexir / Boşandi neççe on mehbus *ravane* (147/4)

razi: Razi.

Buniñdin her ikki xanimmu *razi* / Saqalni silap Hacimmu *razi* (168/2)

Buniñdin her ikki xanimmu *razi* / Saqalni silap Hacimmu *razi* (168/1)

raziliq: Rıza, mutabakat.

Nikahqa *raziliq* zadi néçük gep / Şuña hemme bu işqa boldi heyran (153/15)

re'na: Güzel.

Bolur şeyda güzel hösnige herkes / Yene *re'na* bilen moden ve cüxar (169/4)

rehmet éyt-: Teşekkür etmek. Hoşnutluğunu, memnuniyetini anlatmak.

Aña Leyli hésabsız *éytti rehma* / Oqup çıqqaç bu xetni Leyli bir bir (164/11)

rehmet oqu-: Tanrı'nın acıması, bağışlaması için yakarmak

Oquy rehma saña elvette elvet / Oquy rehma séniñ berdaşliqiñğa (160/21)

Oquy rehma saña elvette elvet / *Oquy rehma* séniñ berdaşliqiñğa (160/22)

renci: Gönlü kırılmak, üzölmek.

El köñlini ağırtma berme zerer / Qurar yiltiziñ *rencise* el eger (134/6)

reptar: Davranış, hareket eden, yüröyen.

Uniñ *reptaridur* her dem yamanlıq / Kişi körmes iken undin amanlıq (149/19)

reqip: Rakip.

İlac qañçe quruq qol néme qilsun / *Reqipniñ* şumluqini néme bilsun (148/12)

riza: Rıza.

Ölümü yaki bir iqbal *rizasi* / Ümid teşviş içide qiyinlar can (172/9)

roh: Ruh, moral.

Tüpeylidin xelqniñ östi *rohi* / Kütetti el bitimdin yaxşı exbar (136/9)

romal: Başörtüsü.

Qiya baqti işikke köz uçida / Piçaq tutqan qoli *romal* içide (176/12)

saba: Sabah yeli.

Saba keldi démek iqbalmu keldi / Tügep hicran piraq visalmu keldi (184/3)

Éser gülşende emdi tañ *sabasi* / Çañıldar bağ ara quşlar navasi (184/1)

sada: Ses, yankı.

Ezim derya kebi bargançe çoñlap / Şeherni qaplidi şoar *sadası* (144/18)

sadaqet: Sadakat.

Ténim yaki lehette bolğuçe xak / Dégen bir çin *sadaqettin* nişane (173/2)

saet: Saat, zaman.

Ve belki çüş körer uxlap şu *saet* / Lékin örlep lapasta otmu şu an (178/13)

Davami boldi neççe neççe *saet* / Gahi gavşiñ ve gavşiñ bağni qaplar (171/3)

Néme qılmaq kérek emdi bu *saet* / Tamam bitti köñülde emdi taqet (149/11)

Öterken bağ yénidin uşbu *saet* / Biri söhbetdişiğa étytti qelben (174/11)

Ve belki çüş körer uxlap şu *saet* / Peqet peste tümen deryasi oyğaq (178/5)

saxta: Sahte, uydurma.

Buniñ tedbirimu héç tes emesken / Şuña yirtip ştab *saxta* niqabni (147/20)

sal-: Koymak, yerleştirmek, çıkarmak.

Cimi toyluq üzükini birmu birdin / *Salar* patem Nisayimler qoliğa (172/18)

salam: Selam.

Salam dilber saña men binevadin / Qarañgu kéçidek bexti qaradin (159/17)

Salamdin soñ xette meqset irade / Munu süret bilen bolğan ipade (156/3)

İlik alganda her méhman *salamın* / Éger sel pel bəşini gahi gâhi (166/1)

salamet: Selamet, esen.

Bayan eyley hékayemni *salamet* / Kérım bilmes idi nedur gunahi (139/9)

Çiqip ketti ular bağdın *salamet* / Ve lékin hemme bir vehşiy zulmet (177/19)

salamet çıq-: Esenliğe kavuşmak, kurtulmak.

Yoqalğan kişisi *çiqqaç salamet* / Démek herkim öziniñ gémini yer (147/11)

samavar: Semaver.

Samavarlarğa hem otlar yéqıqlıq / Üzümzar sayiven andin bölekçe (170/9)

sancıl-: Batırılmak, iğnelenmek, incitilmek, dokunulmak.

Méni töt tam bilen saqlaydu mexsus / Közümge *sancılıp* her künlüki mix (157/10)

sañru: Sağır.

Goya tilsiz idi qiz hemde *sañru* / Köziğe hucrimu gördek qarañgu (175/11)

saq: Sağlam.

Misali sargiyar şaxta yopurmaq / Derexniñ yiltizi ger bolmisa *saq* (142/14)

saqal: Sakal.

Aqarğanda *saqal* eldin uyalmay / Uyalmaqlıq néme héç közge ilmay (166/11)

Kérım xep dep *saqaldin* tutqınıçe / Késivaldi *saqalni* iñikigiçe (177/5)

Çöçüp vaydad didi qéni *saqali* / Zavalğa mañdimu şöhret kamali (179/17)

Péşayvanda turup silap *saqalin* (165/19)

Buniñdin her ikki xanimmu razi / *Saqalni* silap Hacimmu razi (168/2)

Kérım xep dep *saqaldin* tutqınıçe / Késivaldi *saqalni* iñikigiçe (177/6)

saqçı: Bekçi.

Yene *saqçı* aña teñleydu neyze / Çéçi belde çirayi zepirandek (141/1)

Kélişti *saqçılar* kocañ cüycañlar / Yene herbiy şabtin neççe canlar (180/19)

Qolida *saqçisi* eskiri şunçe / Yene yamul solaqlar qançe qançe (137/19)

saqiy: İçkili toplantılarda içki sunan kimse.

Qıl ey *saqiy* qedehle méni agah / Cunun deştide boldum telve gümrah (151/11)

saqla-: Korumak.

Méni töt tam bilen *saqlaydu* mexsus / Közümge sancilip her künlüki mix (157/9)

sarañ: Deli, akılsız, ruhî hasta.

Ğuvalaştı közi titrep vücudi / *Sarañdek* her terep sersan urundi (179/14)

sargay-: Sararmak.

Misali *sargıyar* şaxta yopurmaq / Derexniñ yiltizi ger bolmisa saq (142/13)

sat-: Satmak.

Biri héytgahtiki kitabpuruşken / Uniñ kespiy kitab *satmaq* oquşken (140/10)

savaq al-: Bir olaydan deneyim kazanmaq, ibret almak.

Udul kamerda iş andin bölekçe / Kérim *aldi savaq* miñ miñ étekçe (140/18)

savat: Okuma yazma, basit bilgi.

Toluqlandi yene hem xet *savadi* / Démek türme dégen gerçe qarañğu (143/5)

saye: Saye, gölge.

Pilildap nur çaçar üstelde lampa / Beg Hacı *sayisimu* çüşti tamğa (176/14)

sayiven: Sundurma, hanger, çardak, saçak, rüzgarlı.

Démek bağ mévisi éytqandin artuq / Üzümlar *sayiven* bostandin artuq (168/18)

Samavarlarğa hem otlar yéqıqlıq / Üzümlar *sayiven* andin bölekçe (170/10)

saz: İyi, güzel.

Bügün her ikki xanniñ keypi bek *saz* / Biridin biri köprek idi tennaz (166/19)

sazende: Çalgıcı, müzisyen.

Gahi *sazendiler* elneğme başlar / Bolup xuşvax kületti hemme erbab (171/5)

seher: Seher, sabahleyin.

Çéçimni körpe qılsam her *seher* şam (156/21)

Seher gül bergliride xuddi şebnem / Qénikin aña xas bir köñli toqluq (171/19)

sekre-: Sıçramak, atlamak.

Obul *sekre*p lapasqa çıqti çaqqan / Lavuldap ot xeşekmu yandi şu an (177/17)

seksen: Seksen sayısı.

Eger *seksenge* ömrüñ yetse seksen / Şu halda el yétip bolğanda bir çağ (174/17)

Eger *seksenge* ömrüñ yetse *seksen* / Şu halda el yétip bolğanda bir çağ (174/17)

sel pel: Biraz, birazcık.

İlik alganda her mēhman salamin / Éger *sel pel* bēşini gahi gahi (166/ 2)

seldek aq-: Sıvılar için bol ve gür akmak.

Kérimmu sezdi halni şu minutta / Anamey dédi *seldek aqti* yaşı (154/16)

semen: Kaşgar şehrinde bulunan bir kent.

Mana *semen* ara yigane bir bağ / Üzüknüñ közide durdane bir bağ (168/9)

Ne tuyğu ne sézim qaldı bedende / Xénimlar aldirar *semen* terepke (173/6)

Şuña *semendiki* gülbağni tallap / Özige hucra qildi Hacı Xalap (167/21)

Peqet birla Çolaq Mexsum idi şad / Mana *semendiki* yine aşu bağ (173/12)

semere: Ürün, mahsul, meyve.

Egerçe bir quruq şax men *semersiz* / Bolay el çakiri qoyma nezersiz (161/19)

senem: Güzel, dilber.

Çélip dap yar *senem* éytsaq hemişe / Ki Cemşit bezmini qursaq hemişe (135/5)

sep: Saf, cephe.

Orun aldi qatar *sep* içre epçil / Gülayimmu öydin çıqti yügrep (144/13)

Qizidin ensirep yüz közi terlep / Çıqar *sep* koça koylardin qatarlap (144/16)

Sépilni titriter elniñ nidasi / Ştabqa aqti *sep* goya qiyandek (144/20)
Şeher etrapimu kirdi qatarğa / Obulmu bar idi *sepniñ* béşida (144/4)
Ġéni Qasim muhemmedmu qéşida / Qoşuldi *sepke* hetta aqsaqallar (144/6)
Téxi boy tartmıǵan yaş ösme balılar / Qoşuldi qız cuvanmu *sepke* yüz yüz (144/8)

sep-: Serpmek, saçmak.

Ayaǵıñǵa qoyup kaşki béşimni / Yoluñǵa su qılıp *sepsem* yéşimni (156/18)
Su keltürdi uni *septi* yüzige / Beg Hacimu kélip şu çağ özige (179/7)

serke: Enenmiş teke.

Şu xilda başlinip ketti bu merike / Beg Haci hem yigit hem boldi *serke* (165/18)

sersan: Şaşkın, sersem.

Ademler her qayan *sersan* yügürdi / Camaet uziǵaç yéşin bilen teñ (169/17)
Ġuvalaştı közi titrep vücudi / Sarañdek her terep *sersan* urundi (179/14)
Közi yaşliq özi ğem içre *sersan* / Némiki bolsa sen erkin nepes sen (157/15)
Puti köygen toxudek heryan tipirlar / Beg Haci hemmidin *sersan* tipirlar (145/6)
Yérım tün birle hoyla tilǵa kirdi / Ademler her qayan *sersan* yügürdi (165/8)

sevr: Sabır.

Lékin sevr tehemmul ğayivi añ / Bolurken adimige küç ve derman (155/5)
Néme isteydikin munçe *sevsiz* / Némikin istiki meqset muradi (178/9)

sey: Sebze.

Yene bir qançe paqlan ve qoylar / Uyaqta raslinar *seyler* qatari (170/6)

seyna: Avlu.

Tuğulğanu ösüp şunçe yétilgen / İşikte bir qulup *seyna* ademsiz (154/12)

seyyah: Gezgin, turist.

Ve hetta gahida yüz miñ oqubet / Éziqqan binesib *seyyahqa* oxşaş (183/8)

sez-: Sezmek.

Kérimmu *sezdi* halni şu minutta / Anamey dédi seldek aqti yaşı (154/15)

Ne çare körginim muñ *sezginim* muñ / Béşimdin hem tola ötküzginim muñ (135/9)

sépil: Kale.

Ştab dervazisi mehkem étildi / Çériklermu *sépilge* çin bekindi (145/2)

Xelqimu qilmıǵaymış emdi macra / Çiqip Hacı *sépilge* şuni élan (146/14)

Sépilni titriter elniñ nidası / Ştabqa aqti sep goya qiyandek (144/19)

Sépilniñ içide cüncañ sicañlar / Yene valiy bilen ambal cüycañlar (145/3)

sézim: Sezgi.

Ne tuyǵu ne *sézim* qaldı bedende / Xénimlar aldirar semen terepke (173/5)

sicañ: Belediye başkanı

Sépilniñ içide cüncañ sicañlar / Yene valiy bilen ambal cüycañlar (145/3)

Qénikin yöliki sicañ ve cüncañ / Qénikin yantayaq bolǵan xa kocañ (180/8)

siǵ-: Sıǵmak.

Siǵar miñlap kişi ve belki on miñ / Yéter bu sözni qilmaq mundin artuq (139/5)

Buniñsiz toxtimas el emdi hergiz / Adem *siǵmas* idi koça bazarǵa (144/2)

sığış-: Sığışmak, beraber sığma.

Qatar üstel orunduq neççe neççe / *Sığışmas* méviler üstelge goya (170/12)

signal: İşaret, sinyal, boru.

Bu ney keldi démek *signali* keldi / Teverrüknamisi iqbali keldi (155/17)

silâ-: Sıvamak, okşamak.

Buniñdin her ikki xanimmu razi / Saqalni *silap* Hacimmu razi (168/2)

silap tur-: Sıvamak, okşamak.

Péşayvanda *turup silap* saqalin (165/19)

silayt-: Sıvatmak, okşatmak.

Silaytti baş közini etigen keç / Uniñ üstige Leyli bekmü amraq (164/1)

silkit-: Sallamak.

Pisent qılmaı Çolaqqa *silkitip* yeñ / Nisayim hemde patem birle yekdil (144/11)

simab: Civa (Termometredeki sıvı).

Ne quvvetki köñülde taqitim yoq / Ténim titrer *simabtek* lerze lerze (171/12)

siñil: Küçük kız kardeş.

U qız hem Leyligülge idi muştıaq / Biri aç a bir goya *siñildur* (164/4)

sipaye: Nazik, nezaketli.

Küler hem gahida meğrur *sipayi* / Dêmekki çörgilep bu çerxi gerdun (166/3)

siq-: Sıkmak.

Kérım galdin *siqip* yerge yiqitti / Ğéni ağzığa derhal paxta tiqti (176/17)

sir: Sır.

Gahi ğem qayğusi aşar ziyade / Dêmek bu xet içide ğeyriy *sir* bar (164/18)

Uçurdi nege qismetniñ şamalı / Êçilmay qaldı bu dastanda şu *sir* (183/2)

Dêmek Leyli bikar qoymaptiken şert / Bu şerttin çıqqusi bir *sirri* hikmet (168/8)

sir éyt-: Bir sırrı açığa vurmak, başkasına söylemek.

Sirim éytip uni qıldım biaram / Nêçükmu tinçar emdi u dıllaram (163/1)

sirt: Dış, harici.

Beg Hacı öyde dadlar *sirtta* şavqun / Téxiçe öçmigen lapasta yalqun (180/11)

Biraq *sirtta* tömür dervaza qanati / Ğiçirlaştin hamane toxtimaytti (138/15)

siyah: Kara.

Siyah orniğa tamdi abi diydem / Mana momdek érip yatqan Gülayım (171/15)

siyaset: Siyaset.

Qılur bizni *siyaset* üzre tarmar / Şuni éytqaç yüzige çiqti külke (146/7)

siyasiy: Siyasî, siyasal.

Bérilsun heq hoquqlar mezlum elge / Boşat barçe *siyasiy* mehbusni şertsiz (143/20)

Robirt şérniñ pilani boldı tarmar / Azad qılmaq *siyasiy* mehbusni derhal (143/12)

sol: Sol.

Pütün cehli bilen maslaşti oñ *sol* / Gahi at çapturup gahi piyade (136/1)

solaq: Hapishane.

Qolida saqçisi eskiri şunçe / Yene yamul *solaqlar* qançe qançe (137/20)

soñ: Arka.

Salamdin *soñ* xette meqset irade / Munu süret bilen bolğan ipade (156/3)

Tépip emdi Beg Haci toyğa purset / Evetti qizğa elçi *soñgi* növet (148/16)

soq-: Vurmak, dövmek.

Néteykim yoq maña mökmekke cañgal / Démek boran *soqup* gül gunçimizni (158/8)

sor-~soru- : Sormak, sual etmek.

Kérin *soridi* Anamniñ hali qandağ / Anañ yaxşı dédi hemme turuşti (154/1)

İttirdi kirdi öyge yeñge *sorimay* / Kirip heyrette qaldi hucra tinsiz (178/19)

Néçüktur adimiylér méni paylar / Anam biçariniñ halin *sorisañ* (157/14)

soraq: 1. Soru.

Kötürse başini kim bexti paymal / Démekki böri qan içse *soraq* yoq (141/20)

Ayağı çıqmığan qiynaq *soraqlar* / Qiyin qistaqta köp yégen tayaqlar (152/7)

2. Sorgu.

Yene qan çaçrığan qiynaq *soraqlar* / Künide miñ qétim öltürse gerçe (143/1)

soraştur-: Soraşturmak.

Beg Hacimu kélip bu bağqa şexsen / *Soraşturdi* néçük dep munda işlar (170/2)

sorun: Üzerinde düşünölmeye değen ve çözüml getirilmesi, olumlu ya da olumsuz bir sonuca ulaştırılması gereken durum.

Kuluplarda kişige köp *sorun* yoq / Lékin türme dése bu yurtta kürmiñ (139/3)

soyul-: Soyulmak, kesilmek.

Yene berdi tégişlik permayişlar / *Soyuldi* qançıláp ördek toxular (170/4)

söhbətdeş: Sohbet arkadaşısı. Hem sohbet.

Öterken bağ yénidin uşbu saet / Biri *söhbətdeşiga* étytti qelben (174/12)

söygü: Sevgi.

Cahan *söygü* muhebbet qebrisidur / Pelek işq ehliniñ görkarçisidur (149/17)

söyün-: Sevinmek.

Buni añlap *söyündi* küldi yeñge / Démekki gaça qizmu kirdi tilge (175/15)

söz: Söz, kelime.

Gahi yumşaq gahi qattiq kalam *söz* / Axir tehdit bilen boldi tamam söz (149/2)

Cahandin kéter çağda noşirvan / Bu *sözlerni* hormuzğa qildi bayan (134/2)

Siğar miñlap kişı ve belki on miñ / Yéter bu *sözni* qilmaq mundin artuq (139/6)

Qesem billa *sözümniñ* yoq xilapi / Qisas xenciriniñ bolmas ğilapi (161/7)

su: Su.

Ayağıña qoyup kaşki bəşimni / Yoluña su qilip sepsem yəşimni (156/18)

Su keltürdi uni septi yüzige / Beg Hacimu kəlip şu çağ özige (179/7)

Ular kündeş bolup daim yutup qan / Ötetti ot bilen *sudek* qərişman (166/18)

subatilaciz: Nasihatname.

Subatilacizindin buni neqlen / Eger nepsin seniñ yetmiş yəşindin (174/13)

suvari: Süvari.

Yəgip ketti povuska hem pikaplar / Kəlişti beziler atlıq *suvari* (170/16)

sükünat: Durgunluk, dinginlik, hareketsizlik, sessizlik.

Obul cim öymu cim çoñqur *sükünat* / Köñülni ezgüdek bir geyriy halet (159/7)

Öçüp gazvay çirağ qonğanda zulmet / Qanat yayganda bağda bir *sükünat* (175/20)

süküt: Sükut, susma, sessizlik.

Uçup ketken kebi quşlarmu yemsiz / Obul açti qulupni hemme *sükütta* (154/14)

süñgüç: Su yolu; üstü kapalı su yolu.

Şu halda kəlişip *süñgüç* qəşığa / Çıqar çağda şu yerdin bağ təşığa (177/15)

süret: Suret, resim, tablo, manzara.

Salamdin soñ xette meqset irade / Munu *süret* bilen bolğan ipade (156/4)

sürke-: Sürmek, ovmak.

İradem hem érip ketti bu lehze / Qelemni *sürkisem* qeğezge bu dem (171/14)

şad: Memnun, sevinçli, neşeli.

Peqet birla Çolaq Mexsum idi *şad* / Mana semendiki yene aşu bağ (173/11)

şadliq: Neşelilik.

Gahi teşviş bilen tutti pişane / Gahi *şadliq* tapar yüzde ipade (164/16)

şah: Padişah, hükümdar.

Dereş bolsa *şah* xelq yiltiz irur / Bil oğlum yiltiz bilen dereş ulgiyur (134/3)

şahane: Şahane.

Tolup ketti ademge hemme xane / Yéyildi dastixanlar hem *şahane* (165/16)

şax: Dal, budak, salkım, kol.

Egerçe bir quruş *şax* men semersiz / Bolay el çakiri qoyma nezersiz (161/19)

Misali sargiyar *şaxta* yopurmaş / Dereşniñ yiltizi ger bolmisa saş (142/13)

şair: Şair.

Biri *şair* xelqniñ muñçisiken / Azadliş hem adalet küyçisiken (140/5)

şam: 1. Mum.

Tuyuqsiz öçse bu aldimdiki *şam* / Bu şam öçse yene bir şam taparsen (158/16)

Tuyuqsiz öçse bu aldimdiki *şam* / Bu şam öçse yene bir şam taparsen (158/16)

Méni pervanige oxşatma dildar / Ki *şam* öçse çirağni qılsa u yar (161/10)

Tuyuqsiz öçse bu aldimdiki şam / Bu *şam* öçse yene bir şam taparsen (158/15)

Yéqip *şamni* qarap heyran qélişti / Nème qılmaşni bilmey téñirqaştı (179/3)

Qanatiñni aşu *şamga* yaqarsen / Ümid şuki bégiñda külse şunçe (158/17)

2. Akşam.

Çéçimni körpe qılsam her seher *şam* (156/21)

şamal: Rüzgar, yel.

Şuña derhal éçildi çoñ dérise / *Şamalda* yelpüner hal *şayi* perde (175/18)

Uçurdi nege qismetniñ *şamali* / Éçilmay qaldi bu dastanda şu sir (183/1)

şaptul: Şeftali.

Mana alma anar *şaptul* cineste / Ürük encür gilas amut ve piste (168/15)

Lékin başqa idi her kimde istek / Ki cinniñ qesti *şaptulda* dégendek (167/2)

şaraqla:- Şıkırdamak, hışırdamak.

Kütüp aldı uni dehlizde yeñge / *Şaraqlap* aliqinida neççe teñge (176/8)

şarqıra:- Şakırdamak, gürüldemek.

Aqar u *şarqirap* taşqın ve qaynaq / Aqar u tolgıniñ köpüklinip téz (178/7)

şavqun: Gürültü, yaygara.

Beg Hacı öyde dadlar sirtta *şavqun* / Téxiçe öçmigen lapasta yalqun (180/11)

şayi: İpek kumaş.

Şuña derhal éçildi çoñ dérise / *Şamalda* yelpüner hal *şayi* perde (175/18)

şebnem: Çiy.

Seher gül bergliride xuddi *şebnem* / Qénikin aña xas bir köñli toqluq (171/19)

şəher~şer: Şehir, kent.

Çépişti neççe xadim her terepke / Minip at ikkisi *şəher* terepke (180/18)

Şəher etrapimu kirdi qatarğa / Obulmu bar idi sepniñ bésida (144/3)

Ve belki türmilerni toşquzatti / Axiri partlidi *şəherde* bir iş (143/16)

Mana keñri köteme bağliq hoyla / *Şəherde* köp zamandin dañliq hoyla (165/4)

Şəherde şu kéçe bolğanda tutqun / Xakocañ heddin aşti vehşiy melun (135/19)

Ürümçi *şehiridin* ömek kélermiş / Ömekte ililiqlar köp bolarmış (146/3)

Ve yaki tevrigen déñiz okyanmu / *Şəherde* ne qatarliq köp adem bar (146/18)

Ezim derya kebi bargançe çoñlap / *Şeherni* qaplidi şoar sadasi (144/18)

Yiraqta bolsimu Ğulca dégen *şer* / Cenubta eñ xeter yermiş bu Qeşqer (137/9)

şəherlik: Şehirli.

Biri Özbék yigit kino méxanik / Ana cemetidin uşbu *şəherlik* (140/12)

şexsen: Şahsen.

Beg Hacimu kélip bu bağqa *şexsen* / Soraşturdi néçük dep munda işlar (170/1)

şepe: Belge, işaret.

Yétip kelmektiken bir *şepe* tañdin / Qutulsam ne ecib zulmet cahandin (151/13)

şepeq: Güneş batarken ufuktaki kızılılık.

Köründi gül *şepeqler* içre Zöhra / Köründi Rabie Şérin ve Uzra (149/13)

şepereñ: Yarasa.

Urundi künni tosmaqqa étekte / *Şepereñdek* qéçip tañdin katekte (137/2)

şerbet: Şerbet.

İçürsem *şerbitimni* bare bare / Néteykim kac pelek qildi zebun hal (157/3)

şert: Şart.

Qobul bolmaydiken bu *şert* mubada / Méni tapsun kişi bir qebrigahda (151/9)

Bérilsun heq hoquqlar mezlum elge / Boşat barçe siyasiy mehbunni *şertsiz* (143/20)

Démek Leyli bikar qoymaptiken şert / Bu *şerttin* çıqqusi bir sirri hikmet (168/8)

şert qoy-: Bir işin yapılmasını önceden bir şarta bağlamak.

Şüni közlep axir qız yazdı bir xet / Xétide Hacığa *qoydı éniq şert* (151/6)

Unıñ bextige qız *qoyğanıdı şert* / Bu hoyla içre turmaq aña bir derd (167/17)

Démek Leyli bikar *qoymaptiken şert* / Bu şerttin çıqqusi bir sirri hikmet (168/7)

şeyda bol-: Aşık olmak, gönlünü kaptırmak.

Bolur şeyda güzel hösnige herkes / Yene re'na bilen moden ve cüxar (169/3)

şicaet: Cesaret, yüreklilik.

Tesevvur qilmiğan munçe *şicaet* / Ecebmü heddin aşti Qeşqeriyler (146/21)

şikayet: Şikayet.

Mana sizge yene muñluq hékayet / Zamane zorluqıdın bir *şikayet* (135/18)

şikest: Kırık, kırılmış.

Namayan idi köp peylide qesti / Yene kimge yéterkin şum *şikesti* (138/20)

şinuri: Mahmuz (Çizmenin ya da potinin arkasına takılan ve binek hayvanlarını dürterek hızlandırmaya yarayan metal parça).

Ciriñlar ötükide tuç *şinuri* / Démekki ehli mensep beri keldi (170/17)

şir: Aslan.

Külüp Hacı yéqin kelgen hamane / Étildi ikki *şir* gezepkarane (176/16)

şirmani: Şirmani (Uygur ekmeği).

Ésildi neççe neççe yerge qazanlar / Yéqildi hem toqaç *şirmani* nanlar (165/10)

şişe: Cam.

Yene *şişe* qedehlermu muheyra / Uzun ötmey kélişti méhman canablar (170/13)

şoar: Şiar, slogan.

Ezim derya kebi bargançe çoñlap / Şeherni qaplidi *şoar* sadasi (144/18)

şoxluq: Yaramazlık, çapkınlık.

Bu toqluqtin çıqarken hemme *şoxluq* / Birav éytti Emel mensep puli köp (174/1)

Bovaqtek her qaçan oynaqi *şoxluq* / Nème bu toymu yaki haza matem (172/1)

şorluq: Bedbaht, zavallı, talihsiz, şanssız.

Péşanem bolmisidi munçe *şorluq* / Céninğa yetmes irdi şunçe xorluq (156/ 11)

şöhret: Şöhret, ün.

Çöçüp vaydad didi qéni saqali / Zavalğa mañdimu *şöhret* kamali (179/18)

Kim u munçe qaram beñvaş ve tersa / Beg Hacı *şöhritini* yerge ursa (180/6)

ştab~ştap: Karargah.

Mana herbiy *ştabniñ* türmiside / Yétişmey qaldı kamér tün nispide (138/7)

Sépilni titriter elniñ nidasi / *Ştabqa* aqti sep goya qiyandek (144/20)

Kélişti saqçılar kocañ cüycañlar / Yene herbiy *ştabtin* neççe canlar (180/20)

Buniñ tedbirimu héç tes emesken / Şuña yirtip *ştab* saxta niqabni (147/20)

Ştab dervazisi mehkem étildi / Çériklermu sépilge çin bekindi (145/1)

Ularñ işini merkez bilermiş / Kéçikmestin *ştab* dyenbav bérermiş (148/4)

şuki: Şu ki.

Bu işniñ qızıqı *şuki* xususen / Kérimmu bu xeverdin boldı xursen (168/3)

Qanatiñni aşu şamğa yaqarsen / Ümid *şuki* bégiñda külse günçe (158/18)

Telep *şuki* Kérimni téz boşatqay / Bu toy bir toy bolalmas u boşanmay (151/7)

Ümid *şuki* ümidni üzme ey yar / Bu Qeşqer kéçisiniñ hem kündüzi bar (161/15)

Xalayıq qozğılıp qildi namayış / Telep *şuki* Bitim aşsun emelge (143/18)

şukuhi: Ululuk, görkem.

Teqezza idi köp çünki hökümet / Ürümçide bolğan bitim *şukuhi* (136/8)

şum: İç karartıcı, meşum, uğursuz.

Namayan idi köp peylide qesti / Yene kimge yéterkin *şum* şikesti (138/20)

Qilip yiñne yene kirpik dégenni / Çiqarsam putliriñdin *şum* tikenni (156/20)

şumluq: Dert, bela, uğursuzluk, afet, felâket.

İlac qançe quruq qol néme qilsun / Reqibniñ *şumluqini* néme bilsun (148/12)

şunçe: O kadar, şu kadar.

Qolida saqçisi eskiri *şunçe* / Yene yamul solaqlar qançe qançe (137/19)

Bahar yamğuriğa çöl qançe teşna / İdim levziñge menmu *şunçe* teşna (159/20)

Büyük tağmu bolur elvette berbat / Béşiğa kelse *şunçe* cebir bidat (155/4)

Démekki bu bitimdin *şunçe* qorqti / Goyaki qirğuçi yavğa yoluqti (137/15)

Péşanem bolmisidi munçe şorluq / Céniñğa yetmes irdi *şunçe* xorluq (156/12)

Tuğulğanu ösüp *şunçe* yétilgen / İşikte bir qulup seyna ademsiz (154/11)

şundaq: Şöyle.

Bu öy *şundaq* hemişe xalisa xaliy / Bolatti her kéçe yarniñ visali (167/15)

Kérım qandaq Obul *şundaq* perişan / Uniñ üstige qandaq taqiti bar (153/17)

Béşiğa keldi teqdir imtihani / Ene *şundaq* idi qizniñ xiyali (150/8)

Capa deryasida qilmaq üçün ğerq / Kérım *şundaq* xiyalda bixudane (153/6)

Kiçik xan başqıçe oylar bu işni / Tileytti xuddi *şundaq* iş boluşni (167/12)

Kirişte bituyuqluq bolsa qandaq / Çiqışta hem tasadip boldi *şundaq* (152/6)

Üçeylen çiqti bağqa bağ qarañğu / Ne bağki hemme yaq *şundaq* qarañğu (177/12)

şuña: Onun içindir ki; ondan dolayıdır ki.

Şuña aştı ğururi yene qat qat / Emesmiş her néçük heriket aña yat (166/9)

Buniñ tedbirimu héç tes emesken / *Şuña* yirtip ştab saxta niqabni (147/20)

Néme qilsa uniñ barmış ilaci / *Şuña* aştı ğururi yene qat qat (166/8)

Nikahqa raziliq zadi néçük ğep / *Şuña* hemme bu işqa boldi heyran (153/16)

Şuña axir töküp qanliq yéşimni / Bu teqdir aldida egdi béşini (149/7)

Şuña başlap bu herbiy halitini / Çiñitmaq boldi tacu dölitini (137/13)

Şuña daim bolup bu qizğa dilkeş (163/21)

Şuňa dastan ara muň ne ecibtur / Qelemge muňlinişmu bir nesiptur (135/11)

Şuňa derhal éçildi çoň dérize / Şamalda yelpüner hal şayi perde (175/17)

Şuňa semendiki gülbağni tallap / Özige hucra qildi Hacı Xalap (167/21)

Yittürdüm *şuňa* u izlarni bivax / Çékip bu yolda gerçe derdu méhnet (183/5)

şübhe: Şüphe.

Tépip Leyli Kérimlarniň muqamin / Yazarmen *şübhisiz* dastan davamin (184/8)

tac: Taç.

Bolalmay yene ikki bexti *taci* / Bitim imzalinip bolğaçqa aşkar (143/9)

tacu: Tacikistan. Orta Asya'da bir ülke

Şuňa başlap bu herbiy halitini / Çiñitmaq boldi *tacu* dölitini (137/14)

tag: Dağ.

Büyük *tagmu* bolur elvette berbat / Béşiğa kelse şunçe cebir bidat (155/3)

Kirişti ete başlap toy işiğa / Yiqildi qara *tag* Leyli béşiğa (149/10)

Méniň derdim saňa yamaq bolalmas / Bala *tagi* yiqilsa bir béşiğa (160/12)

Saňa yetken elemni oylisam men / Méni eyler bu hesret *tégi* yeksan (156/14)

taki: Halen, şimdi, şimdilik.

Ténim *taki* lehette bolğuçe xak / Eceblenmu eger bir tün ya axşam (158/13)

tal: 1. Dal. Söğüt ağacı.

Üzer kempirmu yipni bolsa bir *tal* / Qoşulğanda üzülmes Rustem bilen Zal (142/17)

talapet: Kayıp, hasar.

Néme bu munçe dehşetlik palaket / Öyige ot qoyup berse *talapet* (180/4)

talay: Çok, epey.

Pelempeylik pəşayvan ulliri taş / Talay bağven *talay* neqqaş xeretler (169/10)

Talay usta ve nimkar ezimetler / Kömülgendu qara yerge qatari (169/11)

Pelempeylik pəşayvan ulliri taş / *Talay* bağven talay neqqaş xeretler (169/10)

talla-: Seçmek.

Şuña semendiki gülbağni *tallap* / Özige hucra qildi Hacı Xalap (167/21)

Uruqni yaxşı *talla* pem bilen ter / Néme terseñ şuni orup alursen (181/5)

tam: Duvar, dam.

Méni töt *tam* bilen saqlaydu mexsus / Közümge sancilip her künlüki mix (157/9)

Pilildap nur çaçar üstelde lampa / Beg Hacı sayisimu çüşti *tamğa* (176/14)

İşik torus *témi* neqıştin ibaret / İmaret üç tereptin bağqa yandaş (169/ 7)

Yéter külke navasi yıraç yıraqqa / Biravlar marişlar encan *témidin* (173/16)

tam-: Damlamak.

Siyah ornığa *tamdi* abi diydem / Mana momdek érip yatqan Gülayım (171/15)

tamam: Tamam, bitti.

Adem yoqtek *tamam* cımcit tiniqsiz (178/21)

Néme qılmaq kérek emdi bu saet / *Tamam* bitti köñülde emdi taqet (149/12)

Tamam huşsiz yatar Hacı tiniqsiz / Çırağmu öçti qaldı öy yoruqsiz (177/9)

tamam bol-: Son bulmak, bitirmek.

Gahi yumşaq gahi qattiq kalam söz / Axir tehdit bilen *boldi tamam* söz (149/2)

tamaşa: Gezme, eğlence, seyretme.

Qaçanki toxtığaç bağda *tamaşa* / Dédi Leyli İssip kettim xanaça (175/13)

tamaşa qil-: Seyretmek, gezmek, eğlenmek.

Kişi *qilsa* uni bir dem *tamaşa* / Bolur bir tesirat köñlide inşa (168/11)

tañçe: Damla.

Visal deryasidin ger içse *tañçe* / Qaçankim bir mubarek name keldi (160/1)

tañ: Tan, sabah, şafak vakti.

Yazarmen emdi *tañ* külgen zamanni / Şu tañniñ nuriğa çömgen cahanni (184/9)

Éser gülşende emdi *tañ* sabasi / Çañildar bağ ara quşlar navasi (184/1)

Közide yaşlıri yamğur misali / Biraq ötkende yelpüp *tañ* nesimi (150/10)

Qılur bir kün muqerrer xun devasi / Şu bağmu *tañ* bilen teñ tilğa kirdi (169/16)

Urundi künni tosqaqqa étekte / Şepereñdek qéçip *tañdin* katekte (137/2)

Yétip kelmektiken bir şepe *tañdin* / Qutulsam ne ecib zulmet cahandin (151/13)

Bolurken kéçiniñ kündüzi elvet / Mana *tañmu* étip küldi quyaşmu (183/20)

Yazarmen emdi tañ külgen zamanni / Şu *tañniñ* nuriğa çömgen cahanni (184/10)

tap: Zaman, an.

Démek böre şu *tapta* boldi tülke / Şu boldi bir qarar yötkeldi pede (146/9)

tap-: Bulmak.

Gahi teşviş bilen tutti pişane / Gahi şadlıq *tapar* yüzde ipade (164/16)

Méniñdin özgini *tapmaqqa* erkin / Méniñçu Qiz tuğulğan şu gunahim (158/1)

Kézip çöllər ara köp gañgirap baş / Qidirdim *tapmidim* héç yerde bir iz (183/10)

Çékip mendin tola gém gusse teşviş / Öziğe *tapmiğaydi* yene bir iş (163/4)

Néçük xilvette *tapqay* bir aramgah / Uniñsiz ne kérek bolsa cahani (150/13)

Qobul bolmaydiken bu şert mubada / Méni *tapsun* kişi bir qebrigahda (151/10)

Ve lékin xelq céver bolğaç hamane / Bitim mezmunidin *tapti* nişane (137/4)

Tuyuqsız öçse bu aldimdiki şam / Bu şam öçse yene bir şam *taparsen* (158/16)

Néçük *tapqay* bérıp menzilni adem / Yézilğaçqa şu zulmette kitabim (183/13)

Peqet bir demde aram *tapqusi* can / Lékin düşmen öçini undin alsa (150/17)

Biri derhal *tépip* eqlini biraz / Boşatti Hacini hem qildi avaz (179/5)

Tépip Leyli Kérimlarniñ muqamın / Yazarmen şübhısız dastan davamin (184/7)

tépip kel-: Bulmak.

Obul şu an *tépip keldi* semetni / Nisayımğa bérıp kel dédi xetni (159/11)

taqet: Takat.

Néme qılmaq kérek emdi bu saet / Tamam bitti köñülde emdi *taqet* (149/12)

Kérim qandaq Obul şundaq perişan / Uniñ üstige qandaq *taqiti* bar (153/18)

Ne quvvetki köñülde *taqitim* yoq / Ténim titrer simabtek lerze lerze (171/11)

taqet qil-: Dayanmak, katlanmak.

Qéqildi Haciniñ işiki duñ duñ / İşikni açmiğaç *taqet qilalmay* (178/18)

tar: Tel, kiriş.

Közi torlaştı ve ketti madari / Üzüldi qelbiniñ goyaki *tari* (159/4)

taraqla-: Gürültü olmak.

Quyaşmu patti asta çüşti peske / Köçürdi şu yosun toyni *taraqlap* (173/8)

tarmar bol-: Tarumar olmak. Dağılmak.

Robirt şérniñ pilani *boldi tarmar* / Azad qılmaq siyasiy mehbüsni derhal (143/11)

tarmar qil-: Tarumar etmek.

Qilur bizni siyaset üzre *tarmar* / Şuni éytqaç yüzige çiqti külke (146/7)

tarqa-: Dağılmak.

Axir *tarqap* xelq boş qaldi meydan / Namaz xuptengimu éytildi ezan (148/13)

Miğildap yürsimu uzun qulaqlar / Yene her künlüki *tarqap* varaqlar (137/6)

Tolaraq öyige *tarqap* kėtişti / Ki her kim özige qildi qanaet (147/9)

tart-: Çekmek.

Dédi Alla özi *tartsun* cazağa / Anam biçarini qoymañ balağa (177/3)

tasadip: Tesadüf.

Boluşqandek yoqaldi bek *tasadip* / Yoqaldi héç körünmes qarisi hem (178/1)

Kirişte bituyuqluq bolsa qandaq / Çiqışta hem *tasadip* boldi şundaq (152/6)

Qutuldi hemmidin munçe *tasadip* / Yene qandaq oyun başlaydikin çerx (153/3)

taş: Taş.

Pelempeylik péşayvan ulliri *taş* / Talay bağven talay neqqaş xeretler (169/9)

İdi *taştek* uyul bir muntezim iş / Ayan boldi u çağlıq iş emesken (147/17)

Şu halda kélişip sũngüç qéşığa / Çiqar çağda şu yerdin bağ *téşığa* (177/16)

taşla-: Atmak, fırlatmak, bırakmak.

Biraq yötkep Gomindañ pedisini / Yiraq *taşlap* yépingan qoy térisini (148/8)

Köründi közige mehbub Kérimi / Uni *taşlap* şu halda özi تنها (150/12)

taşqin: Taşkın, taşma, akın, su baskını, sel gibi.

Aqar u şarqirap *taşqin* ve qaynaq / Aqar u tolğınip köpüklinip *téz* (178/7)

tatuq: Kapanan yara izi.

Yene qız aptımış bu qéri *tatuq* / Bugün bolsa uniñ bextu kamali (174/7)

tav: Ruh, enerji, canlılık.

Oqup qalsa yine kelğüsi evlad / Bolur belki *tavi* xire köñli naşad (134/10)

tavka: Banka.

Ya kazzap muştumzor yol toraqçı / Ya *tavka* üstide lükçek qimarvaz (139/14)

tavla-: Çelikleştirmek, güçleştirmek, sağlamlaştırmak.

Kérimmu şu oçaqta pişti aylap / Pişildurdi capalar uni *tavlap* (142/8)

tayaq ye-: Dayak yemek. Dövülmek, hırpalanmak.

Ayağı çıqmığan qiynaq soraqlar / Qiyin qistaqta köp *yégen tayaqlar* (152/8)

tebessum: Tebessüm, gülümseme.

Küter méhmanni Hacı xuş *tebessum* / Şu xilda başlinip bu toy ziyapet (171/1)

Nisayim keldi şu çağ bizge melum / Lévide yene şu gemkin *tebessum* (155/12)

Yüzide bir *tebessum* közliri nem / Gahi éytar mubarek gahi gemkin (154/5)

tebiet: Tabiat, doğa.

Qeyerkin közligen nişani zadi / Cahan cimcit goya tilsiz *tebiet* (178/12)

Buniñdek kéçiler kemdin bolur kem / Cahan cimcit goya tilsiz *tebiet* (178/4)

tebir ber-: Bildirmek, söylemek, ileri sürmek, anlatmak.

Bérip bu hadise heqqide *tebir* (180/21)

tedbir: Tedbir.

Kéçiçe qan yutup oylaştı *tedbir* / Buni tesvirlimek emdi ne hacet (181/1)

Tirişti Leyliniñ halin bilişke / Munasip çare *tedbir* izdinişke (155/10)

Buniñ *tedbirimu* héç tes emesken / Şuña yirtip ştab saxta niqabni (147/19)

teg: Taban, aşağı, alt.

Démek işniñ *tégide* bir pilan bar / Pilanda közligen mexpiy nişan bar (168/5)

Ular bolğanidi geptin xeverdar / Lékin bilmes idi işniñ *tégini* (153/12)

teğyir: Değiştirme, başkalaştırma, bozma.

Çirayi neççe neççe boldi *teğyir* / Gahi közde ümidtin bir nişane (164/13)

tehdit: Korkutma, gözdağı verme.

Gahi yumşaq gahi qattiq kalam söz / Axir *tehdit* bilen boldi tamam söz (149/2)

tehemmul: Tahammül, katlanma.

Lékin sevr *tehemmul* ğayivi añ / Bolurken adimige küç ve derman (155/5)

tehqir: Onura dokunma, onur kırma, aşağılama.

Qénikin dosti u dana Robirt şér / Bu yañlig qılsa *teqdir* uni tehqir (180/10)

tekitle-: Tekit etmek.

Şuni *tekitlimek* bestur nahayet / Ki dünya her kişige bir étiz yer (181/3)

tekrar: Tekrar.

Şu anla başlidi bu ceñni *tekrar* / Biraq bargançe xelq azlap kėtişti (147/7)

telep: Talep, istek.

Telep şuki Kérimni téz boşatqay / Bu toy bir toy bolalmas u boşanmay (151/7)

Xalayıq qozğilip qildi namayış / *Telep* şuki Bitim aşsun emelge (143/18)

Orundaşqa *telepni* berdi vede / Bu vede bolğusi hazırla icra (146/11)

telepkar: İstekli, girişken.

Kérimdin yoq idi lékin nişane / Obul başlıq yene yüzlep *telepkar* (147/6)

telim ber-: Eğitim vermek. Eğitmek.

Biri rozi muellimdek muellim / *Bérerken* ottura mektepte *telim* (140/4)

Vapa levzide sen idiñ muellim / Maña *berdiñ* yene bir kerre *telim* (161/2)

telmür-: İntizar olmak.

Ümidim *telmürer* her tañda qançe (159/21)

telve bol-: Birini çok sevmek.

Qıl ey saqiy qedehle méni agah / Cunun deştide *boldum telve* gümrah (151/12)

temkin: Temkin.

Uzatqaç ney bilen bir xetni *temkin* / Birer dem toxtimayla ketti gemkin (155/13)

ten: Beden, gövde, vücut.

Yétişse kaşki can xilvet cahanğa / Amanet idi goya *tende* cani (150/6)

Ne quvvetki köñülde taqitim yoq / *Ténim* titrer simabtek lerze lerze (171/12)

Ténim taki lehette bolğuçe xak / Eceblenmu eger bir tün ya axşam (158/13)

Ténim yaki lehette bolğuçe xak / Dégen bir çin sadaqettin nişane (173/1)

Qesem billa *ténimde* bolsa bu can / Saña çañgal salalmas vehşiy hayvan (161/5)

Ténini qiptu axir qiyma qiyma / Ayan boldi pelek köp çörgiliptu (141/11)

Uniñdin ölgini miñ idi xopraq / Qarañgu görde *tenni* yapsa tupraq (179/22)

Néçük asmanda ay birdur quyaş bir / *Ténimde* bolsa can canan qayaş bir (161/12)

tenha: Yalnız, tek, baş başa.

Köründi közige mehbus Kérimi / Uni taşlap şu halda özi *tenha* (150/12)

tenha qal-: Yalnız kalmak.

Özide bir üzükla *qaldi tenha* / İdi u Zoremxanniñ yadikari (172/19)

tennaz: Nazlı.

Bügün her ikki xanniñ keypi bek saz / Biridin biri köprek idi *tennaz* (166/20)

tenqidle-: Tenkit etmek.

Méni *tenqidlişer* belki kitabxan / Némançe muñğa tolğan dep bu dastan (134/7)

teñ: Eşit, aynı, denk.

Ademler her qayan sersan yügürdi / Camaet uziğaç yéşin bilen *teñ* (169/18)

Biri çümbel bilen biri oçuq yüz / Şu kün añlap xeverni Leylimu *teñ* (144/10)

Qilur bir kün muqerrer xun devasi / Şu bağmu tañ bilen *teñ* tilğa kirdi (169/16)

Yüri dep hemmisi *teñ* yolğa çüşti / Öyige barguçe yol yolda adem (154/3)

teñge: Para.

Kütüp aldı uni dehlizde yeñge / Şaraqlap aliqinida neççe *teñge* (176/8)

teñkeş qil-: Akort etmek, kurmak, düzenlemek.

Biri muxbir iken kespiy qelemkeş / *Qilur* el derdige derdni *teñkeş* (140/8)

teñle-: Sallamak, dayamak.

Yene saqçı aña *teñleydu* neyze / Çéçi belde çirayi zepirandek (141/1)

tepsir: Tefsir.

Goya qaldı kitabım çala *tepsir* / Néteykim tün idi kündüzmu u çağ (183/3)

teptiş qil-: Teftiş etmek.

Xeverniñ mezmunida bir xeter bar / Bitim icrasini *qilmaqqa teptiş* (146/2)

teqdir: Kader.

Béşiğa keldi *teqdir* imtihani / Ene şundaq idi qizniñ xiyali (150/7)

Bu *teqdir* aldida küçsizlikimdin / Méniñ érenlikimge miñçe lenet (160/19)

Néme künləri körmey qaldi başı / Némikin bu kéçe *teqdir* qazası (172/8)

Qénikin dostı u dana Robirt şér / Bu yañlıq qılsa *teqdir* uni tehqir (180/10)

Şuña axir töküp qanlıq yéşimni / Bu *teqdir* aldida egdi bésini (149/8)

teqezza: Kontrol, hakimiyet.

Démekki veziyet qilğaç *teqezza* / Hélice dextisizdur uşbu imza (145/13)

Teqezza idi köp çünki hökümet / Ürümçide bolğan bitim şukuhi (136/7)

ter: Ter.

Aqar péşanisidin *ter* qésığa / Élip keptu Kérimdin yene bir xet (164/9)

ter tök-: Ter dökmek. Bir işi yapmak için çok zahmet, zorluk çekmek.

Bu bağqa *ter töküp* ketkeç madarı / İmaret hösniniñ herbir cilası (169/13)

ter-: Ekmek, ekim yapmak, ekin işi.

Térip arpa néçük buğday alursen (181/7)

Uruqni yaxşı talla pem bilen *ter* / Néme terseñ şuni orup alursen (181/5)

terep: Taraf.

Ğuvalaştı közi titrep vücudi / Sarañdek her *terep* sersan urundi (179/14)

Çépiştı neççe xadim her *terepke* / Minip at ikkisi şehir *terepke* (180/17)

Köçeyli hazirenlik başqa gepke / Nezerbağdin udul yavağ *terepke* (165/2)

Ne tuyğu ne sézim qaldi bedende / Xénimlar aldirar semen *terepke* (173/6)

İşik torus témi neqıştin ibaret / İmaret üç *tereptin* bağqa yandaş (169/8)

Çépiştı neççe xadim her *terepke* / Minip at ikkisi şehir *terepke* (180/18)

terepdar: Taraftar.

Bu yerde köp imiş bitim *terepdar* / Ve belki yoşurun başlıqliri bar (137/11)

Éti lavcañ özi bir kommunistmiş / Uni Sen kommunist yenen *terepdar* (141/8)

terk et-: Terk etmek, vazgeçmek.

Bitimni *terk étip* qoymay dése yol / Hökümet elçisi qoyğan idi qol (145/9)

terle-: Terlemek.

Qizidin ensirep yüz közi *terlep* / Çiqar sep koça koylardin qatarlap (144/15)

Ölüm miñ yaxşıraqtur maña bu dem / Uyaldim *terlidim* çoğdek qızardim (160/16)

tersa: Harın, ters, dik başlı.

Kim u munçe qaram beñvaş ve *tersa* / Beg Hacı şöhritini yerge ursa (180/5)

tes: Zor, zahmetli.

Buniñ tedbirimu héç *tes* emesken / Şuña yirtip ştab saxta niqabni (147/19)

Buni buzmaq bugün cayız emestur / Kéyinçe depne qilmaq néme *testur* (145/16)

tesella: Teselli, avutma.

Teselli levzidin béretti teskin / Yürek titrer idi emdi bölekçe (154/7)

tesevvur qil-: Tasavvur etmek.

Tesevvur qilmığan munçe şicaet / Ecebmu heddin aşti Qeşqeriyler (146/21)

tesirat: Tesir, etki.

Kişi qilsa uni bir dem tamaşa / Bolur bir *tesirat* köñlide inşa (168/12)

teskin ber-: Teskin etmək.

Teselli levzidin *béretti teskin* / Yürek titrer idi emdi bölekçe (154/7)

tesvir: Tasvir.

Gülayımlar öyide haza matem / Buniñ *tesvirige* küç quvvitim yoq (171/10)

tesvirle-: Tasvir etmək.

Kéçiçe qan yutup oylaştı tedbir / Buni *tesvirlimek* emdi ne hacet (181/2)

teşebbuskar: Girişken, faal.

Teşebbuskarimu belki şularmış / Egerçe bolmisaq bu işta huşyar (146/5)

teşna: Teşne, pek hevesli ve arzulu.

Bahar yamğuriğa çöl qançe *teşna* / İdim levziñge menmu şunçe teşna (159/19)

Bahar yamğuriğa çöl qançe teşna / İdim levziñge menmu şunçe *teşna* (159/20)

teşviş: Endişe, tereddüt.

Gahi *teşviş* bilen tutti pişane / Gahi şadlıq tapar yüzde ipade (164/15)

Ölümmü yaki bir iqbal rizası / Ümid *teşviş* içide qiyinlar can (172/10)

teşviş çek-: Endişelenmek, tasalanmak, kaygılanmak.

Çékip mendin tola gem gusse *teşviş* / Özige tapmıgaydı yene bir iş (163/3)

teverrükname: Takdis, hayır dua, tasvip.

Bu ney keldi démek signali keldi / *Teverrüknamisi* iqbalı keldi (155/18)

tevre-: Sarsılmak, sallanmaq, ırgalanmaq, çalkalanmaq.

Ve yaki *tevrigen* déñiz okyanmu / Şherde ne qatarlıq köp adem bar (146/17)

teyyar: Hazır.

Obul *teyyar* idi öter yolida / Türlgen yeñliri xencer qolida (177/13)

Qisas xenciri gerçe qolda *teyyar* / Ve lékin Hacı yırtquç bekmü heyyar (163/5)

téğışlik: Lazım, uygun, ait, gerekli.

Yene berdi *téğışlik* permayışlar / Soyuldi qañıláp ördek toxular (170/3)

téxi: Daha, da, bir de, halen, şimdi.

Biri ösmür *téxi* on yette yaştı / Goyaki qızğa oxşar bir qaraştı (140/15)

Téxi boy tartmığan yaştı ösme balılar / Qoşuldi qız cuvanmu sepke yüz yüz (144/7)

Yétişmes u *téxi* qilmas qanaet / İmiş çünki xelq dehşet nahayet (137/21)

téxiçe: Halen, şimdiye kadar.

Beg Hacı öyde dadlar sirtta şavqun / *Téxiçe* öçmigen lapasta yalqun (180/12)

téñirqa-: Hayret etmek, şaşırmaq.

Yéqip şamni qarap heyran qéliştı / Nème qilmaqni bilmey *téñirqaştı* (179/4)

téñirqap qal-: Hayret etmek, şaşırp kalmak.

Gülayım *téñirqap qaldı* ne çare / Yüreki boldı goya pare pare (149/3)

tépil-: Bulunmaq.

Bu kündeşke bugün kündeş *tépildi* / Uniñmu bağığa ateş yéqıldı (167/7)

tére: Deri.

Bıraq yötkep Gomindañ pedisini / Yıraq taşlap yépingan qoy *térisini* (148/8)

téz: Çabuk, hızlı.

Aqar u şarqırap taşqın ve qaynaq / Aqar u tolğınip köpüklinip *téz* (178/8)

Telep şuki Kérimni *téz* boşatqay / Bu toy bir toy bolalmas u boşanmay (151/7)

tiken: Diken.

Qilip yiñne yene kirpik dégenni / Çıqarsam putliriñdin şum *tikenni* (156/20)

til: Dil.

Cavabiğa *tilim* biçare boldi / Qelem tutmaqquyu yetmey macalim (160/7)

Buniñdek kéçiler kemdin bolur kem / Cahan cimcit goya *tilsiz* tebiet (178/4)

Goya *tilsiz* idi qız hemde sañru / Közige hucrimu gördek qarañgu (175/11)

tilğa kir-: Söz dinlemek. Verilen bir öğüdü, bir sözü tutmak, davranışlarını buna uydurmak.

Yérım tün birle hoyla *tilğa kirdi* / Ademler her qayan sersan yügürdi (165/7)

Qılur bir kün muqerrer xun devasi / Şu bağımu tañ bilen teñ *tilğa kirdi* (169/16)

Buni añlap söyüñdi küldi yeñge / Démekki gaça qızmu *kirdi tilge* (175/16)

tiliñni yul-: Dilini koparmak.

Qarap qoysañ közüñni oyğudekmiş / Éğiz açsañ *tiliñni yulğudekmiş* (142/2)

tilavet: Kuran'ı yüksek sesle, güzel ve yöntemince okuma.

Éğir bir muñ çaçar öyde *tilavet* / Adem höl nerse dep ötmüşte dana (154/19)

tile-: Dilemek, istemek.

Kiçik xan başqiçe oylar bu işni / *Tileytti* xuddi şundaq iş boluşni (167/12)

tilek: Dilek, istek.

Eger Hacı köñül berse bölekke / U xanimmu yéter pat pat *tilekke* (167/14)

tin: Nefes.

İttirdi kirdi öyge yeñge sorimay / Kirip heyrette qaldi hucra *tinsiz* (178/20)

tinça-: Teselli bulmak, avunmak, sevinmek, içi açılmak, sakinleşmek.

Sirim éytip uni qıldım biaram / Néçükmu *tinçar* emdi u dilaram (163/2)

tiniq: Nefes.

Adem yoqtek tamam cimcit *tiniqsiz* (178/21)

Tamam huşsiz yatar Hacı *tiniqsiz* / Çırağmu öçti qaldi öy yoruqsiz (177/9)

tipirla-: Çırpınmak, çabalamak.

Puti köygen toxudek heryan *tipirlar* / Beg Hacı hemmidin sersan tipirlar (145/5)

Puti köygen toxudek heryan tipirlar / Beg Hacı hemmidin sersan *tipirlar* (145/6)

tiq-: Sokmak, gizlemek.

Kérım galdin siqip yerge yiqitti / Géni ağzığa derhal paxta *tiqti* (176/18)

tirik: Diri, canlı.

Tirik öldi dégen şu ah palaket / Xalayıqqa néçük bolğay malaqet (179/19)

Çöçüp vaydad didi hem qopti möñdep / Xiyal qılmas idi u men *tirik* dep (179/10)

tiriş-: Çabalamak, çırpınmak, gayret etmek.

Mana dostlar yene işqa kırıştı / Nème qılmaq kérek dep köp *tiriştı* (155/8)

Tiriştı Leyliniñ halin bilişke / Munasip çare tedbir izdinişke (155/9)

titre-: Titremek.

Qimirlar levleri *titreñgü* ünsiz / Bu belki bolğusi axırqı didar (172/13)

Ğuvalaştı közi *titrep* vücudi / Sarañdek her terep sersan urundi (179/13)

Kérım xetni oqurken qelbi oynaq / Qoli *titrer* idi misli yopurmaq (156/2)

Ne quvvetki köñülde taqitim yoq / Ténim *titrer* simabtek lerze lerze (171/12)

Boranda *titrigendek* lale ğunçe / Mana öy bir zaman Kérım tuğulğan (154/9)

Qolum *titrep* qelem mañmas ravane / Goya cismim irademge bigane (156/7)

Sépilni *titriter* elniñ nidasi / Ştabqa aqti sep goya qiyandek (144/19)

toğra~toğri: Doğru, dürüst.

Kişikim untumas ötmüş elemni / Qoyar kelğüsige *toğra* qedemni (135/16)

Mana emdi yatarken bolsa toğri (139/21)

toxta-: Durmak.

Robirt şér hem işik aldida *toxtap* / Qulaqqa némidur éytqaç piçirlap (175/1)

Buniñsiz *toxtimas* el emdi hergiz / Adem siğmas idi koça bazargá (144/1)

Uzatqaç ney bilen bir xetni temkin / Birer dem *toxtimayla* ketti ğemkin (155/14)

Biraq sirtta tömür dervaza qanati / Ğiçirlaştın hamane *toxtimaytti* (138/16)

Qaçanki *toxtığaç* bağda tamaşa / Dédi Leyli İssip kettim xanaça (175/13)

toxu: Tavuk.

Puti köygen *toxudek* heryan tipirlar / Beg Hacı hemmidin sersan tipirlar (145/5)

Yene berdi téğışlik permayışlar / Soyuldi qançıláp ördek *toxular* (170/4)

tol-: Dolmak.

Tolaraq öyige tarqap kėtişti / Ki her kim özige qıldı qanaet (147/9)

Méni tenqidlişer belki kitabxan / Némançe muñğa *tolğan* dep bu dastan (134/8)

Ne çare méni devran salsa muñğa / Tuğulğan gül diyarım *tolsa* muñğa (135/8)

tolup ket-: Doluvermek.

Tolup ketti ademge hemme xane / Yéyildi dastixanlar hem şahane (165/15)

tola: Çok.

Çékip mendin *tola* gem gusse teşviş / Özige tapmıǵaydı yene bir iş (163/3)

Ne çare körginim muñ sezginim muñ / Béşimdin hem *tola* ötküzginim muñ (135/10)

tolğan-: Çevrilmek, döndürülmek.

Çöçüp vaydad dédi *tolğandi* her her / Qéni Leyli qéni u olca göher (180/1)

Aqar u şarqırıp taşqın ve qaynaq / Aqar u *tolğınip* köpüklinip téz (178/8)

toluqla-: Tamamlamak, bütünlemek, doldurmak.

Toluqlandi yene hem xet savadi / Démek türme dégen gerçe qarañǵu (143/5)

tonuş: Tanış, tanıdık, tanıma, itiraf, bilgi, fikir, bilinç.

İdi bu dilreba aşu *tonuş* ney / Qedinas hemrahi kona qomuş ney (155/15)

toqaç: Francala, çörek.

Ésildi neççe neççe yerge qazanlar / Yéqildi hem *toqaç* şirmani nanlar (165/10)

toqluq: Tokluk.

Biravlar tûf dédi derd elimidin / Birav éytti Egerçe bolsa *toqluq* (173/18)

Seher gül bergliride xuddi şebnem / Qénikin aña xas bir köñli *toqluq* (171/20)

Bu *toqluqtin* çıqarken hemme şoxluq / Birav éytti Emel mensep puli köp (174/1)

toqu-: Dokuma.

Qoşaq naxşa *toquşmu* bir gunahken / Ve hetta bezme meşrepmu gunahken (141/15)

toraqçi: Engelleyen, önleyen, geri tutan.

Ya kazzap muştumzor yol *toraqçi* / Ya tavka üstide lükçek qimarvaz (139/13)

torus: Tavan

İşik *torus* témi neqıştin ibaret / İmaret üç tereptin bağqa yandaş (169/7)

tosmaq-: Yolunu kesmek, engel olmak, set çekmek.

Urundi künni *tosmaqqa* étekte / Şepereñdek qéçip tañdin katekte (137/1)

toşquz-: Siper ettirmek, engellemek.

Ve belki türmilerni *toşquzatti* / Axiri partlidi şherde bir iş (143/15)

toy: Düğün.

Telep şuki Kérimni téz boşatqay / Bu toy bir toy bolalmas u boşanmay (151/8)

Kirişti ete başlap toy işığa / Yiqildi qara tağ Leyli bəşığa (149/9)

Küter méhmanni Hacı xuş tebessum / Şu xilda başlinip bu toy ziyapet (171/2)

Qilur toy yaş yigitlerde karamet / Bu gerçe bolsimu bir geyriy adet (166/13)

Telep şuki Kérimni téz boşatqay / Bu toy bir toy bolalmas u boşanmay (151/8)

Bovaqtek her qaçan oynağı şoxluq / Nème bu toymu yaki haza matem (172/2)

Quyaşmu patti asta çüşti peske / Köçürdi şu yosun toyni taraqlap (173/8)

Tépip emdi Beg Hacı toyğa purset / Evetti qizğa elçi soñğı növet (148/15)

toyluq: Düğün için gereken şeyler.

Cimi toyluq üzükini birmu birdin / Salar patem Nisayimlar qoliğa (172/17)

tömür: Demir.

Biraq sirtta tömür dervaza qanati / Giçirlaştin hamane toxtimaytti (138/15)

Éliptek qamitimni qildi bir dal / Saña salsa zaman tömür kişenler (157/6)

Tömür dervazidin çıqqan hamane / Kütüp aldi uni ağa iniler (153/7)

Lékin türme misali bir oçaqken / Tömürni gañ qilişqa xoymu çağken (142/6)

törel-: Vuku olmak, çıkmak, meydana gelmek, yaratılmak, türemek.

Törelmeklik kişiniñ öz işimu (149/21)

töşük: Delik.

Ve lékin paydisiz bolmas bu hergiz / Töşük monçaqmu qalmas yerde yipsiz (135/14)

töt: Dört sayısı.

Méni töt tam bilen saqlaydu mexsus / Közümge sancilip her künlüki mix (157/9)

tuç: Pirinç.

Ciriñlar ötükide *tuç* şinuri / Démekki ehli mensep beri keldi (170/17)

tuğul-: Doğulmak, doğmak.

Boranda titrigendek lale günçe / Mana öy bir zaman Kérim *tuğulğan* (154/10)

Méniñdin özgini tapmaqqa erkin / Méniñçu Qiz *tuğulğan* şu gunahim (158/2)

Ne çare méni devran salsa muñğa / *Tuğulğan* gül diyarim tolsa muñğa (135/8)

Tuğulmaqlıq uniñ öz xahişimu / *Tuğulmaq* birle bolsa derdke duçar (150/1)

Tuğulğanu ösüp şunçe yétilgen / İşikte bir qulup seyna ademsiz (154/11)

Tuğulmaqlıq uniñ öz xahişimu / *Tuğulmaq* birle bolsa derdke duçar (150/2)

tuman: Sis, duman.

Ki dastan axiri qaldı naruşen / *Tumanda* qalğınidek xuddi gülşen (182/6)

tumanlıq: Sisli, dumanlı.

Ki Qeşqer asmini idi quyaşsiz / Quyaşsiz hem *tumanlıq* bolsa alem (183/12)

tumar: Muska, nazarlık, tılsım.

Démeykim yadikar pak qelb *tumari* / İdi u Néçük pak kelsem kétey pak (172/21)

tumşuq: Burun, çıkıntı, gaga.

Yalaştı *tumşuqini* xatiri cem / Yaraşqandek müşük it xuddi şu dem (166/21)

tupraq: Toprak, toz.

Méniñ meylimçe bolsa künde külsek / Qara *tupraqqimu* külüp kömülsek (135/4)

Uniñdin ölgini miñ idi xopraq / Qarañgu görde tenni yapsa *tupraq* (179/22)

tur-: Durmak.

Uniñ bextige qiz qoyğanidi şert / Bu hoyla içre *turmaq* aña bir derd (167/18)

Cahan gerq bolğudek *tursa* yéşinga / Ne bolsa mende küç imkan ne yardım (160/13)

turuş-: Kalkmak.

Kérım soridi Anamniñ hali qandağ / Anañ yaxşı dédi hemme *turuşti* (154/2)

tut-: Tutmak.

Nezerbağqa yügürdi bala oynaq / Qolida çin *tutup* xetni yalañyaq (159/14)

Tutatti özini merdanilerçe / Éşip hetta ilimge zevqi yadi (143/3)

Cavabiğa tilim biçare boldi / Qelem *tutmaqqu* yetmey macalim (160/8)

Qiya baqti işikke köz uçida / Piçaq *tutqan* qoli romal içide (176/12)

Kérım xep dep saqaldin *tutqiniçe* / Késivaldi saqalni iñikigiçe (177/5)

Köreñlep ketti u heddin ziyade / Kérımni *tutqiniçe* şu qatarda (136/4)

Gahi teşviş bilen *tutti* pişane / Gahi şadlıq tapar yüzde ipade (164/15)

tutqun: Tutsak, esir.

Şherde şu kéçe bolğanda *tutqun* / Xakocañ heddin aşti vehşiy melun (135/19)

tutul-: Tutulmak.

Biri Qırğız şyen yamul at baqari / Gumanlıq dep *tutulğan* el qatari (140/14)

Némiki bolsa başqa öy *tutulsun* / Bu kündeşler doqıdin u qutulsun (167/19)

tuyğu: Duygu, his.

Ne *tuyğu* ne sézim qaldi bedende / Xénimlar aldirar semen terepke (173/5)

tuyuqsız: Aniden, ani, ansızın.

Tuyuqsız öçse bu aldimdiki şam / Bu şam öçse yene bir şam taparsen (158/15)

tüf: Akseden ses, seda, yankı.

Biravlar *tüf* dédi derd elimidin / Birav éytti Egerçe bolsa toqluq (173/17)

tüget-: Bitirmek, tüketmek.

Néçük mumkin qelemde zahir etmek / Yürek muñlirini éytip *tügetmek* (156/10)

tügü-: Tükenmek, bitmek, ölmek.

Saba keldi démek iqbalmu keldi / *Tügep* hicran piraq visalmu keldi (184/4)

tügep qal-: Bitirmek, tüketmek.

Tügep qaldi mana axir hékaye / Ve lékin arminim köp benahaye (182/3)

tülke: Tilki.

Démek böre şu tapta boldi *tülke* / Şu boldi bir qarar yötkeldi pede (146/9)

tümen: Tümen.

Nésip bolsa yene Qeşqerni körmek / *Tümen* boylirida azade kezmek (184/6)

Ve belki çüş körer uxlap şu saet / Peqet peste *tümen* deryasi oyğağ (178/6)

Tümenmu küldi értiş yoruñqaşmu (183/21)

tün: Gece.

Némikin meqsiti zulmette bu *tün* (138/21)

Goya qaldi kitabim çala tepsir / Néteykim *tün* idi kündüzmu u çağ (183/4)

Mana herbiy ştabniñ türmiside / Yétişmey qaldi kamér *tün* nispide (138/ 8)

Ténim taki lehette bolğuçe xak / Eceblenmu eger bir *tün* ya axşam (158/14)

Yérim *tün* birle hoyla tilğa kirdi / Ademler her qayan sersan yügürdi (165/7)

tüpeyli: Bu gibi, benzeri, müşabih.

Tüpeylidin xelqniñ östi rohi / Kütetti el bitimdin yaxşı exbar (136/9)

türme: Hapishane.

Çüşendi hemme gepni astin üstün / Esliy *türme* dégende yatsa oğri (139/20)

Lékin *türme* misali bir oçaqken / Tömürni gañ qilişqa xoymu çağken (142/5)

Démekki heq gépini qilsa herkes / Yatar cayi bolurken *türme* gep bes (142/4)

Kuluplarda kişige köp sorun yoq / Lékin *türme* dése bu yurtta kürmiñ (139/4)

Méni bir yip bilen bağlap kişenler / Séni *türme* içide qilsa mehbus (157/8)

Toluqlandi yene hem xet savadi / Démek *türme* dégen gerçe qarañgu (143/6)

Çékey men meyli birdem dağı peryad / Ne arman *türmidin* u bolsa azad (151/4)

Mana herbiy ştabniñ *türmiside* / Yétişmey qaldi kamér *tün* nispide (138/7)

Ve belki *türmilerni* toşquzatti / Axiri partlidi şherde bir iş (143/15)

türül-: Sarılmak, yumaklanmak, sıvanmak, kıvrılmak, buram buram çıkmak.

Obul teyyar idi öter yolida / *Türülgen* yeñliri xencer qolida (177/14)

tüs: Renk, sima, görünüm, görüntü.

Qiyapet beşride hem geyriy bir *tüs* / Bilindi axirida hemmige iş (141/5)

tüv: Dip.

Çiqip güllük içidin ikki adem / *Dérize tüvige* cim çökti şu dem (176/2)

tüvrük: Direk, sütun.

Qatar öyler bilen ayvan péşayvan / *İşik tüvrükliride* neqış namayan (165/6)

uç-: Uçmak.

Çiqip evcige bezme qızığan çağ / *Uçar* pervaniler gazvay çirağqa (173/14)

uçup ket-: Uçup gitmek. Havalanmak, uçmak.

Uçup ketken kebi quşlarmu yemsiz / Obul açti qulupni hemme süküta (154/13)

uçqur: İyi uçan.

Cuği gerçe uniñ bir az kiçikrek / *Lékin uçqur* idi u xuddi yeldek (163/16)

uçur-: Uçurmak.

Uçurdi nege qismetniñ şamalı / *Éçilmay* qaldi bu dastanda şu sir (183/1)

udul: Doğru, kestirme, düz.

Köçeyli hazirenlik başqa gepke / Nezerbağdin *udul* yavağ terepke (165/2)

Udul kamerda iş andin bölekçe / Kérin aldi savaq miñ miñ étekçe (140/17)

uxla-: Uyumak.

Ve belki çüş körer *uxlap* şu saet / Peqet peste tümen deryasi oyğaq (178/5)

Ve belki çüş körer *uxlap* şu saet / *Lékin* örlep lapasta otmu şu an (178/13)

ul: Temel, dip, alt.

Pelempeylik pəşayvan *ulliri* taş / Talay bağven talay neqqaş xeretler (169/9)

ulaş-: Ulaşmak.

Démey bir namekim durdane keldi / Béşim kökke *ulaştı* xuşluqumdin (160/4)

ulğay-: Artmak, böyümək, çoğalmak.

Derex bolsa şah xelq yiltiz irur / Bil oğlum yiltiz bilen derex *ulğiyr* (134/4)

untu-: Unutmak.

Kişikim *untumas* ötmüş elemni / Qoyar kelgüsige toğra qedemni (135/15)

ur-: Vurmak, dövmək.

Ğuvalaştı közi titrep vücudi / Sarañdek her terep sersan *urundi* (179/14)

Kim u munçe qaram beñvaş ve tersa / Beg Hacı şöhrimini yerge *ursa* (180/6)

Urundi künni tosqmaqqa étekte / Şepereñdek qéçip tañdin katekte (137/1)

Urundi xuddi bir yaridar qavandek / Veya beldin üzülgen bir yilandek (179/15)

urup kirgüz-: Döverek içeri sokmak.

Urup kirgüzdi gördek bir makanga / Égiz burni boyalğanidi qanga (138/13)

uruq: Tohum.

Uruqni yaxşı talla pem bilen ter / Néme terseñ şuni orup alursen (181/5)

usta: Usta.

Talay *usta* ve nimkar ezimetler / Kömülgendu qara yerge qatari (169/11)

uşbu:    te bu.

Biri   zb  k yigit kino m  xanik / Ana cemetidin *uşbu*   herlik (140/12)

D  mekki veziyet qilğaç teqezza / H  li   d  xlisizdur *uşbu* imza (145/14)

  terken ba   y  nidin *uşbu* saet / Biri s  hbetdi  i  a     tytti qelben (174/11)

uvali bol-: Yazık olmak.

U   a  da n  m bolar zulmette hali / *Bolur* kimge bu qismetni   *uvali* (151/2)

uyal-: Utanmak.

Ölüm mi   yaxşıraqtur ma  a bu dem / *Uyaldim* terlidim çoğdek qizardim (160/16)

Aqarğanda saqal eldin uyalmay / *Uyalmaqliq* n  me h    közge ilmay (166/11)

Uyalmay qildi   lan bu xitabni (147/21)

Aqarğanda saqal eldin uyalmay / *Uyalmaqliq* n  me h    közge ilmay (166/12)

uyul: Oyma.

  di ta  tek *uyul* bir muntezim i   / Ayan boldi u çağliq i   emesken (147/17)

uza-: Uzaklaşmak.

Ademler her qayan sersan yügürdi / Camaet *uziğaç* y    in bilen te   (169/18)

uzat-: U  urlamak.

Uzatqaç ney bilen bir xetni temkin / Birer dem toxtimayla ketti gemkin (155/13)

uzun: Uzun.

Migildap yürsimu *uzun* qulaqlar / Yene her künlüki tarqap varaqlar (137/5)

uzun ötmey: Çok geçmeden.

Yene şişe qedehlermu muheyra / *Uzun ötmey* kélişti méhman canablar (170/14)

üç: Üç sayısı.

İşik torus témi neqıştin ibaret / İmaret *üç* tereptin bağqa yandaş (169/8)

Yétildi başqıçe adem bolup u / Kétip *üç* ay dégende keldi Hacı (143/8)

üçeylen: Üç kişi, üçümüz.

Üçeylen çıqti bağqa bağ qarañğu / Ne bağki hemme yaq şundaq qarañğu (177/11)

ümid~ümit: Ümit

Ümid şuki ümidni üzme ey yar / Bu Qeşqer kéçisiniñ hem kündüzi bar (161/15)

Ümidim telmürer her tañda qançe (159/21)

Qanatiñni aşu şamğa yaqarsen / *Ümid* şuki bégiñda külse günçe (158/18)

Ölümmu yaki bir iqbal rizasi / *Ümid* teşviş içide qiyinlar can (172/10)

Néme qılsun kimige eylesun dat / Cimi kütken *ümid*i boldi berbat (149/6)

Ümidim telmürer her tañda qançe (159/21)

İlaha maña hem *ümidni* yar qıl / Yorum köñlümni daim ümidvar qıl (161/17)

Bu xet addiy idi hetta çuvalçaq / Biraq Qeyser *ümidniñ* nuri parlaq (159/16)

Çirayi neççe neççe boldi teğyir / Gahi közde *ümid*tin bir nişane (164/14)

ümidni üz-: Artık ummaz olmak, olacağını beklememek, kavuşamayacağını anlamak.

Ümid şuki *ümidni* üzme ey yar / Bu Qeşqer kéçisiniñ hem kündüzi bar (161/15)

ümidvar: Umutlu olma, ümitli.

İlahı maña hem ümidni yar qıl / Yurut köñlümni daim *ümidvar* qıl (161/18)

ün: Ün, ses, seda.

Qimirlar levlırı titreñgü *ünsiz* / Bu belki bolğusı axırqı didar (172/13)

ürük: Erik.

Mana alma anar şaptul cineste / *Ürük* encür gilas amut ve piste (168/16)

ürümçi: Urumçi, Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nin başkenti.

Ürümçi şehiridin ömek kélermiş / Ömekte ililiqlar köp bolarmış (146/3)

Tegezsa idi köp çünkü hökümet / *Ürümçide* bolğan bitim şukuhi (136/8)

üstel: Masa.

Qatar üstel orunduq neççe neççe / Sığışmas méviler *üstelge* goya (170/11)

Pilildap nur çaçar *üstelde* lampa / Beg Hacı sayisimu çüşti tamğa (176/13)

Yoğan *üstelde* xil xil nazunémet / Qılar yeñge néçüktur vez nesihet (175/7)

Qatar *üstel* orunduq neççe neççe / Sığışmas méviler üstelge goya (170/12)

üstide: Üstünde, üzerinde.

Ya kazzap muştumzor yol toraqçı / Ya tavka *üstide* lükçek qimarvaz (139/14)

üstige: Üzerine, üstüne.

Uniñ *üstige* mundaq bir xever bar (145/17)

Kérım qandaq Obul şundaq perişan / Uniñ *üstige* qandaq taqiti bar (153/18)

Silaytti baş közini etigen ke / Uniñ *üstige* Leyli bekmü amraq (164/2)

üstle-: Eklmek, ilave etmek.

Qoşuldi *üstilep* öy öyge adem / Nepes almaqmu müşkül boldi şu dem (138/9)

üz-: Koparmak, kesmek.

Üzer kempirmu yipni bolsa bir tal / Qoşulğanda *üzölmes* Rustem bilen Zal (142/17)

üzre: Üstüne, üzerine.

Qilur bizni siyaset *üzre* tarmar / Şuni éytqaç yüzige çıqti külke (146/7)

Yéniçe oturup qız közin üzmes / *Dérize üzre* bağdin birdem ve bir pes (175/10)

üzük: Yüzük.

Cimi toyluq *üzükini* birmu birdin / Salar patem Nisayimlar qoliğa (172/17)

Mana semen ara yigane bir bağ / *Üzükniñ* közide durdane bir bağ (168/10)

Özide bir *üzükla* qaldi تنها / İdi u Zoremxanniñ yadikari (172/19)

üzül-: Kopmak.

Közi torlaştı ve ketti madari / *Üzüldi* qelbiniñ goyaki tari (159/4)

Urundi xuddi bir yaridar qavandek / Veya beldin *üzülgen* bir yilandek (179/16)

Üzer kempirmu yipni bolsa bir tal / Qoşulğanda *üzölmes* Rustem bilen Zal (142/18)

üzümzar: Üzüm bağı.

Démek bağ mévisi éytqandin artuq / *Üzümzar* sayiven bostandin artuq (168/18)

Samavarlargä hem otlar yéqıqlıq / *Üzümzar* sayiven andin bölekçe (170/10)

valiy: Vali.

Sépilniñ içide cüncañ sicañlar / Yene *valiy* bilen ambal cüycañlar (145/4)

vañ çuñ: Gürültü, patırtı, uğultu.

Bağ hoyla arılap qozğaldi çuqan / Darañlap das çélek başlandi *vañ çuñ* (178/16)

vapa: Vefa.

Vapa levzide sen idiñ muellim / Maña berdiñ yene bir kerre telim (161/1)

Démekçi kel béri sen hem yénip kel / *Vapasi* yoq cahandin sen bézip kel (149/16)

varağ: Yaprak.

Miğildap yürsimu uzun qulaqlar / Yene her künlüki tarqap *varaqlar* (137/6)

vaydad: Vay, imdat!

Çöçüp *vaydad* dédi ketti eqil huş / Yiqildi düm çüşüp u boldi bihuş (180/15)

Çöçüp *vaydad* didi qéni saqali / Zavalğa mañdimu şöhret kamali (179/17)

Çöçüp *vaydad* dédi tolgandı her her / Qéni Leyli qéni u olca göher (180/1)

Çöçüp *vaydad* didi hem qopti möñdep / Xiyal qilmas idi u men tirik dep (179/9)

vayim çek-: Kaygılanmak, endişelenmek.

Körüp ehvalni cüncañ *çekti vayim* / Dédi Hazir bu işqa yoq ilacim (145/11)

vede: Vade, söz.

Orundaşqa telepni berdi vede / Bu *vede* bolğusi hazirla icra (146/12)

vede ber-: Söz vermek.

Orundaşqa telepni *berdi vede* / Bu vede bolğusi hazirla icra (146/11)

vehşiy: Vahşî.

Çiqip ketti ular bağdin salamet / Ve lékin hemme bir *vehşiy* zulmet (177/20)

Qesem billa ténimde bolsa bu can / Saña çañgal salalmas *vehşiy* hayvan (161/6)

Şeherde şu kéçe bolğanda tutqun / Xakocañ heddin aşti *vehşiy* melun (135/20)

Ve yaki Hacidek *vehşiy* xotunbaz / Emestur héçbiri qolğa élinde (139/15)

Xususen Hacı köp küler qaqaqlap / Şu *vehşiy* külkiniñ qurbani bu dem (171/8)

vez: Vaaz, nasihat.

Yoğan üstelde xil xil nazunémet / Qılar yeñge néçüktur *vez* nesihet (175/8)

veziyet qıl-: Belli bir durum veya davranış biçimini benimsemek, tavır almak, tavır takınmak.

Démekki *veziyet qılğaç* teqezza / Hélice dexlisizdur uşbu imza (145/13)

visal: Vuslat, visal.

Visal deryasidin ger içse tamçe / Qaçankim bir mubarek name keldi (160/1)

Bu öy şundaq hemişe xalisa xaliy / Bolatti her kéçe yarniñ *visali* (167/16)

Saba keldi démek iqbalmu keldi / Tügep hicran piraq *visalmu* keldi (184/4)

volqan: Volkan.

Buni añlap xalayıq saldı çuqan / Ne çuqan partlidi goyaki *volqan* (148/6)

vucut: Vücut, cisim, beden.

Ğuvalaştı közi titrep *vucudi* / Sarañdek her terep sersan urundi (179/13)

yad: Yad, anma, akla getirme.

Tutatti özini merdanilerçe / Êşip hetta ilimge zevqi *yadi* (143/4)

yadikar: Anıt, abide, heykel, eser.

Démeykim *yadikar* pak qelb tumari / İdi u Néçük pak kelsem kétey pak (172/21)

Özide bir üzükla qaldi تنها / İdi u Zoremxanniñ *yadikari* (172/20)

yağ: Yağ.

Gahi qamça gahi gañza gahi *yağ* / Bedende qaldurup her künlüki dağ (152/9)

yaxşı: İyi.

Kérım soridi Anamniñ hali qandağ / Anañ *yaxşı* dédi hemme turuşti (154/2)

Tüpeylidin xelqniñ östi rohi / Kütetti el bitimdin *yaxşı* exbar (136/10)

Uruqni *yaxşı* talla pem bilen ter / Nème terseñ şuni orup alursen (181/5)

Ne erkim ne küçüm bardur xudayim / Kiyikmu *yaxşıraq* men binevadin (158/ 4)

Ölüm miñ *yaxşıraqtur* maña bu dem / Uyaldım terlidim çoğdek qızardım (160/15)

Bilürler çünki xelqim mendin artuq / Uniñdin *yaxşısı* çekmey malamet (139/8)

yalañyaq: Yalın ayak.

Nezerbağqa yügürdi bala oynaq / Qolida çin tutup xetni *yalañyaq* (159/14)

yalaş-: Yalaşmak; birbirini yalamak; karşılıklı yalamak.

Yalaştı tumşuqini xatiri cem / Yaraşqandek müşük it xuddi şu dem (166/21)

yalğuz: Yalnız, tek başına.

Çüşendi *yalğuz* atniñ çéni çıqmas / Çéni çıqqan bilenmu déni çıqmas (142/15)

Yatar u kamérda *yalguz* birla adem / Yoçuqtin körüner çıqqanda her dem (140/19)

yalguzluq: Yalnızlık.

Qéşiñda olturup kaşki birer dem / Sériñ *yalguzluquñğa* bolsam hemdem (156/16)

yalqun: Alev.

Beg Haci öyde dadlar sirtta şavqun / Téxiçe öçmigen lapasta *yalqun* (180/12)

yaltira:- Işıldamak, parıldamak.

Piçaqlar *yaltirap* ketkende şu an / Ésildi qız Kérimge hem perişan (177/1)

yaman: Kötü.

Bu néme hadise *yaman* çüşimu / Ve yaki oñida körgen işimu (179/11)

yamanliq: Kötülük.

Uniñ reptaridur her dem *yamanliq* / Kişi körmes iken undin amanliq (149/19)

yamaq: Yama.

Méniñ derdim saña *yamaq* bolalmas / Bala tağı yiqılsa bir béşiñğa (160/11)

yamgur: Yağmur.

Közide yaşlırı *yamgur* misali / Biraq ötkende yelpüp tañ nesimi (150/9)

Bahar *yamguriğa* çöl qançe teşna / İdim levziñge menmu şunçe teşna (159/19)

yamul: Yönetim, idare.

Biri Qırğız şyen *yamul* at baqari / Gumanliq dep tutulğan el qatari (140/13)

Qolida saqçisi eskiri şunçe / Yene *yamul* solaqlar qançe qançe (137/20)

yan-: 1. Dönmek, geri dönme.

Çöçüp arqığa *yandi* saldı çuqan / Kélişti neççe xadim bek perişan (179/1)

Démekçi kel béri sen hem *yénip* kel / Vapasi yoq cahandin sen bézip kel (149/15)

2. Yanmak.

Obul sekrep lapasqa çiqti çaqqan / Lavuldap ot xeşekmu *yandi* şu an (177/18)

yandaş: Bitişik, muttasıl.

İşik torus témi neqıştin ibaret / İmaret üç tereptin bağqa *yandaş* (169/8)

yantayaq: Eğik, eğilmiş.

Qénikin yöliki sicañ ve cüncañ / Qénikin *yantayaq* bolğan xa kocañ (180/8)

yañ: Tekrar, yeniden, yeni baştan.

Qénikin dosti u dana Robirt şér / Bu *yañlig* qılsa teqdir uni tehqir (180/10)

yap-: Kapatmak.

Uniñdin ölgini miñ idi xopraq / Qarañgu görde tenni *yapsa* tupraq (179/22)

yaq: Taraf, yan, yön, cihet.

Üçeylen çiqti bağqa bağ qarañgu / Ne bağki hemme *yaq* şundaq qarañgu (177/12)

Bu *yaqta* zix kavap permude bari / Yene aş mantığa qazan ésiqliq (170/7)

Yene bir qançe paqlan ve qoylar / *Uyaqta* raslinar seyler qatari (170/6)

yaq-: Yakmak, ateşe vermek, kundaklamak.

Qanatiñni aşu şamğa *yaqarsen* / Ümid şuki bégiñda külse ğunçe (158/17)

Yéqip her künlüki bağrimğa ateş / Cénimğa zix idi bu öyde kündeş (167/5)

Yéqip şamni qarap heyran qélişti / Nème qılmaqnı bilmey téñirqaştı (179/3)

Samavarlarğa hem otlar *yéqıqlıq* / Üzümsar sayıven andın bölekçe (170/9)

yaqqal: Açık, net.

İdi on bir bitimniñ biri *yaqqal* / Aña baqmay Gomindañ zitlişatti (143/13)

yaqut: Yakut, yakut taşı.

Birer dem olturup sen alsañ aram / Lévim bolsa saña *yaqut* piyale (157/2)

yar: Sevgili, yar.

İlaha maña hem ümidni *yar* qıl / Yorum köñlümni daim ümidvar qıl (161/17)

Ümid şuki ümidni üzme ey *yar* / Bu Qeşqer kéçisiniñ hem kündüzi bar (161/15)

Çélip dap *yar* senem éytsaq hemişe / Ki Cemşit bezmini qursaq hemişe (135/5)

Méni pervanige oxşatma dildar / Ki şam öçse çirağni qılsa u *yar* (161/10)

Bu öy şundaq hemişe xalisa xaliy / Bolatti her kéçe *yarnıñ* visali (167/16)

yaraş-: Barışmak.

Yalaştı tumşuqını xatiri cem / *Yaraşqandek* müşük it xuddi şu dem (166/22)

yardem: Yardım.

Cahan ğerq bolğudek tursa yéşingä / Ne bolsa mende küç imkan ne *yardem* (160/14)

yaridar: Yaralı.

Urundi xuddi bir *yaridar* qavandek / Veya beldin üzülgen bir yilandek (179/15)

yaş: 1. Yaşamın çocukluk, gençlik, yaşlılık gibi evrelerinden her biri.

Téxi boy tartmıǵan *yaş* ösme balılar / Qoşuldi qız cuvanmu sepke yüz yüz (144/7)

Qilur toy *yaş* yigitlerde karamet / Bu gerçe bolsimu bir ğeyriy adet (166/13)

2. Var oluştan, doğuştan bu yana geçen ve yıl birimiyle ölçülen zaman.

Qayaqqa épkéter qismet borani / Aran on yettigi yetkende *yaşı* (172/6)

Biri ösmür téxi on yette *yaşta* / Goyaki qızğa oxşar bir qaraşta (140/15)

Puli köpniñ néme qılsa yoli köp / Birav éytti *Yéşi* atmıştin aştı (174/4)

Subatılacızindin buni neqlen / Eger nepsin séniñ yetmiş *yéşiñdin* (174/14)

Ne bolǵay paydisi yetmiş *yéşiñdin* / Eger nepsin muradin izdiseñ sen (174/15)

3. Yaş, gözyaşı.

Kérimmu sezdi halni şu minutta / Anamey dédi seldek aqtı *yaşı* (154/16)

Közide *yaşliri* yamǵur misali / Biraq ötkende yelpüp tañ nesimi (150/9)

Ayaǵıñǵa qoyup kaşki béşimni / Yoluñǵa su qılıp sepsem *yéşimni* (156/18)

Ademler her qayan sersan yügürdi / Camaet uziǵaç *yéşin* bilen teñ (169/18)

Cahan ğerq bolǵudek tursa *yéşingä* / Ne bolsa mende küç imkan ne yardım (160/13)

yaş tök-: Ağlamak.

Şuni oylap *töküp yaş* meyüsane / Yene yazdı Kérimge başqa name (163/11)

yéşimni tök-: Ağlamak.

Şuña axir *töküp* qanlıq *yéşimni* / Bu teqdır aldıda egdi béşini (149/7)

yaşliq: Gözleri yaşlı; yaşlı gözler; gözleri dolu.

Közi *yaşliq* özi gem içre sersan / Némiki bolsa sen erkin nepes sen (157/15)

yat: Yabancı.

Şuña aşti ğururi yene qat qat / Emesmiş her néçük heriket aña *yat* (166/10)

yat-: 1. Bir şeyin içinde bir müddet beklemek, bekletilmek.

Yatar u kamérda yalguz birla adem / Yoçuqtin körüner çıqqanda her dem (140/19)

Démekki heq gépini qilsa herkes / *Yatar* cayi bolurken türme gep bes (142/4)

Qamaqqa yollidi hem el *yatarda* / Qamaş addiy emes idi bu növet (136/5)

Çüşendi hemme gepni astin üstün / Esliy türme dégende *yatsa* oğri (139/20)

Mana emdi *yatarken* bolsa toğri (139/21)

2. Yatmak.

Tamam huşsiz *yatar* Hacı tiniqsiz / Çırağmu öçti qaldi öy yoruqsiz (177/9)

yav: Düşman.

Démekki bu bitimdin şunçe qorqti / Goyaki qırğuçi *yavğa* yoluqti (137/16)

yavağ: Yeni Uygur Türklerinin yaşadığı bölgede bulunan bir mahalle adı. Kaşgar şehrine bağlı bir mahalle.

Köçeyli hazirenlik başqa gepke / Nezerbağdin udul *yavağ* terepke (165/2)

yay-: Yaymak, sermek.

Öçüp gazvay çırağ qonganda zulmet / Qanat *yayğanda* bağda bir sükünat (175/20)

yaz-: Yazmak.

Tépip Leyli Kérimlarniñ muqamin / *Yazarmen* şübhısız dastan davamin (184/8)

Lékin derhal yığıp huşını yekdil / Kérimmu *yazdı* bir xetni epçil (159/10)

Şuni közlep axır qız *yazdı* bir xet / Xétide Hacığa qoydı éniq şert (151/5)

Şuni oylap töküp yaş meyüsane / Yene *yazdı* Kérimge başqa name (163/12)

Dili endişidin köp boldı naşad / İsitki némidep *yazğandimen* xet (162/8)

Yazarmen emdi tañ külgen zamanni / Şu tañniñ nuriğa çömgen cahanni (184/9)

ye-: Yemek.

Yoqalğan kişisi çıqqaç salamet / Démek herkim öziniñ gémını *yer* (147/12)

yekdil: Oybirliğı.

Lékin derhal yığıp huşını *yekdil* / Kérimmu *yazdı* bir xetni epçil (159/9)

Pisent qılmaı Çolaqqa silkitip yeñ / Nısayım hemde patem birle *yekdil* (144/12)

yeksan eyle-: En alt seviyeye kadar yıkıp yok etmek, devirmek, tahrip etmek.

Saňa yetken elemni oylısam men / Méni *eyler* bu hesret tégi *yeksan* (156/14)

yel: Yel, rüzgar.

Cuğı gerçe uniñ bir az kiçikrek / Lékin uçqur idi u xuddi *yeldek* (163/16)

yelpü-: Yelpazelemek.

Şuña derhal éçildi çoñ dérize / Şamalda *yelpüner* hal şayı perde (175/18)

Közide yaşlırı yamğur misali / Bıraıq ötkende *yelpüp* tañ nesimi (150/10)

yem: Yem, hayvan yemi.

Uçup ketken kebi quşlarmu yemsiz / Obul açtı qulupni hemme sükutta (154/13)

yene: Yine, tekrar.

Yene köz aldida dehşet namayan / Quçaqlar yığla yığla hemmini qız (172/11)

Yene qan çaçrığan qıynaq soraqlar / Künide miñ qétim öltürse gerçe (143/1)

Aqar péşanisidin ter qéşığa / Élip keptu Kérimdin *yene* bir xet (164/10)

Bolur şeyda güzel hösnige herkes / *Yene* re'na bilen moden ve cüxar (169/4)

Çékip mendin tola gem gusse teşviş / Özige tapmıgaydı *yene* bir iş (163/4)

Ğem yémeki yetküzse başını kökke / Axir *yene* yer kebi uni pest qılur (162/4)

Kérimdin yoq idi lékin nişane / Obul başlıq *yene* yüzlep telepkar (147/6)

Mana dostlar *yene* işqa kirişti / Nème qılmaq kérek dep köp tirişti (155/7)

Mana sizge *yene* muñluq hékayet / Zamane zorluqıdın bir şikayet (135/17)

Miğildap yürsimu uzun qulaqlar / *Yene* her künlüki tarqap varaqlar (137/6)

Nème qılsa uniñ barmış ilaci / Şuña aştı gururi *yene* qat qat (166/8)

Nésip bolsa *yene* Qeşqerni körmek / Tümen boylırida azade kezmek (184/5)

Oqup qalsa *yene* kelgüsi evlad / Bolur belki tavi xire köñli naşad (134/9)

Palan bayu pokun begler imamlar / *Yene* bayveççiler molla işanlar (165/12)

Palildap ketti goya *yene* xencer / Köründi *yene* goya ikki qeyser (180/13)

Peqet birla Çolaq Mexsum idi şad / Mana semendiki *yene* aşu bağ (173/12)

Putığa *yene* çoñ kişen sélindi / Biraq ötkaç aradin hepte on kün (139/17)

Qilip yiñne *yene* kirpik dégenni / Çıqarsam putliriñdin şum tikenni (156/19)

Qutuldi hemmidin munçe tasadip / *Yene* qandaq oyun başlaydikin çerx (153/4)

Sépilniñ içide cüncañ sicañlar / *Yene* valiy bilen ambal cüycañlar (145/4)

Tuyuqsız öçse bu aldimdiki şam / Bu şam öçse *yene* bir şam taparsen (158/16)

Vapa levzide sen idiñ muellim / Maña berdiñ *yene* bir kerre telim (161/2)

Yene berdi tégişlik permayışlar / Soyuldi qançılap ördek toxular (170/3)

Yene elge gunah illetni qoymaq / Qamap qiynap axiri *yene* qirmaq (138/3)
Yene saqçı aña teñleydu neyze / Çéçi belde çirayi zepirandek (141/1)
Yene qız aptımış bu qéri tatuq / Bütün bolsa uniñ bextu kamali (174/7)
 Bolalmay *yene* ikki bexti taci / Bitim imzalinip bolğaçqa aşkar (143/9)
 Bu yaqta zix kavap permude bari / *Yene* aş mantiğa qazan ésiqliq (170/8)
 Kélişti saqçılar kocañ cüycañlar / *Yene* herbiy ştabtin neççe canlar (180/20)
 Mana xetni élip mañdi Nisayim / *Yene* şu çéhrisi gemkin mulayim (163/14)
 Namayan idi köp peylide qesti / *Yene* kimge yéterkin şum şikesti (138/20)
 Nisayim keldi şu çağ bizge melum / Lévide *yene* şu gemkin tebessüm (155/12)
 Palildap ketti goya *yene* xencer / Köründi *yene* goya ikki qeyser (180/14)
 Qolida saqçisi eskiri şunçe / *Yene* yamul solaqlar qançe qançe (137/20)
 Şuña aştı gururi *yene* qat qat / Emesmiş her néçük heriket aña yat (166/9)
 Şuni oylap töküp yaş meyüsane / *Yene* yazdı Kérimge başqa name (163/12)
 Toluqlandı *yene* hem xet savadi / Démek türme dégen gerçe qarañğu (143/5)
 Xétim boptu *yene* derdige bir derd (162/9)
Yene bir qançe paqlan ve qoylar / Uyaqta raslinar seyler qatari (170/5)
Yene elge gunah illetni qoymaq / Qamap qiynap axiri *yene* qirmaq (138/4)
Yene kimler ve kimler dil kuşade / Kélişti gahi atlıq gah piyade (165/13)
Yene sen ililiqqa hem medetkar / Dégen gepler bilen köp qiyna qiyna (141/9)
Yene şişe qedehlermu muheyra / Uzun ötmey kélişti méhman canablar (170/13)

yeñ: Yen, giysi kolu.

Pisent qılmaý Çolaqqa silkitip *yeñ* / Nisayim hemde patem birle yekdil (144/11)
 Obul teyyar idi öter yolida / Türülgen *yeñliri* xencer qolida (177/14)

yeñ-~yen-: Yenmek.

Buzuldi yol adaşti Qeşqeriyler / Mana şu Qeşqeriyler *yeñdi* axir (147/2)

Éti lavcañ özi bir kommunistmiş / Uni Sen kommunist *yenen* terepdar (141/8)

yeñge: Yenge.

Buni añlap söyüندی küldi *yeñge* / Démekki gaça qizmu kirdi tilge (175/15)

Yoğan üstelde xil xil nazunémet / Qilar *yeñge* néçüktur vez nesihet (175/8)

İttirdi kirdi öyge *yeñge* sorimay / Kirip heyrette qaldi hucra tinsiz (178/19)

Kütüp aldı uni dehlizde *yeñge* / Şaraqlap aliqinida neççe teñge (176/7)

Mana güldek bézeklik xaliy hucra / Bu hucra içre qizğa *yeñge* hemrah (175/6)

yer: 1.Yer.

Ve lékin paydisiz bolmas bu hergiz / Töşük monçaqmu qalmas *yerde* yipsiz (135/14)

Kim u munçe qaram beñvaş ve tersa / Beg Hacı şöhrimini *yerde* ursa (180/6)

Şuni tekitlimek bestur nahayet / Ki dunya her kişige bir étiz *yer* (181/4)

Kézip çöllər ara köp gañgirap baş / Qidirdim tapmidim héç *yerde* bir iz (183/10)

Ésildi neççe neççe *yerde* qazanlar / Yéqildi hem toqaç şirmanı nanlar (165/9)

Kérım galdin siqip *yerde* yiqitti / Ğeni ağzığa derhal paxta tiqti (176/17)

Uni nepret bilen irğitti *yerde* / Özimu çömdi dehşet qara terge (177/7)

Qolini bağlidi belbağ bilen çin / Dirilder Hacı ittek *yerde* miñ miñ (176/20)

Şu halda kélişip süñgüç qéşiğa / Çıqar çağda şu *yerdin* bağ téşiğa (177/16)

2. Yeryüzü.

Ğem yémeki yetküzse başını kökke / Axir yene *yer* kebi uni pest qılur (162/4)

3. Bölge.

Yıraқта bolsimu Ğulca dégen şer / Cenubta eñ xeter *yermiş* bu Qeşqer (137/10)

Bu *yerde* köp imiş bitim terepdar / Ve belki yoşurun başlıqliri bar (137/11)

yet-: 1. Varmak, yetişmek.

Çoñi deytti öziçe Ah Xudayim / *Yétiptu* saña axir derdu halim (167/4)

Saña *yetken* elemni oylisam men / Méni eyler bu hesret tégi yeksan (156/13)

Eger seksenge ömrüñ *yetse* seksen / Şu halda el yétip bolğanda bir çağ (174/18)

2. Yaş için erişmek, ulaşmak.

Qayaqqa ép kéter qismet borani / Aran on yettige *yetkende* yaşı (172/6)

Eger seksenge ömrüñ *yetse* seksen / Şu halda el yétip bolğanda bir çağ (174/17)

3. Yetmek, kâfi gelmek, yeterli olmak.

Néme qilmaq kérek bu peytte emdi / Xelqniñ gezipi şu halğa *yetti* (145/8)

yétip kel-: Ulaşmak.

Yétip kelmektiken bir şepe tañdin / Qutulsam ne ecib zulmet cahandin (151/13)

yetküz-: İletmek, ulaştırmak, yetiştirmek.

Gem yémeki *yetküzse* başini kökke / Axir yine yer kebi uni pest qilur (162/3)

yetmiş: Yetmiş sayısı.

Ne bolğay paydisi *yetmiş* yéşiñdin / Eger nepsniñ muradin izdiseñ sen (174/15)

Subatilacizindin buni neqlen / Eger nepsniñ séniñ *yetmiş* yéşiñdin (174/14)

yégip ket-: Yağmak.

Yégip ketti povuska hem pikaplar / Kélişti beziler atlıq süvari (170/15)

yéniçe: Yeni bir tarzda, modern.

Yéniçe oturup qız közin üzmes / Dérize üzre bağdin birdem ve bir pes (175/9)

yénidin: Yanından.

Öterken bağ yénidin uşbu saet / Biri söhbetdişiğa étytti qelben (174/11)

yépil-: Kapanmak, örtülmek.

Yépilğaç hucriniñ Bağdad işiki / Döpüldep ketti hem qızniñ yüriki (176/9)

yépin-: Örtünmek.

Biraq yötkep Gomindañ pedisini / Yıraq taşlap yépingan qoy térisini (148/8)

yépiş-: Yapışmak.

Bolup elçi Çolaqtin xatiri cem / Gülayimğa yépişti emdi mehkem (148/18)

yéqil-: Yakılmak.

Bu kündeşke bugün kündeş tépildi / Uniñmu bağrığa ateş yéqildi (167/8)

Ésildi neççe neççe yerge qazanlar / Yéqildi hem toqaç şirmani nanlar (165/10)

yéqin: Yakın.

Külüp Hacı yéqin kelgen hamane / Étildi ikki şir gezepkarane (176/15)

yérim: Yarım, yarı, buçuk.

Yérim tün birle hoyla tilğa kirdi / Ademler her qayan sersan yügürdi (165/7)

yéter: Yeter.

Eger Hacı köñül berse bölekke / U xanimmu *yéter* pat pat tilekke (167/14)

Siğar miñlap kişi ve belki on miñ / *Yéter* bu sözni qılmaq mundin artuq (139/6)

Yéter külke navası yırağ yırağa / Biravlar marişlar encan témidin (173/15)

Namayan idi köp peylide qesti / Yene kimge *yéterkin* şum şikesti (138/20)

yétıl-: Olgunlaşmak, olmak, yetişmek.

Yétildi başqıçe adem bolup u / Kétip üç ay dégende keldi Hacı (143/7)

Obul Qasim Muhemmed hem géniler / Nisayimdin *yétılgeç* çünkü exbar (153/10)

Tuğulğanu ösüp şunçe *yétılgen* / İşikte bir qulup seyna ademsiz (154/11)

yétim: Yetim.

Emelde bir *yétim* qızdur Nisayim / Xeverdar idi bu iştin Gülayim (163/19)

yétiş-: Yetişmek, yetmek, erişmek.

Yétişmes u téxi qılmas qanaet / İmiş çünkü xelq dehşet nahayet (137/21)

Yétişse kaşki can xilvet cahanga / Amanet idi goya tende canı (150/5)

yétişmey qal-: Yetişmemek, ulaşamamak.

Mana herbiy ştabniñ türmiside / *Yétişmey qaldi* kamer tün nispide (138/8)

yéyil-: Yayılmak, serilmek.

Tolup ketti ademge hemme xane / *Yéyildi* dastixanlar hem şahane (165/16)

yézil-: Yazılmak.

Néçük tapqay béríp menzilni adem / *Yézilğaçqa* şu zulmette kitabim (183/14)

yigane: Yalnız, tek.

Mana semen ara *yigane* bir bağ / Üzüknîñ közide durdane bir bağ (168/9)

yigit: Yiğit, delikanlı.

Biri Özbék *yigit* kino méxanik / Ana cemetidin uşbu şerlik (140/11)

Şu xilda başlinip ketti bu merike / Beg Haci hem *yigit* hem boldi serke (165/18)

Qilur toy yaş *yigitlerde* karamet / Bu gerçe bolsimu bir geyriy adet (166/13)

yigitlik: Mertlik, cesaret, yiğitlik.

İşen dilber işen men binevağa / *Yigitlik* qesimim ketmes havağa (161/4)

yiğla yiğla: Ağlaya ağlaya.

Yene köz aldida dehşet namayan / Quçaqlar *yiğla yiğla* hemmini qiz (172/12)

Yene köz aldida dehşet namayan / Quçaqlar *yiğla yiğla* hemmini qiz (172/12)

yiğla-: Ağlamak.

Ene bağri kavap *yiğlar* Nisayim / Ene patem çégida kirpiki nem (171/17)

yılan: Yılan.

Urundi xuddi bir yaridar qavandek / Veya beldin üzülgen bir *yilandek* (179/16)

yiltiz: Kök.

Derex bolsa şah xelq *yiltiz* irur / Bil oğlum *yiltiz* bilen derex ulgiyur (134/3)

Derex bolsa şah xelq yiltiz irur / Bil oğlum *yiltiz* bilen derex ulğıyur (134/4)

Misali sargıyar şaxta yopurmaq / Derexniñ *yiltizi* ger bolmisa saq (142/14)

El köñlini ağritma berme zerer / Qurar *yiltiziñ* rencise el eger (134/6)

yiñne: İğne.

Qilip *yiñne* yene kirpik dégeni / Çiqarsam putliriñdin şum tikenni (156/19)

yip: İp.

Méni bir *yip* bilen bağlap kişenler / Séni türme içide qılsa mehbus (157/7)

Üzer kempirmu *yipni* bolsa bir tal / Qoşulğanda üzülmes Rustem bilen Zal (142/17)

Ve lékin paydisiz bolmas bu hergiz / Töşük monçaqmu qalmas yerde *yipsiz* (135/14)

yıqıl-: Yıkılmak.

Çöçüp vaydad dédi ketti eqil huş / *Yiqildi* düm çüşüp u boldi bihuş (180/16)

Kirişti ete başlap toy işığa / *Yiqildi* qara tağ Leyli béşığa (149/10)

Méniñ derdim saña yamaq bolalmas / Bala tağı *yiqilsa* bir béşiñğa (160/12)

yiqit-: Yıktırmak.

Kérım galdin siqip yerge *yiqitti* / Géni ağzığa derhal paxta tiqti (176/17)

yıraq: Uzak.

Bıraq yötkep Gomindañ pedisini / *Yıraq* taşlap yépingan qoy térisini (148/8)

Yéter külke navasi *yıraq* yıraqla / Biravlar marişlar encan témidin (173/15)

Yıraqla bolsimu Gülca dégen şer / Cenubta eñ xeter yermiş bu Qeşqer (137/9)

Yéter külke navasi *yıraq* *yıraqla* / Biravlar marişlar encan témidin (173/15)

yirt-: Yırtmak.

Buniñ tedbirimu héc tes emesken / Şuña *yirtip* ştab saxta niqabni (147/20)

yirtquç: Yırtıcı.

Qéçişqa erki bar çölde baladin / Mana *yirtquç* maña salmaqta çangal (158/6)

Qisas xenciri gerçe qolda teyyar / Ve lékin Hacı *yirtquç* bekmü heyvar (163/6)

yittür-: Yitirmek, kaybetmek.

Yittürdüm şuña u izlarni bivax / Çékip bu yolda gerçe derdu méhnet (183/5)

yoçuq: Çatlak.

Yatar u kamérda yalguz birla adem / *Yoçuqtin* körüner çıqqanda her dem (140/20)

yoğan: Büyük.

Eceb oxşar idi u muşu tapta / *Yoğan* bir ecdiha ağzığa hetta (138/18)

Yoğan üstelde xil xil nazunémet / Qılar yeñge néçüktur vez nesihet (175/7)

yol: 1.Yol.

Buzuldi *yol* adaştı Qeşqeriyler / Mana şu Qeşqeriyler yeñdi axir (147/1)

Çérikler qaçtı *yol* yoldin çayandek (144/21)

Gomindañ çérikige başlıdı *yol* (135/21)

Ya kazzap muştumzor *yol* toraqçı / Ya tavka üstide lükçek qimarvaz (139/13)

Yüri dep hemmisi teñ yolğa çüşti / Öyige barguçe *yol* yolda adem (154/4)

Povuska mepiler *yolda* calaqlap / U ketti qaldi munda dağı peryad (173/9)

Obul teyyar idi öter *yolida* / Türülgen yeñliri xencer qolida (177/13)

Yüri dep hemmisi teñ yolğa çüşti / Öyige barguçe *yol yolda* adem (154/4)

Çerikler qaçti yol *yoldin* çayandek (144/21)

2. Amaç, uğur.

Yittürdüm şuñä u izlarni bivax / Çékip bu *yolda* gerçe derdu méhnet (183/6)

Ayağıñğa qoyup kaşki béşimni / *Yoluñğa* su qilip sepsem yéşimni (156/18)

3. Çare, yöntem.

Puli köpniñ néme qılsa *yoli* köp / Birav éytti Yéşi atmıştin aştı (174/3)

yol qoy-: Geçmesine izin vermek.

Bitimni terk étip *qoymay* dése *yol* / Hökümet elçisi qoyğan idi qol (145/9)

yolğa çüş-: Yola çıkmak.

Yüri dep hemmisi teñ *yolğa çüşti* / Öyige barguçe *yol yolda* adem (154/3)

yoldaşliq: Yoldaşlık.

Maña bir ömür *yoldaşliqiñğa* (160/23)

yolla-: Yollamak, göndermek.

Qamaqqa *yollidi* hem el yatarda / Qamaş addiy emes idi bu növet (136/5)

yoluq-: Uğramak, karşılaşmak.

Démekki bu bitimdün şunçe qorqti / Goyaki qırğuçi yavğa *yoluqti* (137/16)

yopurmaq: Yaprak.

Misali sargiyar şaxta *yopurmaq* / Derexniñ yiltizi ger bolmisa saq (142/13)

Kérím xetni oqurken qelbi oynaq / Qoli titrer idi misli *yopurmaq* (156/2)

yoq: Yok.

Biraq qoyda me démekke hoquq *yoq* (141/21)

Kuluplarda kişige köp sorun *yoq* / Lékin türme dése bu yurtta kürmiñ (139/3)

Ne quvvetki köñülde taqitim *yoq* / Ténim titrer simabtek lerze lerze (171/11)

Démekçi kel béri sen hem yénip kel / Vapasi *yoq* cahandin sen bézip kel (149/16)

Gülayımlar öyide haza matem / Buniñ tesvirige küç quvvitim *yoq* (171/10)

Kérimdin *yoq* idi lékin nişane / Obul başlıq yene yüzlep telepkar (147/5)

Körüp ehvalni cüncañ çekti vayım / Dédi Hazır bu işqa *yoq* ilacım (145/12)

Kötürse başını kim bexti paymal / Démekki bōri qan içse soraq *yoq* (141/20)

Néteykim *yoq* maña mökmekke cañgal / Démek boran soqup gül ğunçimizni (158/7)

Qesem billa sözümniñ *yoq* xilapı / Qisas xenciriniñ bolmas ğilapı (161/7)

Yutup ketmekmikin Qeşqerni pütün / Ayankim elge doxturda orun *yoq* (139/2)

Adem *yoqtek* tamam cımcit tınıqsız (178/21)

yoqal-: Kaybolmak.

Boluşqandek *yoqaldi* bek tasadip / Yoqaldi héç körünmes qarısı hem (178/1)

Yoqalğan kişisi çıqqaç salamet / Démek herkim öziniñ ğemini yer (147/11)

Boluşqandek *yoqaldi* bek tasadip / Yoqaldi héç körünmes qarısı hem (178/2)

yoru-: Işıklanmak, aydınlanmak.

Tümenmu küldi értiş *yoruñqaşmu* (183/21)

yoruq: Aydınlık, ıııklı.

Tamam huşsız yatar Hacı tınıqsız / Çırağmu öçti qaldı öy *yoruqsız* (177/10)

yorut-: Işıqlandırmaq, aydınlatmaq.

İlahə mənə həm ümidni yar qıl / *Yorut* könlümüni daim ümidvar qıl (161/18)

yosun: Şəkil, tarz.

Quyaşmu patti asta çüşti peske / Köçürdi şu *yosun* toyni taraqlap (173/8)

yoşurun: Gizli, saklı.

Bu yerde köp imiş bitim terepdar / Ve belki *yoşurun* başlıqliri bar (137/12)

yölek: Destek, yardım.

Qedemde kem emes uniñ *yöliki* / Zamane şuniñki amet şuniñki (163/7)

Qénikin *yöliki* sicañ ve cüncañ / Qénikin yantayaq bolğan xa kocañ (180/7)

yötke-: Yer dəğiştirmek.

Biraq *yötkep* Gomindañ pedisini / Yıraqlaşlap yépingan qoy térisini (148/7)

Démek böre şu tapta boldi tülke / Şu boldi bir qarar *yötkeldi* pede (146/10)

yum-: Yummaq. Kısarak kapamak, sıkarak kapalı duruma getirmek.

Bérip xetni Obulğa közini *yumdi* / Xiyal deryasığa şuñgudi çömdi (159/5)

yumşaq: Yumuşak.

Gahi *yumşaq* gahi qattiq kalam söz / Axir tehdit bilen boldi tamam söz (149/1)

yurt: Yurt.

Kuluplarda kişige köp sorun yoq / Lékin türme dése bu *yurtta* kürmiñ (139/4)

yutup ket-: Yok etmek, ortadan kaldırmak, varlığına son vermek.

Yutup ketmekmikin Qeşqerni pütün / Ayankim elge doxturda orun yoq (139/1)

yügre-~yügür-: Koşmak.

Orun aldi qatar sep içre epçil / Gülayimmu öydin çıqti *yügrep* (144/14)

Nezerbağqa *yügürdi* bala oynaq / Qolida çin tutup xetni yalañyaq (159/13)

Ademler her qayan sersan *yügürdi* / Camaet uziğaç yéşin bilen teñ (169/17)

Yérim tün birle hoyla tilğa kirdi / Ademler her qayan sersan *yügürdi* (165/8)

yür-: Yürümek.

Miğildap *yürsimu* uzun qulaqlar / Yene her künlüki tarqap varaqlar (137/5)

*Yür*i dep hemmisi teñ yolğa çüşti / Öyige barguçe yol yolda adem (154/3)

yürek: Yürek.

Néçük mumkin qelemde zahir etmek / *Yürek* muñlirini éytip tügetmek (156/10)

yürek titre-: Duygulanmak, endişe, korku duymak.

Teselli levzidin béretti teskin / *Yürek titrer* idi emdi bölekçe (154/8)

yüreki pare pare bol-: Bir duruma ve bir şeye pek çok acımak, derin üzüntü hissetmek.

Gülayim téñirqap qaldi ne çare / *Yüreki boldi* goya *pare pare* (149/4)

yüriki düpüldep ket-: Yüreği sık ve hızlı vurmak. II. Çok heyecanlanma dolayısıyla yüreği hızlı çalışmak.

Yépilğaç hucriniñ Bağdad işiki / *Düpüldep ketti* hem qizniñ *yüriki* (176/10)

yüz: Yüz, çehre, sima.

Qizidin ensirep *yüz* közi terlep / Çiqar sep koça koylardin qatarlap (144/15)

Biri çümbel bilen biri oçuq *yüz* / Şu kün aňlap xeverni Leylimu teň (144/9)

Gahi teşviş bilen tutti pişane / Gahi şadliq tapar *yüzde* ipade (164/16)

Yüzide bir tebessum közliri nem / Gahi éytar mubarek gahi gemkin (154/5)

Qilur bizni siyaset üzre tarmar / Şuni éytqaç *yüzige* çıqti külke (146/8)

Su keltürdi uni septi *yüzige* / Beg Hacimu kélip şu çağ özige (179/7)

yüz miñ: Yüz bin sayısı.

Ve hetta gahida *yüz miñ* oqubet / Éziqqan binesib seyyahqa oxşaş (183/7)

yüz yüz: Yüzer yüzer.

Téxi boy tartmıgan yaş ösme balılar / Qoşuldi qız cuvanmu sepke *yüz yüz* (144/8)

yüzle-: Kaplamak.

Kérimdin yoq idi lékin nişane / Obul başliq yene *yüzlep* telepkar (147/6)

zadi: Hep, hiç, bütün.

Nikahqa raziliq *zadi* néçük gep / Şuňa hemme bu işqa boldi heyran (153/15)

Qeyerkin közligen nişani *zadi* / Cahan cimecit goya tilsiz tebiet (178/11)

zahir et-: Aşkar etmek.

Néçük mumkin qelemde *zahir etmek* / Yürek muñlirini éytip tügetmek (156/9)

zalim: Zalim.

Démek hikmet sözi bikar emesken / Cimi *zalim* bolur qorqqaq dégen rastken (137/18)

zaman: Zaman, vakit, devir, çağ.

İşençim her *zaman* kamil ve pakiz / Niyet iqbalda pakliq aña baiz (184/11)

Boranda titrigendek lale günçe / Mana öy bir *zaman* Kérim tuğulğan (154/10)

Éliptek qamitimni qildi bir dal / Saña salsa *zaman* tömür kişenler (157/6)

Mana keñri köteme bağliq hoyla / Şeherde köp *zamandin* dañliq hoyla (165/4)

Zamandin zarliniş boldi xitabim / Hemişe hemrahim bolğaçqa qayğu (183/15)

Yazarmen emdi tañ külgen *zamanni* / Şu tañniñ nuriğa çömgen cahanni (184/9)

zamane: Zamane, devir, devran.

Mana sizge yene muñluq hékayet / *Zamane* zorluqidin bir şikayet (135/18)

Qedemde kem emes uniñ yöliki / *Zamane* şuniñki amet şuniñki (163/8)

zarlan-: Sızlanmak, dert yanmak, şikayet etmek.

Zamandin *zarliniş* boldi xitabim / Hemişe hemrahim bolğaçqa qayğu (183/15)

zaval: Gurup, batma, batış.

Çöçüp vaydad didi qéni saqali / *Zavalğa* mañdimu şöhret kamali (179/18)

Bolur ete uniñmu bir *zavali* / Namaz xupten oqup qaytqan camaet (174/9)

zeberdes: Güçlü.

Düşmenni bu dehr *zeberdes* qilur / Nexvet meyidin bir neççe kün mest qilur (162/1)

zebun qil-: Darmadağın etmek.

İçürsem şerbitimni bare bare / Néteykim kac pelek *qildi zebun* hal (157/4)

zepiran: Safran.

Yene saqçı aña teñleydu neyze / Çéçi belde çirayı *zepirandek* (141/2)

zerer ber-: Kötülüğü dokunmak, kötülük etmek.

El köñlini ağırtma *berme zerer* / Qurar yiltiziñ rencise el eger (134/5)

zevq: Zevk.

Tutatti özini merdanilerçe / Éşip hetta ilimge *zevqi* yadı (143/4)

zix: Şiş.

Bu yaqta *zix* kavap permude bari / Yene aş mantığa qazan ésiqliq (170/7)

Yéqip her künlüki bağrimğa ateş / Cénimğa *zix* idi bu öyde kündeş (167/6)

Çolaq Mexsum cénimğa boldi bir *zix* / Uni az dep işik aldida huşyar (157/11)

zinhar: Sakın ola ki, kesinlikle, hiçbir zaman, asla.

Körelmes bir birini emdi *zinhar* / Şu çağ asta çiqirip qolliridin (172/15)

Xiyal qilmaptiken u buni *zinhar* / Xelqte munçe küç munçe casaret (146/19)

zinnet: Zinet, süs.

Ki insan emgiki bir möciziken / Cahanniñ *zinniti* emgek iziken (168/14)

zitliş-: Düşmanlaşmak; birbirine düşman kesilmek.

İdi on bir bitimniñ biri yaqqal / Aña baqmay Gomindañ *zitlişatti* (143/14)

ziyade: Fazla, çok.

Gahi gém qayğusi aşar *ziyade* / Démek bu xet içide geyriy sir bar (164/17)

Köreñlep ketti u heddin *ziyade* / Kérimni tutqiniçe şu qatarda (136/3)

ziyapet: Ziyafet.

Küter méhmanni Hacı xuş tebessum / Şu xilda başlinip bu toy *ziyapet* (171/2)

zorluq: Zorluk, güçlük.

Xelqqe qildi *zorluq* işlitip doq / Étildi beşatardin qançilap oq (148/9)

Mana sizge yene muñluq hékayet / Zamane *zorluqidin* bir şikayet (135/18)

zulmet: Karanlık.

Aşu *zulmet* içide xuddi gayib (177/21)

Töker köz yaşını misralırimmu / Biraq meñgü emesken qara *zulmet* (183/18)

Yétip kelmektiken bir şepe tañdın / Qutulsam ne ecib *zulmet* cahandın (151/14)

Çiqip ketti ular bağdın salamet / Ve lékin hemme bir vehşiy *zulmet* (177/20)

Öçüp gazvay çirağ qonganda *zulmet* / Qanat yayğanda bağda bir sükünat (175/19)

Néçük tapqay bérıp menzilni adem / Yézilğaçağa şu *zulmette* kitabım (183/14)

Némikin meqsiti *zulmette* bu tün (138/21)

U çağda ném bolar *zulmette* hali / Bolur kimge bu qismetniñ uvalı (151/1)

zulum: Zulüm.

Şudur barlıq *zulum* ehli micezi / Xudaya bol özüñ bu işta qazi (138/5)

zum: An, zaman.

Robirt şér hem şuniñ qatari keldi / Çiqip dervaziniñ aldığa her *zum* (170/20)

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Yapılan bu tez çalışmasıyla Abdurehim Ötkür'ün 'Kaşgar Gecesi' adlı destanındaki söz varlığı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Destanda geçen 13 sözcüğün metindeki bağlamına uygun karşılıkları sözlüklerde (bk. s. 5) tespit edilememiş, bu sözcükler destanda yeni anlam kazanmıştır. Bu sözcükler şunlardır:

1. apta- (174/ 7) “almak” anlamında kullanılmıştır.

Yene qız *aptımış* bu qéri tatuq / Bugün bolsa uniñ bextu kamali (174/7)

2. cüxar (169/4) “Uygurca çoğluk adı verilen bir gülün adı” anlamında kullanılmıştır.

Bolur şeyda güzel hösnige herkes / Yene re’na bilen moden ve *cüxar* (169/4)

3. étekçe “(140/18) “etekte meyve gibi şeylerin doldurulduğu ön kısım” anlamında kullanılmıştır.

Udul kamérda iş andin bölekçe / Kérim aldi savaq miñ miñ *étekçe* (140/18)

4. gavşiñ gavşiñ (171/4) “mutlu olmak” anlamında kullanılmıştır.

Davami boldi neççe neççe saet / Gahi *gavşiñ ve gavşiñ* baǵni qaplar (171/4)

5. xanaça (175/14) “han(ım) abla” anlamında kullanılmıştır.

Qaçanki toxtığaç bağda tamaşa / Dédi Leyli İssip kettim *xanaça* (175/14)

6. köteme (165/3) “yerden yükseltilerek yapılmış bağ” anlamında kullanılmıştır.

Mana keñri *köteme* bağliq hoyla / Şeherde köp zamandin dañliq hoyla (165/3)

7. malaqet (179/) “meşakkat” anlamında kullanılmıştır.

Tirik öldi dégen şu ah palaket / Xalayıqqa néçük bolǵay *malaqet* (179/20)

8. mari- (173/16) “gizlice bakmak” anlamında kullanılmıştır.

Yéter külke navasi yıraq yıraqqa / Biravlar *marişlar* encan témidin (173/16)

9. möñde- (179/9) “kaba hareketle oturduğu yerden kalkmak” anlamında kullanılmıştır.

Çöçüp vaydad didi hem qopti *möñdep* / Xiyal qılmas idi u men tirik dep (179/9)

10. simab (171/12) “civa, termometredeki sıvı” anlamında kullanılmıştır.

Ne quvvetki köñülde taqitim yoq / Ténim titrer *simabtek* lerze lerze (171/12)

11. şinuri (170/17) “mahmuz, çizmenin ya da potinin arkasına takılan ve binek hayvanlarını dürterek hızlandırmaya yarayan metal parça” anlamında kullanılmıştır.

Ciriñlar ötükide tuç *şinuri* / Démekki ehli mensep beri keldi (170/17)

12. lavcañ (141/7) “Çince bir özel isimdir. Soyadı Cañ olan yaşlı Çinli demek” anlamında kullanılmıştır.

Éti *lavcañ* özi bir kommunistmiş / Uni Sen kommunist yenen terepdar (141/7)

13. buğu (153/14) bu anlamındadır, ‘ğu’ ise ek olarak kullanılmıştır.

Xususen Leyliniñ çin istikini / Kérimni qutquzuş *buğu* éniq gep (153/14)

- Destanda en çok kullanılan tek anlamlı sözcük yapısındaki adlar: yene (44), köp (24), ne~neme (23), xet (22), qız (20), emdi(19)’dir. Çok anlamlı sözcük yapısındaki adlar en fazla 6, en az 2 farklı anlamda kullanılmıştır. 6 farklı anlam ile sıklığı en fazla olan iş (19) sözcüğüdür. Söz öbeği yapısındaki adlar sadece tek anlamda tespit edilmiştir, tespit edilen kelimelerden en fazla tekrarlanan bir dem~birdem (4) sözcüğüdür.
- Destanda toplamda 1076 tek anlamlı ad tespit edilmiştir. Bu adlar 2474 sıklıkta kullanılmıştır. Çok anlamlı sözcük yapısında 27 ad tespit edilmiştir. Bu adlar 286 sıklıkta kullanılmıştır. Söz öbeği yapısında 59 ad tespit edilmiştir. Bu adlar 78 sıklıkta kullanılmıştır.
- Tek anlamlı sözcük yapısındaki (basit) eylemler en fazla 71, en az 1 kere tekrarlanmıştır. Bunlardan en çok tekrar edilenler bol- (71), i-~ir- (45), de-~di- (24), kel- (21), çiq- (17) eylemleridir. Çok anlamlı sözcük yapısındaki (basit) eylemler en fazla 3 en az 2 farklı anlamda kullanılmıştır. 3 farklı anlam ile sıklığı en fazla olan yet- (5) eylemidir. Söz öbeği yapısındaki eylemler sadece tek anlamda tespit edilmiştir. Tek anlamlı söz öbeği yapısındaki eylemler en fazla 7, en az 1 kere tekrarlanmıştır: néme qil- (7), kütüp al- (2), ném bol- (2) eylemleri en çok tekrar edilen söz öbeği yapısındaki eylemlerdir.
- Destanda toplamda tek anlamlı sözcük yapısında 258 eylem tespit edilmiştir. Bu eylemler 690 sıklıkta kullanılmıştır. Çok anlamlı sözcük yapısında 5 eylem tespit edilmiştir. Bu eylemler 20 sıklıkta kullanılmıştır. Tek anlamlı söz öbeği yapısındaki 43 eylem tespit edilmiştir. Bu eylemler 51 sıklıkta kullanılmıştır.
- Kalıp sözler; deyimler, ilişki sözleri, ikilemeler, atasözleri, dualar ve beddualar olarak incelenerek sıklıkları belirlenmiştir. Destanda toplamda 148 deyim tespit edilmiştir. Bu deyimler 167 sıklıkta kullanılmıştır. Çok anlamlı deyimlerde 1 deyim tespit

edilmiştir. Bu deyim 2 farklı anlamda, 2 kere tekrarlanmıştır. Destanda deyimlere sıkça yer verildiği görülmektedir. Toplamda 149 farklı deyim 169 sıklıkta kullanılmıştır. Destanda toplamda 2 ilişki sözü tespit edilmiştir. Bu ilişki sözleri 5 sıklıkta kullanılmıştır. Destanda toplamda 24 ikileme 32 sıklıkta kullanılmıştır. Sıklık sayısı en fazla olan ikileme neççe neççe (5) ikilemesidir. Destanda toplamda 1 atasözü ve 1 dua tespit edilmiştir. Atasözleri 1 sıklıkta, dualar ise 2 sıklıkta kullanılmıştır.

- Destanda jurnal (1), kino (1), povuska (2), ştap (6), cüncañ (3), kocañ (2), sicañ (2) gibi Rusça ve Çince ifadeler toplamda 17 sıklıkta kullanılmıştır.
- Destanda aynı anlam ve işlevde kullanılan bazı kelimelerde konuşma dili ve ağız özelliklerinin etkisiyle harf değişiklikleri ve eksiklikleri bulunan kelimeler tespit edilmiştir. Bu sözcüklerden bazıları şöyledir: bari ~beri, bir az~biraz, bir dem~birdem, böre~böri, cin~çin, her kim~herkim, hékaye~hékayet, koyza~koyze, nişan~nişane, pede~perde vb. sözcükleridir.
- Destanın tamamına bakıldığında 1162 farklı ad ve 306 farklı eylem incelenmiştir. Bu adların sıklıkları toplamı 2838, eylemlerin sıklıkları toplamı ise 761'dir. Sonuç olarak ise 1468 farklı unsur 3599 sıklıkta kullanılmıştır.

Tablo 14. İncelenen Öğeler

İncelenen Öğeler	Sayıları	Sıklık Sayıları
Tek Anlamlı Sözcük Yapısındaki Adlar	1076	2474
Çok Anlamlı Sözcük Yapısındaki Adlar	27	286
Söz Öbeği Yapısındaki Adlar	59	78
Tek Anlamlı Sözcük Yapısındaki Eylemler	258	690
Çok Anlamlı Sözcük Yapısındaki Eylemler	5	20
Tek Anlamlı Söz Öbeği Yapısındaki Eylemler	43	51
Yardımcı / Yarı Yardımcı Eylemler	43	51
Tek Anlamlı Deyimler	148	167
İki Anlamlı Deyimler	1	2
İlişki Sözleri	2	5
Tek Anlamlı İkilemeler	24	32
Atasözü	1	1
Dualar	1	2
Toplam	1688	3859

Sonuç olarak 1688 sözcük 3859 sıklıkta incelenmiştir.

Kaşgar Gecesi destanı Leyla ve Kerim’in aşkını dile getiren bir destan olmasının yanı sıra 20. yüzyılın başlarında Doğu Türkistan’da yaşanan zulmü anlatmaktadır. Abdurehim tkr, eserinde yazıldığı dönemin ve meknın izlerini satirik biçimde yansıtmıştır.

tkr, destanda içinde bulunduğu dönemi yansıtmak amacıyla bazı kelimeleri daha sık kullanmıştır. Örneğin; “derd~ dert (10), zulmet (8), gomindañ (6), mehbus (6), qarañęu (6), k (5), perişan (5), ęem (4), elem (3), ölüm (3), hicran (2), hkmet (2), kişen (2), kommunist (2)” gibi kelimelerle Çin yönetiminin Uygur halkına uyguladığı baskıları, adaletsizlikleri, masum insanların sebepsiz yere hapse atılmasını, halkı dert ve gam içinde bırakmasını eleştirmiştir. “xelq (14), ęurur (3), yigit (3)” gibi kelimelerle ise halkın birlik ve beraberlik içinde gururla ve yiğitçe Çin zulmüne karşı çıktığını ifade etmiştir.

tkr, destanda sembolizmden de yararlanmıştır. Örneğin; “keçe (7) ve kn (7), kamr (4) ve quyaş (6)” gibi kelimelerle her ne kadar o dönemde Kaşgar’ın gündüzü de gece gibi karanlık olsa da, Uygur halkının elbet bir gün aydınlık günlere kavuşacağını dile getirmiştir. Ayrıca destanda Kerim’in sadık dostu “ney (4)”den de bahsedilmektedir. Bu “ney (4)” mutlu günlerin geleceğini müjdelemektedir.

tkr, Uygur halkının özgürlüğe kavuşacağına hep inanmış ve hiçbir zaman ümidini kaybetmemiştir. Bunu da “bext (5), yaxşı (4), mid~mit (5), visal (3)” gibi kelimelerle ifade etmiş ve destanı da buna inanarak bitirmiştir.

KAYNAKÇA

- Aksan, D. (1990). *Türk Anlambiliminin Ana Çizgileri Üzerine, Dilbilim Yazıları*, Ankara: Usem Yayınları.
- Aksan, D. (1995). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu - Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aksan, D. (2004). *Türkçenin Sözvarlığı* (3. Baskı). Ankara: Engin Yayınevi.
- Aksan, D. (2006). *Anlambilim: Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi* (4. Baskı). Ankara: Engin Yayın evi.
- Aksan, D. (2006). *Dil, Şu Büyülü Düzen*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Alan, N. (2019), Adlar, *Türkiye Türkçesi II Biçimbilgisi* (2. Baskı), (Ed: E. Boz), (ss. 13-39). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Aslan, E. (2019), Sözcük Türünü Değiştiren Biçimbirimler, *Türkiye Türkçesi II Biçimbilgisi* (2. Baskı), (Ed: E. Boz), (ss. 41-70). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Ay, Ö. (2007). Abdurrahim Ötkür ve "İz" Romanı Üzerine. *Electronic Turkish Studies*, 2(2). 54- 72.
- Bahadıroğlu, D. (2017). Bir Dil Uğraşırı Gözünden Tebdiz. *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 3(1), 38-43.
- Bahavudun, Muhemmettursun ve diğerleri (2002), *Çağatay Tiliniñ İzahlıq Luğiti*, Ürümçi: Şıncañ Xelq Neşriyatı.
- Baran, L. (2007). Çağdaş Uygur Edebiyatının Oluşması ve Gelişmesi. *Bilig Dergisi*, 42, 191-211.
- Bingöl, Z. (2006). Sözlük ve Sözlükçülük Üzerine Bir Araştırma. *Akademik Bakış Dergisi*, 9, 196-206.
- Boz, E. ve Gülsevin G. (Ed.). (2006). Sözlük ve Sözlükçülük Sorunu, *Türkçenin Çağdaş Sorunları*, Ankara: Gazi Kitabevi Yayınları
- Boz, E. (2011). "Yunus Emre Divanı"nın Bağlamsal Sözlüğü ve Dizini Üzerine Bir Deneme", *X. Uluslararası Yunus Emre Sevgi ve Bilgi Şöleni Bildirileri* (06-08 Mayıs 2010), Eskişehir: 91-95.
- Buran, A. ve Alkaya, E. (2010). *Çağdaş Türk Lehçeleri* (7. Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Doğan, L. (2016). *Uygur Türkçesi Grameri*. İstanbul: Paradigma Akademi Yayınları.
- Emet, E. (2007). Uygur (Doğu Türkistan) Türkleri Edebiyatı, *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı - Türk Dünyası Edebiyat Tarihi IX* (ss. 507- 528). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları
- Ercilasun, A. B. (Ed.). (2012). *Türk Lehçeleri Grameri* (2. Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Gulcalı, Z. (2017). Çağdaş Uygurcada 'Fiillerin Hâl-Zaman Kategorisi' ve Türkiye Türkçesiyle Karşılaştırılması (2). *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, 10, 113-143.
- Gulcalı, Z. Eski Türkçeden Çağdaş Uygurcaya/I/Ünlüsü Üzerine. *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, 16, 258-267.
- İnayet, A. (2017). "İz" Romanında Örf Âdet ve Geleneklerle İlgili Unsurlar Üzerine. *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, 10, 1-13.
- Karaman, A. Kaşgar Gecesi Destanı. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 44, 187-206.
- Kasap Çengel, H. (2000). *Abdurrahim Ötkür'ün Şiirleri I*. İstanbul: MEB Yayınları.
- Kasapoğlu Çengel, H. (1998). Abdurrahim Ötkür'ün Şiirlerinde Hürriyet ve Mücadele. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 5.
- Kasapoğlu Çengel, H. (2002). "Uygur Şairi Abdurehim Tileşup Ötkür (1923-1995)". *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 5, s. 37-59.
- Kaşgarlı, R. A. (2014). Çağdaş Uygur Edebiyatı ve Onun Geleceği. *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, 3, 129-145.
- Kaşgarlı, S. M. (1998). *Çağdaş Uygur Türkleri'nin Edebiyatı*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı.

- Kaşgarlı, S. M. (2004). *Uygur Türkleri Kültürü ve Türk Dünyası*. Çağrı Yayınları.
- Kolukısa, A. A. (2013). Tarihsel Bakış Açısıyla Sözlük—Türkiye’deki Japonca Örneği—. *Dil Dergisi*, (159), 28-47.
- Korkmaz, Z. (1992). *Grammer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları
- Korkmaz, Z. (2017). *Türkiye Türkçesi Grameri: (Şekil bilgisi)* (5. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Necip, E.N. (1995). *Yeni Uygur Türkçesi* (çeviren: İklil Kurban). Ankara: Dizgi-Baskı: Bizim Büro Basımevi.
- Harbalioğlu, N. (Ed.). (2017) Raile Abdulvahit Kaşgarlı (Yayıma Haz.), *Çağdaş Uygur Edebiyatı Tarihi*, Ankara: Gazi Kitabevi
- Öger, A. (2018). Kayan Bir Yıldızın Ardından Nağmeler: Abdurehim Tileşup Ötkür’ün Ölümü Üzerine Yazılan Şiirler. *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, 12, 1-26.
- Ölker, G. (2011). Sözlük Türleri ve Kelime Sıklığı Sözlüğü Üzerine. *Journal of Dil Arastırmaları*, 9. 45-60.
- Ötkür, A. (2012), *Qeşqer Kéçisi*, Ürümqi: Şincañ Xelq Neşriyatı.
- Özer, F. (2018). Tarih ve Edebiyat Metinleri Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlüğü Sistemi (TEBDİZ). *Bilig-Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, (86), 219-221.
- Öztürk, F. (2018). Tarih ve Edebiyat Metinleri Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlüğü Sistemi (TEBDİZ). Üzerinde Yeni Gelişmeler: Hızlı Transkripsiyon ve Metin Tamiri. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 2(4), 229-237.
- Öztürk, R. (2020). *Yeni Uygur Türkçesi Grameri* (4. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Pekdemir, B. (2015). *Hoten Ağzının İç Anadolu Ağızlarıyla Paralellikleri (Fonotik, Motfolojik, Leksikolojik)*. (Yüksek Lisans Tezi). Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ordu.
- Perçin, B. (2008). *Yeni Uygur Türkçesinin Tarihi Karşılaştırmalı Ses Bilgisi*. (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Seyis, Y. (2009). *Abdurrahim Ötkür’ün “Oyğanğan Zémin 1” Adlı Romanı (İnceleme- Metin- Aktarma)*. (Yüksek Lisans Tezi). Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak.
- Sincon, D. (1997), *Uygurçe-İngilizçe Luget*, Ürümqi: Şincañ Qelq Neşriyatı
- Şenödeyici, Ö. (2017). Üslûp Araştırmaları Açısından Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlük Çalışmaları: Nâilî Örneği. *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 3(1), 282-306.
- Vardar, B. (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Yabancı Dil Yayınları.

Ek 1: Orijinal Metinden Örnekler

ئۈنچى باپ

بەختلىك بول! ئەگەر بىز ئەبەدى
ئايىلىدىغان بولساق، ئەبەدى ئەلۋىدا!

— بايرون^①

1

شۇنىڭدىن ئىككى كۈن ئۆتتى دېگەندە،
كېرىم چىقتى قاماقتىن كۈتمىگەندە.
كىرىشتە بىتۈپلۈك بولسا قانداق،
چىقىشتا ھەم تاسادىپ بولدى شۇنداق.
ئايانچى چىقىمىغان قىيىنراق — سوراقلار،
قىيىن — قىستاققا كۆپ يېگەن تايماقلار،
گاھى قايچا، گاھى گاڭزى، گاھى ياغ،
بەدەندە قالدۇرۇپ ھەر كۈنلۈكى داغ،
ئۆتۈپ تۇرغانىدى ئايلار قاتارى،

① بايرون — 1788 — 1824 — يىللىرى ياشىغان مەشھۇر ئىنگلىز شائىرى.

ئەتىقىرى كىچىسى

喀什噶尔之夜

ئېشىپ چەكتىن پەلەكنىڭ كىرىدىكەرى...
بۈگۈن نېم بولىدىكىن، بەكمۇ ئاجايىپ،
قۇتۇلدى ھەممىدىن مۇنچە تاسادىپ.
يەنە قانداق ئويۇن باشلايدىكىن چەرخ،
جاپا دەرياسىدا قىلماق ئۈچۈن غەرق.
كېرىم شۇنداق خىيالدا بىخۇدانە،
تۆمۈر دەرۋازىدىن چىققان ھامانە،
كۈتۈپ ئالدى ئۇنى ئاغا — ئىنىلەر:
ئوبۇل، قاسىم، مۇھەممەد ھەم غېنىلەر.
نسايمىدىن يېتىلگەچ چۈنكى ئەخيار^①،
ئۇلار بولغانىدى گەپتىن خەۋەردار.
لېكىن بىلىمى ئىدى ئىشنىڭ تېگىنى،
خۇسۇسەن لايلىنىڭ چىن ئىستىكىنى.
كېرىمنى قۇتقۇزۇش — بۇغۇ ئېنىق گەپ،
نىكاھقا رازىلىق زادى نېچۈك گەپ؟
شۇڭا ھەممە بۇ ئىشقا بولدى ھەيران،
كېرىم قانداق، ئوبۇل شۇنداق پەرىشان.
ئۇنىڭ ئۈستىگە قانداق تاقىتى بار،
كېرىم بولسا مۇسەببەتتىن خەۋەردار؟
شۇ ھالدا مۇڭدېشىپ ئۆتكەندە بىر چاغ،

① ئەخيار — خەۋەرلەر.

ئون بىرىنچى باپ

دۈشمەننى بۇ دەھر^① زەبەردەس قىلۇر،
نەخۇەت^② مەيىدىن بىر نەچچە كۈن مەست قىلۇر.
غەم بېمەكى، يەتكۈزسە باشنى كۆككە،
ئاخىر يەنە يەر كەبى ئۇنى پەست قىلۇر.

— بابۇر

مەن ئادەم ئەمەس، پىچاق مەن!

— ۋوينىچ (كۆكۈيۈن)^③

1

ئوقۇپ لەيلى بۇ خەتنى چەكتى پەرياد،
دىلى ئەندىشىدىن كۆپ بولدى ئاشاد.
«ئىمتىكى، نېمىدەپ يازغاندىمەن خەت،
خېتىم بويىتۇ يەنە دەردىگە بىر دەرد.

① دەھر — پەلەك، زامان.

② نەخۇەت — غۇرۇر، كىيىر.

③ ۋوينىچ (1864 — 1960) — ئىتالىيەلىك مەشھۇر ئايال يازغۇچى.

سىرىم ئېيتىپ، ئۇنى قىلدەم بىئارام،
نېچۈكمۇ تىنچار ئەمدى ئۇ دىلارام؟
چىكىپ مەندىن تولا غەم — غۇسسە، تەشۋىش،
ئۆزىگە تاپمىغايدى يەنە بىر ئىش.
قىساس خەنجىرى گەرچە قولدا تەييار،
ۋە لېكىن ھاجى يىرتقۇچ بەكمۇ ھەييار.
قەدىمدە كەم ئەمەس ئۇنىڭ يۆلىكى،
زامانە شۇنىڭكى، ئامەت شۇنىڭكى.
خانا قىلغانىكەنمەن ئەۋەتىپ خەت،
نە پايدا ئەمدى مىڭ چەكسەم نادامەت...
شۇنى ئويلاپ، تۆكۈپ ياش مەيۋسانە،
يەنە يازدى كېرىمگە باشقا نامە.

مانا خەتنى ئېلىپ ماڭدى نىسايم،
يەنە شۇ چېھرىسى غەمكىن مۇلايم.
جۇغى گەرچە ئۇنىڭ بىر ئاز كىچىكرەك،
لېكىن ئۇچقۇر ئىدى ئۇ خۇددى يەلدەك.
ئۇنى قوشنا موماي باققان بالام دەپ،
ئۇ ھەم ئۆستى مومايىنى ئۆز ئانام دەپ.
ئەمدە بىر يېتىم قىزدۇر نىسايم،
خەۋەردار ئىدى بۇ ئىشتىن گۇلايم.
شۇڭا، دائىم بولۇپ بۇ قىزغا دىلەكش،

خاتىمە

ئۆتمۈش — ئۆلۈمنىڭ، كېلەچەك — سېنىڭكى.
— شېلى پېرسى ①

قانداقلا بولسۇن، كېلەچەك — بىزنىڭكى.
— لۇشۇن

1

تۈگەپ قالدى مانا ئاخىر ھېكايە،
ۋە لېكىن ئارىسىم كۆپ بەناھايە.
كى داستان ئاخىرى قالدى ناروشەن،
تۇماندا قالغىنىدەك خۇددى گۈلشەن.
قېنى لىلى، كېرىم، ئوبۇل، غېنىلەر،
قاياققا كەتتى بۇ ئاغا — ئىنىلەر؟
نە بولدى ئاقىۋەت، نە كەچتى ھالى،

① شېلى پېرسى — 1792 - 1822 - يىللىرى ياشىغان مەشھۇر ئىنگلىز شائىرى.

ئۇچۇردى نەگە قىممەتنىڭ شامالى؟
ئېچىلماي قالدى بۇ داستاندا شۇ سىر،
گويا قالدى كىتابىم چالا تەپسىر.
نېتەيكىم، تۈن ئىدى كۈندۈزمۇ ئۇ چاغ،
يىتتۈردۈم شۇغا ئۇ ئىزلارنى بىۋاغ.
چېكىپ بۇ يولدا گەرچە دەردۇ مېھنەت
ۋە ھەتتا گامىدا يۈز مىڭ ئوقۇبەت،
ئېزىققان يىنەسىپ سەيياھقا ئوخشاش —
كېزىپ چۆللەر ئارا، كۆپ گائىگرلار باش،
قىدىردىم، ئايىدىم ھېچ يەردە بىر ئىز،
كى قەشقەر ئاسمىنى ئىدى قۇياشسىز.
قۇياشسىز ھەم تۇمانلىق بولسا ئالەم،
نېچكۈك تالپاي بېرىپ مەنزىلىنى ئادەم.
يېزىلغاچقا شۇ زۇلمەتتە كىتابىم،
زاماندىن زارلىنىش بولدى خىتابىم.
ھەمىشە ھەمراھىم بولغاچقا قايغۇ،
تۆكەر كۆز ياشىنى مىسرالىرىمۇ.
بىراق، مەڭگۈ ئەمەسكەن قارا زۇلمەت،
بولۇر كەن كېچىنىڭ كۈندۈزى، ئەلۋەت!
مانا ئاڭمۇ ئېتىپ، كۈلدى قۇياشمۇ،
تۈمەنمۇ كۈلدى، ئېرتىش، يورۇققاشمۇ.

